

ՆԵՐՍԵՍ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

ՀԱՅԵՐԵՆԻՅ

ՓՈՒՍԿՈՅՎԼ ԲՎՈՒՐ

ԹՈՒՐԹԵՐԵՆԻ ԲՎՐԲՎՈՆԵՐՈՒՄ

*TÜRK DIALEKTLERİNDE
ERMENİCEDEN
ALINMIŞ SÖZLER*

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ
ԱԿԱԴՆԵՄԻԱ, ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Գիրքը նվիրվում է Հրանտ Դինկի անմահ հիշատակին

ՆԵՐՍԵՍ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

**ՀԱՅԵՐԵՆԻՑ ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԹՈՒՐՔԵՐԵՆԻ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐՈՒՄ**

4160

Գիրքը տպագրվում է «Գուրգեն Մելիքյանի» Քաշաբաղի
բազմազգալակ ընտանիքների հիմնադրամի» հոգածությամբ

«Ասողիկ» հրատարակչություն

Երևան 2007

ՀՏԿ 809.198.1:809.435
ՊՄԻ 81.23+81.2 Թուրք
Մ 806

Տպագրվում է ՀՀ ՊԱՍ Արևելագիտության ինստիտուտի գիտական
խորհրդի որոշմամբ

Խմբագիր՝ քանասիրական գիտ. բեկնածու,
դոցենտ **Լուսինե Մուրեմի Սահակյան**

Սկրոյչյան Ե.Ա.

Մ 806 «Հայերենից փոխառություններ թուրքերենի բաղբառներում» - եր.:
Ատոլիկ, 2007 - 318 էջ:

Գիրքը նվիրված է թուրքերենի բաղբառներում գործածվող հայերեն կամ հայերենի
միջնորդությամբ փոխանցված բառապաշարի քննարկումը: Թուրքերենի բաղբառների
բառապաշարի համար հիմք են ծառայել 12 հատորանոց Derleme Sözlüğü (DS), Büyük Argo
Sözlüğü, (BAS), այլ ազգագրական և առանձին բաղբառների նվիրված գրքեր, իսկ հայերեն
կողմի համար «Հայերեն Արձատական Բառարանը» (ՀԱԲ), «Գուստական Բառարանը» (ԳԲ),
«Հայոց Բառ ու Քանը» (ՀԲԲ), և «Հայերեն լեզվի բաղբառային բառարանը» (ՀԼԲԲ):

Գիրքը կարող է օգտակար լինել ինչպես ընդհանուր լեզվաբանության, ազգագրու-
թյան, այն և մասնավորապես հայերենի և թուրքերենի բաղբառներով զբաղվողների համար:

Մ 4602000000
0136 (01)-2007

2007թ.

ՊՄԻ 81.23+81.2 Թուրք

ISBN 978-9939-50-001-1

© Սկրոյչյան Ե.Ա., 2007 թ.

ՀԱՅԵՐԵՆԻՑ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԹՈՒՐԵՐԵՆԻՆ ԼՆՏԱԾ ԲԱՌԵՐԻ ՄԱՍԻՆ ԱՌԱՋԻՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԸ

Թուրքերենին (օսմաներենին) հայերենից անցած բառերի
մասին առաջին հիշատակողներից մեկն էր XVII դարի պատմաբան-
ճանապարհորդ Էվլիյա Չելեբին, որը ճանապարհորդել է
Մոլդովայից մինչև Պարսկաստան և երեք տասնյակից ավելի
հայերեն բառեր է արձանագրել իր ուղևորությունների ընթացքում.
սհա այդ բառերը՝ քաղված Ռ. Դանկոֆի «Չելեբիի բառարանը»
(Çelebi, Glossary) գրքից՝ հրատարակված Հարվարդի
համալսարանի կողմից 1991թ. keran<գերան (41), kukuzik<կկուզ
(107), tihtab<ղեղթափ (91), turgaz<ղոզոց (91), tel<թել (90), il<իլ
(86-88), lambak<լամբակ (108) Laran<լարան (108), Lakot i hem-lak
(107), Loğ taşı<լողթար (107), hirnikoll<իլիմքոտ (108), hopan
kandiz<խոպան քանդել (107), çap<ծափ, sen çalar, sen çap (107),
kurkut< կրկիտ (107), kaparı<կապանք (48), koçurkan<կոչնական
(108), kovlek, külek<կովակ (51), kişdon<քիստոնյա (50),
hatik<հատիկ (107), cağ<ճաղ (20), mığdisi<մախեսի (57),
nahır<նախիր (80), şenlik<շենիկ (86), şirik<(86), çermik<չերմուկ
(27), çorlu<չորուի (28), çärten<չրիորդան (28), pastik<պաստեղ (65),
poş<փուշի (67-68), poçık, poçi, pioçur, pöçük<պոչիկ (67-68), andıra
halası<անտեր մնա (12), derder<տրտր (31), kırman<քարման
(106), kohik<քողիկ (86-88), şit<շիտ և այլն:

Չելեբի Էվլիյայի բերած բառերից մի քանիսը, ըստ
երևութից, աղավաղված են՝ cillur, cahcahun, kohik, şittik, şihpik և
այլն (տես ALT, էջ 9):

XIXդ. երկրորդ կեսից և XXդ. սկզբին քաղմաքիվ
թուրքագետներ, ինչպես Ա.Չ. Բուդագովը (1869-1871,
Сравнительный словарь турецко-татарских наречий, т. I-II,
СПб), Զ. Պատկանովը (О месте, занимаемом армянским языком в

крупы и соловопорошковых (ИКОИРГО, 1879-1881, S. VI), Վ.Ա. Գորդլևսկին, 1911-1920-ական թթ., ապա՝ Սևորդյանը և այլք, նշում են հայերենից անցած բառերի մասին թուրքերենում:

Հայերեն լեզվից թուրքերեն խոսակցական լեզվին անցած (փոխառյալ) բառերի վերաբերյալ հայ մամուլում հետաքրքրություն սկսվեց XIX դ. կեսերին, երբ սկսվեցին հարևան թուրքերի կամ թրքախոս հայերի լեզվում գործածվող հայերեն բառերի մասին վկայություններ տպագրվել: XIX դարի իննսունական թվականներին Հ. Աճառյանը կոչից հետո «Քիւրական» հանդեսում (1898թ. էջ 385-386) սկսեցին հրատարակվել բառացանկեր ժողովրդախոսակցական թուրքերենում գործածվող հայերեն բառերի մասին (Քիւրական, 1898, էջ 387, 626-627, 1899, էջ 116, 314, Յուշարձան, 1911, էջ 328, 330, Հայաստան, 1917, թիվ 90, Ծաղիկ, Արևելք և այլն): Մնում էր հիմնավորել. արդյո՞ք դրանք մի երրորդ աղբյուրից էին գալիս (պարսկերենից, զնչուերենից, արաբերենից, հունարենից, քրդերենից կամ կովկասյան լեզուներից ու ասորերենից), թե՞ հայերենից կամ հայերենի միջնորդությամբ էին անցել թուրքերենին:

Հ. Աճառյանն սկսեց որոնել այդ ընդհանուր բառերը նաև այթայան լեզվախմբում: Թուրքերենի հետ ընդհանուր բառերի բացակայությունը մյուս թուրքական լեզուներում իսկապես հիմքեր էին տալիս դրանց հայերենից կամ հայերենի միջնորդությամբ թուրքերենին փոխանցվելու համար:

Իսկ այս հարցը պարզելը կարևոր էր նաև այն տեսանկյունից, որ թուրքերենը մինչև եվրոպա տարածված լինելու հանգամանքով, հայերենից վերցրած բառերի համար կարող էր դառնալ փոխանցող օղակ եվրոպական լեզուներից:

Հ. Աճառյանը նախորդների և իրեն իսկ հավաքած նյութերի հետ միասին, հրատարակեց նախ 1913թ. «Գավառական բառարանում», ապա՝ «Հայերեն արձատական բառարանում» (1932-1936թթ.) շուրջ 230 հայերենից թուրքերենի խոսակցական լեզվին անցած բառեր:

Հայերենից թուրքերենի բարբառներին անցած բառերը բնականաբար քանակով ավելի շատ էին, քան թուրքերենի գրական լեզվին անցած փոխառությունները, ուր օտարաձուտ բառերի նկատմամբ լեզվաբանների հատուկ հսկողությունը կա:

Հայ լեզվաբան Հ. Գազանջյանը, 1911թ., անկախ Ֆոն Կրայելիչից, հրատարակեց իր «Հայերեն փոխառյալ բառեր թուրքերենի մեջ» հոդվածը (Յուշարձան, Վիեննա 1911թ., 325-330):

Ն. Կրայելիչ Գրաֆենհորստը 1911թ. «Հանդես անսօրեայ» հանդեսում (N 25, 257-267) հրատարակեց «Հայերեն փոխառյալ բառեր թուրքերենում» հոդվածը: Այնուհետև շատերն են նշում մի շարք հայերեն բառերի զոյության մասին թուրքերեն խոսակցական լեզվում, բայց դեռևս գիտակարգված ուսումնասիրություններ չեն արվում, օրինակ, Սևորդյանը քիրվե բառը կարծում է, որ հայերեն քաղոր բառից է առաջացել: Քիրվեն մուսուլմանների կյանքում (կենցաղում) շատ հարգալից և կարևոր մի անձնավորություն էր, որը ներկա էր լինում երեխայի թլպատման արարողությանը և մոգական մի շարք ծեսեր էր կատարում երեխայի վրա: Այնուհետև ամբողջական կյանքում պիտի խնամարկեր նրան, նույնիսկ մինչև խոր ծերություն: (Սևորդյան, Հ., էջ 125, 519, 68, 476, 25, A – Nesin, Böyle gelmiş, böyle gitmez, İstanbul, 1966, 15, 25: Гордлаевская В.А., էջ 25 ժ.ժ. Еремеес //Թ. Ծ., 321, Памканов К., Пәңсар, түр, петек, җән /էջ 25, 46/, Бүләков І., ар.стак /I, 25/, Коҗай, җ.Ә. nahır, nahırçı):

Իր գրքում արևելյան Անատոլիայի մի շարք շրջաններում տարածված հայերեն բառերի մասին է խոսում Սարաջօղլուն՝ բերելով մի շարք հայերեն բառեր, ինչպես օրնը, փարախը կոչվում է ցոր, անասնապահների ագարակը՝ կալատախտակը՝ kam, 6-12 եզներ լծված գութանը՝ kotan, հարսը՝ herk և այլն (H. Saraçoğlu, doğu Anadolu, 1956, İstanbul 266, 239, 436, 445, 468): Առաջիններից մեկն էր նաև Ա. Ջ. Շաֆերօղլուն, որը 1951թ. հրատարակեց «Անադոլուի գավառներից բերանացի

աղվածքներ» (Istanbul, 1951 Caferoğlu, Alacam/ Bolu/Elekçileri
İliline ait bâzi kelimeler /2, 14-216):

Ահա նրա հրատարակած բառերի ցուցակը.

1 աշղևի aşğıt այք
2 ախպար ahbar եղբայր
3 ախլըք ahçık աղջիկ
4 արգոր argor ալոայ
5 անիկ anik անիկա
6 արի arı առի (առնել)
7 արիզա arıza հայրիկ
8 այայ ayay աւել
9 ծուր çur ծուր
10 չըքա çuka չկա(յ)
11 չորս çors չորս
12 դախտաք dahdak տախտակ
13 դասսը dassı տասն
14 դըղ diğ տեղ
15 գեղին gedin գետին
16 tu es tu
17 tı eş tı
18 qaw qa կայ
19 գինիկ ginik կին/կնիկ
21 գեղին gedin գետին
22 օրգաք orgat երկ(ու) հաստ
23 օսգի osgi ոսկի
24 օտք otk ոտք
25 փեր per բեր/ել
26 քալե kale քայլել (քայլիր)

22 գըրակ gırak կրակ
23 գուդոր gudor կտոր
24 հաղնա hağna խաղալ
25 համմարիկ hammarik համար
26 հագնելիք haknelik
ազանելիք
27 հատս hats հաց
28 խամդաք handak հանդ
աղանկ
29 խարի hari ծի
30 խաս has հաս
31 խըմելիք hımelik խմելիք
32 իրեք irek երեք
33 մարիզա marıza մայրիկ
34 մարթ mart մարդ
35 մաթ mat մատ
36 մաթը matsı մազ
37 միս mis միս
38 մուրուր murur մրուր
39 մուշակ muşak մշակ
41 նիստ nist նիստ
42 շուն şun շուն
43 թուն tun դու(ն)
44 զարք zark ձեռք
45 զեխալի zehali ծախել
46 զեխասի zehasi ծախեցի

47 քընա kına գնա/լ
48 քըբան kıtan կթան
49 քուքանիթ kukanit
50 քուքան քոր
51 քուքի kuti քիթ
52 շարիկ sabik շապիկ
53 թուլք tuğt թուլք

59 զի zi ծի
60 խենըչի henici խնոցի
61 գեռոզ geroç կեռոջ
62 գազաք gagat

Զգալի բվով հայերեն բառեր ենք գտնում նաև 8 հատորանոց Tarama Sözlüğü բառարանում (Մանրակրկիտ բառարան), ուր բառեր են բացատրված թուրքերենի ձեռագրերում XIII-XVII դդ. գործածված բառերից: Դրանց մի մասը պարսկերեն փոխառություններ են, մյուս մասը՝ արաբերեն, մասամբ էլ հայերեն.: Բառարանը հրատարակվել է 1966-1977թթ. Անկարայում:

Հայերեն բառեր են գործածվում նույնիսկ թուրքական էպոսում՝ «Դեղե Զորքուբուն»՝ օր. թագավոր, ազնավոր, սուր և այլն (ռուս հրատ. Кнуга моего деда Коркыма, М. - А., 1962, էջ. 73, 87, 95, 96), որը համարվում է XIV դարի ստեղծագործություն: 1950-ական թվականներից սկսած Ա. Թիթբեն հողվածներ է հրատարակում թուրքերենի բառապաշարում գտնվող հարևան լեզուներից կատարված փոխառությունների մասին, հունարեն բառերի մասին (1955թ.), սլավոնականների մասին (1957թ.), պարսկերենի մասին (1962թ.), արաբերենի մասին (1958թ.) և հատկապես «Կարսի գավառի արիեստավորական բառապաշարի մասին» հողվածը՝ հրատարակված «Բալկանագիտություն» հանդեսում (1982թ.), ուր բերված են ժողովրդական թուրքերենում գործածվող 30-ից ավելի հայերեն բառեր. * ազիլ-եօօի, eyiş (67), անկան(ակ)-engenek (70), բակ-բեօե, beye (14), բաղարք-բաօաչ (207), բուլն-pın (211), բունկալ-pingel (212), գերան-keren (151), գերանդի-kerenti (152), գոմ-kon (159), գուքան-kotan (161), գուռն-kürün (171), թեշ-tec (247), թառ-tar (245), թել-tel (248), խաչերկաք-

hatircək (122), Խութի-հօք (132), Խուրջն-հսսսս (137), կամն-գեմ (91), կապ-գաբ (77), կեմ-կեմ (150), կոր/կութի-գօք (104), կոնդ-ցօնդ (103), ճաղ-ճաղ (23), մարագ-մօրեկ (192), մարդակ-մօրեկ (193), շատարար-ճադար (236), շատ-ճրատ (237), սամի-սամի (221), սայլ-սել արաբասի (229), տափան-տափան (244), ցախաւել-սաղցայլ (217) և այլն:

Բազմաթիվ հայերեն բառեր են նշվում այնուհետև թուրք լեզվաբանների, ազգագրագետների, բանահավաքների երկերում, որոնցից օգտվել է Ռ. Դանկոֆը իր գրքում: 1977թ. 3. Գայայանը հրատարակեց «Գորգագործության մեջ կիրառվող փոխառյալ բառեր թուրքերենում» հոդվածը, որտեղ նշում է 15-ից ավելի փոխառություններ, դրանք են՝ tel, hav, haç, keten,,, argaç, vargei, dorun, azap, teşi, him, tert, tav çap ðmek, pefek և այլն. (Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 1977, N 8, էջ 85-89):

Թեև Բազմաթիվ հայերեն բառեր գրանցվել են թուրքերենի բառարաններում, բայց հաճախ առանց նշելու այդ բառերի հայկական ծագումը: Գրական թուրքերենի բառարաններում նշվող հայերեն բառերի թիվը 50-60-ից չի անցնում, մինչդեռ դրանք շատ ավելին են: Իսկ թուրքերենի բարբառներում 1500-ից անցնում է: Փարս Թուրքալըն Okyanus Ansiklopedik Türkçe Sözlük, 2 basım (2-րդ հրատարակության) մեջ ընդամենը 39 բառերի դիմաց է նշում նրանց հայերեն լինելը: Իսկ «Ծաղկաքաղ հայ գրականության» (Ermeni Edebiyatından Seçkiler) գրքում, էջ 32-38 նշում է արդեն 192 հայերենից թուրքերի կատարած փոխառություններ: Սակայն այս թիվը շատ է պակասավոր, որովհետև հաշվի չեն առնված թուրքերենի բարբառներում գործածվող հայերեն փոխառությունները:

1990թ. İstanbul-ում լույս տեսավ Bütün Argo Sözlüğü՝ մեծ ծածկալեզվի բառարանը, ուր մի քանի տասնյակ հայերեն բառեր կան: Ֆ. Դենլըօղլուն մի քանի անգամ՝ հրատարակեց իր «Թուրքական ծածկալեզուն» /Argo/, 1990թ-ին՝ յոթերորդ

հրատարակությունը եղավ, ուր նույնպես շուրջ 70 հայերեն բառեր կան նշված:

Թուրքերենի բարբառներից գրական լեզվին անցած հայերեն բառերի քանակը մինչև վերջ չի ուսումնասիրված: Այս բացը լրացնելու նպատակով Խ. Ամիրյանը ծեռնամուխ եղավ 1980-1990-ական թվականներին թուրքերեն գեղարվեստական գրքերից հայերեն բառերը դուրս գրելու գործին՝ հրատարակելով 1980թ-ին մի ընդարձակ հոդված, «Հայերենից փոխառյալ բառեր ժամանակակից թուրքերենում» (Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 1980, N 4, էջ 81-87, Երևան) 1985թ., «Հայերենից փոխառյալ բառերը արդի թուրքերենում» վերնագրով («Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ» ժողովածուում, հ. XVII, էջ 143-164), ապա՝ որոշ փոփոխություններով որպես գիրք հրատարակվեց այն Երևանում 1996թ.:

Եվս երկու ընդարձակ ուսումնասիրություններ լույս ընծայեց հուլանդացի թուրքագետ Ուվե Բլեզինգը (1992թ. «Հայերենի բառապաշարը Թուրքիայի թուրքերենում Համշենի բարբառի օրինակով» (Ամստերդամ, Ռոդոպի, 1992թ.) և 1995թ. «Հայերեն-թուրքերեն ստուգանքային դիտողություններ, մասնավորապես հայերենի Համշինի բարբառին վերաբերող դիտողություններով հանդերձ»), որոնց նշանակությունը ավելի մեծ է, քան թույլ են տալիս ենթադրել գրքերի վերնագրերը: Ուսումնասիրությունները կատարված են պրոֆեսիոնալ բարձր մակարդակով, թուրքերենի և հայերենի քաջ իմացությամբ: Ուսումնասիրությունները ունեն կրկնակի գիտական արժեք, քան որ ծառայելու են և՛ ի նպաստ հայագիտության, և՛ ի նպաստ թուրքագիտության: Ինչպես հայտնի է, թուրքագետները այնքան էլ ոգևորված չեն թուրքերենի և թուրք մշակույթի վրա հայկական ազդեցությունը բացահայտելու տեսանկյունից: Ընդհակառակը, աշխատում են լռել այդ մասին կամ հնարավորինս սքողել այն: Ու. Բլեզինգի գրքերը (ինչպես նաև այս խնդրով զբաղվող մյուս հեղինակների գործերը) ունեն նաև քաղաքական հնչեղություն, քեև

նրանց նպատակը գիտական է: Քանի որ Թուրքիան, գործելով աշխարհում ամենազարեկի ցեղասպանություններից մեկը, առ այսօր՝ 90 տարի անց, քաջություն չի գտնում 2 միլիոն հայերի ոչնչացումը խոստովանելու համար և ընդհակառակն է պնդում: Եվ ահա մե՜ն ուսումնասիրությունները այս առումով ունեն նաև քաղաքական նշանակություն, քանի որ ապացուցում են ուրացողներին թուրքերենում անցնելի հետքեր թողած մեծ մշակույթ ունեցող մի ժողովրդի բերած նպաստը թուրքերենին, ինչը ոչ մի կերպ հերքել հնարավոր չէ:

Թուրքիայի տիրող պետական ապարատի հայերի և Ֆայկական հարցի հետ կապված ամեն ինչի նկատմամբ ցուցաբերվող նիհիլիստական մոտեցման և պատմության կեղծարարության համար (իսկ պատմությունից հետո ավելի շատ բռնաբարվում է լեզվաբանությունը), Ուլվե Բլեզինգը կեղծ լեզվաբաններ է անվանում այն թուրք հեղինակներին, որոնք իրենց ստեղծագործություններով ոչ թե գիտությանը, այլ կառավարող շրջանակներին են ցանկանում ծառայել՝ զրի բերելով ճշմարտությունը. շրջանցում են նրանց հայերենի հետ կապված ազդեցությունները, բառարաններում չեն տրվում ակնհայտ հայերեն ծագում ունեցող բառերի դիմաց ծանոթագրություններ և այլն: Իրավագիտորեն քննադատում է Ա. Թիթցեին «Օտար տարրեր օսմաներն թուրքերենում (1991թ.)», Գ. Չագախին «Չամառոտ ներածություն թուրքերեն լեզուների ուսումնասիրության (1978թ.)»: Այս իսկ առումով էլ հիմնականում թուրքերենի բառազանձում հայերեն բառերի գոյության մասին աշխատությունները հիմնականում պատկանում են օտար լեզվաբանների: Իրավագիտորեն Բլեզինգը նշում է մի շարք օտար լեզվաբանների ուսումնասիրություններ՝ ընդգծելով հատկապես լեհ Անդրեյ Պիտվիչի (1989թ.) ծառայությունը «Չայերենից փոխառություններ թուրքերենի բարբառներում», որից հետո միանգամից այս ասպարեզում մեծանում է հայերենի նկատմամբ եղած հետաքրքրությունը: Նույնիսկ արդեն օտար հեղինակների կողքին

տեսնում ենք թուրք լեզվաբանների, որոնք ուսումնասիրում են հատկապես Թուրքիայի արևելյան շրջանների բարբառները:

Ու. Բլեզինգի հրապարակած 272 բառերից 21-ը տեղանուններ են՝ հայերեն բառերի միջոցով կազմված, որոնք եթե հասկանալի լինեին թուրք ազգայնականներին, ապա դրանք ևս քարտեզի վրայից անհետացած կլինեին՝ որպես հայերի ուսման հետքերը հիշեցնող հուշարձաններ. այդ իսկ առումով էլ դրանք նույնքան արժեքավոր մասն են կազմում գրքի, որքան մյուս ստուգաբանությունները:

Ընդգծենք այն փաստը, որ նրա քննած Չամչենի բարբառից թուրքերենին անցած այդ 250-ից ավելի բառերի մոտ յոթ տասնյակը գոյություն չունի Գ. Աճառյանի «Քննություն Չամչենի բարբառի» ուսումնասիրության մեջ, որով հեղինակն իր մեծ նպաստն է բերում նաև հայ բարբառագիտությանը՝ լրացնելով հայ մեծ լեզվաբանի գործը նորահայտ բառերով, որոնք փրկվում է անդարձ մոռացությունից: Նշենք դրանցից կարևորները՝ տոթ, տիգ, տնագ, կողպեք, մշուշ, նախիր, գդալնոց, ակոս, ողվանք, հորթով, գոգնոց, քոթոթ, լակաման, բոռ, չվան, կթոլ, բնակալ, սանդոթ, խաշիլ, խլուրդ, թացան, խուխ, խուրծ, տափիչ, թնել, թաքման և այլն: Այս բառերը Բլեզինգը նշում է հայերենից (այսինքն Չամչենի գրի չեն առնված Գ. Աճառյանի կազմած «Քննություն Չամչենի բարբառի» բառարանում: Բնականաբար, եթե այդ բառերը չգործածվեին Չամչենում, ապա չին կարող թուրքացած համչենցիները կամ այդ տարածքի թուրքերը վերցնել հայերից և յուրացնել: Այս իսկ տեսակետից էլ մեր հեղինակի կատարած աշխատանքը նաև ի նպատ, ի լրացումն Չամչենի բարբառի ուսումնասիրության է արվում:

Ու. Բլեզինգը նուր քննությանը վերլուծել է նաև մի շարք տեղանունների կազմությունը՝ ի հայտ բերելով տեղանվանական (տեղանվանակերտ) ածանցներ, որոնցից են՝ Գալեր (կալ-եր), Գաղնուտ, Կոյրուտ (Կաղիմ-ուտ), Բոզուտ (բոզի-ուտ), քրուտ-ուտ,

Մեցօվիտ (մեծ-հովիտ), Սոխովիտ (սոխ-հովիտ), Մեղվոր/Մեյվոր (Մեյոր-ավոր), Ծմակղափ (ծմակ-տափ): Այս օրինակներից ոչ միայն գաղափար ենք կազմում Համշենի բարբառի տեղանվանակերտ ամանցների, այլև այն բաղադրիչ բառերի մասին, որոնք մասնակցում են տեղանուններ կերտելուն: Դեռ ավելին, հովիտ և տափ բառերը չկան սովորական բառերի Համշենի բարբառի բառարանում, և միայն շնորհիվ Բլեզինգի, տեղեկանում ենք, որ համշենցիներն ունեցել են իրենց բառապաշարում նաև այդ բառերի գործածությունը¹:

Օտարազգի լեզվաբաններից Անդրե Պիտվիչը 1989թ. «Հայերեն փոխառություններ թուրքերեն բարբառներում» հոդված է (*Folia orientalia*, N 26, 123-129) հրապարակել: Օտար լեզվաբաններից թուրքերենի հայերենից կատարած փոխառությունների հարցով զբաղվողների մեջ ամենամաքոջական ուսումնասիրությունը պատկանում է Ռ. Դանկոֆին, որը 1995թ. հրապարակեց «Armenian loanwords in Türkisch» («Հայերեն փոխառյալ բառեր թուրքերենում») ծավալուն ուսումնասիրությունն անգլերեն լեզվով, ուր բերված են (քննարկված են) իր և այլոց՝ նախորդների կողմից նկատված 806+284=1090 թվով «Հայկական» և ոչ հայկական բառեր, որոնք թուրքերենին են փոխանցվել հայերենի բառապաշարում գտնվելու պատճառով, այսինքն՝ հայերենն է եղել միջնորդ օղակը:

Անկախ Դանկոֆից մենք 1993թ-ին «Իրան նամե» հանդեսի № 4-ում (էջ 31-32) հրապարակել ենք շուրջ 126 բառեր, որոնցից 31-ը այլ հեղինակների կողմից չեն նկատվել («Հայկական նորահայտ փոխառություններ թուրքերենում»): Սյուս հոդվածը տպագրվել է «Մերծավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և

¹ Ու. Բլեզինգի հայտնաբերած հայերեն բառերի ցուցակները տեսնել հավելված 1 և հավելված 2 բաժնում:

ժողովուրդներ» գրքում № XVI «Հայերենից թուրքերենին անցած փոխառություններ» վերնագրով (էջ 230-241), ուր հայերենից թուրքերենի բարբառներին անցած 142 բառ է նշվում, որոնցից 60-ը չեն նկատված նախորդների կողմից (Երևան, 1996թ.): Գիրքը տպագրվել է ուշացումով:

Զարմանալիորեն նա չի հիշատակում մեր առաջին հոդվածը, որ լույս է տեսել իր գրքից 2 տարի առաջ Երևանում «Իրան նամե» հանդեսում էջ 31-32, համարակալված 126 բառ, որից 31-ը ինչպես նաև հետագայում լույս տեսած իմ մյուս հոդվածի 60 բառերը չկան նրա և հետագա ուսումնասիրողների ցուցակներում:

Ինչ վերաբերվում է հայերենից թուրքերենի ժողովրդական խոսվածքներին, բարբառներին, և զրական լեզվին անցած համարվող հետևյալ բառերին՝ յուղ-յուղորդ>yoğurt, տան գլուխ-dangalak, էշ-եթեկ, ոռոզ-arik և նման այլ չհիմնավորված «փոխառություններին», ապա ևս, Ամիրյանի վերաբերյալ մեր գրախոսականում նշել ենք այդ սխալները, որոնք չի կարելի «գիտական» համարել: Դրանք լավ չստուգված և չհիմնավորված պատահական մանություններ են, որոնց դժբախտաբար տուրք է տվել նաև Գ. Աճառյանի նման զգուշավոր մի գիտնական (yağ, eşek, dangalak և այլն՝ կարծելով դրանց աղբյուրը հայերեն յուղ, էշ, տան գլուխ բառերն են հանդիսացել) (Իրան-Նամե, 1996թ. N 4-5, էջ 57):

11-րդ դարի հեղինակ Մահմուդ Կաշգարացին իր «Դիվան լուղատիտ-թուրք» գրքում (Ստամբուլ, 1915-1917թթ., 1941թ., Բուղապեշտ-Լայպցիգ, նույնը՝ Բրոքելման «Դեվոնու լուղատիտ-թուրք, Տաշքենդ, 1960-1963թ.», բերում է հետևյալ նախադասությունը. Devâ silkinsa eşâk ka yûk çakar – Ուղտը, որ ցնցվի, մի իշաբեռ դուրս կգա): Այսինքն, այս վկայությունը ցույց է տալիս, որ թուրքական լեզուները մինչև հայերի հետ իրենց չփումն

արդեն ունեին իրենց բառապաշարում *eşək* ձևը և ոչ թե հայերեն էշ-ի վրա ավելացրել են –*ək* ածանցը:

Դեռևս ռուսերենի սառ ձևն էլ է վկայում մի ավելորդ անգամ, որ իսկապես մինչև Չայաստան գալը թուրքական ցեղերն ունեցել են *eşək* ձևը, որից էլ թաթարական միջնորոշյալմբ՝ ռուսերենի սառ-ը 1568 բվականից վկայված: Մինչդեռ Խ. Ամիրյանը վստահել է Գ. Աճառյանին. «Չայոց էշ-ը դառնում է այդ բոլորի մայրը» /ՉԱԲ, 2, 117-119/: Ի թիվս նման վրիպումների, Խ. Ամիրյանը ոռոզել հայերեն ձևից է բխեցնում թուրքերենի *arık*, «առու, կանալ» բառը. նախ՝ ոռոզ-ել, ցրել, ջրարբիացնել բայ է. *arık*-ը՝ գոյական, երկրորդ՝ *arık* ձևն էլ Կաշգարացու մոտ վկայված է /*Er arık qazdı* «Տղամարդը առու փորեց» նախադասությամբ: Ուրեմն մինչև սելջուկ թուրքերի Չայաստան արշավելը 11-րդ դարից արդեն իրենց բառապաշարում նրանք ունեին հիշյալ բառերը:

Նախորդների կողմից թույլ տրված սխալներից մշեմք հետևյալները. դրանք երկու-երեք կարգի են.

Մի շարք բառեր բխեցվել են նույն հայերեն արմատից՝ սխալմամբ, օրինակ հայերեն դեզ բառը ունի իրանական ծագում կամ բնիկ հայկական է, ըստ Գ. Աճառյանի ՉԱԲ, 1, 658-659 հմմ. նաև պարսեզ, որ ծագում է թերևս զենդերենի *pardēz*-ից < *pairi daēza* = *pairi* «շուրջը» և *daēza* «ղիզված» բառերից (ՉԱԲ, 4, 69-70): Իսկ մյուսները չունեն հավաստի ստուգաբանություն:

Միայն իմաստների նմանությունը հաշվի առնելով՝ հայերեն թե՛ կամ թե՛ջ հոմանիշը նույնպես միացվել է դեզ-ին (տես ALT, էջ 42, նաև չաջ, չեջ բառերը, որոնք ունեն պարսկերեն ծագում պրս. *čāč* ՉԱԲ, 3, 627-628):

Չայերեն շեղջ - կոյտ, դեզ (ՉԱԲ, 3, 509) դասական շրջանից է և այդ ձևով առկա է բարբառներում շեխջ՝ Ալաշկերտ, Մուշ, Վան, Եվրոկիայում՝ չեջ (ԳԲ 879) նույնն է՝ չե՛ծ: Թուրքերենում *cec* (DS 1103) *cec*, *cec etmek*, *cec görmek* – ցորենի կոյտը չափել կալում (DS 873-874, I, 2): Սա կապ չունի չեջ (չանջ) բառի հետ: Թուրքերենում չե՛ջ

- դարձանի հետ խառն հացահատիկ (DS 3756), նույն շեղջ – ից է առաջացել:

Միայն է աստառ բառը նույնացնել առաստաղ-ի հետ, ինչպես Դանկոֆն է արել ALT-ում, էջ 21: *Astar* բառը, որ ենթադրվում է պահլավերենից, պրս. *astar*-ի առկայությամբ (ՉԱԲ, 1, 277), եթե թուրքերենը պարսկերենից է վերցրել *astar*-ը, միևնույն է ոչ մի կապ չունի հայերեն առաստաղ-ի հետ: (DS 4425) *Astar*-ը ունի նաև ծածկ, ծածկոց նշանակությունը:

Միայն է նաև արևմտահայերեն կուզաս - *kukaz* «գալիս ես» բայը բխեցնել կկուզ *kakuz* «պագած» բառից (ALT 41, ԳԲ 578 կկուզ, կկոզ, կկոզիկ, կկուզ (ՉԱԲ, գ, 135, 204):

Միայն է սարառ-ի հետ շատարաը միացնելը (P, 37, 109) DS 3543, ALT, 114:

Միայն է ձող, զոլ և դող միավորել. դրանք տարբեր արմատներից են (տես ALT 44, 94 և Doğ DS 1535, ՉԱԲ 3, 157-158):

Միայն է ճօճ, ճօճել (ՉԱԲ 3, 217-228) բառերը առանձնացնելը: Գոճ՝ «ճահիճ» բառից, քանի որ ճահիճ իմաստը առաջացել է ճոճվել իմաստից (հմմ. ռուս. *mons*).

Միայն է վարդավառ-ը հայերեն վարդ բառից բխեցնելը (տես ALT 136-137): 70 տարի առաջ Գ. Դավիանյանը ապացուցել է խեթերեն *watararr*-ից լինելը: Ոչ մի կապ վարդի հետ չկա:

Չպետք է ցատառել պատահական նմանություններ, որոնք շատ զայթափոյն են: Օրինակ, հայերեն դրոզել և թուրքերեն *dürümek*՝ ցնցել (ՉԱԲ 1, 693), որը նկատել են ՆՉԲ-ի հեղինակները, Կարսոը և այլք. պատահաբար է նմանությունը:

Չայերեն դիհա ցուցական հորդրական ծայնարկություն, թուրքերեն *dehha* = դե, *deha* (II), *dihā* (II) DS 1404, 1400 *dendihā* - հայ. դեհա (ՉԱԲ, Ա, 323): Եվ ընդհանրապես ALT-ում նշված շատ բնածայնական բառեր, որ դրված են, որպես փոխառություններ հայերենից, հնարավոր է, որ պատահական նմանություններ են և երկու լեզուներում ստեղծվել են անկախաբար:

Մխալ է բրուտ-սւրստ (DS 3488, 4654) միացնել բրդել, փերթ բառերին (ALT, 33, № 84, նաև՝ էջ 147, № 743 փերթ)-ի հետ, որովհետև սւրստ-ը (հայ. բրուտ) նշանակում է կավ և իր զուգահեռն ունի խեթերենում սւրստ «կավ» ձևով (տես N. Mkrttschian, Neue Hethitisch-Armenische Lexikalische Parallelen, էջ 316-317, Budabest, Acta Antiqua, 1974):

Մխալ է թուրքերենի *şilar, şilar, şilor, şillor* ձևերը հայերենի *salor* (սալոր) բառից: (ALT 132) տես նաև DS 3767, *şilar* – խակ սալոր, DS 3778 *şilor, şillor* – սալոր: Որովհետև հայերենում, նրա բարբառներում երկու ձևերն էլ կային շատ վաղուց: Իսկ հայերենում սալոր ձևը եկել է խոտոփերենից կամ աքքադերենից, ինչպես այս մասին մենք գրել ենք *Древний Восток* համդեսում (N4, էջ 33-34), *СЯА* գրքում *šalluru*, էջ 283-284: Ուրեմն թուրքերենի *ş* – ով ձևերը ոչ թե *Salor*, այլ *şlor* հայերեն ձևից են: Ուրեմն փերթ, փրթել, բրդել բառերը ոչ մի իմաստային կապ չունեն բրուտ «կավ» բառի հետ:

3. Աճառյանի *dangalak < tan glux/dan glux* սխալի մասին, որ մենք գրել ենք ՊԲՀ-ի 137-138 էջերում, 1988թ. դ. 2 նաև Իրաննամեի գրախոսականում, 1996թ. № 4-5, էջ 57, դժբախտաբար դուրս է մնացել Ռ. Դանկոֆի տեսադաշտից և նա իր գրքի՝ ALT, 143 էջում (№ 717) կրկնում է 3.Աճառյանի սխալը: Թուրքերենի *dangalak*-ը առաջացել է պարսկերենի *dangala*-ից՝ -ak ածանցի հավելմամբ:

Գայերեն պոտուճ-ը թուրք. *potuc* (DS 4652) Ռ. Դանկոֆի գրքում միացված է փոթ-pot բառին (ծալք), մինչդեռ ճիշտը պոտուկ, պոտուկ բառին կցելն էր (ALT, էջ 149, № 751): Մանկական թրթուվախոսքերից (*Lallworter*) շատերը կարող են ստեղծված լինել հայերենում և թուրքերենում անկախաբար, մինչդեռ դրանք նշված են որպես փոխառություններ հայերենից:

Լա հաճախ է գրում իր գրքում, որ այս կամ այն փոխառությունը չի նշված նախորդների կողմից: Այսպես՝ հայերեն բարունակ «խաղողի ճյուղ» (ՅԱԲ, 1, 422) ALT-ն գրում է, որ չի

(նշված *Derleme Sözlüğü*-ում (էջ 26, № 53), մինչդեռ հենց իր գրքում գտնում ենք *barnak* (I) բառը (DS 534, № 2): Եւրյանցված են հայերեն *caban* (ճուպան) և *çavan* (I), *çavana* (I) և *çavan* (չուան, չուական) բառերը (ALT, 122, DS 837, OTS, 148, հաստ պարան): Այս սխալը կրկնվում է ԵՊԲ-ի պատճառով, որի մասին գրել է Գ. Աճառյանը (ՅԱԲ, 3, 212): Մենք ևս անսխալական չենք կարող լինել. մի շարք կասկածելի բառեր ենք որել՝ առայժմ ավելի խոր քննություն չկարողանալով կատարել: Առաջիկայում նոր փաստերի օգնությամբ միայն կարելի է դրանց ճշգրտումը կատարել:

ԹՈՒՐԲ ԷԹՆՈՍԻ ՉԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ

Թուրք էթնոսի ձևավորման պատմությունը հասկանալու համար, թե ինչպես և ինչ պատճառներով թուրքերենին փոխանցվեցին այդքան շատ հայերեն բառեր, պիտի հիշենք նաև թուրք էթնոսի լեզվի ձևավորման պատմությունը: Անատոլիայի ոչ թուրք բնակչության հարկադրական լեզվական ասիմիլյացիայի մասին բազմաթիվ վկայություններ կան հատկապես XIX դարի 30-ական թվականներից: Մ.Պ. Վրոնչենկոն գրում է. «Անկարայում հայերը հայերեն չգիտեն... Իզմիրից ու Բուրսայից բացի հայ հոգևորականները ոչ մի տեղ հայերեն չգիտեն, և ծխակատարությունները կատարում են թուրքերեն՝ հայկական տառերով տպագրված գրքերով»: Շատ հույներ մինչև XIXդ. 30-ական թվականները այնքան էին թուրքացել, որ նույնպես մոռացել էին հունարենը: Բուն Կայսերիում հույները խոսում են թուրքերեն, ցածր հոգևորականությունն անգամ պատարագը անում է թուրքերեն (30, մ. II, էջ 231, տես նաև էջ 29,40,58, 241, *Вронченко М.П., Обозрение Малой Азии в нынешнем ее состоянии, составленном русским путешественником М.Б., ч. I-II, СПб 1839-1840*): Ե.Գ. Վեյգենբաումը գրում է. (1878թ.). «Արդվինում բոլոր հայերը առանց բացառության խոսում են թուրքերեն և իրենց

սովորությունների մեջ այնքան են թուրքացել, որ նույնիսկ միմյանց հանդիպելիս ողջունում են մուսուլմանական ձևով» (Ваугенбаум Е.Г., От Батума до Арвина заметки, ИКОИРГО 1879-1881гг. VII էջ 186): (Չեկուցագիրը չափազանցնում է, այդ ժամանակ Արդվինում հայկական դպրոցներ կային):

«Ներկայիս համշենցի թուրքերը իսլամն ընդունած հայերի հետնորդներն են, նրանց ժառանգները, որոնք գերազանցապես զբաղվում են երկրագործությամբ», - եզրակացրել է անգլիական հյուպատոս Վ.Ջ. Պալգրևը, որը 1869-1872թթ. ուսումնասիրել է Արևմտյան Անատոլիայի հյուսիսային շրջանները: Նրա եզրակացությունների մեջ գտնում ենք հետևյալ ակամատեսի վկայությունները համշենցիների մասին. «Համշենի շրջանն ունի 13. 190 բնակիչ (էջ 70), բոլորը հայեր են կամավոր տարածել են, բայց մեծ մասը դավանում է մուսուլմանություն: Համշենի հայերի մուսուլմանացումը կատարվել է աստիճանաբար և, կարծեմ, սկսվել է անենաշատը սրանից 100 տարի առաջ (այսինքն 18-րդ դարի առաջին քառորդում Ս. Ն.) այն շարունակվում է տևել մինչև ներկա ժամանակը» (էջ 71): (Пальгрев В.Дж., Анатолианские области. Консульские ответы о восточных причерноморских провинциях Турции за 1869-1872гг., ИКОИРГО, 1882, т. VII N2 нр.а.):

Սեկ այլ հեղինակ՝ Ի.Ֆ. Կազբեկը, նշում է. «Хамшенцы ютя помнят свое армянское происхождение, но не знают ни языка, ни веры предков и говорят только по-турецки», «Համշենցիները թեև հիշում են իրենց հայկական ծագումը, բայց նրանք չգիտեն նախնիների ո՛չ լեզուն, ո՛չ հավատը (էջ 99) և խոսում են միայն թուրքերեն» (Казбек И.Н., Три месяца в Турецкой Грузии, ИКОИРГО, 1876, кн. Вып. 1) (էջ 125): Համշենցիների թուրքանալու պատմությունը եզակի չէ: Որոշ վայրերի մասին պարզապես բացակայում են տեղեկությունները: Այն բաղաբի ու իր շրջակայքի հայությունը մասսայաբար թրջացավ 16-17-րդ դարերում, ինչպես վկայում են Ինճիճյանը, («Աշխարհագրութիւն», էջ 303),

ճանիկյանը, Ալիշանը, «Ակն և ակնցիք» գիրքը: Գ. Սրվանձտյանը, իրև ապացույց բերում է հայկական ծագումով մի քանի տեղանուններ՝ Խաչուկի, Վարդանիկի, Կեցախայրիկի և այլն: Ակնա շրջակայքի շատ գյուղերի անունները մինչև 19-րդ դարը դեռևս պահպանվում էին, ինչպես օրինակ՝Արակա, Հաբեղնոց (կամ Հարանուս), Էզրեկ, Փաքեր, Պոմշեն (Բազմաշեն), Ապրանք, Վեց փարա /վեց գեղի էգրեկ/, Միջին գյուղ, Վան գեղ, Փշատի, Ութիք (Ուեք), դար-գոխ, Ավարեկ (Ավերակ), Արտոս, արգո, Հողդար, Սանդուխ Պաղլարի, Սերկևիկ, Պարտիզակ, Աղվորիկ, Աղորիք, Բաջ Վարդենիք, Խասկալ, փետրական, Կաշո, Հոռապատ, Արևուրի, Խնձորիկ, Տանձիկ, Կժու, Դրնիկ, Վանկուկ, Պարանձոր, Խարանձոր, Հացետև, Աշուքևա, Թարխնիկ, Էրկին և այլն: Սրվանձտյանը պատմում է Կաշո գյուղի հայ բնակչության հավատափոխության մասին: Ինչպես քահանայի կինը ինքնասպան է լինում՝ իմանալով ճարպիկ Խաչուկոզլի քահանայի թրջանալու մասին ևս (Գ. Սրվանձտյան, 250-251): Վարդենիքի մեջ խաչօղիների ընտանիքը դեռևս հայերեն բառեր էր գործածում՝ գրպան, խաչքար, աղորիք, հովտուն, Նեղը տանի, վայը վրաղ, սատկին և այլն: Անգլիացի հնագետ Գ. Հոգարդը (David G. Hogarth) The Wanderind Scholar գրքում, որ լույս տեսավ Oxford Universiti կողմից 1925թ. Լոնդոնում, գրում է. «Այս ամբողջ շրջանին մեջ վաչկատնության որևէ հետք չկա: «Թուրքերը» նստակյաց երկրագործներ են, որոնք ամառը յայլա չեն ելնում, և որոնք դիմազօծող անգանազանելի են հայերուն դիմազօծելն: Ասոնք անտարակույս սկզբնաբար արյունակից էին Հայերուն- կրոնափոխ բնակչություն մը, որ իրենց հավատքը պահած են: Այս տեսակ «թուրքեր» կզոնվին Արևելյան եփրատի արմուկին շուրջը ամեն տեղ: Տիվրիկի մտերքը «թուրք» գյուղի մը կհաջորդեք քրիստոնյա գյուղ մը, բայց Բինկյանն վեր աջ գետափին վրա իրարու հետ շատ ավելի խառն են: «Թուրքերը» կկազմեն Քենայի գրեթե ամբողջ բնակչությունը և Երզնջանի բնակչության կեսը, և նույն նրբագիծ, սպիտակամորթ տիպարը կզոնվի ամեն տեղ դեպի հյուսիս, մինչև որ կկորսվի լազերուն

վրացական դիմագծության մեջ: Չեմ կրնար Արևելյան Թրքահայաստանին՝ Վանի, Բիթլիսի, Մազկերտի (Մամազկերտի) և Էրզրումի շրջանին մասին խոսիլ, բայց պիտի հանդգնիմ ըսել, թե հոն ալ, ամենուր, ուր քրիստոնյաներուն և այլազան քյուրդ» ցեղախմբերուն միջև նստակյաց մահմեդական բնակչություն մը կա, որ ինքզինք «թուրք» կանվանե, գլխավորաբար հայկական ծագում ունի» (էջ 84-85):

Չոզարդը միշտ չակերտների մեջ է դնում այս շրջանի բնակչության՝ «թուրքական», «թուրքեր», «թուրք» բառերը՝ ընդգծելով նրանց հավատափոխված հայեր լինելը, որ կատարվեց բռնի ձևով 17-րդ դարում: (տես Ա. Քեչեան և Սկրտիչ Պարսամյան, «ԱՎն և Ակնցիք», Փարիզ, 1952, էջ 159) բարգամությունը հեղինակներինն է:

ՄԻ ՀԱՐՔ ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Միայն մեր կողմից նկատված թուրքերենի բարբառներին անցած հայերեն բառերը 400-ից ավելի են: Չայաստանի շրջափակման պայմաններում, երբ արտասահմանում լույս տեսած գրականությունը դժվարությամբ կամ գրեթե չէր հանում Չայաստան (Մատենադարան, Պետական Չամալաարանի և Ազգային Ակադեմիայի հիմնական գրադարան և Արևելագիտության ինստիտուտ) մենք անտեղյակ դրսում կատարված աշխատանքներին անկախաբար հրապարակել ենք մեր պրպտումների արդյունքները, որոնցում կան մի քանի տասնյակ կրկնություններ: Դրանց մի մասն էլ մեզանից հետո գրողների անտեղյակության արդյունքն է մեր հրապարակած հոդվածների: Նախ հրապարակել ենք 1993թ. Իրան Նամե № 4 31-32 էջերում 126 բառ և 1996թ. «Մերձավոր Աիջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ» (ՄՄԱԵԺ) սերիայի XVI հատորի 231-232 էջերում 142 բառ (տպագրվել է ուշացումով), այսինքն՝ ընդամենը 270 բառ,

որոնցից 100-ը բնավ այլոց կողմից չի նկատվել, իսկ կրկնությունների մի մասն էլ նրանց մեղքով է: Չետապայում, շարունակելով պրպտումները և 2004թ. Ստամբուլից ստանալով Derleme Sözlüğü բառարանի լրիվ 12 հատորները, ես կարողացա միայն իմ կողմից հայտնաբերված թուրքերենի հայերենից կատարած փոխառությունների թիվը հասցնել 500-ի:

Մենք, դարձյալ Չայաստանի Չանրապետության շրջափակման պայմաններով ենք ուզում բացատրել մեր հոդվածներից ավելի ուշ հրապարակված գրքերում մեր հայտնաբերած (թուրքերեն բարբառներում հայերենից կատարված) փոխառությունների մասին որևէ հղում չլինելը և ոչ առաջնության դափնին խլելու: Այսպես Ռ. Դանկոֆի գիրքը լույս է տեսել 1995-ին, իսկ մեր առաջին հոդվածը դրանից երկու տարի առաջ՝ 1993-ին և ոչ մի հիշատակություն իմ հոդվածի մասին, իսկ իմ երկրորդ հոդվածը լույս է տեսել գրեթե միաժամանակ Ռ. Բլեզինգի գրքի հետ, մի քանի ամիս ուշացումով և դարձյալ ոչ մի հղում:

Երբեմն մենք օգտվել ենք Գ. Աճառյանի ԳԱԲ-ից, որ հավաքված են «Բիւրակն» և այլ պարբերականներում տարբեր ժամանակներում լույս տեսած հայերեն բառեր, որ օգտագործվել են Թուրքիայի տարբեր գավառներում, վերցրել ենք նաև Խ. Ամիրյանի թուրքերենի զեղարվեստական գրականությունից և թուրքերենի բարբառներից բաղված 1-2 տասնյակ բառեր: Անացածը ինքնուրույն պրպտումների արդյունք է¹:

ԿԱՇՈՅԻ ԵՐԵՑԿԿԼԿԱԼ ԵՆԳԵՆԴՐ

¹ Կրճատումներից ին նշանակում է Իրան Նամե (№4) հանդեսը, իսկ ՄՄԱԵԺ (XVI) Մերձավոր և Աիջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ գրքաշարը, որ լույս է տեսնում առ այսօր:

Կաշոյի սրբատեղին ցույց են տվել Գ. Սրվանձոյանին, որն էլ գրի է առել իր ուղևորությունների ժամանակ նրա հետ կապված լեզուները: Պատմում են, թե թուրքերի բռնությունները հատկապես անտանելի են դառնում 16-17-րդ դարերում: Որպեսզի կարողանան անհասելի ծանր հարկերից ազատվել, ամբողջ գյուղով (100 տուն) որոշում են ընդունել իսլամը: Կաշո գյուղի քահանային այլևս անելիք չէր մնում, և նա նույնպես բոլորի հետ ընդունում է իսլամը: Չանգվածային իսլամացման ընթացքը տեսնելով՝ իրիցկիներ շտապում է գույժը հայտնել քահանային, որն այդ պահին գյուղից դուրս՝ իր այգում էր գտնվում: Իրիցկիները կարծում է, որ քահանան կարող է գալ գյուղ և հորդորել իր ժողովրդին ետ կանգնելու իսլամացումից: Երբ եղելության մասին քահանային հայտնում է իրիցկիներ, քահանան թուրքերենով պատասխանում է. «Կայ քարը, սեն դառա գյավուրճա սոլլերսից, բեն չօջղան տաճիկ օլմուշում» (Կայ կնիկ, դու դեռ գյավուրերե՞ն ես խոսում, ես վաղուց եմ տաճիկ դարձել):

Այսպիսի անսպասելի պատասխանը իրիցկեկան զարմացնում է, և սկսում է նա մագերը պոկել ու քահանային թողնելով՝ բարձրանում է մի բարձր ժայռի վրա և որոշում ինքնասպան լինել: Ժայռի վրայից նա դիմում է կամարակապցիներին. «Ես մենակ մնացի, հայեր, եթե Ձեր աստծուն կսիրեք իմ հոգու համար խունկ ծխեցեք և աղոթք ու պաշտոն մատուցեք»:

Կամարակապցիների աչքերի առջև նա անձնասպան է դառնում՝ բարձունքից իրեն նետելով եփրատի ջրերի մեջ: Կամարակապցիները նրա դիակը հանում են գետից և թաղում, Ամեն տաղավարի օր նրա գերեզմանը օրհնվում էր, ամեն կիրակնամուտի, երբ մայրերը տանիքների վրա խունկ են ծխում, այսպես են մրմնջում իրենց աղոթքը.

«Աստված օղորմի իհն ու նոր անցավորաց, անօրենն սպանվածին, ծով ու ցամաքը մեռածին, ճամփա շինողին, աղբյուր բերողին, կամուրջ կապողին»: Եվ ավելացնում էին. «Աստված

օղորմի Կաշոյի երեցկին մամային»: (Գ. Սրվանձոյան, Թ, Ա, 1 մաս, էջ 250-251):

Կաշոյի իրիցկեկա ավանդությունը գրի է առել նաև Ա.Յ. Շեփիկյանը («Ակնա ուխտատեղիներ», «Բյուրակն», 1900թ. N 10, էջ 90): Ակնում ևս հիշում էին Կաշո մամային. «Աստված օղորմի Կաշո մամային հոգուն»:

Թուրքացած այստեղի հայերի այգիների, թաղերի, արտերի, տների անունները դեռևս մնում էին հայերեն (Սրվանձոյան, ԹԱ 1, 254): Ա. Քեչեանը հիշատակում է, որ վարդենիքի մեջ խաչօղիներ ընտանիքը հայերեն բառեր է գործածում, գրպան, խաչքար, աղօրիք, հովտուն, Ենոը տանի, վայր վրադ, սատկին և այլն (տես նաև Ա. Քեչեան, ԱԱ, 44):

Ռուսի սուլթանությունում միասնական թուրքերեն լեզուն բավական ուշ է ձևավորվել թուրքերի մոտ, որի էթնիկական կազմը շատ խայտաբղետ էր. դեռևս միասնական լեզու չէր ստեղծվել: Պաշտոնական (պետական) և գրավոր գրական լեզուն պարսկերենն էր, իսկ կրոնի լեզուն՝ արաբերենը: Ամեն մի առանձին շրջանում հաստատված ցեղի բարբառն էր իշխում տվյալ շրջանում, որի պատճառով էլ այն տեղացի բնիկներից մեծ ազդեցություն էր կրում. արևմուտքում հունական հիմք էր, արևելքում՝ հիմնականում հայերենն էր իշխողը, բայց որոշ չափով նաև վրացերենը, քրդերենը, ասորերենը (տես նաև Դ.Ե. Երեմեև, ԹԾ, 169):

Արաբ ճանապարհորդ Իբն Բատուտան նշում է, որ Անատոլիայի թուրքերը Պարոն, «տեր» իմաստով օգտագործում են ասորերեն չելերի-ն, որը ասորերենի ցլիբա-ն է (թուրքերենում չկա ց-ի գիտակցումը, որի պատճառով բառասկզբի ց-ն դարձել է չ): Դունարենի աֆանդեսը դարձել է էֆենդի «կրթված մարդ» (Իրակյանում պարսկերենից է): Բնականաբար իսլամն ընդունած, ապա աստիճանաբար թուրքացած էթնիկական տարրերն իրենց լուրման պիտի ներդնեին ապագա թուրքերենի ձևավորման ժամանակ:

Քոչվոր թուրքերը, որոնք ապագա թուրք ժողովրդի ձևավորման որոշիչ տարրն էին (բաղադրամասը), անցնելով նստակեցության, պետք է յուրացնեին տեղացի ժողովուրդների՝ հայերի, հույների, ասորիների, արաբների, վրացիների, նախկինում իրենց անձանոթ բարձր, շատ բազմապիսի երկրագործական մշակույթի հմտության «գաղտնիքները», տնտեսությունը վարելու նրանց փորձը, որը մշակվել էր դարեր շարունակ և հարմարեցվել տեղական աշխարհագրական պայմաններին. այդ յուրացումը շատ երկար ժամանակ էր պահանջում: Թուրքերի լեզվում մեծ տարբերություններ էին պահպանվել առանձին բարբառների միջև. թուրքերեն խոսակցական լեզուն բաժանվում էր Ստամբուլի, Իզմիրի, Անկարայի, Քոնյայի բարբառների, մալկանյան մի քանի և Արևելյան ու Չարավային Անատոլիայի, օչ շարք բարբառների: Նախկին Քարաման քեյոքյան տարածքում տարածված բարբառը 19-րդ դարում այնքան էր տարբերվում Ստամբուլի և Իզմիրի բարբառներից, որ նկատելի էր նաև օտարերկրացիների համար (Langlois V., Voyage dans la Cilicie, Paris, 1861, էջ 25):

Թուրք եթնոսի ձևավորման պատմությանը բազմաթիվ եվրոպացի և թուրք մասնագետներ են անդրադարձել: Այս հարցը բավական լրջությամբ շոշափված է նաև Երեմեկի «Թուրքերի ծագումը» գրքում:

Նա գրում է, որ ոչ միայն բռնի, այլև «կամավոր» (այսինքն՝ այլ ելք չունենալու պատճառով) այլազգիներից իսլամն ընդունողներ կային: Եվ այդպիսիներն առանձին անհատներ չեն եղել, այլ լրիվ բնակավայրեր:

Տեղական ժողովուրդների իսլամացման գործընթացը սկսվել էր դեռևս Բյուզանդական տիրապետության ժամանակ: Բյուզանդիայի հարկային անտանելի բեռը ստիպում էր կամ լքել երկիրը, կամ իսլամանալ: Մ.Վ. Լևչենկոն գրում է. «XII դ. բազմաթիվ քաղաքներ և գյուղեր մասայացան, որոնց բնակիչները փախչում էին սելջուկ թուրքերի մոտ» (Левченко М.В., История Византии, М-А, 1940, էջ 223-224):

Սուլեյման Քութուբունջը, ինչպես ցիտում է նրան Գորդլևսկին. «11-րդ դարի վերջին սոցիալական ռեֆորմ անցկացրեց, որի նպատակն էր լադիֆունդիաներում աշխատող ճորտերին և ստրուկներին, որոնք զալիս էին թուրքերի մոտ, համարել ազատներ» (Гордлевский В.А. Государство Селджукидов Малой Азии М.-А. 1941, էջ 93):

Ձանգվածաբար այսպիսի կարգավիճակում եղողներն ընդունում էին իսլամը, որպեսզի օգտվեն ազատների համար սահմանված արտոնություններից: Դայերը նույնպես ընդունում էին իսլամը, այսինքն՝ «կամավոր» թուրքանում էին, և դրա համար պատճառները երկուսն էին. մեկը դավանաբանականն էր, քանի որ բյուզանդացիների կողմից չէր հարգվում հայոց լուսավորչական դավանանքը և մերժվում էր այն, մյուսը՝ նյութական շահագրգռվածությունը: Որովհետև մուսուլմանները գտնվում էին արտոնյալ վիճակում. նրանք ավելի քիչ հարկեր էին վճարում, քան քրիստոնյաները: Ուստի քիչ թե շատ ապահով վիճակում լինելու համար միակ ելքը հավատափոխությունն էր: Ոչ-մուսուլմանները վճարում էին խարաջ, ռենտա-հարկ, որը բերքի մեկ երրորդից մինչև կեսն էր կազմում: Այս իսկ պատճառով էլ կրոնափոխ լինելը ձեռնուտ էր նաև տեղական ֆեոդալներին, որոնք պաշտոններ էին ստանում պետության մեջ:

Միջնադարում սկսված հայ բնակչության իսլամացումը շարունակվեց նաև հետագայում՝ նույնիսկ երիտթուրքերի օրոք էլ: Ինչպես նշում է Պ.Ի. Ավերյանովը, հալածանքների պատճառով շատ հայեր, փրկելու համար իրենց կյանքն ու զույքը, ընդունում էին իսլամը. 1912 թվին եղել են դեպքեր, երբ ամբողջ հայ գյուղեր ընդունել են մուսուլմանություն: (П.И. Аврянов, Этнографический и военно-политический обзор азиатских владений османской империи, СПб, 1912, стр. 16):

Աճճնական շահի համար կրոնափոխ լինելու դեպքերը լավ էին դրսևորված հենց «Ասք Դանիշմենդի մասին» էպոսում: Ավելի շատ հողեր ստանալու մարմաջը ոչ միայն ստիպում էր ուրանալ

սեփական կրոնը, այլև դիմել եղեմնագործության, անգամ չխնայել հարազատներին (եղբորը և այլն): Ահա երեք հայերի մասին պատմությունը, ուր Սարգիս, Էֆրունիյե (Եփրեմ), Արտուխ (Արթին) հայերից Սարգիսը, դիմելով Դամիշչենդին, նրա զորքերի օգնությամբ սպանելով եղբորը, զավթում է, տիրանում է նաև նրա հողերին:

Թուրք պատմաբան Յընանչը կրոնափոխված հայ է անվանում նաև իրեն՝ Դանիշմենդին (M.H. Yunanç, Türkiye tarihi Selçuklular devri, İstanbul, 1944, էջ 96):

Եվ այսպես, երկար ու ծիգ հարյուրամյակների ընթացքում թուրքացած հայերն ու հույները, դառնալով թրքախոս, միաժամանակ իրենց ավանդը ներդրեցին նախ խոսակցական-ժողովրդական լեզվի, ապա նաև թուրքերեն գրական լեզվի մեջ: Այլ կերպ չէր կարող պատահել: Նվաճող ցեղերն անցնելով նստակեցության՝ տնտեսությունն սկսեցին վարել տեղաբնիկների նման՝ վերցնելով տեղաբնիկներից ոչ միայն գյուղատնտեսության գործիքները, առտնին կենցաղային առարկաները, այլև դրանց անվանումները: Նոր երկրում հայտնված թուրքերը ստիպված էին ընդունել տեղական պայմաններով թելադրված բառապաշարը: Այսպես օրինակ, մուսուլմանական օրացույցը, որի ամիսները տարբեր տարիներին զուգահիշում էին տարվա տարբեր եղանակների հետ, չէր կարող ծառայել որպես գյուղատնտեսական օրացույցի հիմք:

Քոչվորների օրացույցը նույնպես պիտանի չէր նպատակի համար, քանի որ այս օրացույցը տարին բաժանում էր իրենց քոչերի սեզոնի համապատասխան: Թուրքական երկրագործական օրացույցի մյուս ամիսները ևս նրանք վերցրել էին տեղական օրացույցներից. այսպես օգոստոս հունական անվանումը՝ մայըս (mays) և այլն: Եվ այսպես նվաճողները, պարտադրելով տեղացիների իրենց լեզուն, իրենք էլ ստիպված էին փոխառություններ կատարել

հունարենից, հայերենից, անգամ քրդերենից և այլն: Թուրքերենի հոգևոր մշակույթում անփոխարինելի են փոքրասիական մշակույթից անցած բառերը, որի թիվն անցնում է 1500-ից:

ԹՈՒՐԵՐԵՆԻ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆ /ՖԱՐՍԻ/ ՓՈՒՆԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԱՍԻՆ

Լեզվաբանների համար այսօր առանձնակի դժվարություն են ներկայացնում այն ընդհանուր իրանիզմները, որոնք առկա են և՛ թուրքերենում, և՛ հայերենի բառապաշարի մեջ: Արդյոք թուրքերենն ու հայերենն անկախաբար են պարսկերենից կատարել այդ կարգի բառերը, թե՞ թուրքերենն ստացել է դրանք միջնորդավորված՝ հայերենի միջոցով և ոչ թե ուղղակի պարսկերենից:

Իհարկե, հայերենի իրանական փոխառությունները կատարվել են շատ հին ժամանակներում մ.թ.ա. 8-5-րդ դարերում պահլավերենից և այլ իրանական լեզուներից և դարձյալ միջին դարերի պարսկերենից. դրանք գրանցված են գրաբար մատյաններում՝ մեր թվարկության հինգերորդ դարից սկսած (օրինակ, պիլ. բանտ և միջին պարսկական բանդ. երկու անգամ է փոխ առնվել), իսկ թուրքերենի ամենահին բառարանը Մահմուդ Գաշվարացու կողմից կազմվել է միայն մեր թվարկության 11-րդ դարում, այն էլ շատ համառոտ, ուստի թուրքերենի պարսկերենից կատարած փոխառությունների վաղեմությունն ստուգելը ոչ միշտ է հնարավոր: Այսպիսի հանգամանքներում լեզվաբանները կարող են երբեմն սխալվել որոշ բառերի փոխառության ակունքները նշելիս: Այս հարցի կապակցությամբ իրենց մտահոգությունն են հայտնել նաև այլ լեզվաբաններ: Այսպես, Ա. Այտընյանը շուրջ հարյուր հիսուն տարի առաջ գրում էր. «Անտարակույս նոյնութիւն կոչուածները շատ անգամ ալ այնպիսի բառեր են՝ որոնք գրաբարի և տաճկերենի միանգամայն հասարակ են. եւ որովհետև ոչ տաճկերէնը հայերենէն առած է եւ ոչ գրաբարը տաճկերենէն կրնար առնուլ, կերթան միջին կետի մը վըրայ կը միանան՝ որ է

պարսկերեն լեզուն, որուն հետ գրաբարը շատ բան ունի խառն, եւ որմէ տաճիկն առատ փոխառութիւններ ըրած է» (Ա. Այրընեան, ԶԲԱԿԴ, Նախաշաւիղ, էջ 268-269):

Իհարկե Այրընյանը շատ իրավացի է, սակայն մասամբ, քանի որ խոսում է միայն պարսկերենից անկախաբար հայերենի և թուրքերենի կատարած փոխառությունների մասին՝ չանդրադառնալով նույն կերպ արաբերենից կամ հունարենից փոխառյալ բառերին, որոնք նույնպես մեծ թիվ են կազմում և թուրքերենում, և հայերենում: Ուր հանկո՞քը մի քանի հարյուր պարսկերեն բառեր իր գրքում դնում է որպես հայերենի միջնորոշյա՞մբ թուրքերենին անցած բառեր:

Իհարկե թուրքերենը նաև որոշակի պարսկերենից կատարած հարյուրավոր փոխառություններ ունի, որոնցով ողողված է նրա բառապաշարը: Ի՞նչ պատճառներով է թուրքերեն լեզուն ողողվել ֆարսի (պարսկերեն) և արաբերեն բառերով: Արաբերենը որպես կրոնի լեզու անխուսափելիորեն մտել է խոսակցական՝ բառապաշարի մեջ, իսկ պարսկերեն բառերը դատարանների, պայմանագրերի, վարչական միավորների լեզուն է եղել:

Այս իսկ պատճառով էլ զարմանալի չպիտի թվա, որ այսօրվա գրական թուրքերենում պարսկերեն փոխառությունների և արաբիզմների թիվը իսկայական չափերի է հասնում: Որքան էլ թուրք լեզվաբանները ճիգ ու ջանք են թափում թուրքերեն արմատներից արաբերեն և պարսկերեն տերմինների և բառերի համարժեքները ստեղծել՝ ազատվելու համար օտար բառերից, դրանք բառապաշարից վտարելու համար, միևնույնն է, նորաստեղծ համարժեքները լիարժեք փոխարինողներ չեն դառնում:

Սելջուկների և զլմանցիների ժամանակներում Քոնյայում և այլուր մեծատոհմիկ աստիճանավորները, վեզիրները, սուլթանները, պաշտոնատար անձինք իրանցիներ՝ պարսիկներ էին, քանի որ գրական լեզուն պարսկերենն էր: Ինչպես ընդգծում է

Վ.Ա. Գորդևսկին. «Իրն Բիրիի, Արսարայի ժամանակագրությունները, Աֆյաքիի մեծուարները գրված են պարսկերեն: Նույնիսկ ծագումով հույն Դասս օղուզը գրում էր պարսկերեն» (B.A. Гордлевский, Государство селджуков, М, Малолу Азису, М.-А. 1941, էջ 163):

Փաստորեն պաշտոնյաները միմյանց հետ խոսում էին պարսկերեն: Արբունիբում, դատական ատյաններում լեզուն նույնպես պարսկերենն էր, տիտղոսները արաբերեն և պարսկերեն, որոնք արմատացան և մնացին նաև այսօրվա թուրքերենում. Aheng (հանգ), ahmak, amber, aleni, ar (առ-ալանք), bam, camada, cet, çeynek, divan, patişah, şah, daya, ejdeha, nişan, örnek, aht, azad, baht, şen mih, bend, biver (բիւր), dest, direfş, dev, dadaver debir, dehliz, düşyar, düşmen, duzah, güz, delv, darbaza, destar, hengäma, giriban, gümrüh, gunagun, çulha, çirah, çikirik, çemen, çörek (չարեակ), kin (քեն), kümbet, küllük, nazik, numane, sümbük, reze (երիզ), peyman, kizir, palas:

Թուրքերենի իրանական փոխառությունների մի մասը իհարկե կատարվել է դեռևս Միջին Ասիայում, մինչև Անատոլիա նրանց գալը: Ներկայումս պարսկերեն փոխառությունների մի մասը թեև փոխարինվեց նորաստեղծ բառերով, սակայն դեռևս զգալի քանակությամբ իրանիզմներ են մնում թուրքերենում, իսկ պարսկերեն բառերի մի մասն էլ արդեն կատարվել են հայերենից՝ խոսակցական լեզվից, բարբառների միջնորոշյա՞մբ, երկրորդ անգամ. այս է այն հիմնական պատճառներից մեկը, որ փոխառյալ բառերը հայտնվել են թուրքերենում զանազան արտասանություններով, երբեմն անճանաչելիորեն աղավաղված՝ թուրքերեն լեզվի հնչյունական անկատարության պատճառով:

Ուրեմն, թուրքերենի իրանական փոխառությունները մի քանի ակունքներից են գոյացել, ոչ միայն միջինասիական մերձեցումներից, այլև հայերենի հետ եղած վերջին հազարամյակի մերձեցումներից: Այս պատճառով էլ դժվար է երբեմն որոշել, թե

այսինչ պարսկերեն բառը ուղիղ պարսկերենի՞ց է անցել թուրքերենին, թե՛ հայերենի միջնորդությամբ, որովհետև հայերենի գրական լեզվում եղած մոտ 2000 իրանական փոխառություններից բացի կան նաև իրանիզմներ հայերենի զանազան բարբառներում, որոնք վկայված չեն գրաբարում: Սա կարևոր հանգամանք է, որովհետև հիմնականում թուրքերենին հայերեն բառերի հետ նաև հայերենի բառապաշարում արձատագած իրանական բառերը փոխանցվել են բարբառների միջոցով, կամ ավելի ճիշտ բանավոր խոսակցական լեզվից և ոչ հայերենի գրական լեզվից: Փորձենք քննարկել թուրքերենի իրանիզմները՝ որոշելու համար, թե նրանց մեջ որ մասն է հայերենից և որ մասը՝ ուղղակի պարսկերենից, ի՞նչ կարգի բառեր են դրանք:

ա/ հնարավոր են իրանական փոխառություններ երկու լեզուներում էլ անկախաբար, այսինքն՝ և՛ թուրքերենը, և՛ հայերենը պարսկերեն բառերը ուղղակի վերցրել են պարսկերենից, և ոչ թե հայերենի միջնորդությամբ է թուրքերենն ստացել դրանք (թ. ireng, հայ. երանգ, օրեօր-հայ. օրինակ, թ. կմնոց-հայ. քլունգ, թ. չօրե-հայ. ճար և այլն):

բ/ Հնարավոր է նաև թուրքերենում երկրորդ փոխառության դեպք, այսինքն՝ նույն բառը պարսկերենից ուղղակի և կրկնակի անգամ հայերենից լինել, բայց հնչյունական օրենքները նույնը լինելով՝ չեն կարող փոխառության իսկական աղբյուրը որոշել: Այստեղ որոշիչը միայն որևէ զրի անված տեքստում դրանց իշխատակված լինելու փաստն է, որը սակայն չի կարող նույնպես ռեալ վիճակը պարզել, քանի որ անպայման բոլոր բառերը օգտագործել առիթ չի լինում:

Այսպես, հայերենի հաւան «սանդ» բառը որոշված է, որ պահպանվել է (ՀԱԲ, 3, 68-69), այն առկա է նաև թուրքերենում havan, բարբառներում՝ hevenk III, DS, 2350 հնչմամբ, սակայն Գ. Աճառյանը գրում է, որ նոր ժամանակներում «մտած է թուրքերենից» (ՀԱԲ, 3, 69): Մխալվում է Գ. Աճառյանը, քանի որ

թուրքերենից միայն բարբառային ձևը պիտի փոխ առնվեր, որն է՝ hevenk, մինչդեռ մեր բոլոր բարբառներում միայն առկա են հավան և հավանգ ձևերը (ՀԱԲԲ, 9, 249, Սեբաստիա, Բաղեշ, Թբիլիսի, Ղարաբաղ, Կարս, Համշեն, Արարատյան բարբառ և այլն): Ընդհակառակը հայերեն բարբառներից պիտի անցած լինի թուրքերենին, քանի որ արձանագրված է այն Կարսի, Իզդիրի թուրքերեն բարբառներում (DS, 2350), որտեղ հայերենի a-ն վեր է ածվում e-ի):

Որոշ իրանական (ֆարսի) բառեր մենք փոխառյալ ենք համարում հայերենից, ինչպես վարվում են նաև լեզվաբաններ (Ղանուկյը և այլք): Մեզ կարող են առարկել: Մեր պատասխանն է՝ եթե թուրքերենի տվյալ իրանական ծագում ունեցող բառը նախկին հայաբնակ շրջաններում է տարածված եղել, և այլ թուրք բարբառներում տարածված չէ, ուրեմն միջնորդ օղակը հայերենն է:

Հայերենից փոխառյալ բառերը, թուրքերենի հետ համարդվելով, դարձել են կայուն կապակցություններ՝ համալրելով թուրքերեն լեզվի դարձվածանին: Այսպես օրինակ, արտը հերկելու գործողությունն արտահայտելու համար թուրքերենը երկու հոմանիշներ է փոխ առել՝ herk կամ herg հայերենից և nadas-ը՝ հունարենից: herk բառից կազմվել է ak.rhergi- «ոչ ժամանակին կատարված հերկ» ժամանակից շուտ, արտոռի հերկ (DS, 152): akos etmek (DS, 159) ակոս անել- «արտը հերկել» դարձվածքը ծեռք է բերել նաև նոր իմաստ՝ խաբար տալ՝ համալրելով թուրքերենի ծածկալեզվի բառապաշարը (տես նաև Argo) egav etmek (ekav-geldi+etmek) դարձել է ele almek-ծեռք վերցնել կամ ekavlanmak (ekavlanmak)-գողանալ (BAS, 100): Կա նաև morukdamak – ծերանալ:

Egur nayim-buyurun-hամեցեք /հայերեն՝ արի տեսնեմ/
azi kiç—շատ քիչ թուրքերեն azi քիչ, նվազ և հայերեն քիչ բառերից, carmak çur-օղի, հայերեն ճերմակ և ջուր բառերից, karmir çur-գինի, հայերեն կարմիր և ջուր բառերից, paç etmek – պաչել,

հայերեն պաշ և թուրք etmek- անել բառերից, hanzo-սահան ծո – հայերեն սահան և ծո բառերից, matik atmak, matik oynamak hodak/g – հոտաղ բառից hodağkar (բայբուրդ), hodağcı, hodak yıldızi, hotak taş (DS 2418) լուծ բաշող եզների վզից լուծը ծանրացնելու համար կախվող կոճղը կամ քարը¹:

andıra kalası - անտեր մնա, հայ, anter և թուրք kalmak բառերից,

dudu mama - դուդու մամա

Lor peyniri – լոռ պանիր

Kaldavar - փարախ հայ կալ և tavar բառերից

harazan hodağt – խարազանի հոտաղ,

gandırif kaytıt – կանդրիֆի փոկ, կաշի

Թուրքերենի չ, ց, ci, a ածանցյալների միջոցով կազմվել են մի շարք նոր բառեր՝ madıkcı – մատնիչ, momcı – մոմավաճառ, hanot+cu, հոտաղ բառից hodag+ci, lu ածանցով kütü – կուտով (անմշակ բամբակ):

ՀԱՅԵՐԵՆ ԲԱՆԵՐԻՑ ԿԱԶՄԱԾ ԹՈՒՐԶԵՐԵՆ ԲԱՆԵՐ ԵՎ ԴԱՐՉՎԱԾՔՆԵՐ

Փոխառյալ հայերեն բառերից թուրքերենում կազմվել են բազմաթիվ նոր բառեր և դարձվածքներ:

¹ Հ. Աճառյանը բացատրում է. «Չօտաղ աստղը այն աստղն է, որ արևը մայր մտնելեն անմիջապես հետո կերևա արևմտյան կողմը, որ տեսնելով հոտաղները հոտերը տուն կդարձնեն (ԳԲ 677) այլ կերպ՝ Գիշերավար: Հայերենից թարգմանաբար գործածում են թուրքերը hodak yıldızi (DS 2391) Գյուլունչահան, Կարս, Թեքքե վայրերում»:

ա) Թուրքերեն ածանցյալների (ծևույթների) օգնությամբ նոր բառեր են կազմվում հայերեն բառերից (արմատներից): Օրինակ, հայերեն կաւառ - այգի և պարտեզ ջրելու համար բացված փոքր առու, որ թուրքերենում gavar, gevar (i), geber, gefel, gevar, geval, gener (DS, 2009, 2010) geverlemek – երկրորդ անգամ ջրել կանաչիի պարտեզը (DS, 2010) **gevermek** – պարտեզ ջրելիս ջրի ճամփան բացել բառով (DS 2010) **gever çalmak, gavar çalmak** – Արտը կամ բուստանները ջրելու ժամանակ ջրի հոսելու ճամփան փոխել (DS 2010): Նաև փոխաբերաբար gevar vermek - գաղտնիք քաշելու նպատակով դիմացինին խոսեցնել (DS 2010):

ekav բայից ստեղծվել է egavlamak (BAS 100) **захватить, захватъ** (TPS, 261) - հափշտակել կամ egav etmek:

coh/cof – ուրախ, շեն ստեղծվել է coh, coh+ lu (lu=ունեցող) ձևությամբ: Հայերեն malez –ից malez olmak, **malez etmek** (DS 3146):

Հայերեն կոշիվ բառից girif –ը գործածվում է girif etmek կոշիվ անել դարձվածքում:

Հայերեն mayis – լուծ թրից բառից mayislamak (II DS 3141) գործած կտավը վիպ **mayis** –ի մեջ սպիտակացնել:

Հայերեն գդալ և պոչ բառերից ստեղծվել է getal boc – մի տեսակ բլուջ (հայերենում գրի չի առնված (DS 1964) Ռիզայե, Զայելի, Կափտան փաշա):

gom, arkalamak – մի տեղում հավաքվել, տես **kömlmek** + անասուններին մի տեղում հավաքել:

bere sürmek – կթելու տանել, **bere süren** – կթելու տանողը: Հայերեն ber –(բերել բառից) – կթելու բերել ստեղծվել է berlemek – կթելու բերել (DS 636) ALT-ում չկա:

Հայերեն բոց բառից **postlamak** - բոցվառվել (երբ նվազում է թոքերի կրակը, խեղձով (տերևներով և ճյուղերով) ուժեղացնում են կրակը) (DS 3472):

Ֆրիկ, Ֆոիկ fr - արմատից frlanmak – պտտել, **frfrük** – հոլ (DS 4503):

Քայերենի կիրակի, որ ծագում է հունարենի *kiriaki* բառից քուրդերենն ստեղծել է նաև *gireki, girei* ապա՝ *gireylemek* (DS 2082) կամ *girenlemek* - եղանակը փափկել:

giravugün, giregiertesı, gireyiertesı, girertesı - և այլ ձևեր որ շուկայի օր, բազարի օր իմաստով է գործածվում (DS 2080) *girekiertezi* - բառացի՝ կիրակի հաջորդ օրը, երկուշաբթի:

garavagün – կիրակի օր, այսինքն՝ կիրակի է նշանակում *gök gireyi* – քրիստոնյա տոն (DS 2137) Քոնյա:

Քայերեն *kocak* բառից *köceklemek* (DS 2941) Աշնան ցանքսի ցորենը լավ արձատակալել:

Քայերեն *moruk* – ծերուկ բառից ստեղծվել է *cemekenli moruk* այսինքն՝ շուշաբանդով, ակնոցով ծերուկ, որը գործ է անվում որպես ծածկալեզու (ակնոցագործ նշանակությամբ (TPC, 41-1)) չունեն այլ բառարաններ և չկա նաև *Argo* – ին նվիրված գրքերում:

Քայերեն գոծ – *kom* (I), *köm* - ախոռ բառից *kömlemek* (II) DS 2914 – տավար, ոչխար, անասուններ հավաքել մի տեղում:

Քայերեն *epel* (ՉԱԲ, I, ...) ծագում է *apş, epu* բառից (տես **СЯА**):

epic – տակը կլորավում, մեջը՝ կանեփ եփելու նպատակով գործածվող մի տեսակ կաթսա:

epmek tahtası - եփելու տախտակ, վրան խճոր, լավաշ քացելու հարթ տախտակ, (Նիզդե, Բոլու):

epmek tandiri – այն կլոր սալը, որ դնում են խոր օջախի վրա (DS 1763):

epmeksiz - անաղուհաց, երախտամոռ, (ինարավոր է *kontaminazıa* երկու նման բուրբ *ekmek* – հաց, հայ, եփել – *epmek* բառից):

Քայերեն կեռ բառից *geroş vermek*

Geron բառից *geron vermek*

Քայերեն քաղիան բառից կազմվել է *kağan etmek, kegan*

yağmak, kehan etmek դարձվածքներ DS 2593 և *kağanlamak* բայը, որի համարժեքն է **çapalamak**

Քայերեն բափ. *Tap* ուժ, հարված բառից *tapsız* - անուժ, քուլլ (DS 3828):

ափազ. *apazlamak* - բռան մեջ առնել

ԹՈՒՐԵՐԵՆԻ ԲԱՐԲԱՆՆԵՐԻ **Derleme sözlüğü**՝ ԲԱՈՒՐՆԱԻ ՆՊԱՍԵ

ՉԱՅՈՑ ԼԵԶՎԻ ԲԱՐԲԱՆՆԵՐԻ ՈՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ

Թուրքերենի 12 հատորանոց բառարանը, որի հրատարակումն իրականացվեց 1963-1982թ. Թուրքիայի լեզվի ինստիտուտի կողմից (Türk dil kurumu) 4850 էջից է բաղկացած և ամեն էջում 15-30 բառերի բացատրությունն է տրվում՝ իրենց իմաստային տարբերակներով և տվյալ արտասանությունն ու իմաստային նրբերանգների տարածման վայրերի ցանկով: Բացատրված բարբառային բառերի ընդհանուր թիվը, իմաստային և հնչյունական տարբերակներով հանդերձ, անցնում է 125000-ից:

Այն անվանվում է «ժողովրդի բերանից (*halk ağzından*) գրի առնված բառերի բառարան»¹:

Այս աշխատանքն անուղակիորեն իր նպաստն է բերում նաև հայերենագիտությանը և մասնավորապես հայ բարբառագիտությանը, քանի որ հայ լեզվաբանները եղեռնի պատճառով չհասցրին հայերենի բոլոր բարբառների նկարագրին ամբողջությամբ տալ, և բազմաթիվ բարբառներ անհետ կորան բարբառախոսների ոչնչացման պատճառով:

¹ Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1-12, Ankara, 1963-1982. ikinci baskı: Ankara Üniversitesi basımevi-1993.

Երկրորդ պատճառը բազմաթիվ վայրերի (պատմական Ֆայաստանի և նրա սահմաններից դուրս գտնվող գաղթօջախների) հայ բնակչության բռնի թուրքացման կամ հարկադրված թուրքացման ընթացքն էր, որի պատճառով նույնպես անհետացան մի շարք բարբառներ: Իհարկե թուրքացած հայերը անմիջապես չմոռացան իրենց լեզուն: Մինչև թուրքերենի յուրացումը նրանք զուգահեռաբար գործածում էին նաև հայերենը: Հատկապես այն բառերը, որոնց համարժեքները չկային թուրքերենում (տան շինության հետ կապված բառեր, երկրագործական գործիքների և պրոցեսների բառեր և այլն):

Այս թուրքացած հայերի բառապաշարից հարյուրավոր բառեր փոխանցվեցին թուրքերեն խոսակցական լեզվին (բարբառներին) ապա՝ նույնիսկ գրական թուրքերենին, որոնք արտացոլված են նաև թուրքերենի գրական լեզվի բառարաններում¹ և ծածկալեզվի բառարաններում²:

Փաստորեն հայերենի մի քանի հարյուր բարբառային բառեր փրկվել են թուրքերենի զանազան կենդանի խոսակցական բարբառներին փոխանցված լինելու պատճառով, որոնցից շատերին ծանոթանում ենք այս բառարանի միջոցով:

ԹՈՒՐԹԵՐԵՆԻ ՀԱՅՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ Ի ՆՊԱՍՏ
ՀԱՅ ԲԱՐԲԱՆՆԵՐԻ ՌԻՍՈՒՄԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ

¹ Türkçe Sözlük (Genişletilmiş) 7 baskı T.D.K. Yayınları sayı 505/2, Ankara, 1983, Pars Tuğlacı, Okyanus Ansiklopedik Türkçe Sözlük 2 basım, İstanbul, 1978.

² Mulki Aktunc, Büyük Argo Sözlüğü, İstanbul, 1990: Devellioğlu Ferit, Türk Argosu, Ankara, 1990/yedinci basım/.

1915-1923թթ. Թուրքիայում կատարված հայոց ցեղասպանությունը ոչ միայն ոչնչացրեց 2 միլիոնից ավելի հայ, այլև նրա մշակույթի բազմաթիվ բաղկացուցիչները՝ նրա ժողովրդական երգերը, նրա բանախոսությունը, նրա ազգագրությունը, նրա ճարտարապետությունը և բազմաթիվ քարառձեռները, որոնք դեռևս մենք չէինք հասցրել ուսումնասիրել:

3. Աճառայնի 1911թ. հրատարակած «Հայ բարբառագիտությունը» ընդամենը 31 բարբառի և 10 ենթաբարբառի (կամ խոսվածքի) համառոտ նկարագիրն է տվել, որոնցից հետագայում հնարավոր եղավ առանձին մեկագրություններով, այսինքն հանգամանալից, ուսումնասիրությամբ և բառարաններով ներկայացնել շուրջ 12 բարբառ: Մնացյալն այդպես էլ անհայտ ու անդարձ կորած են գիտության համար: Օրինակ մեզ համար մնաց անհայտ Ռոդոսթոյի, կամախի, Սթանոզի, Մոկսի, Ջմիռնիայի, Օրդուի, Բիթլիսի, Արնեշի և այլ չի՛լառակված բարբառներ՝ իրենց առանձնահատուկ հնչյունաբանական-ձևաբանական առանձնահատկություններով և բառապաշարով:

Մենք կուզեինք նշել հատկապես բառապաշարի մեջ այն մասը, որը, պատմակրոնական թեմաներից դուրս լինելով, գրաբարով չի ավանդվել: Թերևս ավելի կարևոր արժեք են ներկայացրել այդ չգրանցված բառերը:

Գրաբարով մեզ չհասած, սակայն ժողովրդա-խոսակցական բառապաշարի ակտիվ մասը հանդիսացող բազմաթիվ բառերի աղբյուր են հանդիսանում մեզ համար հայերենի բարբառներից թուրքերենի բարբառներին փոխանցված և այժմ էլ այնտեղ գոյատևող մի քանի տասնյակ բառեր, որոնք կուզեինք ներկայացնել այստեղ:

Ի դեպ, հայկաբանությունները թուրքերենում նկատել են ոչ միայն հայ, թուրք, այլև անգլիացի, գերմանացի, հոլանդացի և այլ լեզվաբաններ:

Լեհ Անդրեյ Պիսուվիչ, /1989/, թուրք Չաֆերոլու /1980/, Դանկոֆը գերմանացի, Ուելս Բլեզինգ, հուլանդացի, Թիտցեն, հուլս:

Թուրք լեզվաբանները հրատարակել են բազմահատոր բարբառային մի բառարան, որտեղ ընդգրկված բառերի մեջ հարյուրավոր հայերեն բարբառային բառեր կան և որ արժեքավոր են դրանք նրանով, որ յուրաքանչյուր բառի դիմաց նշվում է, թե որ զավառում կամ բնակավայրում են դրանք գործածվում (Վան, Բիթլիս, Սալաթիա, Արճեշ, Կարս, Էրզրում, Բայբուրդ և այլն): Իսկ այս հանգամանքը մեզ համար շատ է օգտակար:

Օրինակ, հայ բարբառագիտությունը չի ուսումնասիրել Ձոնգուլդաք, Բուլու քաղաքների և նրանց հարակից բնակավայրերի բարբառները, որոնք մեր գրառուներով պիտի հայ բոշաների խոսվածքներ լինեին, ինչպես նաև արևելյան՝ ում Ճյուղի խոսվածքներ այս շրջանից:

Թուրք լեզվաբան Չաֆերոլուն Բուլու քաղաքի Ալաշամ բնակավայրից գրի է առել շուրջ 60 բառեր, որոնք գրծ են ածում տեղի մաղագործները (elekciler) դրանցից մեծ մասը ամենօրյա գործածական բառերի թվին են պատկանում, օր. ջուր, չորս, չկա, աղբիկ, ախպար, արի, հաքքեխիք, հաց, կարգվել, ես, տասը, կմիկ, կրակ, գետին, շուն, թուրք, խմելիք, երեք, մատ, մորու, նիստ, օսկի, գնա, ձեռք, ձի և այլն:

Յ. Անառյանն իր «Քննությունն Յամշենի բարբառի» ուսումնասիրության մեջ գրում է. «Յամշենի բարբառը զարմանալի մի քանի հատկություններով առանձնանում է մյուս հայերեն բարբառների մեջ» (1947, Երևան, էջ 11-15): Այնուհետև ասում է, որ Յամշենի բարբառում ԿոճԱԿ բառը գոյություն չունի. նրա տեղը հիլուն կամ ավելի ճիշտ՝ հալվի հիլունն է, իսկ կոճակել նշանակությամբ՝ ԴԻԼՈՒՆԵԻՆ ՕՆՏԵՆՈՒՇ (ուլունքները անց կացնել) կամ պարզապես հիլուն (էջ 12): Բայց պիտի ուրախությամբ նշենք, որ Բլեզինգը գրի է առել ԳՈՃԳՆԵՐ = կոճկամայր բառը (տես N 56, էջ 48): Բլեզինգը գլխի չէ, որ գրի է

առել կորած մի բառ: Անառյանն ասում է, որ ԼՆԴԵՐՔ-ը նույնպես չկա, և այս զաղափարի համար չունին ոչինչ (անդ, էջ 11): Բլեզինգի կողմից այս բառը նույնպես գրի է առնվել ԼՆԴԵԿ ձևով (էջ 56, N 79, հմտտ, սանդեք-սանդեկ) Յամշենի բարբառում-երբ ձևույթը հնչյունափոխվում և դառնում է - եկ: Յ. Անառյանի կազմած Յամշենի բարբառի բառարանում չկան նաև հովիտ և տափ բառերը, որոնք Բլեզինգը բերում է ՍԵՇՈՒՎԻՏ, ՍՈՒՆՈՎԻՏ, ՃԱԿԿՎՈՄ տեղանուններում: Չկան նաև մի շարք բառերի /բայերի/ բազմապատկական, պատճառական ձևերը, օրինակ՝ ճանկըլտլամաք, գոռգոռուշ, լըզլըզուշ, (կան պարզ ձևերը՝ ճանկել, գոռուշ, լըզուշ), կամ թաք-ը կար, թաթման-ը չկար: Բլեզինգի կազմած 273 բառերից շուրջ 70-ը բացակայում է Յ. Անառյանի Յամշենի բառարանում: Օրինակ՝ տոթ, տիգ, տնագ, կողպեք, մշուշ, մախիր, ողվանք, հորթով, գոգոնց, քոթոթ, լակաման, գդալնոց, բոռ, չկան, կթող, բնակալ, սանդեք, խաշի, խլուրդ, թացան, խուխ, խուրծ, տափիչ, թմբել:

Այսպես էլ Յ. Անառյանն այն կարծիքն է հայտնում, որ ՏԱՂԱՎԱՐ բառը չի պահպանվում հայերենի բարբառներում, միայն կրոնական «Տաղավարաց տոն» արտահայտության մեջ է մնացել, մինչդեռ այն կա թուրքերենում ԴԱԼԱՎԱՐ/ԴԱԿՎԱՐ (dalavar-dalvar) ձևով: Կարիքի շրջանի բարբառներում ճոճ նշանակում է նաև «ճահիճ». այն նշված է միայն մեկ բառարանում՝ (ԲԳԼ):

Ամփոփելով նշենք, որ ավելի մանրամասն հատուկ ուսումնասիրությունները կպարզեն բազմաթիվ նոր հայերեն բառեր, որոնք մինչև այժմ չեն զրանցվել հայերենի բարբառային բառարաններում և այսօր, երբ Լեզվաբանության ինստիտուտը ստպագրության է պատրաստում հիմնահատորանոց «Հայերենի բարբառային բառարանը», շատ կարևոր են թուրքերենի բարբառներում պահպանված հայերեն բառերը՝ համալրելու համար բաց թողած մեր բառազանձի փշրանքները:

**ԹՈՒՐԹԵՐԵՆ ՊՐԱԿԱՆ ԼԵԶՎԻ ԵՎ ՆՐԱ ԲԱՐԲԱՍՆԵՐԻ
ՉԼՉՅՈՒՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՉՆԱՐԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ**

Այսօրվա գրական թուրքերենում ընդունված է 29 տառ գրական հայերենի 39 տառի դիմաց, այսինքն 9 տառով (հնչյունով) պակաս է այն հայերեն գրական լեզվի հնչյուններից: Եթե հաշվի առնենք նաև թուրքերեն և հայերեն բարբառների հնչյունական առանձնահատկությունները, ապա պարզ կդառնա, թե որքան է բարդանում հայերենից թուրքերեն գրական լեզվին փոխանցվող բառերի արտասանության (կամ տառադարձության) հարցը:

Բնականաբար հայերեն բառերը նախ տեղական թուրքերենի բարբառներն են փոխ առնում, որոնք տարբերվում են իրենց հնչյունական առանձնահատկություններով. այդ պատճառով էլ նույն հայերեն բառը հայտնվում է թուրքերենի տարբեր բարբառներում տարբեր՝ 2-3, նույնիսկ 8-10 տարբերակներով:

Եվ բանի որ գրական թուրքերենը հայերեն բառերը վերցնում է հիմնականում իր բարբառներից (ավելի քիչ զեղարվեստական գրականությունից), ուստի կարող է երբեմն հայերեն բառը հայտնվել գրական թուրքերենում ոչ դասական տառադարձությամբ, այլ բարբառային արտասանությամբ: Այս է պատճառը, որ մենք չենք կարող սահմանել, թե որ հայերեն հնչյունի դիմաց որ թուրքերեն հնչյուն է լինելու:

Ահա թուրքերեն գրական լեզվում ընդունված այբուբենն իրենց արտասանություններով և հայերեն համապատասխաններով՝

Aa=ա	Gg=գ	Li=լ
Ss=ս		
Bb=բ	Gğ=ղ	Mm=մ
Şş=շ		
Cc=չ	Hh=հ	Nn=ն
Tt=թ		

Çç=չ	İi=ը	Oo=օ
Uu=ու		
Dd=դ	İi=ի	Öö=օ
Üü=յև յև		
Ee=ե	Jj=ժ	Pp=փ
Vv=վ		
Ff=ֆ	Kk=կ/ք/	Rr=ռ
Yy=յ		
Zz=զ		

Բացակայում են թուրքերենում հետևյալ հնչյունները պ, կ, խ, ո, ծ, ծ, ց, ճ, տ բարբառները գիտեն խ, գրականը՝ ոչ:

Բարբառները գիտեն X /խ/ հնչյունը, օր. Hane=խան և այլն:

Ուրեմն իզուր է ակնկալել, թե հայերեն բառերը իրենց ճիշտ արտասանությամբ կարող են փոխանցվել թուրքերենին: Ցախավելը թուրքերենում դառնում է սահավել (sahavel) zahavel, սոխառածը՝ սահառիչ (saharic), անիծածը՝ անիզազ (anizaz), բաղաբը՝ բահաչ (bahac), Կ'axhanc՝ կահան /kahan/, ճածը՝ (ծոլիդ)՝ սսուս (sursur), ծափը՝ զափ (zap), ցեխը՝ zih, ցորենը՝ զիրոն (ziron), ծլիկը՝ զիլիկ (zilik), ձողը՝ զող (zogh), ժանգը՝ զենկ (zenk), ճուղը՝ սուուու (sumur), ժանգաղը՝ ջենգեռ (cenđer) մի դեպքում՝ zenk, մյուս դեպքում՝ cenger և այլն:

Թուրքերեն գրական լեզվից կարծեք թե վտարվեց խ /X/ հնչյունը (հնչույթը) և խ-ով արտասանվող բառերը ամփոփող սկսեցին գրել հ-ով: Օրինակ խան, խանե բառերը նոր սերունդը ստիպված էր արտասանել հան, հանե: Բառարանագիր Մազազանիկը իր «Турецко-русские слова»-ում հատուկ նշում է, որ հ գրության (տառի) տակ նաև խ արտասանությունը պիտի ընկալել: Առաջին պարագրաֆում, որտեղ նա թուրքերենի այբուբենն է տալիս, յուրաքանչյուր տառի դիմաց ծանոթագրում է,

թե որ տառը ինչպիսի արտասանություն ունի: հ-ի դիմաց գրում է, որ այն արտասանվում է և՛ հ, և՛ խ (տե՛ս Վ.Ա. Магазаник, Турецко-русский словарь, Алфавит, N 1, М., 1931):

Մեծ մասամբ բարբառները պահպանել են խ հնչույթը, օրինակ, գրում են Sultan Selim han, արտասանում են Սուլթան Սելիմ Խան և ոչ թե Սուլթան Սելիմ հան: Ընդգծելու համար հ տառի խ հնչումը տակը զիծ է դրվում՝ **խ**:

Բառասկզբում հայերենի ձայնեղ պայթականները ձայնավորներին նախորդելիս դառնում են շնչեղ-խուլ՝ հաճախ հնչյունափոխելով իրենց հետ նաև հարևան ձայնավորներին. բազուկ > pezik (փեզիք), դուռզոց > durkas (քըրքաս), գաթա > kete (քեթե), դարակ > terek (թերեք), բարեկենդան > perkenden (փերքենդեն), և այլն:

Բառավերջին հայերեն բառերի խուլ պայթականները (կ, տ, ժ, ծ, պ) վեր են ածվում շնչեղ-խուլերի (ք, ք, չ, փ, ց), ինչպես՝ աելուկ > evelik (ելելիք), պստիկ > bızdik (բզդըք), պատիճ > bədic (բադըջ), անկուտ > anjūt (անգութ), ջերմուկ > çermik (չերմիք), փեթակ > petek (փեթեք), հատիկ > hədik (հեդիք), սոխառած > soħarəc (սոխարըջ), մուրճ > murc (մուրջ) և այլն:

Երկվանկ, երկու իրարահաջորդ ա ձայնավորները հնչյունափոխվում են ե-ի հատկապես կ (ք)-ով վերջավորվող բառերում՝ մարագ > merek, մարդակ > merdek, դարակ > terek, կափանք > kepenk և այլն:

Իսկ երեք իրարահաջորդ ա-երի առկայության դեպքում դրանք մնում են անփոփոխ՝ ավանակ > əvanak, ապարահ > abara, առաստաղ > arastak, աշտարակ > astarak:

Օճանք.: (քարաման > քիրմեն > kirmen բառում այս օրինաչափությունը չի գործում, որովհետև փոխառությունը կատարվել է բառի մեջ, երեք ա-երից մեկի կրճատված ձևից, երկրորդ ա-ի բացակայության պատճառով):

Բառավերջի հայերեն ձայնեղները նույնպես շնչեղ-խուլերի են վերածվում, ինչպես մարագ > մերեք (merek) և այլն:

Շատ հաճախ հայերեն բառերը հայտնվում են սարսափելի աղավաղված արտասանությամբ, որտեղ՝ հիմնավորելը դրանց հնչյունաբանական օրենքներով, ավելորդ է դառնում:

Չայերենից թուրքերենին անցած բառերի համար հնչյունական օրենքներ սահմանելը դժվարանում է մի շարք պատճառներով. հայերենի եռաստիճան պայթականների դիմաց թուրքերենի երկաստիճան պայթականների սխտան ունենալը (խուլ բաղաձայնների շարքի բացակայությունը): Սակայն հայերենի բարբառներից շատերը նույնպես երկաստիճան պայթականների սխտանով են հանդես գալիս (օրինակ, Վանի բարբառը՝ բուրդուրը, Լարաբաղը, որոնք չունեն ձայնեղ պայթականների շարքը), իսկ Չաճեճը, Պուլիսը, Կարինը շնչեղ-ձայնեղացնում են խուլերը և այլն: Այս իսկ պատճառով էլ բաղաձայնների համար միասնական օրենք չի կարող սահմանվել, մինևույն բառը տարբեր արտասանություններով է հայտնվել թուրքերենի այս կամ այն բարբառներում, օրինակ բակ բառը бага, bege, pag, pağ, peye, pıruutը - pırut, գաջը - kac, գարնա(նա)մուտը - kernemut, դատարկը - derdek, terdek և այլն:

Չայնավորների համար նույնպես չունենք կայուն հանընդհանուր մի օրենք. պարսկերեն ծագում ունեցող բառերում նկատվում է բառակզբի կամ առաջին վանկի ա-ի հնչյունափոխվելը, դառնալը ə, ինչպես əjdaha - əjdaha, asp - esp «ձի», tašt - tešt, bazuk - pezik և այլն, բայց այստեղ մեկ այլ բարդություն է առաջ գալիս: Արդյո՞ք a>ə հնչյունափոխությունը իրանական բառերի հին փոխառության համար է օրինաչափական և չի առնչվում հայերեն միջնորդական փոխառության հետ, թե՞ որևէ բարբառին հատուկ երևույթ է այս:

Նկատվում է մի ոչ շատ տարածված երևույթ՝ դա ն ձայնորդի անհետացման երևույթն է որոշ բառերում: Այսպես՝ հայ.

եղնիկ – թուրք. elik, հայ. եղինց – թուրք. eđic, հայերենում ևս եղի՞ծ
ձևը կա, հայ. երթանք-երթակ > ertak:

ԵՐԲ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒՄ Է ՍԵՓԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹԸ

Աշխարհում առաջին Մեծ ցեղասպանությունը
իրականացնելուց հետո, թերևս մի ավելի մեծ և ուժեղ վեր խնդիր է
կանգնած թուրք պատմաբանների և լեզվաբանների առջև. դա
Թուրքիայում, մինչև եղեմը հայերի գոյության ժխտման հարցն է
կամ այդ հետքերի ջնջման հարցը: Եթե նրանց հաջողվում է քանդել
ու ոչնչացնել եկեղեցիները, գերեզմանները, խաչքարերն ու
վիճազարական արձանագրությունները, այսինքն՝ նյութական
հուշարձանները մի քանի հազար հայկական եկեղեցիներից,
(բացառությամբ Ստամբուլի մի քանի եկեղեցիների) այսօր
Անատոլիայում ընդամենը 4-5 եկեղեցի է մնացել: Ապա կա մի
ասպարեզ, որտեղից հայոց հետքերը ջնջելը, թվում է, այլևս
անհնար է լինելու: Դա՝ նստակյաց կենցաղի հետ կապված նոր
ապրելակերպի, հմտությունների ընդօրինակումն է, որի հետ
ամենվիճի ամբողջ հայկական բառապաշարը մուտք է գործել
թուրքերենի խոսակցական լեզվի մեջ: Դետաբըքիրն այն է, որ
յուրաքանչյուր գավառում հայերի հետ շփվող թուրքերը բառերը
փոխ են առել այն արտասանությամբ, ինչպես խոսել են հայերը,
այսինքն՝ տեղական հայերի բարբառով: (Զամշենում, Էրզրումում,
Կարսում, Իզդիրում և այլն) թուրք մասնագետները ճիգ ու ջանք չեն
խնայում իրենց վրա հայերի թողած մշակութային ազդեցությունը
հերքելու համար, այս իսկ նպատակով կեղծում են և՛
ազգագրությունը, և՛ լեզվական իրողությունները: Այսպես օրինակ,
թուրքերենի բառարաններում հազվադեպ են նշվում բառերի
հայկական ծագումը. լավագույն դեպքում բացատրվում են՝ halk
dillinden («ժողովրդական լեզվից»): Դարց է առաջանում. ո՞րն է այդ,
այսպես ասած «ժողովրդական լեզուն» ո՞ր խալխի լեզուն է,

իրենից ի՞նչ է ներկայացնում այն նրա մեջ հայերեն բառեր
դրսեղի՞ց են հայտնվել: Դրանց հայկական լինելը ինչպե՞ս կարելի
է ժխտել, երբ այդ ժողովրդական լեզվից, այսինքն ժողովրդական
թուրքերենից վերցված բառերը գոյություն չունեն թուրքական մյուս
քույր լեզուներում, որով նրանց բնիկ թուրքական ծագումը
հերքվում է: Իսկ ինչո՞ւ պատիվ չհամարել դրանց հայկական
ծագումը բառարաններում ևս նշելը: Պարզ է, որ բառը փոխ է
առնվում առարկայի կամ երևույթի հետ միասին, իսկ եթե բառի
կողքին նշվի նրա ծագումը, ուրեմն դա կլինի անուղղակի
խոստովանություն հայկական մշակույթի և հայերենի ազդեցության
մասին թուրքերենի վրա, որը այնքան էլ հաճելի չէ: Մյուս կողմից
հնարավոր է, որ ոչ թե գիտակցորեն են սքողվում այդ կարգի
բառերի հայկական ծագումը, այլ պարզապես թուրք
լեզվաբաններին չի հետաքրքրում նման բառերի ծագման,
ստուգաբանության հարցերը: Իհարկե սա ինքնախաբեություն է,
հայ մշակույթի ազդեցության ուրացում, հայոց ցեղասպանության
ուրացման մարմաջը հասցնում է գիտության նենգափոխության:

Նվաճող և նվաճված ժողովուրդների միջև անխտասափելի
երևույթ են լեզուների և մշակույթների փոխներթափանցման
իրողությունները:

Դամայնավարության վարդապետության հիմնադիրները
ահա թե ինչ են ասում այս մասին. «Պատմության անխախտ
օրենքի համաձայն բարբարոս նվաճողները իրենք էին նվաճվում
իրենց իսկ նվաճած ժողովուրդների ավելի բարձր
քաղաքակրթության կողմից» (К. Маркс, Ф. Энгельс, Социализм,
изд. 2, т. 9, стр. 225, նույնը Еремеев, Этногенез турак, с. 327):
խոստովանելով հայոց լեզվի և մշակույթի ազդեցությունը
թուրքերենի, թուրք ժողովրդի վրա՝ դառնում է վկայություն հայերի
գոյության համար Թուրքիայում:

Այսօր, ի զորու չեն թուրք ազգագրագետները հերքել
հայկական մշակույթի ազդեցությունն արիեստների,
րնակարանաշինության, գյուղատնտեսության, մասամբ նաև

անասնապահության, երաժշտության, պարարկման, այգեմշակության, հանքագործության ասպարեզում: Մենք անասնապահության ազդեցությունը համարում ենք մասնակի, որովհետև թուրքերը, եթե ունեին ոչխարապահությունը (փոքր եղջերավորներ), ապա չգիտեին խոշոր եղջերավորների բուծման, խնամելու հմտությունները՝ կապված տեղակլիմայական պայմանների հետ: Այնուամենայնիվ, անասելի ջանքեր պիտի գործադրեն այս ամենը հերքելու համար:

Մենք կաշխատենք բերել հայ մշակույթի ազդեցությունն ապացուցող բազմաթիվ փաստերից մի քանիսը, որոնք գիտակցաբար չեն մատնանշում թուրք գիտնականները կամ պարզապես հարկ չեն համարում անդրադառնալ այդ իրողությանը՝ համարելով հայ մշակույթը նույնպես իրենցը՝ սեփականը, այսինքն մարաված:

1950-ական թվականներին, երբ հրապարակվեց եփրատ գետի վրա ջրամբարտակ կառուցելու թուրք կառավարության որոշումը (Keban Projesi) ամբարտակի հատակում մնալիք բնակավայրերի ազգագրությունն ու բանախյուսությունը, տեղի բնակիչների կենցաղն ու մշակույթը, կացարանների կառավորումն ու արհեստներն ուսումնասիրելու, նկարագրելու և լուսանկարելու նպատակով այդ վայրերն ուղարկվեցին բազմաթիվ գիտնականների խմբեր, որոնք հետագայում հրապարակեցին իրենց դիտարկումներն ու նյութերը, չափագրություններն ու բանախյուսական նմուշները: Նման բնակավայրերից մեկին՝ Pulur-ին¹ (փուլուր) է նվիրված Համիտ Քոչայի գիրքը, որն էլ հենց հայկականը ուրանալու և անտեսելու թուրքական մեծ քաղաքականության վառ մի նմուշ է: Խոսքը Չմշկածափ մոտ

¹ Ի դեպ, չի կարծում, որ pulur-ը նույնպես հայերեն ծագում ունի, հայ բլուր բառը ճիշտ թարգմանված ենք զանում Derleme Sözlüğü-ի IX հ., էջ 3485-ում «փոքրիկ բարձունք» բացատրությամբ (pulur-«Küçük tepe»):

գտնվող Բլուր բնակավայրի մասին է, որն արդեն ներկայումս գտնվում է ջրամբարի հատակում: Նրա բնակչությունը տեղափոխվել է նոր բնակավայր:

Երբեմնի հայկական այս բնակավայրի մշակույթը հեղինակի կողմից ներկայացվում է որպես ալկի թուրքական մի գյուղի մշակույթ (տես Pulur, էջ 85, ծանոթ. 1): Գրքի 118-125 էջերում նկարված են չթրած աղյուսից պատրաստված 1-3 հարկանի տափակ կտուրներով, կախովի պատշգամբներով բուն հայկական տների նմուշներ, որպիսիք կառուցվում էին չթրած աղյուսով այն վայրերում, որոնք հեռու էին քարահանքերից:

Բնականաբար այսպիսի տներում նստակյաց կյանք վարող մարդիկ են բնակվում, իսկ եթե թուրքերի նախնիները ոչխարապահ, քոչվոր կենցաղի մարդիկ են եղել և ապրել են վրանների տակ, ժամանակավոր կացարաններում, ուստի պիտի ինչ-որ մեկից ժառանգեին, սովորեին (թեև ուզ և ալկիները) նման կացարաններ կառուցելու հմտությունն ու կառուցման տեխնիկան: Իսկ այդ մեկը կարող էր լինել միայն հայը՝ այդ գյուղի տերը, այդ գյուղին անուն տվողը: Սկսած գյուղի անվանումից՝ ԲԼՈՒՐ, այստեղ անուն ինչ, այսինքն՝ տան կառուցման տեխնիկային առնչվող շինանյութերի անվանումներից ու գործիքներից մինչև երկրագործությանն առնչվող գործիքների, բույսերի, ծառերի, երկրագործական պրոցեսների անվանումները հիմնականում հայերեն են: Բնականաբար այդպես էլ պիտի լինե, քանի որ նոր միջավայրում և նոր կենցաղի անցած ժողովրդի բառապաշարում չէին կարող լինել տան շինանյութերի կամ մասերի, կառավորման, կառուցողական տեխնիկայի անվանումներ, այլ միայն վրանի մասերի և նրա կառուցման հետ կապված գործողությունների անվանումներ: Բերենք օրինակներ՝ Pulur գրքից, որտեղ Քոչայը այս բնակավայրի ազգագրությունը ներկայացնելիս սկսում է տան՝ բնակարանի և նրան կից օժանդակ կառույցների բաղադրիչների նկարագրությունից: Գրեթե առանց բացառության, այստեղ ամեն ինչի անունը հայկական է.

ա/ Տան ծածկի բաղադրիչներից նա գծագրերում /էջ 8-8-9/ յուրաքանչյուրի վրա գրում է mertek=մարդակ, keran=գերան, anstak=առաստաղ (իսկ այլ բնակավայրերում, ըստ «Ղերլեննե սոզլուդի», սովորական է նաև hezan-հեծանը, çörtən=ջրհորդանը /9/, darbaza=դարպասը, püsürük և այլն):

բ/ Տան /շենքի/ օժանդակ կառույցներից նշվում են merək=մարագ /էջ 7/ ahır=ախոռ /2.7/, kom/köm=գոմ /2/, peteğ=փեթակ /4, 16, նկ. 5/ çirahbağ/հ=ճրագպահ /7/, tandir=թոնիր /նկ. 26/, ambar=ամբար /4/, çeper=չափառ, z/soğna=սողնակ /15/, pihiri=բուխարիկ /1/, divan=ղիվան, loğ/daş/=լողքար /8/, haguge=ագուգա: Ի մի բերելով հայերենից թուրքերենի փոխառյալ բառերի ցուցակը (գրական թուրքերենին և ժողովրդախոսակցական լեզվին անցածները միասին) գալիս ենք այն եզրակացության, որ դրանք հիմնականում առօրյա կենցաղի, հողագործության, երկրագործության, մասամբ նստակյաց ամսանապահության, շինարարության և արհեստների հետ կապված բառեր են, որոնք նստակյաց նոր կենսածին են առնչվում: Եթե Քոչայի Pulur-ը նվիրված էր կենտրոնական Անատոլիայի բնակավայրերից մեկի ուսումնասիրությանը՝ ազգագրական և այլ տեսակյուններից, ապա մեկ տասնյակից ավելի ուսումնասիրություններ նվիրվեցին Թուրքիայի արևելյան և հյուսիս-արևելյան շրջաններին, նույնիսկ մեկ շրջանի կամ կենտրոնի համար 4-5-ը տարբեր հեղինակների կողմից. այսպես՝ Կարսին են նվիրված Ա. Թիսցեի, Ա. Էրջիլասունի, Ա.Օլջայի և Էրջիլասունի Կարս-Արփաչայ ուսումնասիրությունները, Էրզրումին Ֆ. Քըրգիօղլուի, Աթըլջանի, Է. Գեմալմազի ուսումնասիրությունները, Կ. Էմիրօղլույի աշխատանքը Մաշկային, Չ. Գյուլերի գործը Խարիուսի (իմա՛, Խարբերդ) բարբառին նվիրված և այլն, որոնց գրի առած բարբառային նյութերը հարստացնում են և ընդարձակում թուրք լեզվաբանների գիտելիքները թուրքերենի բառապաշարի արդի շտապի մասին:

Որոշ թուրք հեղինակներ վերավորական են համարում այն յրրոլությունը, որ հայերեն կամ հայերենի միջոցով (հայացած օտար բառեր) շուրջ երկու հազար բառեր են անցել թուրքերենին: Քայց չէ՞ որ վրանարանակ մի ժողովուրդ, եթե անցնում էր նստակեցության, պիտի ճոր բնակարանների շինության բառերը, հեծան, մարդակ, գերան, առաստաղ, չորթեն /ջրհորդան/, դուռոց, սողնակ և այլն վերցնեի հայերենից, կամ եթե խոշոր եղջերավոր անասուններ են սկսել պահել, պիտի հարկադրաբար հայերենից վերցնեին տավար, գոմ, կովկակ, մուր, նախիր, հուտաղ, նախրապան և այլն, կենցաղային մի շարք իրերի անվանումներ սկսած թոնիրից ու նրա մասերից տարբեր չափերի ամանեղեններից թոնիր մաջրելու շորը՝ փարտիչ, անթոց, խաչերկաթ, կարաս, ցախավել, տեփուր և այլն: Դողմաշակության հետ կապված գրեթե բոլոր բառերը հայկական են /հերկ, արոս, խոզան, կորդ, ակոս, կորի, ագուգա, ոփ, խոփ, մաճ, գերանդի, կամ հորիկ, մաճկալ, կալ, տափան, մանգետ և այլն/:

Անգամ մշակույթին վերաբերող բառերից պարերի 20-ից ավելի անվանումները հայերեն են (և այդպես էլ կոչվում են՝ էրմենի բարլարը) Աղջկա պար-Աիջք բար, Ծափիկ պար-Չեփիկ բար, Քաղոց պար-Քաղոս բար, Լավիկ պար-Լավից բար, Վարդավառի պար-Վարթիվոր բար, Թեշի պար-Թեշի բար, Չափ պար-Չափ բար, Թեևր, Մարո, Դոյ նար, Դամշենի, Գյունրիի և այլ պարեր: Երբ մի ժողովուրդ այնպիսի բարձր մշակույթ է ստեղծել, որ աշխատանքի, վար ու ցանքի, քաղի հետ կապված բոլոր պրոցեսների վերաբերյալ պարեր է ստեղծել և դրանցից էլ թուրքերն են ներկայումս օգտվում: Ինչպիսի միլիլիզմով, լկտիթյամբ «Բարլար» գրքի հեղինակը՝ Սամի Յավեր Աթամանը, փորձում է այս պարերի ծագումը Սիջին Ասիական համարել (Barlar, Istambul, 1966, էջ 27): Ֆուատ Քյոփրուլլուն գրում է. «Դայերը կուլտուրապես ավելի ցածր մակարդակի վրա են գտնվել, քան թուրքերը» (Edebiyat Araştırmaları Ankara, 1966, 268): Սիջազային

փառատոներում հայկական պարերը նրանք ներկայացնում են որպես թուրքական մշակույթի նմուշներ՝ արժանանալով մրցանակների: Ի՞նչ խոսք, կա այստեղ վիրավորական, երբ ծովագնացության, ձկնորսության հետ կապված հարյուրավոր բառեր թուրքերենում ունեն հունական ծագում:

Չէ՞ որ Միջին Ասիայում քոչվոր թուրքերը ծով չեն ունեցել և երթևեկել են ավազուտներում, ինչպես կարող էին նրանք իրենց բառապաշարում ունենալ նավերի տեսակների, մասերի, ծովային քամիների, ձկնորսության, ձկների տեսակների, ձկնային կերակուրների հետ կապված բառեր և անապատներում ապրող իրենց ապուպապերի բառապաշարից ժառանգելով՝ բերել դրանք Անատոլիա:

Քաջ գիտակցելով բազմաթիվ բառերի հայկական ծագումը, նրանք բառարաններում չեն նշում դրանք:

Թուրքացած, իսլամն ընդունած հայերը հայերեն հարյուրավոր բառեր են իրենց հետ բերել, ներմուծել թուրքերենի մեջ, որովհետև դրանց համարժեքները չկային թուրքերենում:

Քանի որ թուրքերենի հնչյունական համակարգը ուղիղ ինը հնչյուններով պակաս է հայերենից, ապա շատ հայերեն բառեր անձանաչելի են դարձել՝ աղավաղվելով ծ, ծ, ց, ճ, պ, տ, կ, խ, ո հնչյունների բացակայության պատճառով:

ՈՌՈՒՆԵՐԵՆ ԲԱՌԵՐԻ ՉԱՅԿԱԿԱՆ ՄԻՋՆՈՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Բնականաբար թուրքիան հարևանության մեջ էր մահ Ռուսաստանի հետ, թեև անջրպետված Սև ծովով: Իհարկե, նման հարևանությունը չի կարող նույնը լինել հայ- թուրք անմիջական հարևանության հետ, երբ շփումները առօրեական են եղել: Իսկ ինչո՞ւ ծովից այն կողմ գտնվող ուկրաինացիների հետ թուրքերի հարևանությունից շատ աննշան բառեր են մնացել թուրքերենում, որն էլ ապացույց է այն բանի, որ Ուկրաինացիներն ամենօրյա շփումներ չեն ունեցել թուրքերի հետ, և լեզվական նստվածք չի

առաջացել նման շփումներից: Հիմնական միջնորդ օղակը հայերենն է, քանի որ այլ լեզուներից թուրքերենին փոխանցվելու ուղիները բացառված են եղել¹: Այստեղ չեն նշվում ոչ մի բառ ռուսերենից, որ թուրքերենին են փոխանցվել նույնպես հայերենի միջնորդությամբ: Ահա հայերենի միջոցով թուրքերենի արևելյան, հյուսիս-արևելյան բարբառներին փոխանցված շուրջ վեց տասնյակ (60) բառերի ցուցակը, որոնց զուգահեռները գործածվում են Դիադինի, Կարիմի, Կարսի և հարակից շրջաններում:

¹ Ռուսական մշակույթի ազդեցությանը ենթարկված էին հավասարապես թուրքիայի Արևելյան և Հյուսիս-արևելյան շրջանների թուրք և հայ բնակչությունը, որոնցից մի մասը ներկայումս բնակություն է հաստատել Սևանա լճի ափին՝ պահպանելով բարբառը համեմատաբար անխաթար:

DS 163-164 akučka - պատշգամբ, ապակեպատ տուն (Արտամուշ, Շավշատ, Արդվին), - ակուշկա, (ԴԲ150):
DS 370 atkaz - հրաժարում
otkaz - ատկազ (Շավշատ, Արդահան, Գյումուշհանե)
164 akučka - 50-60 չափի փոքրիկ լուսամուտ (Իզդիր, Կարս, Սարիղամիշ)-ակուշկա, (ԴԲ 150):
470 badosj - կաշի (Իզդիր, Կյուրասոն, Թաշբուրուն)-պառոշ (ընդհ.)
471 badval (I) - 1. ներքնահարկ, մատան, մութ տեղ, 2. մատան, շտեմարան, ամբար, փեթերեկ, Տրապիզոն, Արդվին, Շավշատ և գյուղերը, Յուսուֆեյի, Արփաշայ, Կարս, Քըզը, Չաքչաք padval (II), 3. Նարդի խողում, ներքևի դուռը մտնելը: - պաղվալ (ԴԲ 152):
519 banga (I) - մետաղյա, ապակյա անոթ - բանկա (ԺՀԼԲԲ, 1, 282, ընդհ.):
503 baldun, balton (I) - վերարկու (Բայբուրդ, Իզդիր, Կարս, Սարիղամիշ) = պալտոն (ԴԲ 152):

470 badnus, bednus - մատուցարան, մեծ սինի (Թաշբուրուն, Իզդիր, Կարս) - պոտոնոց (ընդհ.):
504 baigun - բալկոն, պատշգամբ - (Թաշբուրուն, Իզդիր, Կարս) - բալկոն (ԴԲ 151):
595 bedre, bedre (I) - դույլ (Էրզրում, Էրզինգան, Բուլանըխ, Մուշ, Ախաթ, Ալաշկերտ), bedro, տես vedro: (Արճեշ, Վան, Կելիխտ, գայլ, գետ Արդվին, Էրզրում) տես Vedro:
669 birička - մեկ ձիանի վրան ծածկած զսպանակավոր զբոսասայլ (Բուրսա, Կոնյա) - քոիչկա
692 bilemet, pelemot - գնդացիոր (Թաշբուրուն, Իզդիր, Կարս) - պըլինոտ (ԴԲ 152):
644 beško - վառարան (Կափըջոյ, Տրապիզոն, Մոշկա) տես peč:
DS 1596 duika - քառանկի սայլի սոնիի մեջ պտտվող երկաթը (Բայբուրդ, Կարս, Սարիղամիշ) <ռուս. сталька> հայ. վտուկվա:

DS 4531 kaloč, kaluč, galuč` (I) նիզդե, kalic` (II) - մի տեսակ կոշիկ (Չորուն) - рyc. галош, կալուշ (ԴԲ, 151):
fiot (II) - պտուտակ (Սարըղամիշ, Կարս, Սելիմ) - վինտ (ԺՀԼԲԲ, 4, 414) - վինդ (ԴԲ 153):
743 boška - տակառ (Սաղարաջըք, Կարս) - բոչկա քոշկա (ԴԲ151):
DS 1840 fayka - կանացի բաճկոն (Իզդիր, Կարս) - ֆայկա (ընդհ.):
1225 Çotgu←чотк
խանութների հաշվիչ - չոտկ (ԴԲ, 152):
1303 Çulka, 1307 Çulki, Çülka-բամբակյա գուլպա (Տրապիզոն, Արդվին)-չուլկի:
1921 garavat - մահճակալ, ուսերեն՝ кроватъ (Շավշատ, Կարս, Արդվին) - կրավատ, կարավատ (ՀԼԲԲ, 9, 190) կառաֆաթ (ԴԲ, 151):
1991 gonfert - կոնֆետ (Կարս, Արդվին) - (ԺՀԼԲԲ, 3, 183) - կանֆետտ (ԴԲ 151):

2094 gogorož, տես kukurus, եգիպտացորենի գլուխ բռնած վիճակը, տես kukurus
1934 gaška - մեկ ծիով երկանիվ սայլ, տես kaška:
DS 1959 gazarma- մեծ քարե շենք (Բայբուրդ, Սարըղամիշ, Կարս), **kazarma-** զորանոց հայ., կազարմա (ՀԼԲԲ, 9, 6):
2007 gerzinge - կարգինկա, քոթոց, զամբյուղ (Մերսին, Իչել) - Կառզինգա (ԴԲ 151):
2386 hinduşka - հնդկահավ, հնդուշկա (Իզդիր, Կարս) - հընդուշկա (ԴԲ 152):
2544 intires - հարաբերություն, կապ (Բայբուրդ, Սարըղամիշ, Կարս, Իրիշլի) - Senin mennen ne intiresin var - ինտերես:
2561 istol (I) - սեղան 2 աթոռ (Արտամուշ, Արդվին, Կարս Էրզինգան) - ըստուլ (ԴԲ 151):
2252 hahol - կոպիտ, անտաշ, հասարակ - խախտլ (ռուս.):
2560 istal - սեղան (Erzincan) - 4044 ustul, տես istol:

Istikan - բաժակ – ըստարան (ԴԲ):

2495 **isğar** – Կարաչայ:

2562 **isğaf** – պահարան (Շավշատ, Արդվին), **isğar** (Իզդիր, Կարս) – ըշկապ (ԴԲ151): DS 2548 iremen-կապ < ремень, ունեն (ընդհ.) DS 4525 istikan- 1. ջրի բաժակ (իմա՝ երզնկա) (Էրզնցան), 2. istiken- թեյի բաժակ, ֆինջան, (Փընարբաշը, Կայսերի) < стакан, ըստական, ստական (ԴԲ):

2563 **isğaf**, **isğar** – (Արտանուշ, Բայբուրդ, Սարըկամիշ) – ըշկապ (ԴԲ, 151):

ispişka – լուցկի DS 3613 (şka) Իզդիր, Կայարբուրդ – իպիշկա (ԴԲ 151):

2549 **irezin** – ռեզին – գուլպայի ռեզին (Իզդիր և գյուղերը, Կարս) = ըռեզին, հըռեզին (ԴԲ):

fürgen, տես **Vurgun**:

2587 **kaçka** – երկանիվ սայլ (երկանիվ եզի և ձիու սայլ) – (Գյունուշիանե, Արդահան,

Կարս) – կաչկա, ծիասայլ, Մուշ (ՂԼԲԲ, Գ, 41):

3003 **kunut** – փոքրիկ մտրակ (Բայբուրդ, Սարըկամիշ, Կարս) – կնուտ (ՂԼԲԲ, Գ, 41) մտրակ (ԴԲ, 186 կըմութ):

2993 **kukuruz** – եգիպտացորեն՝ եգիպտացորենի հատիկ (Մուղլա) – կուկուրուզ (ԴԲ):

3085 **lom** (III) – 1. երկաթյա ցից, 2. քարի կամ պատի վրա անցք բացելու ծայրը սուր ձող, 3. քար ջարդելու երկաթյա մուրճ, 4. ձիու սայլի առջևի և ետևի երկաթյա կապող կտորը, 5. ծանր բաները տեղից խախտելու, վերցնելու ձող, = լոմ (ԸՂԼԲԲ, 2, 424):

3065 **lapatga**, **lapatka** – ամուր թիթեղից թի, քերիչ (Իզդիր, Կարս, Մուշ) < лопатка, լապատկա (ԴԲ):

4587 **maşin** – **maşna** – մեքենա (ամեն տեսակի) Յավուզ, Շավշատ, Արտանուշ – մաշին (ընդհ.):

4593 **meşik**, **məşök** – պարկ (Կարս և գյուղերը) – մեշկո (ընդհ.):

4644 **peşgu** – վառարան «ночка – (օրդու, բողաղըը, կիբընեթ) – տես **peç**:

3173, 4599 **meşik**(II), **məşök**, **meşuk** – պարկ (Էրզրում, Կարս և գյուղերը) – մեշկուլ-պապի:

4641 **peç**, **peç**, **peçka** – վառարան (Բուլանջիս) – փեչ, փեճ (ընդհ.):

DS 4476 **Çaynik** < чайник.

DS 1098 **Çaynih**, **Çaymik**.

Çaynik թեյնիկ (Իզդիր, Կարս, Սվազ, Արդվին, Մալաթիա, Տրաբիզոն, Մերզիֆոն, Գյունուշիանե), (ԴԲ 152 ընդհ.)

3419 **peçet** (I) – կնիք (Բայբուրդ, Սարըկամիշ, Կարս, Իրիշլի) – պեչատ, փեչատ (ԴԲ 153):

4647 **pişga** – լուցկի, ռուսկա – իշպիշկա (Իզդիր, Կարս) = տես **ispişka**:

3439 **piç** – փուռ (Կարաչայ, Թոքատ) – տես **peç**:

3522, 4665 **salam** – դարձան (Չիլեհանե, Ռեշատիե, Թոքատ) – салям – սալոմ (ընդհ.):

4668 **samavar** – սամավար (Չիլեհանե, Ռեշատիե, Թոքատ) – սըմավոր (ԴԲ 153): **şipişka** (Իզդիր, Կարս, Բայբուրդ)

3530 **samahor** – սամավար (Իզնիկ, Բուրսա) – տես **Samavar**:

3507, 3540 **sapık**, **sapuk** (II) **sapıryh**, **sabuk**(II) – կարճ երկարաճիտ, սապոզ (Դուզջե, Տրաբիզոն Բայբուրդ, Սարըկամիշ) – սապոզ (ընդհ.):

4682, 3608 **semişga** – արևածաղկի սերմ (Ռիզայե, Իզդիր, Կարս) – սեմիչկա, սեմուշկա (ԴԲ 153):

3665 **sorguç**, 4702 **sonkuç** – եղնիներից ծորող կաչուն հյութ, 4703 **sorguç** (II) եղնու, կեղրի ծառերի խեժը (Էրմենեկ, Քոնյա) – սուրգուչ (ընդհ.):

DS 4650 **pisoh** – քյուրեղ, շաքար, շաքարավազ (Իզդիր, Կարս) < песок – (ԴԲ 152):

4662 **saldat** – զինվոր (4666) սալդաթ (ԴԲ 152):

TPC, 804, **şapka** – գլխարկ, DS 3733 **şafka**, **şahba** –

Որգայե, Չայեյի, Կափտան
փաշա ... – շափղա (ընդի):

4724 šina - անիլի օղակը
(Նիզդե, Չորում, Իսպարտա) -
շին

3779 šina demiri

շինել - զինվորական
վերարկու (ԺՅԼԲԲ, 4, 73) –
շընել, շինել (ԴԲ 152):

3792 šoş – մայրուղի (Կարս)
– շոշ (ընդի.), (ՅԼԲԲ, Գ, 270):

4044 ustul, տես istol:

4094, 4803 vedire, vedre -
դույլ (Իզդիլ, Արտահող,
Արդվին, Չավչուտ, Կարս,
Որգայե, Շիմշիրլի) - վեդրո
(ընդի):

4197 yaşik (I) – մրգի արկը
(Որգայե, Արդվին, Չավչարլը)
- յաշիկ (ԴԲ 152), (ՅԼԲԲ, Գ, 107):

4347, 4829 zanga, zanka –
սանկա, ձիաքարշ (Կարս,
Արտամուշ, Արդահան) -
սանկա (ԴԲ 153):

4830 zavot – պանիր
սարքելու, ազնվացող անա-
սուն բուծելու տեղ - զավոդ
(ԴԲ):

4108 vurgun (II) (vurgun
arabası) – Մեծ, երկու կամ
ավելի ձի լծած սայլ
(Մերզիֆոն, Ամասիա, Մալա-
թիա, Տրապիզոն, Չորում,
Կաստամունու և այլն) -
Ֆուրզոն, Ֆուրզոն (ԺՅԼԲԲ, 4,
828, ԴԲ):

3733 şabaş, şaba, säbe –
Չարսանիքում դիտլիի
հավաքած փողը հարսանքից
հետո՝ (Վան, Արճեշ, Բիբլիս) -
շաբաշ՝ 1. բանթոլ,
աշխատանքի դադար 2.
նվազողների տրվող դրամ
հարսանքեքներին (ԺՅԼԲԲ, 4,
55), (ՅԼԲԲ, Գ, 180):

Թուրքերենը ձգտել է չենթարկվել հայերենի
ազդեցությանը: Սակայն նման տալավորությունը սոսկ առերևույթ է
ու խարուսիկ: Որքան էլ թուրքերենը խուսափել է հայերենից
տերմիններ փոխ առնելուց և փոխառության կարիքի դեպքում
պոպզին հերթին դիմել է արաբերենին ու ֆարսերենին
(պարսկերենին), այնուամենայնիվ նրան չի հաջողվել զերծ մնալ
հայերենի ազդեցությունից և այսօր նրա զրական լեզվում և
բարբառներում 1500-ից ավելի հայերեն բառեր կան, զգալի մասը
անփոխարինելի է այլ համարժեքներով:

Բնակլիմայական նոր պայմանները, քոչվորությունից
նստակեցության անցնելու նոր կենսաձևը, ինչպես նաև
տնտեսական նոր հարաբերություններն աստիճանաբար
օսմաներենի և ապա թուրքերենի բառապաշարում հանգեցրին նոր
հասկացությունների և տերմինների ի հայտ գալուն: Իհարկե այդ
նույն ընթացքն էլ տեղի էր ունենում հայերենում, քանի որ նոր
տիրապետողների պարտադրած վարչատնտեսական կացութաձևը
նոր տերմինների և հասկացությունների համար ստեղծել էր նոր
բառերի փոխառության պայանաններ: Այնուամենայնիվ, թե՛
թուրքերենի, թե՛ հայերենի համար երկուստեք կատարվող
փոխառությունները **երկու մակարդակով էին տեղի ունենում**
ժողովրդախոսակցական և զրական-գրքային: Վերջին հաշվով,
զրական լեզուներ թափանցած բառերի ակունքը ժողովրդական-
խոսակցական լեզուն է, այսինքն՝ կենդանի մերձեցումների,
չուկայական հարաբերությունների միջոցը, որն ազատ է
հսկողությունից և, բնականաբար, ենթակա է հախտուն
ներզործության: Մինչդեռ զրական լեզուները զուսպ են հախտուն
ներթափանցումների հանդեպ. ժողովրդախոսակցական լեզուների
բառապաշարից հազվադեպ են դիմում փոխառությունների: Այս

իսկ պատճառով էլ որևէ լեզվի ազդեցության չափը մեկ այլ լեզվի վրա ճիշտ գնահատելու համար սխալ է հիմք ընդունել միայն գրական-գրքային փոխառությունները: Գրական լեզու թափանցած բառապաշարը միայն սառցալեռան վերջոյա մասն է, մինչդեռ աներևոյթ ստորջրյա մասում է մնում հիմնական բառապաշարը, այսինքն՝ տերիտորիալ (տարածքային) խոսակցական լեզուներին՝ բարբառներից անցած բառերի քանակը: Այս է հիմնական պատճառը, որ թուրքերենի բառարաններում նշվող հայերեն փոխառությունների քանակը իրականից տասնապատիկ անգամ քիչ է:

3. Աճառյանը դեռևս 1902թ. ուսումնասիրություն է հրատարակել «Թուրքերենի ազդեցությունը հայերենի վրա. «Թուրքերեն է փոխառյալ բառերը հայերենի մեջ» վերնագրով, ուր խոսում է հայերենի մեջ ներթափանցած 4000 թուրքերեն բառերի մասին, որոնցից գործածական է համարում 170-ը, իսկ գրականին անցածների թիվը կարծում է, որ 20-ից էլ ցի անցնում (էԱՄ, հ. 9, 225-295): Սակայն հակառակ ուղղությամբ ամբողջական ուսումնասիրության որևէ փորձ չի արվել: 3. Աճառյանի «Հայերեն արձատական բառարանում» ի մի են բերվել հիշյալ՝ միայն մամուլում հրատարակված հայերեն բառերը, որոնք գործ են ածվում թուրքերենի այս կամ այն բարբառներում:

Մի կողմ թողնելով վիճահարույց բառերի հարցը՝ մենք կանդրադառնանք անվիճելիորեն հայերենից թուրքերենին անցած բառերի քանությանը, որոնք ոչ թե գրքային կամ գրական փոխառություններ են, այլ դրացիական հարաբերությունների ժամանակ հայերից տեղական թուրքերին անցած անենաանհրաժեշտ կենցաղային, առտնին իրերի, բույսերի, տան կահավորմանը վերաբերվող իրերի, գործիքների անուններ են,

որոնց **հոմանիշները** շատ դեպքերում բացակայում են թուրքերենի լատուպաշարում: Այս առավելության շնորհիվ էլ նրանք կայուն տեղ են գրավել ոչ գրական թուրքերենի խոսակցական տարածքային բարբառներում: Մինչև այժմ ավելի շատ ուշադրություն է դարձվել գրական լեզվին անցած փոխառությունների վրա, իսկ բարբառներին անցած փոխառությունները մնացել են տեսադաշտից դուրս:

Այստեղ կարող է օրինական մի հարց բարձրանալ, ինչպե՞ս պատահեց, որ թուրքերենը դիմեց հայերենի օգնությանն այնպիսի մի ժամանակ, երբ հայերը կամ արդեն չկային կամ այնքան էին նվազել Թուրքիայում, որ տեսակարար կշիռ չունեին: Մինչդեռ թուրքերենի բառարաններում հայկաբանությունները գնալով շատանում են:

1930-ական թվականներին սկսվեց «հարազատ թուրքերենի» (մաքուր թուրքերենի) ջատագովների շարժումը, որոնք փորձում էին թուրքերենից դուրս չարտել ոչ թուրքերեն՝ արաբերեն և պարսկերեն (ֆարսի) բառերը փոխարենը ժողովրդական-խոսակցական լեզվից վերցնելով «թուրքերեն» բառեր, որոնք էլ, վերջին հաշվով, մեծ մասամբ, հայերեն ծագում ունեցող բառեր դուրս եկան: Այս հայերեն բառերն արդեն բազմաթիվ հարյուրամյակներ դարձել էին թուրքերենի ժողովրդական բարբառների անքակտելի մասը, որտեղից էլ սկսեցին ներմուծվել գրական ու գեղարվեստական գրականության մեջ: Ուրեմն, նոր հայկաբանությունները «նորաբանություններ» չեն թուրքերենի համար, այլ անհրաժեշտությունից խոսակցական լեզվից գրականի մեջ կյանքի կոչված բառեր:

Ներկա աշխատանքի նպատակը միայն հայերենից թուրքերենին անցած փոխառությունների քանակական կողմը քննելը չէ, այլև պարզել ընդհանուր լեզվաբանական մի շարք հարցեր, որոնց պատասխանը լեզվաբաններին միշտ էլ հուզել է, և կամ այդ հարցերը մնացել են անպատասխան ու հանելուկային: Ահա այսպիսի հանելուկային հարցերից մեկն էլ **ծածկալեզվի՝ արգոյի** կամ պայմանական լեզվի առաջանալն է յուրաքանչյուր լեզվի մեջ: Ի՞նչ ակունքներից է սնվում արգոն, ինչպե՞ս է այն զոյանում և ո՞րն է նրա զոյատևման պայմանը: Մեզ թվում է՝ թուրքերենի՝ հայերենից կատարած փոխառությունների միջոցով հնարավոր է պարզել արգոյի՝ ծածկալեզվի, առաջացման ուղիներից մեկը և թերևս՝ ամենազվխավորը: Ահա թե ինչպես: Թուրքերենի բառարաններում բազմաթիվ հայերեն փոխառությունների դիմաց դրված է *argo /ծածկալեզու/* կամ «պայմանական լեզու» ծանոթագրությունը, իսկ երբեմն էլ թուրքերեն *mecaz* «փոխաբերություն» նշումը, սակայն, առանց հղելու դրանց հայերեն ծագումը: Պարզվում է, որ դրանց մի մասը ծագումով հայերեն բառեր են:

Այսպես, օրինակ, «Թուրքերեն-ռուսերեն» բառարանը /1977/ (Քասկակով և գործընկերներ) նշում է *oski* «լիդա» (թուրքական դրամի միավոր) բառի դիմաց *argo*, որը հայերեն **ոսկի** բառն է, որ արևմտահայերենի բարբառներում ունի **օսկի** հնչյունը (այն գործ է ածվում «լիդա, դրամ» նշանակությամբ), որտեղից էլ անցել է թուրքերենի խոսակցական լեզվին, ապա՝ գրականին: Հայերեն **ավանակ**՝ «էշ, հիմար» բառը թուրքերենում գործ է ածվում նույն՝ *avanak* ձևով և ունի «հեշտությամբ համոզվող և

խաբվող մեկը, հիմար» նշանակությունները: Նրանցից կազմվել են նոր ձևեր՝ *avanaklık* (հիմարություն, դյուրահավատություն), *avanakca* (հիմարաբար, ապուշավարի), որոնց դիմաց բառարանները ոչ մի դեպքում փոխառության ակունք չեն նշում, թեև գործածվում են դրանց որպես ծածկալեզու:

Թուրքերենի բարբառներում և գրական լեզվում գործ է ածվում *angut* կամ *angit*՝ «հիմար, ապուշ» բառը, որը փոխառյալ է հայերենից և նշվում է որպես *argo*: Անշուշտ, թուրքերենում նրա միատական **ան** ածանցը չի գիտակցվում, բնական է, որ չի գիտակցվում նաև նրա արմատը **գե՞տ-ն** է, թե՛ **կուտ-ը**՝ <անկուտ, թե **անգետ** ձևից, թերևս կա նաև բաղարկության պահը:

Հայերենի բազմաթիվ բարբառներում **օսկոր** «ոսկր» բառը ունի նաև «կաշառք» նշանակությունը, որն այս նշանակությամբ էլ անցել է թուրքերենի բարբառներին: *Derleme sözlümüş* բարբառային բառարանը տալիս է *oskor* (և *oskur*) բառի «կաշառք» բացատրությունը:

Հայերենի բազմաթիվ բարբառներում, ինչպես օրինակ, Վանի, Ակնի, Պոլսի, Ադանայի և այլն, **երմակ-ճուր** նշանակում է «օղի»: Նույնությամբ այս արտահայտությունը, որ հայերենի ծածկալեզվից է փոխառված, գտնում ենք թուրքերենում *carmak*, *carmakçur* (ճարմակչուր) ձևով, որը որպես *argo* տրված է նաև Բասակովի և գործընկերների բառարանում: Թուրքերենին հատուկ ծայնավորների ներդաշնակության օրենքով (*sinharmonia*) հայերենի **ճերմակ** բառը ետադարձ առնմանությամբ վեր է ածվել **ճարմակ-ի**, ուր **ե** ծայնավորը **ա-ի** ազդեցությամբ դարձել է **ա**: Երբեմն օգտագործվում է միայն *carmak-ը*՝ *carmakçur-ի* փոխարեն:

Հայերենի **մորուք** բառը թուրքերենում դարձել է ծածկալեզվի բառ *moruk* ձևով, սակայն ձեռք է բերել «զատամած,

ծեր, քուփակ, մեկ ոտքը գերեզմանում» նշանակությունները. գործ է ածվում նաև բայական ձևով moruklamak, moruklaşmak՝ «զառամել, խարխվել, քայքայվել» նշանակություններով: Այս բառն էլ բառարանները նշում են argo-ի տակ:

Հայերեն **երթալ** բայի հոգնակի առաջին դեմքը՝ **երթանք**, թուրքերենում դարձել է ertak՝ «դե, գնանք, շարժվենք, հայդա» նշանակությամբ և որպես ծածկալեզվի բառ նշանակում են թուրքերենի բառարանները: Հայերեն **մատ** բառից բարբառներում ունենք **մատիկ ընել** կամ **մատ ընել**, **մատ խառնել**, **մեջը մատ ունենալ**, **մի մատ մեղր անել** և այլ արտահայտություններ, որոնք էլ փոխանցվել են թուրքերենից madik՝ «խարդավանք, մեքենայություն, նենգություն, բանասարկություն, դավ, խորամանկություն» նշանակություններով և հետևյալ դարձվածքներով՝ madik atmak, madik oynamak, madik etmek՝ «խարդականել, նենգել, մեքենայություններ անել», madik yutmak՝ ծուղակը, թակարոն ընկնել, խաբվել, կա նաև madikci՝ «խարդախ» բառը, որոնք բոլորն էլ գործ են ածվում որպես ծածկալեզու: Եվ այսպես կարելի է բերել և մի քանի նման օրինակներ, որոնք տեղ են գտել հատուկ ծածկալեզվի թուրքերեն բառարաններում. մոտավորապես դրանք 76 հատ են:

Քանի որ հայերենից վերցված մի շարք բառեր թուրքերենում ենթարկվում են բաղարկության և ընկալվում են որպես «թուրքերեն» բառեր, այստեղ կփորձենք քննել նման մի քանի բառեր: Հայերենի **տաղավար**՝ «իյուղ, վրան, մացառով, շինված խրճիթ» (ԴԱԲ, 4, 363-364) բառը թուրքերենում հնչում է dalavar, dalvar, այսինքն՝ ենթարկվում է կոնտամինացիայի որպես թուրքերենի dal՝ «ճյուղ» բառից և avar ածանցից կազմված մի ձև, որի բացատրությունը գրեթե բառացիորեն նույնն է հայերենի հետ՝

«վրան մացառով ծածկված այգու, բանջարանցի հյուղ, խրճիթ»:
var ածանցը թուրքերենում առկա է բազմաթիվ բառերում, օր.
bimbilvar՝ «սոխակավարի», mitvar՝ «հուսով, հուսալից» կամ
canavar «զայլ, գիշատիչ, գազան» և այլն: Թեև այն պարսկերենից
փոխառյալ ածանց է, սակայն գիտակցվում է թուրքերենում, և բառն
ամբողջությամբ ենթադրվում է որպես թուրքերեն:

Նաև թուրքերեն otegin – նախորդ օր (DS 3293) բառը
հայերեն **օթեկան**, **օթել** – նախորդ օրվանից բառն է, որը
ենթարկվել է բաղարկության և ընկալվել է որպես թուրքերեն ցնո –
օր, ote մասից կազմված սակայն անբացատրելի է մնում բառի
առաջին ote – մասը:

Թուրք հեղինակներն իրենց ուսումնասիրություններում
նշում են բազմաթիվ հայկական պարերի փոխանցումը, իրենց
անուններով հանդերձ, որոնց մի մասի անվանումը նույնպես
ենթադրվում է որպես «թուրքերեն» արմատից կազմված ձև:
Հայկական **հոյ նարը**, ենթարկվելով բաղարկության, դարձել է
Oynar, այսինքն՝ գիտակցվում է որպես թուրքերենի oynamak՝
«խաղալ, պարել» բառից կազմված oynar՝ «շարժում, շարժվող» մի
ձև:

Հայերենի **ժամկոչ** բառը դարձել է zangoc, ուր **ժամ** բառը
փոխարինվել է զանգ-ով, որը ժանոթ է թուրքերին zeng՝ «զանգ»,
zengese, zengei՝ «զանգուլակ, զանգակիկ» պարսկերեն ձևերից:
Zangoc-ը արդեն ոչ թե «ժամ հրավիրող, եկեղեցի կանչող», այլ
«ժամհար, եկեղեցու զանգ հնչեցնող» իմաստով է գիտակցվում:
Ավելի ծիծաղելի, անհեթեթ բաղարկության է ենթարկվել այս բառը
Գազիանթեպի բարբառում, ուր այն հնչում է camgöz և

ստուգարանվում է որպես թուրքերեն բառ «աջք» բառից «ապակյա աջքով» (cam «ապակի» և göz բառերից կազմված):

Շատ հետաքրքիր է «մաքուր թուրքերենի» ջատագովների բռնած դիրքը, երբ հարկադրված իրենց բարբառներից բառեր են փոխ առնում: Սովորաբար նման բառերի ծագումը նրանք չեն նշում բառարաններում: Մինչդեռ դրանք ստուգարանվում են միայն հայերենով: Այսպես, օրինակ, թուրքերենի բարբառներում (Կարս, Էրզրում, Օլթի, Բայբուրդ, Սարիկամիշ) ցւցւտ նշանակում է «զծուծ», իսկ նույն Էրզրումում և Օլթիում ցւցւտ նաև՝ «միջուկը դժվար ելնող ընկույզ»: Բլուր-Փուլուրի բարբառում այս բառը հնչում է kirkit, այլուր՝ girkit, ցւցւտ և նշանակում է «գործվածքը կամ գորգ գործելիս հանգույցը, կապը պնդացնող մի տեսակ սանր»: Նույն նշանակություններով այն առկա է հայրենի բարբառներում՝ **կարկուտ**¹՝ Սասնո բարբառում **քարքիթ**²՝ «սանրածն երկաթ, որով փալաս գործելիս ծեծում են, թելերը նստեցնում», նաև **քարկիթ**³՝ «դժվար կթվող անասուն», այլ բարբառներում՝ **կրկիթ** ընկույզ՝ «միջուկը դժվար ելնող, պինդ ընկույզ»: «**Կրկիտ** բռնիր, որ ձեռքիցդ չընկնի»: այս ամուր, պինդ, կարծր, սեղմող նշանակություններից էլ առաջացել են «զծուծ, կծծի, ժլատ» նշանակությունները: Կա և հայերենում **կրկել**⁴՝ «Կուչ գալ, սեղմվել, պնդանալ» նշանակությունները, որոնց արմատն է **կրկ**⁵՝ «պինդ, սեղմ, ամուր, կծկված»:

Սեկ այլ՝ **կուփ** արմատից թակը, թակիչը հայերենի բարբառներում կոչվում է նաև **կոփիչ**, **կուփիծ**, **կեփիծ**, **կիփիծ**, **կուփեծ**, գործ է ածվում «ուրազ, թակ», «լվացքի թակ», «տոփան», ինչպես նաև «գորգագործների սանրածն թակիչ» /կուփիծ/ նշանակություններով, որն անցել է նաև թուրքերենի բարբառներից köprüç «լվացքի թակիչ» ձևով:

Կասկած չեն կարող հարուցել նաև թուրքերենի ցոց, ցոց՝ «թունրի կող» բառի առնչությունը հայերեն **կող-ի** հետ, ինչպես նաև երթոն՝ «հնացած, անպետք, նետվելիք, մոռալից ելած» բառի կապը հայերենի **թափոն-ի** հետ և այլն: Սակայն «Türkçe Sözlük» հեղինակ Պասան Էրենը թափոն բառը համարում է ֆրանսերեն¹:

Դնարավոր չէ բոլոր բառերը քննության ենթարկել, ուստի մենք կբավարարվենք ստորև միայն նորահայտ հայկաբանությունների ցուցակը տալով, որոնք քաղված են գերազանցապես թուրքերենի բարբառներից:

ՀԱՅԵՐԵՆ ԲԱՌԵՐ ԹՈՒՐԷՐԵՆ ՃԱԾԿԱԼԵԶԿՈՒՄ

Թուրքիայում և նրա սահմաններից դուրս, հրապարակվել են մի քանի ծածկալեզվի բառարաններ, ընդ որում, նրանցից մի քանիսը մի քանի անգամ: Օրինակ. Դեվելիտիզուլ Ֆերիտի Türk Argosu գիրքը 1990 թվականին արդեն յոթերորդ անգամն էր հրատարակվում, իսկ տասնհինգ տարի անց, բնականաբար այն ևս մի քանի հրատարակություն պիտի ունեցած լինի:

Մի քանի հրատարակություն է ունեցել նաև Գուլքի Աթթունջի Binyük Argo Sözlüğü (Ծածկալեզվի մեծ բառարան) գիրքը, 1990թ. Ստամբուլում:

Ծածկալեզվի բառարանները նշում են որպես Argo օգտագործվող բառերի ծագումը. սովորաբար մեծ թիվ են կազմում նրանց մեջ Թուրքիայում բնակվող այլ ժողովուրդների՝ գնչուների, հույների, հայերի, քրդերի, լազերի բառապաշարից եկող բառերը:

¹ Hasan Eren, Türkçe Sözlük, yeni baskı, 1988, Ankara, 2h. tğ 1416:

Հայերենից եկող բառերը «Ծածկալեզվի մեծ բառարանում» յոթ տասնյակից ավելի են, որոնցից մի մասի դիմաց հայերեն ծագումը չի նշված ստորև տալիս ենք մենք ոչ միայն «Argo-ի մեծ բառարանում», այլև այլ թուրքերենի բառարաններում հանդիպող ծածկալեզու դարձած հայերեն բառերի ցուցակը:

Ի թիվս թուրքերեն բառարանների, օգտվել ենք նաև Բասկակովի «Словарь турецко-русского языка» գրքից, ուր նույնպես նշված են որպես Argo գործածվող մի քանի հայերեն բառեր:

Ինչո՞վ կարելի է բացատրել ծածկալեզվի (Argo) մեծ մասսայականությունը թուրքերենում, ղժվար է ասել: Արդյոք խարդախություններով զբաղվողների մեծ քանակի առկայությամբ, որոնք օգտագործում են թուրքերենի բառապաշարի բառերն ու դարձվածները նախապես իրենց միայն հասկանալի, իրենց պայմանավորված նշանակությամբ, որոնք հասկանալի չեն բնակչության լայն զանգվածներին:

Որոշ ժամանակ անց իհարկե ծածկալեզվի բառերն աստիճանաբար նոր պայմանական նշանակությամբ ընկալվում են նաև մյուս խավերի կողմից:

Ստորև տալիս ենք շուրջ 70 հայերեն բառերի ցանկը, որ դարձել են ժողովրդա-խոսակցական բառապաշարի և զրական լեզվի մեջ ծածկալեզվի բառեր

1. ahçik, ahçik (հայ աղիջ, աղջիկ) BAS 32 (ՀԱԲ, 1, 129-130 աղիջ, աղջիկ):

Կարսում hahciyh, hahcsh, hahcck օգտագործվում է **հայ** կամ **ոուս աղջիկ** նշանակությամբ: Գյումուշհանեում՝ ahciyh արտասանությունն ունի (DS, 22, 52):

2. ahbar, eğbayr, ahberik, eğbayr (BAS, 32)

Argo (DS, 11) abarik, ahbar, abar և այլն: ALT, 139, հայ, նրբայր, ՀԱԲ, 2, 15-16: Երբեմն այս բառով հասկանում են անձի հայ լինելը: Ծագում է հ.-ե. **bhrātēr**-ից:

3. agos (etmek) DS, 159 - **ակոս բացել**, հերկել agos, hagos, hakos, akoz (DS, 77, 159): Այստեղ բաղադրություն է կատարվել: Որոշ լեզվաբաններ սխալվում են akoz etmek համարելով հայերեն: akoz և հունարեն բառ է «լուր տալ, խոսել» է նշանակում, որից էլ akoz etmek – մատնել, հայտնել արտահայտությունն ունի, որը կապ չունի հայերեն **ակոս**-ի հետ:

4. avanak – իշու ծագ (Argo, 48) անխելք, ապուշ, տգետ, հիմար, բութ, /BAS, 43/ - յովանակ, յաւանակ, ՀԱԲ, 3, 390-391:

Անցել է նաև գրական թուրքերենին, TPC 77

Avanak-avanak ne bakı yorsun (BAS 43):

avanak – дурень, простоефудя, простоек, простоеп

avanakça-հիմարավարի, ապուշավարի

avanaklık – հիմարություն

avanaklık etmek – հիմարություն անել

5. andır // (DS 258) -անտր, ՀԱԲ, 4.401-403, **տեր**-ից՝ **ան** նախածանցով ALT 141, «Verdiği mangıra bak, Soktuğu andıra bak»:

(Argo) ծածկալեզվում օգտագործվում է «Տղամարդու կամ կանացի սեռական անդամ» նշանակությամբ (BAS, 40, գրում է «արական անդամ» (penis):

6. angut - **ան+** կուտ- կուտ չունեցող, անխելք, ինչ-որ մի բաղի տրվող, անունից, ՀԱԲ, 2, 664, ԳԲ 102: Ա.և. Բասկակովի «Թուրքերեն-ռուսերեն բառարանում» և նշված է angut-ը, որպես ծածկալեզվում օգտագործվող բառ՝ angut տարբերակով (ayrak, uduom) տես TPC, 55 – 1. orap, Argo 2. հիմար, ապուշ, նաև angut

տարբերակով *ayrak*, սսսոտ նշանակությամբ DS, 267, 2187, 2211, 2051:

BAS-ում չի նշվում հայերենից լինելը (եջ 40), տալիս է նաև *angut* տարբերակը:

7. *akob* – Դակոբ (DS, 159) - հիմար, խենթ նաև *ako* (DS, 159)

Որևէ ազգի բացասական բնութագիրը նաճախ է տրվում նրա հատուկ անուններից մեկով, Ակոր, Կարապետ, ինչպես օրինակ, ռուս. Իվան:

8. *asvas* - աստուած, (ՂԱԲ 1, 279-282) /BA, 167, BAS 45/ -:

međa asvas yardımcun gıllas (մեղա աստված, օգնականս կլինես): *međa<մեղա բարը չհասկանալով>* քարգմանել են *Koca tanrı* – Մեծ աստուած:

9. *antini kukaz* (արական անդամ, առնանդամ, penis)

(Այն կողմից ես գալիս BAS 41) "... Antinikukazı: Kemal Ergüçe göstererek Al Al demez mi..."

10. *antin* -անդին, այն կողմ (օգտակար, կին) - պոռնիկ, անպատկառ, բող (BAS 41, պրս. *Deh* բառից, ՂԱԲ, 1, 646-647, ԳԲ, 96) Ստամբուլում օգտագործվում է օպիում նշանակությամբ, (Argo 39):

11. *antinlemek* - գողանալ, փախցնել (հայ. **անդին** + **թ. lemek**) (BAS, 41):

12. *Anut/ anot*, տնս hanut, hanot – խանութ

13. *anotçu- hanutçu*, *hanotçu*, *anotçu*:

14. *anos-* մեկին շատ սիրելով «մայրս, հոգիս» իմաստով է գործածվում (BAS, 40) ուս *olsun-Anus* *olsun*, *anus* *olsun* (ՂԱԲ, 1, 206-207, պրս. *Nus* (ԳԲ, 108) անոյշ: (ALT, 20, N 20):

15. *anzorot*, *anzarot*, *andzanut* – enzeruft-ից – օրի (ենթադրում է կամ անձանութ կամ արար. անգոստ բառից) ստուգաբանությունը այնքան էլ վստահելի չէ (BAS 41, Argo 40, DS 282, հղում է Գ.Աճառյանի **անզրոտ** (ԳԲ, 97) – տկար, հիվանդոտ, ճողատ, ազգուն բացատրությունը, որը ճիշտ չէ (տես ALT, 171):

16. *apuz* (ALT 20, 118 N 583 BAS 22) Ծագում է հայերենի *ասպուշ*=անուշադիր բառից: Գրվում է նաև *abus*: (տես ՂԱԲ, 3, 605-606, DS, 40 44, DS 33-35)

17. *apaz* 1. պտղունց, ափ, բուռ 2. Argo *mpoçeu*-թալան (TPC, 58, ՂԱԲ 1, 363-364) DS 285-286:

18. *asğısar* – (հասզըցար-ից)-հասկացա՞ր իմաստով է գործածվում (BAS, 44):

19. *askı* – պարտք է տալու (ենթադրում է *asğısar*-հասկացար-ից): տես, BAS, 44:

askıctı – պարտքը չտալու բնավորություն դարձրած մեկը (BAS, 49):

askıctık – մի տեսակ գողության ձև՝ հագուստ վաճառելու վայրերում առնելիքը գնորդին մոտենալով երկու անձից, մեկը վաճառողին խոսեցնում է, և մյուսը թանկարժեք բաներ է թցցնում (BAS, 44):

askıntı – Մի բան իր ձեռքն առնելու համար համառությամբ չարչարվող մեկը:

askıntı olmak (BAS 44): *Vay*, շուն շան որդիներ, հենց աղջկա՞ն եք բռնանում, հա՞:

askı olmak - նույնն է *askıntı olmak* (BAS, 45):

20. *astık*, *astı* ALT, 41, N 132, Argo 43 – միջնորդ, կավատ, բողավազ (BAS, 45):

21. bızdik – DS, 659 պատիկ (BAS, 45, BAS 54) - փոքրիկ, կարճ (ՀԱԲ 4, 77, ԳԲ 907):

22. bargelemek – պառկել (BAS, 53) քնել, լսել (ՀԱԲ, 4, 27-28)

Acele edme, daha zaman var, şurada biraz bargeleyim (Mehmet Halit, İstanbul

Argosu ve Halk Tabirleri), /ԳԲ, 897/ DS 532:

23. bıcür – կարճահասակ (BAS 37) – պուճուր /TPC 137/, պնդարմատ, գաճաճ, կարճլիկ, ցածլիկ, /ԳԲ, 925/ DS 682:

24. cacık - ապուշ, հիմար մեկը, բութ /BAS 66/ TPC 139/ - 1. թարմ վարունգներից սալաթ, 2. Argo -անտաշ, դմբլու, լվտի, անկյալ:

BAS-ը համարում է հայերենից փոխառյալ բառ /BAS 66/ cacık bile olmadık – ոչնչի չսագեցի՞նք՝ կա և քորերենում, ունանք ենթադրում են (հայերեն ժաճիկ-ից է):

25. cacıklik – հիմար, ապուշ, դմբլու վիճակում լինել, հիմար ապուշ դմբլու վարվելակերպ:

cacık olmak – հարթած լինել, ինքն իրենից դուրս եկած վիճակում գտնվել (տեղի-անտեղի այլոց խոսքին խառնվել):

cacık mı – մեկի խոսած խոսքն անհասկանալի լինել:

26. carmak - ճերմակ /BAS 67/, çarmak /BAS 78/ Argo 63, /ՀԱԲ, 3, 198, 4, 134-136 /ALT, 97, N 455/, çarmak, çermak, çarmakçur:

27. carmakcur, çarmakçur /BAS 78/, çarmakçur – օղի, carmakcur yapmak – օղի խմել (Akşamları cermakcur yapıyormusun? Şaştım. – cermakcur nedir?)

28. cort – մուրացկան

cocort – կույր մուրացկան, /BAS 70-71/ kademi cort: /ՀԱԲ, 3, 213 – սպասավոր, ծառա, ծիապան: Ենթակայուն՝ իշխանի, կալվածատիրոջ մոտ հպատակ:

29. cucu – ծիծ /BAS 71/ համարում է քնածայնական բառ:

30. çamiç, çemiş – չոր թութ – չամիչ /BAS, 77/ ՀԱԲ, 3, 623/ DS, 1065, 1128

31. çurak< պրս. çuray - ճրագ /BAS 79/

32. çir - <հուն. Ksiros, çiroz բառից է ենթադրում, ոչ հայերենից է /BAS 80/, /ՀԱԲ, 3, 629/ շատ վտիտ, նիհար մարդուն է ասվում: ԳԲ, 880, DS, 1184, 1234, 1191, 4479 հազիվ թե հնարավոր է հունարեն չիրոզ-ի և հայերեն չիր-ի բաղադրությունը:

33. cör - առնանդամ /BAS 82/ - ճուփ, չի նշված հայերենից լինելը, կարծում է պարսկերենի cür-չուփ-ից է: DS 1007, cör-փշոտ մահակ, ձեռնափայտ, բայց «առնանդամ» իմաստը հայերենից է, Բալու, 377, ճուփ-առնանդամ:

34. dacık, dacik – տաճիկ <պրս. /BAS, 83/ 1. օգտագործվում է այստեղ կին, աղջիկ իմաստով. հղում է՝ տես սիչիկ, 2. այլուրեք DS, 1316 նշանակում է իսլամի կրոնից այլ կրոնների պատկանող, 3. հայ, 4. հրեա:

35. dasnik – տասնհինգից հայ /BAS, 85/ - pezevenk, հաշտեցնող միջնորդ (sılan dasnik oğlu dasnigi) տասնհինգ «կավատ» ունի նաև Tuğlacı-ն, Okyanus Ansiklopedik Türkçe Sözlüğü, 2 basım 1978, İstanbul

36. Çılganlı moruk oskisi (հունարեն dzingaró, թուրքերեն + և, հայերեն մորուք և օսկի, թուրքերեն + sı – ֆրանսիական ոսկի) /BAS, 79/:

37. egav etmek - եկավ անել՝ օգտագործվում է «ծեք զգել» վերցնել իմաստով /BAS, 100/ գողանալ, յուրացնել:

egava dısmek – ծեք անցկացնել

egav etmek – ծեք զգել, գողանալ

egavlanmak - եկավ+lanmak /BAS, 100/ գողանալ, TPC, 261 – հափշտակել

egavlanmak - եկավ+lanmak – վերցնել, գողանալ (Dun on iki torbacı ekav lanmış: - երեկ 2 տորպակները նա եկավ [անմըջ արեց - գողացավ]):

38. eşur nayım - եկուր նայիմ (արի տեսնեմ)՝ «համեցեք» իմաստով է գործածվում:

39. ertak - երթանք (BAS, 105) TPC 277, Argo ertak – ճառս - շարժվիր, սնճա - գնանք:

40. gaco oskisi - զնուէրեն gaco – կին – կարագյօզ ներկայացման բառերից է՝ Ստերլինգ, Ֆունդ իմաստով է գործածվում (BAS, 118):

41. gavgav < կոկով, ամործիզ (BAS, 119), տես gogov (BAS, 124):

gavgavınlı eline vermek – կոկովը ծեռը տալ:

42. gavgavınlı buruna almak – կոկովները բերանը վերցնել:

43. gıllır (տես u kılıf) – կլիր, առնանդամ (BAS, 122), (ԳԲ, 573) Argo, 114, տես նաև DS, 2044, gıller:

gıllır elde gezmek – կլիրը ծեռում ման գալ. Սեռական տեսանկյունից սովատանջ լինել:

gıllır elde tutmak – կլիրը ծեռում բռնել (Ermeni, beni, birinci dudu, aşıkam etti, ne derim / Gece gündüz gıllırlım elde tutar da gezerim, Կարագյոզ)

gıllırlımda olmak – կլիրին չլինել, վեճին էլ չլինել (Arasınlar, gıllırlımda deşil – թող փնտրեն, կլիրս էլ չէ):

gıllırlımda deşil – կլիրն չէ

gıllır yapılmamak

44. godoş, տես kodoş (BAS, 124) - «եղջյուր, պոզ» (ՀԱԲ, 2, 441, ԳԲ 597):

45. կոկով (ALT, 80, N 364), ՀԱԲ, 2, 618, ԳԲ 588, gogov (տես gavgav, BAS, 41):

46. hapaz - արաբերենից, զնչուերենից, թե՞ հայերենից – ուտելիք, ավար

hapazlamak – ուտել, ծեռք զգել

hap etmek (I), haphap etmek (մնկ. լեզվով) DS 2279 – հավ անել, հափափել, հափշտակել, առանցել (ՀԱԲ, 3, 72)

47. hamme – համմէ<հրամայե (BAS, 132) պարոնս, խնդրեմ, խոսիր (Efendim buyur, soyle) նշանակությամբ է գործածվում: (ՀԱԲ 3, 130-131), հրամայել բայից (<պարսկերեն fraaman) <արևմտահայերեն բարբառներում՝ հրամմէ, հրամայլ-ից:

48. hay – հայ (BAS, 138) Կարագյոզ Argo-ում ներկայացման մեջ հայի կերպարին տրվող անուն, Argo, 129:

49. hanzo - զեղացի, գավառացի, անկիրթ, հասարակ (BAS, 132) թերևս ահան ծո-ից

hanzoluk – Հանզոյի վիճակ – դազին գազ է ասուն, Անկարա-ին՝ Անգարա, նո՞ր ես արդյոք կյոյուղոզ ելել

50. hent – խենթ, նաև՝ hunt (BAS, 139, Argo, 131), խելառ, զիժ, ցնդած (ՀԱԲ, 2, 358):

hunt (BAS, 140) տես hent:

51. hanutcu / hanotcu – 1. խանութպան, վաճառող, 2. տոկոսով փող տվող, վաշխառու:

hanot – խանութ (BAS, 132) նաև (BAS 41), չի նշվում հայերենից լինելը (ՀԱՐ, 2, 331-332)

52. hanut – հանութ տարբերակն էլ կա հայերենում, համարվում է փոխառություն սաորերենից, իսկ OTS-ն (եջ 267) կարծում է արաբերենից:

53. hoşor (BAS 143, Argo 136) – խոշոր կնոջ մարմնի թմբլիկ ազդրների և այլնի մասին: (ՀԱՐ, 2, 395-396) hoşor biçiminde ձևով էլ է գործածվում (ԳԲ 479, 482), hoşur DS, 2376,2477, 4520:

hoşur - գործածվում է գեր, սակայն գեղեցիկ կանանց կոնքերը, կրծքերը, ծծերը և այլ մասերը բնութագրելու համար:

54. hırdım – խնդում, TPC 405, Argo, խնճույք, կերովխում, զբոսանք: (ՀԱՐ, 2, 367-368, խինդ - ուրախություն, **խնդում** ածանցված ձևից):

55. karmir cur – կարմիր ջուր - Գինի (BAS 165) ՀԱՐ, 2, 558-559, պոլ. karmir-ից, «կարմիր» հասկացության համար թուրքերենը գործածում է kızıl-ը: Փոխառությունը հայերենից է:

56. kiro - անկիրթ, կոշտ ու կոպիտ մեկը (BAS 182) – հայերենում ունենը **կտ** (ՀԼԲԲ, Գ, 174), կոշ-անկիրթ, անտաշ, գռեհիկ (TPC, 543, kiro):

57. kit – քիթ, հայերեն ծագումը չի նշվում (BAS 186), ՀԱՐ, 4, 577-578` (քիթ- որևէ բանի ծայրը):

58. koçan – հարցականով հայերեն **gotun**-ից է ենթադրում՝ կրուն (BAS 186) ծեր տարիքով ոմն:

59. kômüş - զոմեշ, BAS 191 (ՀԱՐ, 1, 576 պիլ. gâvmêš: թուրք. camus, manda, camuş)

kodos, տե՛ս godos «եղջյուր, պոզ» (BAS 186) հաշտեցնող, միջնորդ, փեղեվենգ (բոզավազ):

60. kubat – կոշտ, կոպիտ (BAS 192) ՀԱՐ, 2, 636-637

61. kertan – հարցականով դնում է հայերենից (BAS 177) հոգս պատճառող, վախ տվող. չի ստուգաբանում, արդյո՞ք **կ+երթան**-ից:

62. madik – մատն. ծածկալեզվով նշանակում է խարդավանք, խաբեություն, քանաարկություն (BAS 202, Argo 190), (ՀԱՐ 3, 270, ԳԲ 758 մատիկ): TPC, 594

madik atmak – խարդախություն, խաբեություն անել (BAS 202), TPC 594

madıkçı – խարդախ, խաբերա

madik oynamak – 1. մատ խաղացնել (TPC 594), նույնն է madik atmak

madik etmek – մատնել, մոլորեցնել

madik yutmak – բռնվել կարթից:

63. mart – մարդ (BAS 209) Ermenicede kar-koca için (mek mart) denirmiş – հայերեն կին-ամուսին իմաստով (մեկ մարդ) մարդն է ասվում:

64. mavro oskisi հուն. mavro - «սև»+հայ. ոսկի, եփպտական ոսկե լիրա (BAS 211):

65. mek – մեկ (BAS 213) տես նաև (մեկ մարդ) կապակցության մեջ (BAS 209):

66. mega asvas – մեղա աստված, տես asvas բառի տակ:

67. moruk – մորուք (BAS 217) <տարեց ոմն, ծեր (sus, lan, moruk – լռիկ, տղա, մորուք): bak moruk (Argo 205), նայիր նաև Bızdik: ՀԱՐ, 3, 375

68. moruklamak – ծերանալ, տարիքը շատ առաջանալ (O kadar morukladim mi ben - Այդքան ծերացել եմ արդյոք ես): BAS 217:

69. mucur – Argo 203 – մոծիկ (ՀԱԲ, 3, 341-342, ԳԲ 787-792)

70. mumcu – 1. մոմավաճառ, 2. տերտեր, գերեզմանի պահակ, եկեղեցիներից, դամբարաններից մոմ, մոմի գունարները գողանալը սովորություն դարձրած մարդ (BAS 218):

mum hursuzi – 1. մոմի գող, տերտեր, 2. դամբարանի պահապան:

mum – մոմ՝ համարվում է պարսկերենից փոխառյալ (BAS 218) համաձայն լինել, ընդունել:

71. nannik – սիրելի, մտերիմ (BAS 221) բարբառներում փաղաքշական **նաննուկ** «հորաքույր» (DS 4603)

բւրւ – լսիր, սուս (Argo 2271)

72. şib – շիբ (BAS 268) հայերեն շիբ-ից BAS, (ՀԱԲ, 3, 519 արաբ. šabb) DS 3765 ALT 561, էջ 116:

73. torik – տառեխ, ուժեղ, կտրուկ (Argo 270) – 1. գլուխ, մտածողություն, 2. արական անդամ, 3 գլանակ, գլանակի մնացորդ (ALT 138, № 697):

74. tapon – չի նշում հայերենից լինելը – թափոն (BAS 274) TPC 827, ցածր որակի բան, մոզայից դուրս ապրանք, անպետք մարդ (ՀԱԲ, 2, 164-165) թափ արմատից հեղել, նետել, ազատել

75. durlamak – ALT, 191, Argo 83, շատախոսություն, տտտ (ԳԲ 1045) – 1. փութք, 2. դատարկ խոտք, 3. շատախոսություն (Տոտո պառավ, Պոլիս, Արաբկիր, հարբերդ):

76. oski – ոսկի, լիրա (տես նաև gaco oskisi, mavro oskisi) (BAS 226/Argo 215-216 (ՀԱԲ, 3, 565-567, ծագումը հաստատ չի որոշված), TPC, 694 նշում է oski, argo:

77. oskoru yutmak – ոսկոռ = կաշառք վերցնել (BAS 226): (ՀԱԲ, 3, 567-568), **ոսկր**, բնիկ հայերեն բառ է համարվում:

ՀԱՅՎԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՈՆԵՐ ԹՈՒՐԵՐԻ ՄՈՏ

Իսլամ ընդունած հայերը (թուրքացած հայերը) չէին կարող հնչույթյամբ մոռանալ իրենց ազգային տոները, որոնք քրիստոնեական էլ չէին, այլ գալիս էին շատ հինգ: Սովորաբար, դրանք անվանվեցին **հեթանոսական**: Այդ ազգային տոները այնքան անուր էին նստած ժողովրդի ազգագրության մեջ, որ հրով ու սրով քրիստոնեություն պարտադրողները չկարողացան արմատախիլ անել հայոց միջից **տրնդեզը, վարդավառը** և այլն: Այդին 1700 տարի և հանդուրժողաբար շարունակվում են դրանք երբեմն այլ անվան տակ իբրև քրիստոնեական տոներ, **տրնդեզը՝ տեսողընդառաջ, վարդավառը՝ պայծառակերպության տոն** և այլն և այլն:

Վարդավառը տոնվում էր հուլիսի կեսին, միմյանց վրա ջուր ցողելով, աղավնիներ բաց թողելով, տղաները մրցումներ էին կազմակերպում, իսկ օրիորդները իրենց բախտն էին գուշակում:

Լեզվաբան Գ. Դավանցյանը ապացուցել է, որ **վարդավառ** բառը ինքական **watar** «ջուր» և **arr** «լվացում» բառերից է կազմված և ոչ մի կապ չունի **վարդ** բառի հետ, այլ հայերենում բառը մետաբեզիսի՝ դրափոխության է ենթարկվել: Watararr > վարդավառ: 1) Гр. Капанцян, *Историко-лингвистические работы, Ереван, 1956 г., 287-288.

Բուրդուրի, Յեչիլօվայի Չելտեկի, Նավլուի գավառներում երիտասարդ աղջիկների մոտ այս սովորությունը պահպանվել է առ այսօր **batibar** (DS 570) անվամբ: Derleme Sözlüğü բառարանը նկարագրում է այսպես՝ «Kızlar arasında oynanan bir oyun (su başına toplanan kızlar suyla dolu bir kabin içine çiçek atıp kaderlerine bakarlardı, Sonra da birbirlerine su atarak oynarlardı). Batibar çiçekleri bunlar dir zambak, gül...»:

Երզրունում պահպանվել է այս տոնը՝ **վարդուվուր**, իսկ Համշենում՝ **վարդեվոր** ձևով, որը օգոստոսին են տոնում երգելով, պարելով, իսկ Ռիզեում կոչվում է **վառթիվօն**՝ «յայլայի զբաղմունքներ» - yayla eğlenceleri - ամառանոց զբաղմունքներ: Մինչև 15-ը հուլիսի, ըստ պրոֆ. Ահմեդ Ջաֆերօղլուի, Ռիզեում վարդիվօրը «յայլայի ժողովրդի սարքած մի հավաքույթ է (şenlik), որ թամուզի 15-ից շարունակվում է մինչև 25-ը»: Երիտասարդները աղջիկների դեմ - դիմաց խաղիկներ են (mâni) երգում (եղ 352):

Իսկ որոշ տեղերում աղջիկների բախտը գուշակելու խաղերը պահպանվել են **վիծակ, բիծեկ** ձևերով **bicek** (III) **DS 679**:

«Խտըրելլեգի» օրը խաղում են բախտ գուշակելու այդ խաղերը, որը կոչվում են «mâni ile yüzük çekme» օյսուս «ծաղիկներով մատանի քաշելու խաղ», որը տարածված է Վանում, Էրջեսում, Դիարբեքիրում:

Այնուամենայնիվ, կրոնափոխված, լեզուն կորցրած անձինք, հարյուրամյակների ընթացքում, իսպառ չեն կորցրել իրենց սովորությունները և դրանք ազավաղված ձևով՝ **վարդավառ, բիծակ, ֆիջեկ, վիծակ**, մուտք են գործել թուրքերենի բառապաշարի մեջ:

ԲԱՌԱՐԱՆ

*Ազաալ Հար 1, 79-80 - **DS 2053 grav** - կապույտ ազաալ, **gravgrav** (Սերիկ, Անթալիա), բնածայնա-կան:

Աղի 46/, ՀԼԲԲ, Ա, 6 - մայր, մայրիկ, զԲ 46 Մուշ, Նոր Բայազեդ, Սասուն, Դիարհին: **DS 65 ade** - մայր, հորաքույր, (Քարահիսար, Կայսերի, Աղին, Գյուրուն):

*Ալար ՀԼԲԲ, Ա, 14, ՀԲԲ 6, զԲ 60 - դանդաղություն, ծուլություն, **ալարկուտ**, դանդաղաշարժ, ծանրաշարժ ՉԲԲ 1, 91: **Ալարել** - ամաչել բարի հետ

*Ալաի, ալալ - արար. անասնակեր՝ **alaf** (արար. վարսակ) Անասուններում տրված կերակուղի՝ հարդ, խտու և այլն (ԳԲ, 50-51, ՀԼԲԲ, Ա, 14): **Alaf, ahf, alafa (DS 183-184)** - կենդանիներին տրվող խտու, դարման, եգիպտացորենի ձմռանը:

*Ախ - ցավի բացակայություն, **ախ** (բնածայնական) հառաչանք, **ախ անել, ախ քաշել**: ՀԲԲ, 9 **ախ ու վախ** - հառաչ, հառաչանք: **Ախուվախով** օրերս անցավ, այն զմացել, վախն է մնացել: ՀԼԲԲ, Ա, 21 - ախուվախ, ախուվիշ:

*Ախր, ախար - բայց, դե, չէ՞ որ ՀԼԲԲ, Ա, 19: Նույն, ախար, ի՞նչ օգուտ «Ախր չէ՞ որ դու ես իմ տղան ես», արար. **ahur** վերջը: **DS 129 ahir** - վերջապես: **Ahur nicin boyle yaptın.**

***Անգտն** – տգտն – ՀԱԲ, 1, 550-553, գտն-ից **ան** մխտականով: 1898թ. տպվել է «Բիւրակնուն», էջ 1898, ՀԼԲԲ, Ա, 56, շփորված են **գտն** և **կուտ** բառերը **անկո՛ւտ**, թե՛ **անգտն**: ՄՍԱԵԺ XVI, 233

***Անդալիզ** (ՀԼԲԲ, Ա, 56, ԺՀԼԲԲ, 184) – խաղողի որոք կամ վարդի թուփը. չանջատելով մայրից, թաղել հողում՝ նոր արմատակալած որթ, թուփ ստանալու համար՝ թփից չանջատելով ճյուղը. բույսի բազմացման ճիշտ եղանակ: ՀԲԲ, 363 **անդալիս**, **անտալսաուր** – *անդալիս ունեցող այգի (ՄՀԲ, Ա, 67):

***Անթել** – տաք մոխիր, ՀԱԲ, 1, 194, ԳԲ, 98, ՀԼԲԲ, Ա, 58, ՀԲԲ 31-32 – մոխրով ծածկած կրակ: **Անթելել, անթղել, անթխել**, թերևս կովկասյաններից է փոխառյալ (վրացերենում **անթբա** *կրակ): Խոյ, Իզդիր, Արարատյան, Մուշ, Բուլանջիս, Խոյ, Իզդիրնա

***Անթրոց** – կրակ խառնելու երկար ձող (ՀԼԲԲ, Ա, 58): ՀԲԲ 32 < **աթարոց-ից**, էջ 4, ***աթարոց** < **անթրոց** ԱԲ, փռան թիակ, (Վան, Շիրակ, Արարատյան, Մուշ, Բուլանջիս, Խոյ, Իզդիր):

DS 265 1. anget – համառ շիասկացող, 2. ankut, ankut – բաղից թիչ ավելի խոշոր բաղ (Արարկիր, Շավշատ), 3. get be hey anged (Ին 4 32.) – Կեսարիայի հույնն թուրք քնակիչներն էին գործածում:

DS, 4495 endeliz – Մի տեսակ ձեռքով՝ արված տնկի (վարդ, լիճոն և այլն), ծառերի ճյուղերից մեկը մնջտելի հողի մեջ է դրվում, արմատակալելուց հետո (Իզդիր, Կարս):

(**DS 281**), **antik** – մոխրի մեջ թաղված կրակ (Էրզրում):

DS 281 – **antirec** – հացը շրջելու ծառայող թիակ (Բուրդուր):

***Ածիկ** ՀԱԲ, 1, 101-102 – ածել, քիթել, բուսցնել, հանել: Նորածիլ լորենով պատրաստված քաղցրեղեն (ԳԲ 56): 1. թրջված, ծած գորեն, գարի, 2. ածիկից պատրաստված խաշիլ (ՀԲԲ, 10, ՀԼԲԲ, Ա, 22): **եծիկ** – գորենէ, պատրաստված տեսակը՝ բուր (ԱՄԳ, 40, Ին, 4, 31):

***Ակնամոմ, Ակմոմ, ակմում, ականամոմ**
Ակմոմ – փեթակի մուտքը փակող մեղուների պատրաստած մոմը, ՀԼԲԲ, *Ա, 30 (ԳԲ 63, 57) թազմաթիվ բարբառներում:

***Աղարանք** – **կաթնեղեն**, բացան, ՀԼԲԲ, Ա, 37-ում գտնում ենք **կաթնատու կեղնահիներ** սխալ բացատրությունը: *Պիտի լինի՝ կաթնեղեն: Տես նաև Բողազպանի (Գամիրքի) բարբառով:

***Աղուրա** – տնկելու համար որթածյուղ ՀԼԲԲ, Ա, 44, **աղուրայ** (ԳՎ) ՀԱԲ, 1, 135 աղուրի – որթի դաշտաթաղ անելու ճյուղ Բիւրակն, 1900, 668 ալսըրա, ախուրա (Այնթապ):

***Աճառ** ՀԱԲ, 1, 140 – առաստաղ, առիք, ոճոռք, արար. **իցճար** «տամիք»: Միջին հայերենից՝ **ոճորք**, (տես ոճոռք):

***Աճառ** ՀԱԲ, 1, 139 – նյարդ, կոճիկ, ցիլ բարբառներում՝ նոր, քարմ (Եվրոկիա, Սեբաստիա, Միվրի-Չիսար, Չենկիլեր, Ջեյթուն, Գամիրք), **պրս. aiar, դրդ. aiar**

Ezik (II) DS 1830, գորենի նիշատա (Գեմերեկ, Ավագ), **ezek (III)** – որոշ մրգերից պատրաստվող թթվեցրած (խմորված) ուտելիք, մարմնեղա:

DS 76 agamum – ակնամոմ (Ռիզայե, Չայեյի) Մեղուների փեթակների արմքները խցելու համար դրսից նյութը:

ağari, ağaran DS 8384 – կաթ, մածուկ, թան և այլն (Արդահան, Արտանուշ, Ռիզայե, Իզդիր):

ahura (II) DS 135 – այգիների խաղողի ուժեղ որթածյուղը (Օսմանիե, Ադանա):

DS 2325, 2248, hecer, hacere – իվրիզ – ոճոռք, առաստաղ (Էրեյիլ, Քոնյա):

DS 38-40 acar I-IV – նոր, քարմ, **acari 1, 2, acarı 1, 2** – ուժեղ, աշխույժ, կորովի, **DS 44 acar**: Միվրի-Չիսար, Չենկիլեր, Ջեյթուն, Գամիրք), **պրս. aiar, դրդ. aiar**

Գամիրը ՀԼԲԲ 45 (աճառ – չմաշված, *ճոր, կայտառ, եռանդուն): Գնարավոր է, որ Գ. Աճառյանը սխալվում է:

*Աճուկ – երանք, ցայք, Պոլսում ամոթոյք: **Աճուկ** – ՀԱԲ, I 141, Աճուկ ԲԱԳ, 55 (Ախալցխա, Ակն, Աղանա, Խարբերդ): 1898թ. Բիուրակնի 627 էջում նշված է նմանությունը թուրք. **ecük**-ին (ԻՆ, 4, 32):

*Աճուռ – 1. խբա, **աճուռ**, մի տեսակ վարունգ, ՀԱԲ 1, 142, արաբերեն **ajur**-ից: Սիջին դարերից՝ հնարավոր է հայերենի միջնորդությամբ:

*Աճարատ, ամարաթ (ԳԲ, 86), ՀԼԲԲ, Ա, 48, 235 – ճարպիկ, բանգետ, աշխատասեր: Նույնը՝ **համարատ** Նոր Նախիջևան:

*Աճբակ ԳԲ 88-ում – առանց յուղի, ամհան, աննյութ, ցամաք, պիլ. ***anāpak**: Գ. Աճառյան, ՀԱԲ, 1, 180-181 – **անապակի**-ից **անբակ** (ԱԿն):

*Այս- Աստանա, դև, չար ոգի ՀԱԲ, 1, 171-172: **Այսահար** – այսից խլված:

..... խիզախ, բիր. Գիրգիզիայում **acar** – թարմ, ճոր:

DS 1663 ecik (III) աճուկ, 1663 **ecük (II)** կոնք (խասքոյ, Ստամբուլ, Ադին, Չճշկաժազ) նաև **acuk III** – կանացի անդամ **DS 55** (Կաստամոնու):

DS 51 acir, acur, acurr, acur, DS 55 acur – կնճռոտ կեղևով, նուրբ գծերով մի տեսակի վարունգ: Կա նաև **ecür (DS 1663)** – շատ ջրալի, քիչ թթու մի տեսակ սեխ:

DS 237 amarat – աշխատասեր, նաև **hamarat** (Եսկիշեհիր, Ամասիա, Գյումուշհանե, Սերսին, գործույնյա (Սիվրի-Դիսար, Պոլիս,):

DS 238 ambak – ընկույզի կանաչ կեղևը, **DS 254 anbak** – կանաչ կեղևով ճոր **ընկույզ** (Աֆիոն Կարահիսար, Քոնյա գյուղերը), **DS 2265 hambak (V)** – ճուշի, ընկույզի և նման պտուղների վրայի կանաչ կեղևը, **hambak, açmak** – կանաչ կեղևները հանել:

Aysar- լուսնոտ (TPC 84): Ըստ Ամիրյանի կա նաև **eysi**:

*Աճիշկ ՀԼԲԲ, Ա, 49 – առվույտի վերջին երեսը, որ քաղում են աշնանը: ԳԲ 87-ում – **ամիշկ** բառի լուսատրոբյունը բացակայում է: ԳԲ 27 – Առվույտի *երրորդ երեսը, որ քաղում են վերջին անգամ աշնանը:

*Անդ, տես հանդ:

*Անեկ – չխմորված, բավականաչափ չթթված, անթխմոր, անհաս, ՀԱԲ, 2, 11-12 – **եկ** արմատից ան ժխտականով: ՀԼԲԲ, Ա, 57-58, ԳԲ, 30, ԳԲ, 97 (Քուլանջիս, Արարատյան, Աերաստիա, *Բողազլըյան):

*Անաճ – չաճող, Ջավախքում՝ յափահաս, մեծ, կատարյալ հասակի հասած (անասուն) ոչխար, հավ, և այլն ՀԼԲԲ Ա 54 (Խարբերդ, Ջավախք, Սերաստիա, Մալաթիա): 2. Ծառի գլխավոր ճյուղը (խտորջուր):

*Անթեղ – տաք մոխիր, ՀԱԲ, 1, 194, ԳԲ, 98, ՀԼԲԲ, Ա 58, ԳԲ 31-32 – մոխրով ծածկած կրակ: **Անթեղեկ, անթղեկ, անթիսեկ**, թերևս կովկասյաններից է փոխառյալ (վրացերենում **անթեթա** *կրակ): խոյ, Իզդիր, Արարատյան, Մուշ, Բուլանջիս, Նոր Նախիջևան

*Անթրոց – կրակ խառնելու երկար ձող (ՀԼԲԲ, Ա, 58): ԳԲ 32 < **արարոց-ից**, էջ 4, ***աթարոց** < **անթրոց** ԱԲ, փռան թիակ, (Վան,

DS 239 amışk, amışk երկրորդ անգամ ցանվող յոնջա, առվույտ (Արճեշ, Վան, Բիթլիս):

DS 269 anik IV, 5 – անմայա, քիչ աղի հաց: մայան (թխմորը) չեկած խմոր (Երզրում):

DS 4417 anaç(I) – մայր լինելու հասակի եկած անասունների մասին հիմնական **çoban koyunları otlarken bir güm anaç koyunu sağına getirir**. 2. **Anaç(II)** պատրուսված տեղից ելնող մայր ծառը (Տրաքիզոն և գյուղեր):

(**DS 281**), **antuk** – մոխրի մեջ թաղված կրակ (Երզրում):

DS 281 – antireç – հացը շրջելու ծառայող թիակ (Բուրդուր):

Շիրակ, Արարատյան, Մուշ, Բուլանջիս, Խոյ, Իզդիր):

***Անիծած** - ԳԲ, 99, ԳԲԲ, 32, ԳԼԲԲ, Ա, 59 ԳԱԲ, 1, 193 **անիծք**-ից: Աղերդում՝ **անիզազ**, Ադանայի թուրքերը գործածում են **anes** - անես ձևով:

***Անուշակ** ԳԱԲ, 1, 206-207 - անմահական - անոյշք, անուշուրք - համեղ, արտոբելի, հոտավետ. պիլ. **anoš** - նեկտար, անմահության ըմպելիք, պրս. ոճս բարբառները՝ /ԳԲ 108/ բաղդր, **noš olsun, anoš olsun** (ԻՆ 4, 32):

***Աշարա** ԳԱԲ, 1, 216 - հաճար, 220 - **աշորա**, ԳԲԲ 43 - **աշորայ** - տարեկան, նաև հաճար երկար և ծայրը սուր վտիտ ցորեն, որ իսկական ցորենի հետ խառը ցանում են (Մի շարք շրջաններում է տարածված):

***Աշտարակ** ԳԱԲ, 1, 221, ԳԲ 116 (աշտարակ) - բերր, խալե: Պուլիս, **աշտարակ** Ձեյթուն, ծագումը հայտնի չէ:

***Աշո, աշոն** - աղջիկ, ԳԼԲԲ, Ա, 77, ԷՄժ - **Աշոն**, որ չեղներ, ես սարը կմնայի ԳԱԲ, 1-30:

Ապի, Աբո - ԳԲ 43, եղբայր, մեծ եղբայր: ***Աբա** - հայր, պապ, տարեց մարդ ԳԼԲԲ, Ա, 1: ԳԼԲԲ, Ա, 93 - **ապա, ապի, ԳԲԲ 77 - ափի, ափո ափուն** - հայր:

DS, 273 - anizaz - ինքնագլուխ, անախումս (**huyusuz, yaramaz**), (Ռբիլիս, Ուրֆա):

DS-ն չունի այս բառը, TPC 57, **anoš** «սիրելի ընկեր» ALT 20, № 20, Շածկալեզվում մեկին հարգելիս (**BAS 40**) «հոգիս, մայրիկս» իմաստով է գործածվում:

DS 363 aşūra buğday - գույնը կարմրին զարկող մի տեսակ ցորեն (**խոզաթ, Թուրքելի**), **DS 2327, hedik I** - բառի, 2. բացատրությունը տրված է **aşure**, իսկ 4-րդը՝ ամուր, կարճ գլխով և կարմիր հատիկներով լավ տեսակի ցորեն:

DS 347 astarak - yuksek yer - բարձր տեղ շփոթում են **aristak** - առաստաղ բառի հետ: Գործածվում են Ամասիա, Մերզիֆոնում:

DS 54 aco (I), 3. աղջիկ, բույրիկ, **aca (I)** (Դեմիրքի, Շավշատ, Արդահան):

DS 15 abbo, abbu - ծերուկ պապիկ, նշված է միայն DS 11, 24, 126: Գ. Աճառյանը ճիշտ չի բխեցնում **ապի-ն, աբո-ն, աբա-ն** եղբայրից, որովհետև սրանք **տարեց մարդ** են նշանակում:

***Անտք** - ԳԱԲ, 1, 257-258 կտավի երկայնությամբ ձգված թելերը: **Ան+էջ առ** մասնիկով **էջ** արմատից: ԳԼԲԲ, Ա, 99-100, 1. թել մանելու իլիկ, 2. Կեն սարքելու գործիք: ԻՆ 4, 32/

***Անտես** - մեծ մուկ ԳԱԲ, 1, 262, ասոր. **ama'a**-ից:

***Ասա, Ազա**, ԳԼԲԲ, Ա, 62 - զավազան, ձեռնափայտ. արաբ. **asa** -ից: Դազար **ազա**, մեկը մեկեն թազա:

***Աստուած ԳԱԲ 1, 279-282** - ասպած, աստծուց, ասված, ասու

***Արաղ, արախ** - օղի - ԳԼԲԲ, Ա, 119 արաբ. **araga** «քրտինք» բառից (Բուլանջիս, Խարբերդ, Արարատյան, Իզդիր, Կարս)

***Արժան** - պատշաճ, վայելուչ, ԳԲ 148 ԳԱԲ, 1, 314-315 պիլ. **arzan**-ից: ԳԼԲԲ, Ա, 127:

***Արծոյլ - Արծուղ - Արծող** - ձկնորսի ուռկան, ցանց ԳԱԲ, 1, 326:

Արքառ - երկու տարեկան որձ հորթ, գիտեն բոլոր բարբառները (ԳԱԲ, 1, 335, ԳԼԲԲ, Ա, 101, 76) աչառ, առջալ և այլն:

Թերևս այս բառից են **առջկան, առիջկան, առիչկան** «Որք, մեծ իլ»: Սեբաստիայի բարբառում «մեծ մազոզ», որի վրա թել են փաթաթում: Գազանջյան, թուրք. **eris**: Մկրտչյան: (Գյումուշհանե, Մերսին):

DS 329 arnet - սկյուռ, Էրզինջյան, Բենալիյե:

DS 139, 339, asa (II) - ձեռնափայտ, զավազան, ծայրը երկաթյա գետին խրելու: **DS 1778 esa (I)** - ձեռնափայտ Իզդիրում, Կարսում:

Asvas - աստված, **BAS 45, BA 167:**

Meğa asvas - օգնական կլինես:

DS 293 arahi, araki - խմիչք, օղի, **DS 302 arah, arag, arak** - տարածված է Իզդիր, շրջակայք, Կյուրասան, թուրքերենում՝ **raki** առանց բառասկզբի **a**-ի:

DS 338 arzanlı - հպարտ (Սիվրի-Գիսար, Էսկիշեհիր):

DS 338 arzil - մի տեսակ ձկան ցանց (Ուրֆա, Գալֆեսի)

DS 57, açal - նոր ծնված որձ հորթ (Ռիզայե), **açar** (Չեմշին):

*Ափ (ALT) - ՉԱԲ, 1, 363-364 - բուռ, ձեռքի ներսը, ափքի, ափսանել, ափս երթալ, ափսել - չորեքթաթ գնալ (ՉԱԲ, Ա, 138-139) ԳԲ 159, 161: Ափատել - ամբողջ մի բուռ վերցնել, ափատ մը խտտ - մի բուռ:

*Աւանակ (տես յաւանակ) - չորքտաանի-ների ձագ (իշու, ձիու, եղնիկի), յովանակ, ովանակ ՉԱԲ, 3, 390-391 պիւ. *yavānak-ից: 1888թ. «Արևելք», 1898թ. «Քիւրակն», «Յուշարժան», նշում են որ Ադանա, Էնկյուրու քաղաքների թրքախոս *հույները նույնպես գործ են անում avanag-ը. avanag օցնս avanag «էշի գավակ, էշ»: (ԻՆ, 4, 32),

Արմուտա, առմուտա, արմնտա - Արորի վրա թուի և գործավորի միջև հաստատված փայտյա մաս, որից լծում են եզները: (ԵՄԴ 196, ՉԱԲ Ա, 129):

*Ավճար - ընդեղեն, ՉԱԲ, Ա, 115, աւճար, աւճոր ԳԲ, 158 - ընդիանուր անուն լուբիայի, սիսեռի, ոսպի և այլն (Չեթուճ)

DS 285-286 apaz (II) (apas) - բռունցք, բուռ, բռան մեջը, ապտակ (Իսպարտա, Կաստամոնու), apas (մենշեկ, էրմենեկ, Քոնյա), apazlamak (I) apıslamak (II) - բուռով վերցնել, Ամասյա, Քոնյա, Ուլուքլա, Եիզդե և այլն:

DS 4515 hapaz - 1. բռան ափի ներսը. 2. երկու ափ. չկա ALT-ում (տես ALT էջ 23) կա P. Tuğlacı-ի, okyanus - ում (էջ 52, 53, 7259), apaz - թուրքերենը հայերենի ափսել, ափսանել-ից է: Փոխ է առնված hapaz - ապտակ նշանակությամբ XVI դարից (TS 1899)

DS 375 avanak (II) - քուռակ: TPC 77 avanak - հիմար, միամիտ, ապուշ, դյուրախար BAS, 32, 43 avanaklık - հիմարություն

DS 329 armuda - սև արորի բուկը մասանին կապող փայտե սեպը: (Ախլաթ, Քիբլիս):

DS 378 avcar (I) - 1. ծծված, կտրտված, 2. հատ(իկ), 3. Բաստուրմայի և սուջուդի մեջ դրվող համեմունքներ: (Արդահան, Կարս, Քիլիս, Գազիանթեպ Մարաշ, Դորթոլ,

Քողազյան, ...):

(DS 1769) eric - ամուր, հաստ ոլորված թել՝ բրդից կամ բամբակից: DS - ում յոթ նշանակություններ են տրված, ինչպես նաև բացատրության մեջ օգտագործվում է boy İpliği, arış «երկարության թել» - arış, այսինքն՝ eric-ը նույնացվում է արիշ-ի հետ: Տես նաև arkaş է:

eris I - դազգափ վրա երկայնությամբ ծգվող թելերը, eris (DS 1497) - հյուսելու թել:

թ

*Քարա (տես փափա) - հաց (ՄԱՍԵժ XVI, 239): ԳԲ 162, ԳԲ 1066:

Քաղաղ - աղշբանգ - մորմագգիների ընտանիքին պատկանող պատպատ թունավոր լույս, բանգ: ՉԱԲ, Ա, 40, 144 թավտտ ցողունով ու տերևներով խիտ թունավոր, գարշահոտ լույս:

*Քաղաղ (տես փաթաթ, ՉԱԲ 79, ԳԲ 1026, փաթաթ, 1060): Քաթաթ ՉԱԲ, Ա, 146 - մեջը ճյուղերից իյուված, վրան՝ շոր քաշած րարծիկ, կլոր կամ երկարավուն, թոնրի պատերին լավաշը կպցնելու համար: (ՄԱՍԵժ XVI, 238):

*Քաղի բաղի, բաղի ճուտ, բաղիկ

DS 1771 eris I - գործելու դազգափների վրա երկարությամբ զգվող թել: Բրդից սարքած խոնջան

DS 211, DS 325, arkaçlık, DS 310 argaçlık 1.2., pulur, 41 նաև մագոզի մեջ դրված թել: DS 308 argaçl (I), argeçl (I), argıçl - հենքի վրայով լայնակի զգված թել:

DS 3392 papa (II) 1. մնկ. հաց (Կրկարելի, Ջեյլան), 2. եռանջրի մեջ եզիպատացորենի այլուրով սարքած մի տեսակ ճաշ (Շավշատ, Արդանուշ, Արդվին):

DS 464 badbad - տերևները՝ վերքերը բացելու նպատակով գործածվող մի տեսակ թունավոր խոտ (Մարիկամիշ, Կարս, Փառիմլեք, Էրճիս, Կան, Էրզրում, Բայբուրդ, Իրիշլի):

DS 3408 patat (VI) - թոնրի մեջ հաց թխելու հարմարանք (Էրքիմիս, Արդվին, Յուսուֆլի):

DS 465 badı badı (IV) - բաղի

- բաղիկ ՉԼՔԲ, Ա, 144, ՀԱԲ, 1, 374
փոխ. պարսկերենից:

Բազուկ ՀԱԲ, 1, 376-377 – պիւ.
bazük «բա» բառից (ՉԼՔԲ, Ա, 145),
բազու – սոմի: Սայլի բազուն
կտորել է (Մեղրի, Ուրմիա):
Բազուկ (Ղարաբաղ - 146) -
Գուբանի թեւ, որը շրջում է ակոսի
հողը, ՀԲԲ, 686 **բազու** – սոմի
(Մարաղա):
նշանակությունները կլյ
չեն
հիշատակվում:

***Բալավար, բալվար, բարավոր** –
ՀԼՔԲ, Ա, 148, ՀԲԲ 81-82, 101
(Խարբերդ, Մալաթիա,
Սեբաստիա, Ամասիա) /ՄԱՍԵՇ
XVI, 239/:

**Բամբակ /ԳԲ 168-169/, ԺՀԼՔԲ, 1,
606** – 1. բամբակ, 2. փոքրիկ
աղջիկների իգական անդամը, 3.
թույլ, անճարակ, կանացի
բնավորությամբ մարդ: ՀԱԲ, 1, 401
պիւ. **pambak**-ից: ՀԼՔԲ, Ա, 185
արևելյան թուրքերեն կամ
չաղաթայերեն՝ **mamuk**,
սոմաներեն՝ **pambuk**,
Կաշկարացու մոտ՝ **pamuk**

Բանդ - օրորոցի կապ (Մաղարա,
Ալաշկերտ) ՀԱԲ, 1, 406, 409 պրս.
Band-կապ բառից: ՀԼՔԲ, Ա, 161.
բանդ 3

***Բախտավոր** ՀԼՔԲ, Ա, 151, ՀԱԲ, 1
389-390 - **բախտ** պախլավերենից:
Բարբառ-ներում (Արարատյան,

քայլվածք:

DS 586-7 bazi (II) 1. գործելու
հասոցների տակը և վրայի
գտնվող թելերի փաթեթող կլոր
փայտը: 2. Հաստոցի վրա կողքի
ճիպոտներին անցկացրած և
ճիպոտները պտտացնելուն
ծառայող թեւ: 3. Այծի կաշիները
փայլեցնելուն ծառայող կլոր
փայտը: 4. Սայլի ցիցի դեր
կատարող փայտը (Բուրդուր,
Մարաշ):

DS 3384 palavara (I), palavra -
դոմերի կամ լուսամուտների
վերևի հաստատուն փայտը՝
աղյուսից պատրաստված
տներում (Մալաթիա, Երփատան,
Մարաշ):

**DS 3387 pampik, pambuk,
pambuh, pamuk, panbiğ** -
(Էրճիկ, վան, Կարս, Չարշատ,
Սամսուն, Անթաքիա) գրական-
ում ևս ձևն է: Ուրեմն հայ
բարբառներից թուրքերին են
անցել Իզդիրում, Կարսում,
Վանում, Էրճիսում հայերեն
արտասանությունները:

DS 3391 pand- օրորոցից
երեխան չլնկնելու համար 40 սմ
լայնությամբ կապվող գոտի:

DS 488 bahdavar, bahtavar –
հաջողակ, բախտավոր (Իզդիր,
Կարս, Վան, Արդվին, Էրճիս)

Ղարաբաղ, Մուշ) կա նաև
բախտավար ձևը, (ՀԼՔԲ, Ա, 151):

Քարակ – տես բորակ:

Քառնալ ՀԱԲ, 1, 413-415- վեր
վերցնել, բարձրացնել, վրան
աննել, բեռնավորվել և այլն:
եիրցի-ից, ստորին ծայն դարձն է
եիրցի, իսկ ՀԱԲ, 1, 439-440 բեռն-
հնիս. **Bherno**- ից, սա էլ **bher-**
բերել, պարսկ. **bār**- բեռ:

Քրուկ – 1. փետուր, 2. հավի կամ
արաղաղի կատար: ԳԲ, 181
(Խլաթ, Սեբաստիա, Նոր Բայազետ)
ՀԲԲ 94, 2. Ցղունավոր գորշագույն
փոքրիկ թռչուն

**Քրուշ, բբուշիկ, բուրուշիկ,
փուփուշիկ** ՀԼՔԲ, Ա, 175, ՀԲԲ,
115, 660:

***Քրեբ** - փոքրիկ երեխա, ՀԼՔԲ, Ա,
175 (Նոր Նախիջևան):

***Քեղ** < արևելյան թուրք. **biyē**,
թուրքերենի **biyuk** բառը
հայերենում դարձել է **beğ** - **քեղ** և
սպա ետ թուրքերենի
բարբառներին է վերադարձել:

Քեր < **պեր** ՀԼՔԲ, Ա, 180-
մակադատող, կեսօրվա շոգին
ոչխարներին կթելու համար
բերելու տեղ: **Քեր/ԳԲ 182/** - 5
նշանակությամբ գիտեն զրեթ
բուր բարբառները: Տես՝ բեր
(ՄԱՍԵՇ, XVI, 237):

Քերել – կեսօրին հոտը բերել

DS 4443 bar, DS 4444 bār -
բառնալ: TPC, 95, **bār**- բեռ,
ծանրություն, հնարավոր է նաև
պարսկերենից:

DS 678 (Ելագիկ, Մաշկա
գյուղերը) **bibik (I)** – կատար
(Տրապիզոն, Դենիզլի), **bibil III**
(Շիրան, Ուլուշիրան, Արդվին):

DS 590 bebe topraqi –
երեխայի հող, որ դնում են
տակաշորի մեջ, **bebey** –
քառասուն օրվա երեխա:

DS 662 biğ III - բեղ (Իզդիր,
Թաշլուրուն, Արփաշալ,
Կյուրասոն, Կեմերեկ):

DS 3427 per (III), pere (III),-
տավարների կթվելու տեղը
(Բայբուրդ, Գյումուշհանե,
Տրապիզոն, Արդվին և այլն): DS
636 ber:

Berlemek – բերել կթելու:

կթելու, հանգստանալու (ՀԱԲ, 1, 440-441) ՄՍԱԵԺ XVI, 237:

Բզել- մշտել, հրել: Ուղղով բզում է: **Բզիկ** – վերքի բարակ ծայրը (ԳԲ 190) ՀԼԲԲ, Ա, 193 բիզ - 1. սրածայր գործիք, 2. սուր ծայր, սրածայր, 3. արմտիք հանելու փայտե, երկաթե դրածն քրիչ, ՀԼԲԲ, Ա, 189 բզել - բոթել, խրել, դրդել: (Չենկիլեր, Երևան) ՄՍԱԵԺ XVI 238:

***Բզզնել** ՀԼԲԲ, Ա, 189-190, Գր, 190 – շատ հնամալուց քրքրվել, զզզզվել:

Բզիկ (189) – ծվեն, շատ մանր կտոր:

Բզիկ-բզիկ (190) – ծվեն-ծվեն պատռված, **բզնքտել** - անել, լինել, բզկտել, բզտել:

***Բիզ, բզել** – մշտել, հրել, խոթել ԳԲ 190 (ՄՍԱԵԺ XVI, 238):

բիծի բիծի, բիծո բիծո – 1. Ընտանիներին՝ կով, ոչխար, գառ, այծ տրվող անուն 2. կով, հորթ, գառ կանչելու ծայնարկ (ԳԲ 191, ՀԼԲԲ, Ա, 191-193)

Բիծ, բիջ, պիծ ՀԼԲԲ, Ա, 194 – 1. ապօրինի գավակ, պոռնկորդի, 2. շատ ճարպիկ, խորանանկ, 3. փոքր երեխա, սպասավոր

Berci – կորդ կին (DS 4454, 631) ALT-ում այս ձևը չկա (էջ 27) Դիվրիզի, Սվազ, **Bere sürmek** – կթելու տանել (Արվաչայ, Կարս) **Bere süren** – կթելու տանող

DS 3464 piz (IV) – ծայրը սրած երկաթ, nodul: **DS 4461 biz (Նիզդե)** – 1. անասուն բզելու ծայրը սրատծ մահակ (Եվրոկիա, Կյուրասոն), 2. ասեղ, 3. կա ման գրական լեզվում, TPC, 123, մեծ մայաթ:

DS 676 bizzik, bizzik – փշուր-փշուր, ծվեն-ծվեն ապակու պես (Չայաղզը, Սիլիֆկե):

DS 3464 piz (IV) – ծայրը սրած երկաթ, խքան (Նիզդե): DS 4461 biz – անասունը դրդելու ծայրը սուր գամով ձող (Էլբիստան, Մարաշ, Մալաթիա՝ ասեղ)

DS 680, 689 biji bijii, bijo bijo (II), (Մարդկամիշ, Բայբուրդ Կարս, Թոքատ, Արդահան, Ամասիա):

DS 679 bic – ապօրինի գավակ, **pic** (Կարս, Իզդիր), **DS 4647 pic, TPC 721 – pic.**

(Ռիլիսիում թերևս վրաց բիջո-ից «տոլա»), 4. արմատից ելած մանր շիվ:

Յիկ ԳԲ 193 – տեսակ մը կլոր, փոքրիկ հաց, մեջտեղը ծակ: (Նարբերդ, Ենիճե, Բուրսա)

Յնգած, տես պլնկած:

Յուլ, բուլուլ ՀԼԲԲ, Ա, 198 – հովվական սրինգ, **բլուլ ԳԲ 194**: Պնարավոր է քրդերեն blur –ից: Որոշ բարբառներում՝ բլուր:

***Քուր** – փոքր բարձունք, ՀԱԲ, 1, 455 բնիկ հայ բառ **bhöl** – արմատից ՄՍԱԵԺ XVI, 236:

Քուլու – բղղ, բղղ (ԳԲ, 195) Ախալքալակ, Ախալցխա բարբառներում Թբիլիսի բղղու, Կյուրասոն՝ բղղու, Խարբերդ, բղղ ՀԼԲԲ, Ա, 200-201 – բերանը համեմատաբար լայն կավե փոքր աման: Առկա է գրեթե բոլոր բարբառներում:

Քուլ, բուլուլ, բլուլ, տես մակ փուլուլ, փլուլ (ՀԼԲԲ, Ա, 220, 118, ԳԲ 180, ՀԲԲ 101): Բուլուլ անել-խտը, օրանը բուլորածն դիզել, բլուլել, հմմ.՝ բուլուր- կլոր, մակ՝ բուլոր, բլուլել (Ղարաբաղ, Մուկս, Արարատ, Շիրակ), ՄՍԱԵԺ, XVI, 237:

Քիտրիկ, բուխարիկ(կ) պուխերիկ փուխարիկ, ԳԲ 194, 204, ՀԼԲԲ, Ա, 199 – 1. պատի մեջ շինված բաց գոգով դարան, 2. պատի մեջ բացված ծխնելույզ: Գիտեն

DS 665 bulik III – բոնրի մեջ թվող մեջը ծակ հաց, թվածք (Մալաթիա, Էլյազիզ):

DS 822 būnür I – շվի (Վան, Արճեշ, Դիարբաքր) blul, bilor (Բիթլիս):

DS 3485 1. Pulur (I) – փոքրիկ բարձունք (Նիքսար, Թոքատ և Pulur գոբում):

DS 790 – bulul, bulula – փոքրիկ պուտուկ, բղղ (Արճեշ, Արդվին):

DS 3485 – pulul (II), pulur (I)- քաղած խտի կամ հունձի դեզ (Արվաչայ, Բայբուրդ, Շավշատ, Արդանուշ, Արդվին, Չլըղդ):

DS 782, buharik, buharik, buhari, behirik – 1 buhar(a) baca – (Արդահան, Արդվին, Բուլանջի, Կյուրասոն, Մամսուն, Մուշ, Գեմերեկ, Սվազ,

բարբառների մեծ մասը (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Քրդրիկի ԳՔ 914, 125 (տես՝ պղաղիկ, պլալիկ ԳՔ 914), **բխբխ** – ջուր լցնելու կավե աման, **բխբխալ** – բոխիլ (ջուրը) Դրք. ԳՔ 194 Ախլցխա – ջրորի բխելը պղպջակներ հանելով (ՄՄԱԵԺ XVI, 239) Դուլպուլ, պուլպուլակ:

Բոբոլ, բոբոն, բոբոլ (լազերեն **boboli** – միջատ) ԶԲԲ 110 – երևակայական հրեշ, պատառող գազան, որով վախեցնում են երեխաներին: ԳՔ 200 նաև **բողոլա** – խրտվիլակ, ԶԼԲԲ, Ա, 204 – բոբո, բոբոլ, բոբոխ:

***Բմբուլ** ԶԲԲ 107, ԶԼԲԲ, Ա, 201 – փետուր, հավեղենների նուրբ և բարակ փետուր (Վան, Թբիլիսի), ԳՔ 925-26 պուպուշ (Վան): (ՄՄԱԵԺ XVI, 241)

Բով, բովիկ ԶԼԲԲ, Ա, 211, ԳՔ 203 – 1. ընդեղեններ բովելու աման, 2. սուրճ բովելու աման (Մուշ, Մարաշ, խոտորջուր, Արաբիկր, Վան) ՄՄԱԵԺ XVI, 238:

Բորակ- սողա, nitrum (ԶԱԲ, 1, 475), պիլ. bōrak-ից, պրս. bōra: Դայերենում նաև բուրակ, բորակ, բարբառներում՝ պորակ (Վան, Մակու): Վանա ծովից համված լվացքի աղ, բորակ (ԶԼԲԲ, Ա, 167):

***Բորանի ԶԼԲԲ, Ա., 211, ԶԲԲ, 114-115, /ԳՔ 203/** - հիմնականում մածնով պխտորով դրոմով, բակլայով, յուղով եփած կերակուր:

Վան, Բիթլիս, խարվուք)

DS 3439 բւթրւց Աբեթից kav-ից պատրաստված, վրան ծակտոտիներով ջրի կուժ (Հասանկալե, Էրզուրում, խնուա):

DS 725 bobo II – սարսափելիք, խրտվիլակ, **boboli** – մի տեսակ գայլ: (Շավշատ, Արդահան):

DS 3468 1. = փմբուլ, 3486 **pumbul, punpul** – թևավոր կենդանիների բմբուլները, (Արտամուշ Արդահան):

DS 3476 pov (III) – սուրճ բովելու կավե աման (խոզաթ, Բիթլիս):

DS 3469 porak, porek- սողա (էրջիս, Վան, Բիթլիս, Միլաթ): իմծ. Bor, borak(I) 5.DS 737:

DS 739 borani, borana – մի քանի ձևով պատրաստվող կերակուր:

Պարբեր տեղերում բաղադրությունը տարբեր է: Գիտեն բոլոր բարբառ-ները: Դավանաբառ պարսկերենից (**būrāni**):

***Ռորբանիլ, մզլել ԳՔ 203, Քորբու ԳԱԲ, 1, 476-477** – մզլածություն: Գրեթե բոլոր բարբառներում կա (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Ռուք, բթանալ, ԺԶԼԲ 1, 349, ԶԱԲ, 1, 479 – 1. հաստ, գուլ, անհասկացող, 2. ոչ սուր, ծանր, թավ (ՄՄԱԵԺ XVI, 241): ԶԼԲԲ, Ա, 219

Ռում ԳՔ 205, ԶԲԲ 117 – կարճ գուլպա, ԶԼԲԲ Ա, 221, (Ակն, Մուշ, Դարսանջակ, Մաշկերտ, Զոյ. խրք.), (ՄՄԱԵԺ XVI, 241. տես նաև պուճ):

Ռուտ – ընտանի կենդանիների ձմեռվա ուտելիքի պաշարը: Բտել, բութել – պարարտացնել ԶԱԲ, 1, 487. /ԳՔ 206/, ԶԼԲԲ, Ա, 224: **Ռուտ** – ուտելիք, կերակուր, **բտել** – սնուցանել, պարարել, **բուտ տալ** – կաթնատու անասնոց պահ տալ՝ յուր պանիր ստանալու պայմանով: **Ռտել** – Կաթատուք պահելու տառնել նշանակյալ քանակությամբ յուր, պանիր վճարելու պայմանով: (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Ռուք ԶԲԲ 117 – ձյունախառն ցրտաշունչ մրդիկ, բուք ու բոբան, բնիկ հայկական բուք, **bhu** – փշել

DS 3444, 3970 porpuz, purpoz – բորբոս (Էրզուրում, Կարս)

DS 3493 put olmak – սուր մի քանի ծայրը կտորել, բթացնել 4638 (Ուրֆա, Էրզուրում, Ամասիա, Բիրեզիկ, Գազիանթեպ, Անթալիա, Գյուրում, Սվազ Նիզդե), **DS 3448 put** – ծայրը բութ (ասեղի համար): 3406 pat (VI) դանակի համար:

DS 3482, 3493 pucuk – ծնկից ցած, կարճ գուլպա, **puç IV** – գուլպա (Էրզուրում) ALT 31, № 74 buc (Գեքիմհան, Մալաթիա):

DS 3492 put III – զիրացնելու տրված անասուն (տրակպիզոն, Վան, Բիթլիս): **puta vermek** – ձմռան ամիսներին անասունները վարձով տալ՝ զուրացնելու: put davar – ձմեռը փողով նայելու տրված անասուն: **DS 570, batuk (II), batuk (I)** – շատ խնամված յուղալի անասուն: (Վան, Էրճիս)

DS 3484 puk, pük – բութ՝ փոշու նման ձյուն (Բիթլիս):

արմատից (ՀԱԲ, 1, 489-490):
ՀԼԲԲ, Ա, 225 (Սեբաստիա,
Մալաթիա)։ Գիտեն բարբառներից
շատերը բքնել, բքել, փքել ձևերով
(ՀԲԲ, 114): (ՄԱՍեժ, XVI 240):

Բրոն ՀԼԲԲ, Ա, 217 - այծի
աղվամազ, դՖտիկի, բրոն տալ -
աղվամազ բուսնել:

Բրուտ ՀԱԲ 1, 493 (ՄԱՍեժ, XVI,
239)- հողե աման շինող, բրտեայ-
հողաշեն: ԳԲ 212 **բրտին-** կարմիր
հող է, որից բրուտը ամաններ
կատարաստե, ՀԲԲ 14 բրտնոց-
կավահանք, բրտին- կավ
(խեթերեն հայերեն զուգահեռ **purut**
«կավ» ՄԱՍեժ XVI):

Գ

Գաբ/գափի ՀԲԲ 122 - փայտյա կեռ,
ճանկ միակողմանի կապեալ ի
ծայր չուվանի, որով կքեն
գշուվանն ի պնդել գրեռն
գրաստուց: **Գաբ** - փայտե ճանկ.
փայտյա կարթ առասանի վրա՝
բեռը բարձելու համար (Օշական,
Վարդաշապատ): **Գաբ, գափ,
կյափ, կյեփ ՀԼԲԲ Ա, 226** - 1,
կանթանման երկճուղ փոքր
փայտ, որ կապում են թուկ մի
ծայրին, իսկ մյուս ծայրը
անցկացնելով նրա միջով պրկում
են բեռը (Պարաբաղ, Օշական,
Էջմիածին), 2, քրիորի պարանի
կեռը (Պարտիզակ):

Գազար ՀԱԲ 1, 499 - պրս. gazar,
արաբ. **ğazara**, երկրորդ անգամ
հայերենի՝ գ
է արդյոք

DS 829 būrin yünü - մաքուր
բուրդ: **DS 805 burun yünü** -
սանրված, մաքուր բուրդ
(Յոզգաթ, Մարաշ, Չորում,
Օկասարայ, Բողազլըյան):

DS 3488 purut - հողից
պատրչաստված ամանեղեն,
քսուտս- ամանեղեն և թոնիր
պատրաստող վարպետ: **DS
4654 purut** - կավե փոքրիկ
աման (Ուլուշիտան, Եվրոկիսի,
Կյուրաստն, Շիրան,
Գյումուշհանն): Տես խեթերեն
purut - կավ:

DS 1916 gap I - փայտից
սարքված ամանի կոթը, բռնակը
(Էրզրում, Էրզնկա, Կայսերի):
Մխալ է հայերեն կապ-ի հետ
նույնացնելը. տես, ALT էջ 75 №
328:

DS 2022 gezer (II) - գազար
(Կոնյա, Սիլե): Բսկ գրական
թուրքերենում havuc-ն է

փոխանված:

Գաթա - խմորեղեն խորիզով (Հաբ
1, 499-500) Յուստին ենթադրում է
Յրանսերենի **gāteau** -
կարկանդակ բառից: Տարածված է
բարբառներում և շատ լեզուներում
(ԳԲ 214-215, ՀԼԲԲ, Ա, 227-228):

Գալ ՀԱԲ 1, 500 և դեհ-կողմ
արևմտահայ գրական լեզվով՝
կուզամ, կուզաս, կուզա: ԳԲ 96,
անդի, անդեն, ասդին-անդին,
անդին կուզաս (Պոլիս, Արաբկիր,
Մարաշ, Սխալցխա):
այն+դեհ>անդի:

Գահ - բարձր տեղ, դար ՀԱԲ, 1,
502 բարձր նստարան, պախլ. **gāh**.
-թագավորի աթոռ, թաղապետ:

Գահեղ ՀԱԲ 1, 503-4 - քշել, վարել
մղել ԳԲ 541, **կայեղ, կահեղ** - հրել,
խիել (Սիվրի-Յիսար): **Կահեղ,
կայեղ ՀԼԲԲ Գ, 23** - էշը, ձին (Վան),
գահեղ: ՀԼԲԲ Ա, 229 - 1. ուժով
խիել, հարվածել, 2. վարել, քշել:

հիմնականում գործածվում:

DS 9773 kete (I) - 1. յուղա-
մայայով կամ անթթխոր մոխր
վրա եփված խմորեղեն
(Մանսուն, Տրապիզոն,
Մերզիֆոն, Բայրուր,
Արտանուշ, Ավազ, Անցարու,
Մարաշ, Իզդիր և այլն): Նույնիսկ
գոյություն ունի **kete oyur**
«Գաթայի պար»:

DS antini kukaz - այն կողմի
ես գալիս Argo 39: Եիշտ
kukuz - կկուզ բառից թխեցնել
(տես ALT, էջ 41, N 131):

DS 1894 gaha I - բարձր տեղ
(Օրդու, Քուզքոյ):

**DS 2598 kahmak II, koyur
öküz, tos vurmak**, ոչխար, ե-
խոչեղ - խիել, քշել (Սիզդե):
DS 1895 gahlamak
լծկաներին՝ եզ, գոմէշ քշել
վարել:

Գդալ ԳՔ 270-271, դգալ ՅԱՐ 1, 643 – տես տարգալ, ՅԱՐ 4, 384-385 – բնիկ հայկական բառ *dru* +1 ԳՔ 222 Տիգրանակերտ՝ քրքալ, եվրոկիա՝ կռտալ ՔԱԳ 135, ՅԱՐ Ա, գդալ, քթթ, գղէ (Ղարաբաղ, ԻՆ 4, 32, 231):

Գդակ – գլխարկ (ընդհանուր) ՅԱՐ Ա 232, ՅԱՐ 1, 529-530:

Գդըլ, գդուլ ՅԱՐ Ա, 232 – 1. պղատ (ավարիկ Ղարաբաղ, Շամախի), 2. կարճ, կարճահասակ: **Կտլել** – փոքրիկ ՅԱՐ Ա, 9, 180, 223, (Կիլիկիա, Ադանա):

Գդի, գդիի – ոչխար, ուլ ԳՔ 223, 618, ՅԱՐ Ա, 232, 9, 180: **Կտի, կտիկ, կտի, կտո ՅԱՐ 376** – այծ, ոչխար, գառ, ուլ կանչելու ձայնարկություն: Գղդի-գղի *AHW 273* -աքթաղեռնուն *gedu* (ԻՆ 4, 31): Առկա է գրեթե բոլոր բարբառներում:

Գերանդի – հնձելու գործիք, ՅԱՐ 1, 540, *wer* – արձատից, *ԵՄՅ 313-336*, ՅԱՐ Ա, 240, մի շարք բարբառներում: (ԻՆ 4, 31):

Գեժ – ուղեղի շշմած վիճակը (ԳՔ 131, ՅԱՐ Ա, 232-233): **Գեժ** – ուղեղի **գեժոնել, գիժոնել** – ցնդել, ցնորել, խելքը կորցնել, գիժոնել, **գեժի** – քացախի հոտից գեժոնեցի, **գեժան** – շշմած Արտանուշ, **գեժոուկ** – շշմած ապուշ (ՄԱԱԵժ XVI, 241):

DS 2214 güdüil IV, DS 2124 gödel – մեծ փայտյա գդալ, չերեփ, *güdel* – տախտակ չերեփի (Ավագ, Արտուկա, Դինար, Թեղաթ, Ստամբուլ):

DS 2717 kodak – տես գդակ (Կապտանփաշա Զայեկի, Ռիզայե):

DS 2050 i gıdılık II – կարճահասակ, կոլոտ, գաճաճ (Արճեշ, Վան, Մալաթիա) *gıdik*:

DS 2031, 2032 – gıdik I – 1. այծի ծագ, ուլիկ, 2. գառ, 3. շան ծագ: *gıdi gıdi IV, gıdig II, gıdik, gıdı* – շուն, ոչխար, այծ և նման կենդանիներ կանչելու ձայնարկություն:

DS 1999 gerenti – փոքրիկ մանգաղ, գերանդի (Մաչկա և Գյուղերը, Տրաքիզոն):

DS 1971 gej (I) – ուղեղի շշմած վիճակը: Բիթլիս՝ շշմած, ապուշ վիճակը, Դանկոֆը սխալմամբ **գիժ** բառի հետ է նույնացնում (տես № ALT, № 99):

Գի, գիիի ՅԱՐ 4, 627, ՔԱԳ 140 – վրաց. դվիա հայերենից է, դարձել է նոճի: Գի, գիիի – իմաստի փոփոխություն, ՅԱՐ 1, 554, 556, գիիի տես **գի** – ճիշտ այս ձևով է հետադրություն, **գիիի** – *artıc*, (Սեյթուն գե, կենի, կենե (Ղոբ.), իգենե (Ղարաղաղ) (ԻՆ 4, 31):

Գիշ ՅԱՐ 131, ԳՔ 227 – ոչ լավ, հոտի, տգեղ, ՔԱԳ 139 9 նշանակություններ – գիշանալ – վատանալ ՅԱՐ 1, 550-551 գեշը **գարշ** բառից է ծագեցնում, կապ լունի գեշ-դիակ, շարիղ, դի բառի հետ: Գեշ ՅԱՐ Ա, 236 – տգեղ, վատ, չար, անբարոյական:

Գիլաս, գիլազ, գլլազ ՅԱՐ Ա, 243, ՅԱՐ 2, 574 կեռաս < հուն. կեռասիո, կեռասիոն (Սասունում, Աշնակում՝ գլլազ):

Գլան ՅԱՐ 1, 555, ՅԱՐ Ա, 247 – դասն ետևի կողմից պատի մեջ մտնող սողնակ, փայտե փականք: Գլան, գլլան ԳՔ 232, ՔԱԳ 142 գլանածև փայտե գործիք արդյաբարը բարձրացնելու համար: **Գլանել** – դուռը փակել, կողպել (ԻՆ 4, 32):

Գլալ, կլկլ ԳՔ 232, ՅԱՐ Ա, 248 Գլալ, գլգլ – 1. Կորեկի մման րույս մըն է, որ Մուշի, Սասունի, Բաղեշի քնակիչները ստանձնապես կծշակեն և վարսակի հետ խառնելով հաց կշինեն, 2. սպիտակ կորեկ, 3. Անունում ավելի ծայրի սերմը (ԻՆ 4, 32):

DS 2086 giya – եղնազգիների մի տեսակ ծառ (*artıc*) Արտանուշ, Արաբկիր: (ՄԱԱԵժ XVI, 238):

DS 2085 giş –տգեղ, վատ (Կայսերի, Էրզիլեթ):

DS 2078 gilyaz, kira արևելյան **gilas** (Բուլանդի Մուշ), միմյանցից փոխմիջոց առել են **հայն** ու բուրբը:

DS 2038 gılan II – երեք չոր մետր երկարությամբ փայտ: **DS 2793 kılın**:

DS 2077 gilgil (I), gilgil darus գիլգիլ կորեկ՝ մամր հատերով կորեկ **P, 9 101 gılgıl** – *aruz gelgel* (IV): **DS 2041 gılgıl (III)** 1. եգիպտացորենի հատ, 2. սպիտակ կորեկ, 3. սիսե (բոքոք):

ԳՐԱԳՈՒ, ԿՐԼԿԻԼ – կապե ջրաման նեղ վզով՝ սափոր, կուժ, կըլկլ ՉԼՔԲ 101 (ԻՆ 4, 32): ՉԼՔԲ, Ա, 248 զԳՐՈՒ – նեղբերան ծորակ Սեբաստիայում. տես գուլգուլ (բնածայնական):

ԳԻՂԱ, ԳՂԱ, ԳՈՒՂԱ ՉԼՔԲ, Ա, 243 – խաղողի հատիկ (Վան, Դր. Արարատյան):

ԳԼԻԿ – մանր, փոքր, կլորիկ, **ԿԼԻ-ԿԼԻ** – կլոր մանրիկ հատիկներով (Միվրի, Գիսար) գր537 **ԿԼԻԿ** – պուտ, կոթիլ:

ԳՅՈՒԳ, ԳԾԳ ՉԱՐ 2, 130-131, ԳՅՈՒԳ, ԳՈԳ ՉԼՔԲ Ա, 276, ԿՅՈՒԳ (Սասուն, Վան, Շատախ, Ալաշկերտ, Սեբաստիա) ՉԼՔԲ Գ, 200: TPC 564 koz – ընկույզ TS 2686 koz:

ԳՆՈՒԿ

ԳՆՈՒԼԻԿ ՉՔԲ 146 – կարճ ու հաստ: Կունդիկ, գունդիկ ՉՔԲ 700 – կարճ ու հաստ: **ԳՆՈՒԼԻԿ** – 1. գունդ ու կլոր, սիրունիկ /ԳՐ 245/, 2. կարճիկ մեկն էր, գնդը – մընդըլ:

ԳՈՄՇ –ամբողջ արևելքում տարածված բառ, ՉԱՐ, 1, 575-576. պրս. **gavmēš**:

ԳՈչ ՉԱՐ 1, 580 – բարձր ծայն,

DS 2796 kulgu, S 2041 gulgu (I), gult, gurgur (II), gulgil (II) – 1. կուժ, 2. դղուսից շինված ջրի կուժ, 3. փայտե կուժ: DS 2149 (Երզնկա, Անկարա, Իզմիր, Սվազ):

DS 2038 gula (I) – ողկույզից պոկված կանաչ խաղողի հատիկները:

DS 2007 güll güll(II) – փոքրիկ փոքրիկ (քոնյա):

DS 2204 guz VI – Շենորա, Ուլուդերե, **DS 1952 gaz IV, DS 2112 gez** – Իզիր, Կարս, Դիվրիկի, Սվազ, **DS 2944 koz I, DS 4567 koz II**:

DS 4553 gundik – Բուլղոսի կլուղակ.

DS 2043 gundilo – կարճ հասակով, նվազ, **DS 2196 gundul** – պուճուր-մուճուր, gundala – գնդիկ: **DS 2049, 4553 kundilamak** – գլորվել, **DS 2195 gundik** – անպոչ կենդանու կտրած պոչուկ:

DS 4569 kömüs – որձ, տարեկան արու գոմեշ, **DS 2151 gömüs / gümüs** – գոմեշ և ծագը, **DS 2957-58** – գոմեշ: Թուրքերենը շատ վայրերում manda, tomba հոմանիշներն է գործածում:

DS 2107 goşgoş I – փոքրիկ

կոչիւն, գոչել – բղավել: **ԳՈչան, ԳՈչգոչան ՉԼՔԲ Ա, 280, ԳՐ 249-260** – բարձր տեղէ մը թափվող ջուր, վրաց. **ԳՈչգոչանի** – ջրվեժ, ջրի հորձանք, **ԳՈչգոչալ** – կարկաչել, խոխոջել: ՄՄՄԵԺ XVI, 237 (Խարբերդ, Ախալցխա):

ԳՈՍ – գոչյուն, բոռալու, գոռոռալու ծայն, բղավոց գոռալ, գոռալ. բնածայնական բառ:

ԳՈՆ ՉԼՔԲ, Ա, 286 – երկաթե սանրած գործիք, որով գոռոնում են ջրաղացքարը (Չամշեն, Ախալքալակ): Տես կեռոն տալ, կրան տալ:

ԳՈՆՈՎ – բաղնիքի ավազան (ՉԱՐ 1, 597 ասոր. ցմոճ, չում. GUR, ԳՐ 255 – գոռ, գոռնայ, Н. Мкртчян СЯА, 227-228, ՉԼՔԲ,

ԳՈՒԳՈՎԱԼ /ԳՐ 232, 254/ <տես ԳՈՎԱԼ, կլկալ, կուլկուլ /ԳՐ 602/ – ջուրը պարպելու ժամանակ կլ կլ ծայնը համող փարչ, ջրաման, **ԳՈՎՈՒՆ** – ջրի զլգլյուն հոսելու կամ շիջը պարպելու ժամանակ. տես զլգլ, կլկլ (բնածայնական)Ա, 294):

ԳՐԱՎ ՉԱՐ 1, 604 – ծագում է պիլ-ցրս-ից, **ԳՐԱՎԵՂ ՉԼՔԲ Ա, 288** – Դարաբաղում պարտքի դիմաց բոնի մի բան վերցնել:

ջրվեժ (Աղին, Բեպան, Չմշկածագ):

DS 1923 gargarizma – գոռոռալով (Ոիգայն, Գյունեբջե):

DS2053 gıranmak – ջրաղացքարը սրել քերծել, դգել, **DS 2006 geron vermek** – ջարացի տակի քարի բոլոր կողմերը քերթել (Չածովա, Դիվրիկի, Սվազ):

DS 2200, 3012, 4573 gurna, kurma, kurun: Գիտեն շատ քարբառները:

DS 4571 kulgulu – փոքրիկ ձեռքի կուլա (Քրշեհիր և շրջակայքը): **DS 4512** – կապե շատ փոքրիկ ջրի աման: (Չաջիբեկբաշ, Նվձեհիր, Քրշեհիր):

DS 2080 girava vermek – ապրանքը գրավ դնելու փողոց անուն: Ունեցվածքը գրավ դնելով դրամ վերցնել:

Դադա (Վան), **դադո** (խոյ, Սալմաստ) – ջույր, մեծ ջույր, **դադո** (Խիզան) ով հայր, կոչականն է՝ **դադէ**: ԳԲ, 263, ՀԼԲԲ, Ա, 297 մեծ մայր, տատ, հորեղբոր կին: Սողոմոն **դադա** (Սայաթ Նովա):

Դահ, դահդահ, դադահ ԳԲ 263 – ծի վարելու բացականչություն, ՀԼԲԲ, Ա, 300

Դահուկ, դաուկ ՀԼԲԲ Ա, 301, ԳԲ 263 – Մեծ սահնակ, որով լեռնեն խոտ, փայտ և այլն կրերեն: (Մուշ, Կարս, Դերսիմ)

Դամասխ – սև ընտիր սալոր (ՀԼԲԲ, Ա 303, Բ72) **քամաս** – սալորի չիր (Կարս), սալորի տեսակ (Երզնկա): Գնարավոր է, որ ծագումը Դամասկյան է:

Դայեակ ՀԱԲ 1, 618-619 – պրս/քրդ. ստնտու, ծծմայր, դայակ < պիլ. **dāyak**, պրս. **dāya**:

Դարակ – 1. արկը սեղանի մեջ, 2.

DS 1317 dada (I), dad (II), dadak (III) dadaş 1, 2... մեծ եղբորը տրվող կոչական, 2. 1-2 տարեկան երեխա: 3. հորաքույր (Վան, Էրժիշ), 4. մորաքույր (Վան, Էրժիշ), 5-6. հարգալից կոչական տարեց կանանց և երիտասարդներին դիմելիս:

DS 1326 dah, dāh (I), dāhdāh (I) – 2. ծի, էշ և այլ կենդանիների զշելու հորդորելու բացականչություն (Արդվին, Աշկալե, Ամասիա)

DS 4733 tahunk - դահուկ, **DS 3804, tahuk, tahunk, tahūnk, tevik(I)** 3902 - դահուկ, սահնակ (Բիթլիս, Էրզրում, Էրջինջան), **tevūk 3903** Շեքին Զարահիսար

DS 1350 damaskene – մի տեսակ սալոր (թոքատ, Ձիլե): Գայագվել - է ծառատեսակ նշանակող - eni > ene ածանցով: Այլուրեք կա temas (DS 3873) սև սալոր (Էրզրում), tamaz(I), tamas, tomas (3817):

DS 4744 taya – ծծմայր, դայակ, **DS 3775-3776, TS, V, 3774 – sūtanne**: Գնարավոր է պարսկերենից է՝ կ-ի չզոյության պատճառով, որովհետև բարբառներում նման ձև չկա և բոլոր բարբառներումն էլ «մանկաբարձուհի» է նշանակում:

DS 1432 derek(I) – խոհանոցի

պատերի մեջ քարեց, պահարան, 3 տալստակե դարան: ՀԱԲ 1, 631, 632, 633, պրս. **dar, dahr**:

Դարապաս, դարեպաս ՀԱԲ 1, 634-635, դարբազու, դարվազու պիլ-ից թե՛ աքքադ-ից: Փոխ է ստեղծված երկու անգամ՝ արքունի կամ իշխանական դուռ:

Դարիկ ԳԲ 269, ՀԼԲԲ, Ա, 317 – լայնափոր ու լայնաբերանուտ կավե գրաման կես մետր թարծրութամբ:

Դե՛լ – 1. էգ շուն, գայլ, 2. վատ վարքի տեր կին, 3. քած (ՀԼԲԲ Ա, 322) (Մուշ, Սասուն, Վան, Թուլանըխ, Շատախ) **ԳԲ271** Արուներու հետամուտ կին, ցուփուհի:

Դարի, դերեն, դերենիկ ՀԼԲԲ, Ա, 328 – տոնախմբություններ որևէ վանքի բակում (առող, deri վանք):

Դիմի - անջրդի /ԳԲ 278/, երևան, Ղազախ, Ղարաբախ, Գորիս, Արարատյան: ՀԼԲԲ, Ա, 333, 326 դեմի, դեմիա (Ղարաբաղ, Գորիս):

Դինգ - բրնձի չալթուկը սանդի մեջ ծեծելով հանելու սարք **ԳԲ, 278** (Երևան, Ձեյթուն, Ղարաբաղ, Միկի-Գիսար, Վան): Տղնկ – ծավար շինելու երկամաքար (Մուշ, Տիգրանակերտ)՝ նաև ձեթ հանելու մասուկ: Ղարսկերենից շատ հին փոխառություն է:

պատի և այլն արկը, դարակ (**dolap**) պահարան: (Երզինջան, Տրապիզոն, Քենակի): Գնչում է թեղեք

DS 1368 darbaza – մեծ շենքերի մուտքի դուռ (Կաղզման, Կարս):

DS 1434 derik III – խաղող հավաքելուն ծառայող սասլատ (Տրապիզոն, շրջակայք):

DS 1408 del – էգ շուն (Վան, Ախլաթ, Բիթլիս):

DS 1433 deri derinti, dernek – հավաքույթ, տոնակաճառ վանքի բակում, demik gu:

DS 1415 demi (I), dem (I) - անջրդի ցանքս, **DS 1416 dem ekini** – կրային տեղի արտ (Իզդիր, Կարս, Վան, Էրջիս), Կրային արտում աճած բերք:

DS 1507-1508 dink, denk (III), dik (IV), dinkene – 1. հատիկի կեղևը անջատելու երկամաքար, աղաց, 2. հատիկի կեղևը անջատելու մեծ քարե սանդ, 3. բրնձի ծեծելուն ծառայող կենդանու պտտելու քարե գլան (Տրապիզոն, Մաչկա, Կեսարիա,

Նիզոն, Ադանա, Բիթլիս, Ախլաթ):

ԴԻՐ, դրի – հաց, ցորեն: Ըստ Գ. Անադյանի, **տիր** ՉԱԲ, 1, 675-676 **Դիր** նշանակում է նաև կարգ, շարք հ.-ե **միե** – դնել, սանակ **միա** – արմատից (տես նաև ՆԲԲ, 1, 627, 4. Բոդյան, ԵՄԳ, 251 շարքացանով խոշորահատ ցորեն, 4անի փակազանում **կլաթ**, Արճեշ, Կոզոլիտ և այլն): Աքքադ – կոչվում է նաև **խտան**, ՉԲԲ 293:

Դմբոյ, դմբլոյ ՉԲԲ, 167 – բանձրամիտ, չիսակացող: ՉԼԲԲ, Բ, 339 – բթամիտ, անձարակ (Մուշ, Սեբաստիա, Կարս, Դարաբադ, Ուրմիա)

Դմիշխ – դըմբշխի ՉԱԲ, 1, 674-675 – արաբ, **dimishq** – Դամասկոս, Դամասկոսյան, Դամասկոսի: Միջին հայերեն բառ, անցել է նաև եվրոպայի և այլ ժողովուրդների բառապաշարին: Դմիշխա – 1. դամասկյան ընտիր պողպատ, 2. դմշխի – դիմացկուն, ամուր: ՉԼԲԲ, Ա, 330 դըմբշխի – 1. մատղաշ, 2. դիմացկուն, 3. տոկուն (Մուշ, Ալև, Անկարա, Կարս և այլն):

Դնդնալ, տնտնալ ՉԲԲ 518, ԳԲ 1037 – 1. Առանձին խոսելով, երգելով կամ մտածելով ժամանակ անցնել (Վան), դանդաղել, մի բան ուշ անել: Դունդունալ, դոնդոնալ ՉԼԲԲ Ա, 341 – 2. դանդաղ ու հանգիստ մի բանով զբաղվել

DS 3936 dir(II) 2. Սնծ հատիկներով փափուկ մի տեսակ ցորեն (Վան, Էրջիս, Ախլաթ, Բիթլիս, գյուղերը): Վանի բարբառում այն արտասանվում էր **տիր** (ծագումը ALT-ում չի տրված): Ninda dir (СЯА 271-272, АНw 650-651):

DS 1498 dimbly – ապուշ

DS 1461 dımışkı (IV) – 1. կարծր երկաթ, 2. քիթեղ, 3. գեղեցիկ, 4. նուրբ (Չորում, Անկարա, Եսկիշեիր, Սվազ, Ամասիա և այլն):

DS 1463 dımdın, dımdıñ (I) dımdım (I) – 1. քմահաճ, 2. արագ վճիռ չկայացնող, խոսքը երկարացնող, (ՄԱՍԵԺ XVI, 240)

Դող ՉԲԲ 173 – սայլի անիվի եզրերի օղը: Նաև՝ **տող** երկաթե շրջանակ, ԳԲ 282-283 – դող-դողիկ, տող: ԴՆ 4, 32/ **Դողիկ ԳԲ 283** – ծվածն եզերքով, կես մատնաչափ հաստ, մեջը բաց (ծակ) երկար հաց: **Դողիկ** – մեջը ծակ հաց:

Դոյլ ՉԱԲ, 1, 678-679 – սառք: ցրաման: **Դոյ ՉԼԲԲ Ա, 343** – 1. դույլ (Պոլիս, Ռուտ, Խարբերդ) 2. երկարապոչ դոյունից ջրաման, 3. կաշվե պարկ, ցլորի փորելիս հողը դատարկելու՝ հանելու: **Դոյու ՉԲԲ 17** – մի աման, դուլա, տոլչա: **Դոլլա** – պղնձե դույլ (Վալարիկ):

Դրամ<պիլ. dram, սա էլ հունարեն drachme բառից, արաբ. **dirham** – լուռ, բաշափ (ՉԱԲ 1, 691-692), տիրենմ /դիրենմ – գրամ, չնչին, քիչ մի բան:

դրըրդի ՉԱԲ 1, 186 – **Դրուն ՉԱԲ, 1, 684-686**, Դր «դուռ» և **անդ** «շենք, սեան» լուսանդիսում «դրան վերին շենքը» **դրնդի ՉԼԲԲ Ա, 351** – դրան շրջանակի վերևի փայտը դրանդի

Դոր – հերթ, ՉԼԲԲ, Ա347 (Արաբիիր, Կարս, Մուշ, Ֆրաքիզոն):

Դմբզել, տմբուզ, դմբուզ ԴԲ, 280/ – 1. բռունցք, մուշտի, կռուփ (ՉԼԲԲ Ա, 339), 2. հետույքի բշերը (Երևան, Վան) ԴՆ, 4, 32/:

DS 1535 doğ (I) – սայլի անիվի օղը (Արճեշ, Վան, Ախլաթ, Բիթլիս), **(II)** – այծերի կականջների դուրվածքը, Ունեքք, վզկապ, կապ: **DS 3945 toht (I), toh (I), tokt, tohk, tort (IV)** – շենքի վզին անցկացվող փշոտ երկաթե օղակ (Գնձերեկ, Սվազ, Էյազիք, Ադանա):

DS 3952 tola (IV), tolu (II), DS 1546, 1576 döl(III)–դույլ – հորից ջուր հանելու տախտակից կամ դույլ (Մուսգուրլու, Մերզիֆոն, Ամասիա, Ջիլե, Ջիբսար, Թոքսառ, Սվազ, Մամուլն): **DS 3953 tolık** – ջրաման, **DS 4487 dolça** – կավե ջրաման (Ադին): **dolçek**

DS 1513 direm (I) – մի ծանրությամբ չափ (Գնձերեկ, Սվազ, Յոզգաթ, Իյդելի):

DS 3920, 3938 tırındı, tırındı – 1. լուսամուտի տակի և վրայի գերանները, 2. դրան և լուսամուտի վրա դրվող ամբողջական քարերը, դռների վրա դրվող երկար քար: (Ախլաթ, Բիթլիս, Էրճաս, Վան):

DS. 1563 (III) dor – հերթ (Բիթլիս, Ռեյխանլը, Ամիկ):

DS 1602 dumbuz, dombuz (I) – 1. բռունցք, 2. հարթ տեղերի բմբերը, **dumbuzlamak** – դմբզել:

Ե

եկաւ ՉԱՐ, 1500 – պակասավոր բայ մյուս ձևերը **եկն** արմատից, ՉԱՐ, 2, 1112, եկ <gem>-ից:

եղան ԳՐ, 293, ՉԱՐ, 2, 14-15: Խուրձերը վերցնելու ժանիքավոր հարմարանք (Ախալքալակ, Կարին և շրջակայքը), ԵՄԴ 52-56 (ՄՍՍԵԺ XVI, 238):

եղիճ ՉԱՐ 1, 19-20 – մի տեսակ փշաբույս, կճան, ԲՍԳ 175 – **եղիճ, ՉԱՐ 21** – **աղիճք, եղիճ, ՉԱՐ, Ա, 39, աղինք** – չուճի եղինք, այլ միայն **եղիճեկ** (ճիշտը՝ լեղիքեկ 368) – եղինքով ձեռքերը ծակոտելով արյունոտել (ԻՆ, 4, 31):

եղնիկ ՉԱՐ, 2, 21-22 – **elno**-ից Կյուրասոն – եղնիկ, Սեբաստիա – յէղնիգ, եղնիգ (ԻՆ 4, 32):

երանգ ՉԱՐ 2, 39 – պիւ. *rang: **ԳԲ 299, երանգաջուր, երանգեճի** – խաղողի տեսակ, որ գույն է տալիս գինուճ:

երանիկ, երանի քե /ԳՐ 299/, երանիկ ՉԱՐ Ա, 377, 392 – երանիկ, երնակ, երնեկ, երանեկ, հիճնեթակ, ԷՆԵկ, հրճիրակ **երան, երանեկ, ՉԱՐ 2, 38** – երջանիկ, բարեբախտ լինել, ասանկր **ran** ուրախ

BAS, 385 çur egav – ջուր եկավ **Argo – çarmak çur** – օղի, **egav etmek** – ձեռք գցել, **egavlamak, egavlanmak** – գողանալ: **BAS, 100 egava getirmek:**

DS 1672 egan – հունձը մարագ հրելու հարմարանք՝ (Քայրուրդ, Գյումուշհանե):

DS 1678 eđinç – եղինք **ısırgan otu** – (Կապտան փաշա, Ռիզայն և շրջակա գյուղերը):

DS 1717, 4493 elik (I) elik keçi – քարայծ, վայրի այծ (Տրապիզոն, Վակոֆքեթիր, Բեշիկդուզու, Ջոնգուլդակ, Սվազ, Կաստեճնուու, Սինոպ, Ամասիա, Օրդու):

DS 2548 (Մուղլա), irenk (III), ireng (II) – գույն, **DS 4524 irenk (I)** – 1. գույն՝ (ֆեթիս է գյուղերը): Զնաբավոր է պարսկերեն **rang**-ից:

DS 4253, 4820, Yernik gitti benim yarim, yernik – mutlu olmamız (Բուղդայքը, Զույուլուք Աղանա, Բոզան, Բահչե): **ranya,**

իրր ՉԱՐ 153-154 – երթալ, երթանք

եփիլ – ՉԱՐ 272 – **եփ, եփել** արմատից, որի զուգահեռն է **աքքալ. epā եփել, քիսել** (AHW 231, ՇԿԱ 311):

Զ

ձիրի, զոբի, զիպիլ ՉԱՐ, Ա, 410 – 1. աղբ, փոխաբերությամբ, 2. անպետք, անարժեք բան **զիբիլանոց**, աքքալերենից արտերենին, (AHW1524) որից **խայերենին** (Արարատյան, Ղարաբաղ, Կարս, Ուրմիա և այլն):

ձինգ ՉԱՐ 187, ԳՐ 319, ՉԱՐ, Ա, 412 – անասունների ծնկների վերին և ներքին թզաչափ մասերը: Ծագում է պրսկ. **zanu** «ծունկ» լատից (Արարատյան, Ղարաբաղ, Կարս, Ախալքալակ):

ձիվան – 1. որոմ, 2. որոմի նման մի քույս, որից դեղ են պատրաստում քրոտոսների համար (Մուշ), ՉԱՐ, Ա, 412, ՉԱՐ 187, 2. որոմ (Մոկսում):

ձկե ՉԱՐ 2, 98 – սզեռ, սկեռ, լզկեռ, զղեար, զղեռ (խոտորոցուր) զղիր (Զամչեն) զկեռ (Ղարաբաղ, Գանձակ) – զկեռենի

ձնկոտալ – ԳՐ, ԼԱՐ, Ա, 417-1. դողողալ, ցնցվել, սրթթալ, ատամներով կափկափել ցոտից կամ երկուղից:

ձնզոտոց, զնզոտուն (խարբերդ

TPC 277 ertak – զնանք, շարվվեք, դե: **Argo**-ի բառապաշարից: Դայ. երթանք (BAS, 105):

DS 1763 epic – տակը զնդածև կաթա, որի մեջ կանեփի թելերն են եփում (Ռիզայե, Կապտան փաշա, Չայելի):

DS 4384-4385, 4838 TS 4808 – XVI դ. **zibil (I)** – աղբ, ավելվածք, զոմար, կեղտոտություն, **zibil (IV), zibillemek, zibililik** – աղբանոց աքքալ. արաբ. **zibil**, (ՇԿԱ 319) TS-ում **zibil seyeti**: Տարածված է ողջ Թուրքիայում:

DS 4839 zink – տավարի մսի ծնկի մասը (Իզգիր, Կարս):

DS 4382, 4390 zıvan, zıvan (I) – արտում ցորենի հետ բուսնող դառը քույս (Վան, Էրջիս, Խոզաթ, Սվազ, Թուրքելի, Արաբկիր, Ուրֆա):

DS 1829 ezkil – մուշմուլա-զկեռ, թաթար. **azyul**, լազ. **skilr** – **muntr**: **4355 zegur** – **çile** –ի նման մի միրգ (Շաքինջարափախար, ..)

DS 4360 zengirdemak – ցնցվել (Սիզի):

Ակն, Գանձեն, Պոլիս, Մարզվան)
2. Ազգի հանած ծայնը (Արաբկիր),
բնածայն:

Զնդան ՅԱՐ 2, 102 < պիլ.՝ zindan – 1. բանտ, ստորերկրյա մութ բանտ. բարբառներում՝ Գանձենում՝ **զնդոն**, Ջնթունում՝ **զոնդոն** «մութ տեղ», Պոլսում՝ **մութ-զնդան**, Ղարաբաղում՝ **մթն-զնդան**:

Զոմբ /ԳՔ 324/ - (բնածայնական)
1. լոճ, լինգ, երկաթյա հաստ ձող, որով քարեր կշարժեն կամ կբանդեն, **ՅԼՔՔ, Ա, 419** – քար ջարդելու, երկաթ ծեծելու ծանր մուրճ, **զոմփալ, զմփել ՅԼՔՔ 416, ՅՔՔ 188** – 2. մեծ կռան, կռան, մեծ մուրճ, զոմփո մարդ - խոշոր մարդ: (Սեբաստիա, Խարբերդ, Մուշ, Գանձեն, Արարատյան, Ուրմիա և այլն):

Զոալ ՅԱՐ 2, 110 – անասունի խանջելը (բնածայնական)

Զոիկ, զոիկ անել /ԳՔ 326/ - էշի զգալը, **զոիկ ՅՔՔ 691** – արու էշ: Արսեն Կարդապետ Թոխմախյան (Կան), բնածայնական

Զիլկ, զուրկ - անբաժին, ան ինչ, **ՅԱՐ, 1, 96-97, ԳՔ** (Խարբերդում արմատական **զիլգ** ձևն է: Գիտեն թուրք բարբառները զուրկ ձևով):

Զուբարա, զուպարա - տարապարհակ աշխատանք: **գր325, ՅԼՔՔ, Ա, 425** (բազմաթիվ բարբառներում):

DS 4838 zindan (II) – լուսինը և աստղերը տեսնելը փակված, ամպամած գիշեր (Կարս):

DS 4392, 4393 zom (I), zomp (I) zamp – (Աղանա, Օրդու, Ուլուբեյ, Արաբկիր, Մայաթիա, Մերսին): **DS 4840 zomp** – քարկոփի մուրճ, քար ջարդելու համար գործածվող մեծ մուրճ (кысало)

DS 4831 zurlamak բնածայնություն

DS 4377 zurik (I) - արու էշ (Անկարա, Քոչեհիր, Նեվշեհիր, Փոշատլը)

DS 4361 zerk, zergı – նեղություն, դժվարություն:

DS 4400 zubara (I) – խումբ: zubara (II) – 1. ձրի աշխատանք 2. օգնություն կատարվող աշխատանք (Էրջիս, Կան):

Է հա - այր (բնածայնական)

Թ
Թաղ ՅՔՔ 203, ՅԼՔՔ, Բ, 69 - գետնատարած բույսերի թուփը, սոունը (վարունգ, ծմբուկ, սեխ, դդում և այլն): /ԳՔ 345/ ծմբուկի, սեխի կամ վարունգի քշած ծյուղը. թևը (Արարատյան Մուշ, Խոյ): **Թաղ քշել ՅԱՐ 2, 145** - գետնատարած բույսերի ծյուղերի գետնի վրա երկարել, տարածվելը:

Թաղա ՅԼՔՔ, Բ, 69 /ԳՔ, 345/ - պատուհան, լուսամուտ (Մարաշ):

Թած ՅԼՔՔ, Բ, 71 – 1. ցորենի շեղքը կնքելու գործիք, 2. շեղջի կառ որված կնիք, 3. հացահատիկի կույտ: **Թածել** - երևած ցորենը դեզ շինել, տես նաև տած (ԳՔ 1011) – տախտակի նշան, որով նշանակում են դեզը մինչև չափելը:

Թամադա ՅԼՔՔ, Բ, 71 – խնջույքի սեղանը ղեկավարող մարդ: Վրացերենից՝ Մոալլ թամադեն, բեղերն ոլորեց: Բուլոբ բարբառներում կա:

Թաշտ – տես թեշտ:

Թառանոց /ԳՔ 350/ - խնուս, ծաղր: **Թառանա ՅԼՔՔ, Բ, 133** – ծաղր, հեզմանք: Թառանա անել արդյոք, պրսկ. **tarang** եղանակով

DS 1689 eha – քեկ olur, kabul (Մաչկա, Տրապիզոն)

DS 3799 tağ (I) - դղում, ծմբուկ սալաթի նման, բույսերի ցողունները և ծյուղերը: **Tağı basılrsa hiyar acı olur** (Արճեշ, Խլաթ, Կան, Բիթլիս):

DS 3799 tağ (II), taga, tağa - փոքրիկ լուսամուտ կամ առաստաղի լուսամուտ (Մալաթիա, Աֆշին, Մարաշ):

DS 3856 tec (I) – կալում հարդից անջատված գարու կամ ցորենի կույտ (Ուլուշիրան, Գյումուշհանեն), **DS 4745:** Սխալ է **tec**-ը նույնացնել դեզի հետ (տես ALT էջ 42 N 134): Գեզ-ը հայերեն է համարում **ՅԱՐ 1, 658-659 dheig** արմատից. առկա է նաև իրանականներում dez-diz ձևով:

DS 3816 tamada – խոսքն անցնող, իրամայող, կարգադրող (Յալովա, Կոնյա, Իսթանբուլ, Բաշխոյուկ):

DS 4760, tirana – ծաղր ու ծանակ (Կան): **DS 3918 tirana etmek** – ծաղր անել (Էրճիս, Կան):

երզ երզել (Ուրմիա, Վան, Մոկս, Մուշ), **թառանել** – ծաղրել: **Թանա ՂԼԲ, 2, 230** – ծաղր, **թանա անել** – ծաղրել, հեզմել:

Թառլան ՂԼԲ, Բ, 82 – 1. շատ գեղեցիկ, չքնաղ, 2. բազե, 3. քաջ, կտրիճ, թառլան դուշ, բազե: Ենր տան տակը նուշ էր, Իճ յարը թառլան դուշ էր:

Թասիկ – ՂԼԲ, Բ, 89, ԳԲ 386 (մոկ) հանդատարիկ հայերենի –իկ ածանցյալով փոքրացուցիչ: **Թաս** արաբերենից է, ՂԼԲ, 2, 186-187:

Թափչակ, թափչակ, թափճակ ՂԼԲ, Բ, 91 – անբախի բախի ականց, ոտնակ (Արարատյան, Դարաբաղ, Կարս, Ախալքալակ):

Թարպիս ՂԼԲ, Բ, 87 – խոնավություն, բացություն (հողի՝ Բալու) թարպիս ենել – խոնավացնել հողը մշակելու չափով: **Թարպիս ըլել** – խոնավանալ: **Թարպիսը** անցնել – հողը մշակելու խոնավության պակասելը:

Թարփ, թարփ ՂԼԲ, 2, 162, քնիկ հայ բառ հինյ տր ձևից: Գիտեն շատ բարբառներ (Ալաշկերտ, Երևան, Մուշ, Ջեյթուն) (ԳԲ 352):

Թափոն, ՂԼԲ 2, 164-166, ԺԼԲ, 2, 162-163 – **թափ-ոն** արմատից և ոն ածանցից թափել: Ինչ անպետք է և դուրս է թափվում. արտադրության մնացուկներ, անպետք մասը, ՂԼԲ 89, Բալու, 101 թափոն –

DS 4753 terlan kartal – արծիվ (Իգդիր, Կարս):

DS 3837 tasik – մետաղից սարքած փոքրիկ թաս: (Ադին, Էլյազիք):

DS 3881, 4752, tepçe, tepçey (tepği) – բախին անցկացվող փայտե ոտնակ (Վան, Էրճիս, Սվազ, Իգդիր, Կարս):

DS 1368 darbuz (II), DS 3868 telbis(t), telbiz(i) etmek – խոնավ արտը ջրել (Յոզգաթ, Մերզիֆոն, Ամասիա, Խոզաթ): **telbis etmek** – արտը ջրել, ցանելու վիճակի բերել: (Ադանա, Մարաշ, Կայսերի):

DS 4737 tarp, DS 1372 darp(III), Կարս, Մերիկ, Անթալիա և շատ վայրեր: Ճյուղերից սարքած կողով, որ ձուկ բռնելու համար դրվում է ջրի առջև:

DS 4737 tap (II) – թոնրի մեջ ընկած, մոխրի վրա էփած (Նեվաշեիր, Մուսթավախան), **TPC 827 tapon** – անպետք, tapon (DS 3830) մաշված – **ne tapon adamsın** (ինչ անպետք

թափվելիք, անվաճառելի (թափոն) մարդ ես): **BAS** – ուժ (էջ 274) թափոն-ը փորձում է ստուգաբանել ֆրանսերենից:

Թափ ՂԼԲ 2, 164-166 բազմիմաստ բառ է: Ուժ ՂԼԲ, Բ, 89 – (Արարատյան, Դարաբաղ, Վան, Խարբերդ, Բուլանջիս, Կարս և այլն):

Թեթիկ – արագ: ՂԼԲ, 2, 168, **թեթևիկ, թեթևուկ** ձևից (զիտեն շատ բարբառներ): Արաբկիր, Թեթևուկ

Թելլո – հայկական պարի տեսակ: **DS 1414 delloy** – մի պարի տեսակ (Կյուրասան):

Թեճ (տես թաճ) **ՂԼԲ, Բ, 99** – 1. թեղ, 2. հացահատիկի թեղի վրա դրվող կնիք:

Թեթիակէ ՂԼԲ 2, 176 – դեղթափ, թեթակէ, թիրակէ, թիրակէ: Երկու իմաստով՝ 1. դեղթափ, 2. աֆիոն:

Թևեք, թեւել – 1. խաղողի սարփինայ՝ **թև** և եկ բառերից (Ակն, Խարբերդ), թաճա: ԳԲ 361, ՂԼԲ, Բ, 102 Ամասիայում՝ որթատունկ, ՂԼԲ 2, 127-128 թեք: Խ. Ամրիյանը ենթադրում է թեք ձևից: Նշանակում է **կտորակ**, ներքևի չոր ճյուղեր:

DS 3822 tap (VI), taptap (III) – ուժ, գոր (գորոժ), **DS 4737 tap (I), tapa (II)** – ուժ (Չորում):

DS 4755 tetik, tetük – ճարպիկ, առույց, կայտառ, ոտքից արագ, ոտքից թեթև, արագաշարժ (Աֆիոն, Գարահիսար, Խալարտա, Բուրդուր, Օրդու, Յոզգաթ):

DS 3798, tac – 1. հացահատիկի կույտերը, պարկերը կնքելու համար շինված փայտե գործիք:

DS 4756 – teyrek – քեյֆ, հաճույք սովոր նյութեր, **teyrekli** – հաճույք պատճառող նյութերի սովոր կրթուրը (Չորում): Միզել 3904, **tiryak** – աֆիոն **DS 3940**:

DS 3901-3902 tevek – 1. խաղողի սեխի, ձմերուկի, դոճիկի ճյուղերը, 2. տերևները, 3. խաղողի նոր ճյուղերը, խաղողի կոճղերը... 9. թաճայի փուլած չոր ճյուղերը: **teveklemek** – որթի արմատից ելած անպետք ճյուղերը էտել, մաքրել: **DS1441 devek** (1,2,4) (Ամասիա, Թոքատ, Բորսա և այլն) **DS1511 dip** եղեճ-խաղողի կոճղերի տակից ելած

Թեշտ ՉԱԲ 4 370-371 պիլ **tast** - ավազան, կոնք, բաժակ, լազան: քեշտ հայերենից է թաշտը: պիլ- **taşitan** - տաշտ-ից:

Թեպուր, քեփուս - փետուր գր 357, ՉԲԲ 209-**թեպուր** - բնույ, **թեպուել**-փետել ՉԼԲԲ,Բ,100,106: Աճառյանը կարծում է **թեպուրը** շրջված ձևն է **փետուրի**: Գրեթե բոլոր բարբառները գիտեն:

Թիթին - «թռչկոտող» կրկնված թիռ արմատից, ՉԱԲ 2, 183, 184-186 կամ արաբ. **tayr** «թռչել» բառից:

Թոնիր - ՉԱԲ 2, 196 (դասական շրջանից, Գիրք Վաստակոց) որոշ բարբառներում հնչյունափոխությամբ առկա են: ենթադրվել է պարսկերենից, սակայն ծագումը Միջագետքի սեմիտներից է. **tinaru** առկա է մ.թ.ա. XXV հարյուրամյակից: Չիշատակվում է նաև **veda**-ներում:

Թոռ - ձուկ բռնելու ցանց, ուռկան: ՉԼԲԲ, Բ, 128 - գիտեն բազմաթիվ բարբառներ (Արարատյան, Ղարաբաղ, Թբիլիսի, Պոլիս, հարբերդ, Մուշ, Ղերսիմ Շամախի, Չամչեն, Կարս):

Թոռն - թոռ (Չաբ 2, 198-199), բնիկ հայ բառ **tor** արմատից: Ընդհանուր է:

ճյուղեր (Նիզդե):

DS 3841 tašt - ձեռք վանակու լազան, **DS 1439 dešt** - բեքմեզ եռացնելու և հաց շաղելու լազան:

DS 3887 tepur(II) - հավի կամ աքլորի թևը: գրի է առնված որոշ սխալով. (Չայելի, Կապտան փաշա, ..):

DS 3941 titer (teter) - թիթն (Ղիզե Երզնցյան Քիլիս):

DS 3819 tandir - 1.թոնիր, վառարան, 2.նաև չորս ակնամի մի սայլակ անիվներով, որի մեջ նոր ոտքի ելած երեխաներին են դնում:

BAS 286 tor - թակարդ, ցանց, խարդախության իմաստով է: **DS 4769 tor** - ցանց, ձուկ բռնելու ուռկան (Իզդիր, Կարս, Մալաթիա): **DS 1563 dor(I)** - ձկան ուռկան (Տրաբիզոն և շրջանը):

DS 3970 torun-yeğen - ազգական, թոռ (Տրապիզոն, Գիրեսուն): **TPC 868 tor**

Թոի վոի - ՉԼԲԲ, Բ, 134 - 1. անընդհատ թռչկոտող, 2. թեթևալիկ: ՉԱԲ, 2, 184-186 **թո-րիո** արմատից, **վոին** նրա արմատարն է:

Թորախ - եռացրած ջուրը՝ չիճուկը քամած թան: Մածնաբանը եռացնելով կըկտրեն, կտրած թանեն պանրիտը կտառման **քամելով**: Այս սպիտակ թանձր մասը թորախն է: ՉԼԲԲ,Բ,130 հարբերդ, Բալու. 404: **թոր** արմատից:

Թորակ - ՉԱԲ 2, 199-200 «քամիչ» թոր, թորել «հոսել, քամել» արմատից:

Թ
Ժամկոչ ՉԱԲ 221-224, 635, /ԳԲ 390/ - (ԻՆ, 4, 32):

Լ
Լազան, լական - ծյան վրայով քայլելու հարմարանք: ՉԼԲԲ..

Լալիկ /ԳԲ 406/ - պրս. **Lal** - համր, լալ ՉԼԲԲ, Բ, 193-195 - լալիկ, լալիկանալ (Ալն, Ղարաբաղ, Լոռի): **Լալոչ** ՉԼԲԲ, Բ, 195-կակազ (Արարատյան, Ղարաբաղ, Վան), (ՄԱԱԵԺ XVI, 241): **Լակաշ**, տես շակալ:

Լամբակ, լամբոկ ԳԲ 403, ՉԱԲ 2, 262 լամբ - օղակ բառից (ՄԱԱԵԺ

BAS 282 - ԷՆ ՎՈՒ:

DS 1563 dorak(III) մածուկով և սերուցքով սարքվող մի տեսակ պանիր: 3967 **torak** (Երզնցյան, Զարա, Մուշ, Բիբլիս):

DS 1563 dorak (IV) փափուկ քարից չիճված մածուկ քամելու համար գործածվող մի տեսակ քամիչ:

DS 853 cãmgöž, jenkëž (Դերեճիկ), **TPC 942 - zangoç, camgöz** (Գագիանթա), **zãmgöç** (Թոջատ, Մաչկա):

DS 3070 İekân - փափուկ ծյան վրայով հեշտ քայլելու դալար ճյուղերից հյուսած ոտին անցկացվող հարմարանք:

DS 3061 İalik (III), İalilik - 1. անլեզու, համր, 2. լեզուն բռնված, **İalıs** - քվատ (Ալիս, Էյլազիկ, Քրջարուխ): **İallos** - նոր խոսել սկսող երեխայի նման խոսող:

DS 3062 Lambak - կանթին կապված պարան (Բայրուր,

XVI, 238): Նոր գրականում – կոճակ անցկացնելու օղակ դասական գրաբարից է հայտնի: Գիտեն բազմաթիվ բարբառներ՝ **լամբա**, **լամբոնք**, **լամբոկ**, **լամպա**, ՉԼԲԲ, Բ, 199:

Լաս, **լաստ**, **լաստել** ՉԱԲ, 2, 266-267 (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Լարան – մազից կամ կանեփից հաստ դերձան:

Լափ, **լոփ**, **լափ**, **լոպ**, **լոբ** ՉԼԲԲ, Բ, 255, /ԳԲ 422, 423, 428, 439/ - ձեռքի ափ: Հավանաբար հ.-ե ծագում ունի, (ՄՄԱԵԺ XVI, 241) (Մուշ, Վան, Մոկս, Ոզմ, Կարս, Արաբկիր):

Լաւաշ **լօշ** - **ՅԲԲ 260**, **ՅԲԲ 242-243**, **լաւաշ /ԳԲ 414/** - ատուր. **lāṣu**, երբ. **lōṣ** **Լօշ** ՉԱԲ, 2, 308 - բարակ թերթանման հաց: Տաթևացի՝ շոթն թանձր, **լօշ** եփեալ:

Լինգ - (ԳԲ483-484, ՉԱԲ, 3, 450-451, ՉԼԲԲ, Բ, 227, հանելիք **լինգեւ**, **չընկնել**, ՄՄԱԵԺ XVI, 238) երկաթյա մեծ ձող, որով քարերը տեղահան են անում, ջարդում:

Լղճոր, **ճլալված** ՉԼԲԲ, Բ, 233 - փափուկ, նիհար, ծածմված, **լղճոր /ԳԲ 428/** - աղտոտ, փնթի, անմաքուր (խնուս, Վան, Ախալցխա, Մոկս, Մուշ): (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

Լման ՉԱԲ, 2, 278-280, 290 - «լի «լցված» արմատից+ման

Գյուճուշհանն):

DS 3066-3057 las, last – հնձած խոտի կոլոս:

DS 3066 laran – մազից սարքած պարկի կապ (Բիթլիս):

DS 3064, 3073 lap (II), lep (I) - ափի ներսը (Բիթլիս, Ուրֆա, Ուշաք):

DS 4580 lavaş (Վան) yufka - ԼՈՂ

DS 3080 liling(II), link(I) – հանելիք(Տ):

DS 3077 lhçor – կեղտոտ, ցելխոտ (Բիթլիս):

DS 119 ağız lıman – մինչև բերանը լիքը, բերանին

ածանցով՝ հայերեն քե արմատից: **Լմննալ** – լրանալ, **լմնցնել** – ակարտել ՉԼԲԲ, Բ, 234 - ամբողջ, լիով (բոլոր բարբառներում):

Լորբազ ՉԼԲԲ 243, /ԳԲ 435/ - պարծենկոտ, լուպազ - մեծամիտ, սնապարծ, գոռոզ, հպարտ (Շիրակ, Կարս, Արարատյան, Պարարաղ): Նան ՉԼԲԲ, Բ, 237 լորբազ, Լորբզգություն:

Լոլ ՉԱԲ, 2, 293 - > լող արմատից, սրածայր, **լոլոզ**, **լոլոզիկ** - բարակ, երկարահասակ, ՉԼԲԲ, 239, /ԳԲ 431/: ԲԱԳ 230 լոլիկ՝ տոմաթես 236 տոմաթեսիմ մանրը, Բալու 414 լոլիկ – սկեխնձոր

Լոլիկ ՉԱԲ, 2, 293, **ԳԲ 431** – պոմիդոր < լոլ-կլոր արմատից, կլոր հաց: **Լոլ** ՉԱԲ, 2, 292 – նան լոլի/լոլ, (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Լոլոկ, **լոլիկ** **լոլոկցնել** ՉԱԲ 2, 292-293 /ԳԲ 431/ փոքր նկանակ < լոլիկ, որևիցե կլոր բան, կլոր գնդաձև, Տանձուտից լոլոկ է հավաքում: **Լոլոկցնել** ՉԼԲԲ, Բ, 239 – կլորացնել, գնդաձևի վերածել, **լոլոկցնել** - կլորացնել, գնդաձև դարձնել: (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Լոռ /ԳԲ 435/ – 1. խաղողին ջուրին տակ նստած մրուրը (Արանա), **Լոռ** (Ղարաբաղ, Մուշ, Շիրակ): 2. Թանի մեջ մի քիչ կաթ խառնելով քամում են և ստանում

հավասար լիքը, **bardağı ağzı lıman doldur** – Չմշկածազում (Tuncel) Բլուր և այլն:

DS 3087 loppaz – ինքնահավան, պարծենկոտ (Կարս գյուղերը):

DS 3085 lolloz – սարի ծայրը Բաշվարդենիկ, Չմշկածազ, Էյազիք

DS 3061 lalik (II) – պոմիդոր, **DS 3085 lolik (II), lollik (II) löliklemek** – (Միջինքաղ, Էրզինջան, Քեմալիե): **lolliklemek** – թուրքը, լավաշը և ինչ-որ բան կլորացնել (Աղին, Արաբկիր, Էյազիք, Մալաթիա):

DS 3085 löliklemek – կլորացնել, **lolik (I)** – կլոր ցախ, **loliklenmek** – կլորացնել (թուրք, լավաշ կամ այլ բան) Շավշատ, Արդահան

տես նաև **lor 1. DS 3087-3088 lor 1**. 1. քաղցուի դիրտից պատրաստվող մի տեսակ թանձր բեքմեզ, 2. սերը քաշած կաթից պատրաստված անյուղ

լոռ՝ լոռաջուր, լոռթան, լոռլոռ: (ՄՍԱԵԺ XVI, 239): Ենթադրվում է փոխառություն պարսկերենից: (տես նաև **nor, nur**):

Լորիկ **ՉԱՐ 2, 297-298 /ԳՔ 435/** - բնիկ հայերեն բառ, լորիկ - սիրուն, քնքուշ *beldürün* (Ախցյախ): **Լորիկ** - 1. փոքրիկ լոր, 2. լորի ձագ, ճուտ, 3. լորի նման սիրունիկ՝ լավիկ: Ժող. երգ՝ Կիրավոր լորիկ, լորիկ ջան...

Լոք **ՉԱՐ 2, 305** - մելանածուկ, ոմանք գրում են **լուք** (ՉԱՐ 258, ԳՔ 440) **լուզն** ԵՉԲԱ: Կովկասում հայտնի է **լոքո, Լոք, Լոզ** - համեղ, մեծ ձուկ, գեր ձուկ (Շիրակացի, Ժ 22), (ՄՍԱԵԺ XVI, 240):

պանիր, 3. փափուկ պանիր, 4. ժածիկ: **lor peyniri** - մի տեսակ նոր, փափուկ պանրի սպիտակ պանիր:

DS 3255 nor, nur - լոր. Անատոլիայի մեծ մասում պանիրի շիջուկից պատրաստվող մի տեսակ ժածիկ, **norlik** - ժածիկ, **DS 4606 norcuk**: Լոր նաև պանիրի շիճուկին են ասում

DS 4581 lorik - երեխա, ձագ (**lorigim benim**) իմ լորիկս՝ Մալաթիա և շրջակայքը: Ավանդված է թուրք գրականության մեջ XVI դարից **TS 7290 lori, lora kuşu TS 2411**:

DS 3084 Lokko (l) - շատ գեր, անճոռնի ոմն (երզնկա)

Լայուզ **ԺՂԲԲ, 2, 427, ՉԼԲԲ, Բ, 241, /ԳՔ 259/** - լերկ, անմազ, դեռահաս, կլտաված (Մարզվան, Ամասիա, Բաղեշ, Արաբկիր): (ՄՍԱԵԺ XVI, 241):

Լոփ - 2,4.ուտելիքը մեկեն կուլ տալ, լոփել միանգամից բերանը գցել, կուլ տալ. (ՉԼԲԲ,Բ,245): Տես լափել

Խ
Խալաթ **ՉԼԲԲ, Բ, 265** - արաբ. **hila**-ից. 1. թագավորի կողմից տրվող թանկագին հագուստ, 2. նվեր, պարգև. Թագավորն ասաց. - Ի՞նչ տանք ընտու խալաթ, օսկի՞, թե՛ անգին քար: **Խալաթ** **ԺՂԲԲ, 2, 463** - 3. նորահարսին կամ փեսային տրվող նվեր՝ դրամ: Ինչքա՞ն խալաթ ես տվել:

Խալիզոն **ՉԱՐ, 2, 315 /ՉԼԲԲ, Բ, 267/** - խխուհու. արաբ. **halazün** (Չանն, Մալաթիա, Բաղեշ):

Խալիք **/ԳՔ 445/** - խիպար, նույնը **ՉԼԲԲ, Բ, 267**: **Խիպար /ԳՔ 469/** նույնացնում է՝ **խիպար/խիբար** **ՉԼԲԲ, Բ, 327** - որմնադրության մեջ գործածվող մանր տափակ քարեր, որ մեծ քարերի արանքն են դնում: (Կարս, Չանշեն, Խոտորջուր, Սեբաստիա, Գարաբաղ, Ուրմիա Քեսար):

Խախալել **ԺՂԲԲ, 2, 464** - այս ու այն կողմ տարուբերել խախալ,

DS 3078 lupiz (l-l) -տկլոր, լերկ (Քայուրդ, Սարիկամիշ, Կարս, Սելիմ, Իրիշլի)

3094 lup etmek - ձեռքն անցածը ուտել (Շիրան, Ուլուշիրան, Գյումուհունն):

DS 2257 halat (l) - նվեր (Սարիղամիշ, Կարս). **Halat (VIII)** - տղայի կողմից աղջկա կողմին տրված իրեր՝ սպարանք (Գյումուշհանն, Կելկիթ):

DS 2261 halizan, halezun - անճրևարող (Բուլանընչ, Մուշ):

DS 2333 heliki (l), helik (l) - պատ սարքելիս մեծ քարերի արանքում դատարկ տեղերը դրվող փոքրիկ քարի կտորները: **DS 2334 heliketmek** (Մերզիֆոն, Ամասիա, Թոքատ, Շաբին- Քարահիսար, Գյուրուն, Չեկին, Գեմերեկ, Սվազ և այլն):

DS 2252 hahalamak - ցնցել (Չորում, Իսկիլիա):

խախալ անել: **խախալել ՉԼԲԲ, Բ, 269** - այս ու այն կողմ տարուբերել (Վանձակ, Դազախ): **խախալ ՉԱԲ, 2, 316** - խոշոր անցքերով մալ:

խաղ ՉԱԲ, 2, 319-320 - 1. ծաղր, կատակ, 2. **խաղ-հող**, 3. խաղալիք -մարմնի հողերը. խաղարար, պարող: **խաղ 5 /ԳԲ 447/ - ոսկրի հող** (երևան, Կարս, Չմշկածագ, Պոլիս). Մատուցներուս խաղերը կըցավին: **ՉԼԲԲ, Բ, 271**, Ոսկորներն իրար միանալու տեղը (Ղարաբաղ, Թբիլիսի, Երզնկա, Կարս, Մուշ, Շատախ):

խանդակ ՉԱԲ, 2, 330 - խրամ, փոս արաբերենից է, **xandak** - սա էլ պրս. **Kanda** - քանդակ: Տես նաև **ՉԱԲ, 4, 551, 552: ՉԼԲԲ, Բ, 279** (Վան, Ղարաբաղ):

խանութ ՉԱԲ, 2, 331-332 - <սառք. **xānūḍā**, արաբ. **hanūt**: Չի նշվում հայկական ծագումը: Գիտեն նաև բարբառները: **ՉԼԲԲ, Բ, 282** (Պոլիս, Ալյուրեք):

խաչիլ - եփած ջրով այլուրի խյուս, զանգված, 1. մանած թելերը թաթախելու, ամրացնելու համար, 2. աղանձած, ցորենի, փոխիցձի քաղցուով և ջրով եփած կերակուր (Արաբկիր, Չենկիլեր, Երևան, Ղարաբաղ), **ԳԲ 452, ՉԼԲԲ, Բ, 283**:

խաչ ՉԱԲ, 2, 333-335 - բնիկ հայերեն բառ **khet** - արմատից: Հոկտեմբերին սուրբ խաչի տոնն է:

DS 2251 hağ (I) - մատի հանգույց, հողակապ, կապ (խոզաթ, Թունջելի, Չմշկածագ):

DS 2339 hendeyh - խանդակ (Իզդիր, Կյուրաստն), **TS 353 handak kesmek, hendek** - խանդակ կտրել, **DS 2272 handek** - ջրի ճամփա, (Դիվրիկի, Սվազ, Չոնա):

BAS 132, 40 anot, 41 anut, anutçu, hanot, anūt, hanut (չի նշվում հայերենից լինելը): **OTS 267 dükan, meyhane**:

DS 2302-2303, haşıl, haşıl, DS 4515, 2438 hoşul (Օրդու): **TS 1902-1903 haşıl**: Գիտեն շատ բարբառներ:

DS 2248 haç(II) - հոկտեմբեր (ekim) ամիս (սուրբ խաչի ամիս) Էրզինջան, Օրդու: **haçlılar** - իրացակիրներ (Աֆիոն, Անթալիա):

հասայն, խասա ՉԼԲԲ, Բ, 293 - 1. բամբակյա սպիտակ կտոր, բյազ, 2. բամբակյա նուրբ կտոր (Բաղեշ, Պոլիս, Հանշեն, Թբիլիսի, Քողազլույան):

հաս ՉԼԲԲ, Բ, 294 - շերտ, արվածագ, **ՉԱԲ, 2, 350** գրաբարից (Պամիրը, Սեբաստիա և այլն): Կա թվարք. **hav**:

հենթ Argo-ում - կա Դանկոֆի մոտ, **ՉԱԲ, 2, 358** խենդ /ԻՆ, 4, 32/:

կազարել /ԳԲ 465/ - սղոցել, կարարում խիզարել (Կարս): **կազար ՉԱԲ, 275, ՉԼԲԲ, Բ, 317-319** - մեծ-մեծ ատամներով սղոց, **խրզուք, խզարք, խզարուց**, խրզարուք՝ սղոցելուց առաջացած փայտի թեփը /**ՉԼԲԲ, Բ, 318, 372/** (Սեբաստիա, Կեսարիա, Բուլանջիս, Մալաթիա (խնզարուք)), **ԻՆ, 4, 32**:

խեժ ՉԱԲ, 2, 362, ՉԲԲ 278 - խեժ, խեժ, խիժ՝ որոշ բարբառներում խեջ, (Մալանբեկ, Ռոդոսթո). դիժ, խեժկաթ **ՉԼԲԲ, Բ, 303** - խեժկաթ, խեժնել էջ **325**, խիժ - 1. ծննդկանի 4-5 օրվա դեղին, քանձր կաթը, 2. ծառի խեժ (Ուրմիա) (ՄՍԱԵժ XVI, 239) /ԻՆ, 4, 31/:

խը, խըխ, ըիը - այդ **ՉԼԲԲ, Բ, 320**, **ըխ** - այդ, **ՉԼԲԲ, 40**:

DS 2297 hasa (I) - բամբակյա նուրբ կտոր, փաթուխյա (Սերգիֆոն, Ամասիա, Թրքաստ, Ջիլե):

TS 2356 kav (I) - խալ (Գայայան 87):

TPC 405 hint - դանդալոշ, **խենթ, Argo 131**:

TPC 406 hizar - մեծ սղոց, որից՝ խզարուց, **DS 2382 hizarık** - սաչեղ, թեփ (Դիվրիզի, Սվազ), **hizarık, hizarusık, hizarik, hizarik** - թալաշ, թեփ (Սվազ, Մալաթիա, Դիվրիզի), **hizar**, **hazar** - մեծ սղոց, սղոց:

DS 2037 gj - 1. սալորի, ծիրանի ծառերի խեժը, **DS 2356 hic (I)** - 2. նոր ծնած կուրծք ունեցող, **hic (II), hic (I)**, - կենդանիների առաջին կաթը, խեժը: **hic (V)** - սալոր, դամբուկ, սերկիլ և բալ ծառերի կեղևների վրա եղող ծյուրթ, խեժը: (Մալաթիա, Վան): **DS 2782 kucc(V), kuc(II), kuj, kuj, kuc** (Կայսերի, Դիվրիզ, Էրինջան):

DS 2356 hi - այդ, **hw is̄te, hayır, evert**:

հըշտ ՋԼՐՔ, Բ, 320 – սուր ծայրով փայտ կամ երկաթ ծակելու, խոցելու սուր գործիք, սվին, միզակ, շան վզնոց՝ սուր մեխերով, երկար պոչով միզականաման գործիք ավելի մտնեցող ձկներին որսալու համար: (Կարս, Բաղեշ, Քեսար, Բալու):

հիզար ՋԱՐ, 2, 364 – Ոսկեհատիկ, խզար, խզարել /ՔԱԳ 247-248/ - մեծ տղոց, խզել - բառի հետ չի կապում: (ԻՆ 4, 32):

հիլրտ ՋԱՐ, 2, 371 – խրտնած, վախեցած: Բազմաթիվ բարբառներում կա: Կա նաև խրտչան, խրչան Կասկածով Յ. Աճառյանը ք. **հւրչու < հւրչւ** - անընտել, ոչ մարդանոտ. ենթադրում է հայերենից:

հլորիկ ՋԼՐՔ, Բ, 332 – 1. մանր կարկուտ, 2. մի տեսակ վայրի խոտ: Որոմ, ոլոն /ԳՔ 471/: **հլորուկ, խլորուկ** (Համշեն) – ցորենի մեջ որոմ, ՔԱԳ 342, հիլլեռ արդյո՞ք մույնն է Բալու 426 խլոր, խլորուկ, խլորիկ-ցորենի մեջ գտնվող մանր հատիկներով բույս /ԻՆ, 4, 31/:

հլուրդ ՋԱՐ, 2, 374, ՋԼՐՔ, Բ, 333 /ԳՔ 472/ - փոքր մողես (Ախալցխա): Կա ATL եջ 63 № 253

հմոր ՋԱՐ, 2, 377-378 – խում+որ, խմորել՝ ասոր. **Xm** - թթվել, արամ. **xmārā** – խմոր: Բոլոր բարբառները գիտեն քիչ

DS 2379 հլտ (II) – 1. – մեծ դանակ (երզինջան), 2. ծայրը սուր երկաթ (Մալաթիա), 3. ծակիչ, եռաժանի (Կարս):

TS 350-358 hazar (II), hazarci, hizarci, hizar - մեծ տղոց, **TPC 397, 406 hazar (I), hizar, hizarci, hizaruk, hizarik** (Դիվրիկի, Սվազ):

DS 2375 hurtmak (II) – 1. զգվել, ծանծրանալ, 2. բշնամանալ:

DS 2360 hlorik – ցորենի խառնված, մանր կլոր սև գույնի մի տեսակ սերմ, որոմ: **P, 102 hlorik** – մի տեսակ վայրի խոտ, որոմ. սև սերմերով վայրի բույս (խոզաթ, Թուրքեյի, Գնչկածագ):

DS 2337 helürt - դաշտային մուկ (Հեմշին, Ռիզայե): Կա № 147 Հեմշին **helort**:

DS 2269-2270 hamuralaca – խմոր կտրող ծակուտկեն՝ մի տեսակ գործիք (Հեքիմխան, Մալաթիա)

ինչու՞նակն սուրբերություններով: Ամանուշունը թուրքերենի **hamur-ին** համարում են պատահական

հնգալ /ԳՔ 475/ - տեսակ մը խմորեղեն. Դարբաթ, վրաց. խինգալի բառն է, սակայն թուրքերենին է անցել հայերենից, քանի որ վերջին ի-ն կրճատված է հայերենում:

հնդում ՋԱՐ, 2, 367, /ԳՔ 476/ – ուրախություն, ցնծություն, ծիծաղ պոս. **Xanda+խինդ, xendh** արմատից: ՔԱԳ 254, ՋԱՐ, 2, 367 – խինդ – խնդալ – ուրախանալ. բարբառներում՝ խնդում – ցնծում, խուճուճում – ճոխում ՋԼՐՔ, Գ, 381 (Լոր Լախիջևան):

հշխալ /ԳՔ 478/, ՋԼՐՔ, Բ, 343 րնծայնական – ծառերի տերևների սոսափյուն, գետի խոխոց, զգեստի շրշուռ: Գիտեն բոլոր բարբառները

հշոր, խշիր, խշերուկ, խշերիք ՋԼՐՔ, Բ, 343-344, խշուր, խշոր /ԳՔ 479-496/, խշրել – փշրել խուշուր՝ ցախի, փայտի մանր կտորտանք,

hamur boranisi – մանթը ուտելիք

hamurdan – ջիւղների սարքած մի տեսակ հաց, (Կայսերի)

hamur eğişi – խմորի տաշող բերելու և խմոր կտրելու մի գործիք

hamur keseh, hamurlu – մի տեսակ հաց սաճի վրա եփվող

hamurluk – խմորի մայա

hamur pilavi – մակարոնի փլավ

hamursuz – անխմոր հաց

hamur saplısı – ծակուտկեն շերեփ:

DS 2364 hngal manti (երզինջան, Շավշատ, Արղվին, Արղահան), **hingel** (Թըրատ, Էրզուրում, Սվազ, Բայրուրդ):

TPC 405 hundım (argo) – ռուսերեն *пирывка, оргия* – խրախմանք:

DS 2302 haşhaş etmek – çalı, çırçı yaprak ses çıkarmak (Մաչկա, Տրակիզոն)

DS 2378 hışır etmek – կտրատել, փշրել, **hışır olmak** – կտոր-կտոր լինել: **DS 4518 hışır hışır olmak** – (Յոզգաթ,

խըշեւ - փշրել, խըշել - փշրել, մանրել (Միսիրի Չիսար), **խշուր** - փշուր լինել, փշրել-խշրել:

խոմ, խո, հո, հոմ /ԳՔ 481/ - խոմ ես էլ մարդ եմ: ՉԼՔՐ, Բ, 344 հո - չէ որ = բառ մասնիկ ուժեղացնելու համար իմաստը (տես նաև հո, հոմ (ԺՉԼՔՐ, 4, էջ 364):

խովլաք, խովվաք, խովվաք ՉԼՔՐ, Բ, 346, 264 - ամայի, դատարկ, արար (Բուլանըխ, Բաղեշ, Դրբ. Տավախք, Արարատյան, Վան, Խարբերդ):

խոփ - արորի երկաթը ՉԱԲ, 2, 423-424: Գիտեն ըղլոր բարբառները: Կովկասյան լեզուներից է կամ արքադերերնից:

խչմար ՉԼՔՐ, Բ, 364-365, ՉՔՐ 293 - խեչակ, խըչմարական, խաչածև շինված խեչմար /ԳՔ 464/ (Երևան) **խըչմար** - երկճյուղ փայտ, որ իբր հենարան կղմեն ծառերի, քփերի տակ (չատ բարբառներում՝ խեչակ)

խուն ՉԱԲ, 2, 420 - քիչ, քնիկ հայերեն բառ դասական գրաբարով, **խուն ինչ, խուն մի: խուն ՉԼՔՐ, Բ, 380** - քիչ, սակավ (Պոլիս):

խուշքի, խուշկի, խուշք, խուշկը ՉԼՔՐ, Բ, 381, ՉԱԲ, 22, 421 /ՔՐ, 292/ արս. **xuški** - չորացրած, մանրացրած ձիու փթիր, անասնոց կու, որ շաղ են տալիս անասնոց տակ: (Ախալքալակ, Ալաշկերտ, Խարբերդ, Սեբաստիա, Քղի, Կարս,

Շավշատ, Արղահան, Ավագ, Մաշկա, Տրապիզոն):

DS 2399 hom (III) yani - այսինքն (Կարս, փոսով)...

DS 2312 havlat - դատարկ (ֆաթըլ, Բուրդուր): **DS 4516 havlet** - ամայի (Մալաթիա, շրջակայքը):

DS 2404 hap (I) - արորի երկաթը (Շավշատ, Կարս, Էրջես, Վան, Ավագ):

DS 2379 hişmar - խաղողի ողկույզները հողին չկաշելու համար որպես հենարան դրվող երկճյուղ փայտը (Իզդիր, Կյուրատուն)

DS 2443 hun (I) - փոքրիկ կտոր, բաժին (Կարս, Ախլաք, Բիթլիս):

DS 2446 huşku - քիթիկ և այլն բաների փոքրիկ կտորները, փշրանքները (Թորթում, Էրզրում): **DS 2379 hişki (II)** - անասունի փթիր (Օրդու):

Աստուն):

խուրդուխաշ ՉԼՔՐ, Բ, 384 - ջարդուփշուր, խուրդուխաշ անել լինել (Պոլիս, Կեսարիա, Դարաբաղ, Նոր Նախիջևան, Ամասիա, Արարտյան) փոխարեքական, ՉԱԲ 2, 411 - խիստ հոգնել, պրսկ. hurda - կտորտանքներ:

խրֆած, խսֆած ՉԼՔՐ, Բ, 369, ԽՔՐ 295 /ԳՔ 494/ - չափազանց ծերացած, ցնդած, ցնորած: **խոփո, խոթո** (Արարատյան) **խոֆիլ** - չափազանց ծերանալ, ցնորվել, լսելը կորցնել, **խոֆուկ** (Պոլիս, Խնուս, Ապարան, Բուլանըխ, Սեբաստիա, Կեսարիա, Մալաթիա, Վան, Աստուն): **խովել, խֆրել** - ծերությունից, զառամելուց խելքը կորցնել (Ավեղիա)

Օ
Օմանակ ԵՄՐ 4647, ԲՍԳ 269, ԳՔ 506 - վարոցի ծայրը քիակածև երկաթ, որով զուռնի խոփին ցելել կրեղեն, ԳՔ 506 - արորը մաքրելու գալվազան /ին, 4, 32/:

Օնտակ - ծառերի տակ ջուր տալու համար բուներում տակ բացված փոս, **ԳՔ 540**:

Օանակ - խաղք, խայտառակ, ծաղր ՉԱԲ, 2, 444: Ալաշկերտում՝ ծաղր ու ծանազ:

Օափ և Օաք ՉԼՔՐ, Բ, 398 - 1.

DS 2445 hurtaş - խիստ հոգնել, ուժասպառ մնալ (Բայբուրդ, Կարս, Սարըկամիշ): **TPC, 414 hurdahaş** - ջարդուփշուր, hurdalamak - փշրվել, hurd - փշրանք, մանրուք

DS 2370 hurf - ծեր (Բիլեջիկ, Ուրֆա)

DS 880, 4470 cemek (I), cembek (II), cümek, çemek (I) - վարոցի ծայրի երկաթյա քերիչը (Ամասիա, Նիզդե, Ջիլե, Թեքատ, Օրդու, - Էրզրում, Ավագ, Երզնիցան, Սարըկամիշ, Կարս և այլն):

DS 4344 zardak - ծառի տակ ջրելու նպատակով բացված փոս (Ախլոր Վան):

S 4346 zanaka etmek - 2. ծաղր անել (Յեմիթլյո, Չոնզուկլաք):

DS 837-838 cab - կավե կաթսա,

երկունկանի կավե լայնափոր պոտոսկ, 2. մեծ կճուճ: **Ճափ** /ԳԲ 510/, **ՆՅՐ** - տափան շրթնավոր կճուճ, **ՉԲԲ**, Ա, 305 - քաշից փոքր լայնաբերան հողե աման:

Ճափ ՉԱԲ, 2, 451 - պտուկ, հողե աման - 1. պտուկ (Ախալցխա, Ախալալաք, Մոկս, Մուշ, Չեմկիլեր, Տրապիզոն): (ԻՆ 4, 32):

Ճեղ-շյուղ ՉԱԲ 306, /ԳԲ 511-512/, Ճեղ-շյուղ, ծիղ, ծիլ, ճեղ, ճիղ (Երևան, Դարաբաղ, Թբիլիսի, Չամշեն, Տրապիզոն) (ՄՍՍԵԺ XVI, 240):

Ճերտ, ծնտ, ծիրտ ՉԼԲԲ, Բ, 402, **ծիրտ ՉԼԲԲ**, Բ, 409 - 1. հավի ծերտ, 2. աքքի կեղտ: **Ճիրտ ՉԱԲ**, 2, 460 - թռչունի կամ ճանճի աղբ, քրղ. **Cirt** - թռչունի ծիրտ /ԻՆ, 4, 32/: Առկա է բազմաթիվ բարբառներում:

Ճիծի, ծիծիկ - ստիճք, ծիծ (փաղաքշական Բալու 473) ԲՍԳ 273 - թուրք. ճիճիկ, ծիծի մատ, ճկույթ: (ԻՆ 4, 32):

Ճիմպանակ ՉԼԲԲ, Բ, 407 - եղեգի շինված սրինգ, **Ճիմպոն** (Չամշեն, Տրապիզոն): Տիմպոն, ծիմոն - գարու ծղոտից պատրաստված սրնգանման նվագարան (ՆՉՏԲ, 226 Թռուլաքյան. Ն. Սկրտչյան, Երաժշտական բառարան, էջ 117):

Ճիպ-ծիպ ՉԼԲԲ, Բ, 407 /ԳԲ 515/ - 1. հավի ճուտերին կանչելու ձայն,

cap, cab - չափամաս (Մերզիֆոն, Ամասյա, Օրդու, Գեմերեկ, Սվազ):

DS 837-838 cab (I) - փոքրիկ կավե կուժ (Մերզիֆոն, Ամասյա), **DS 858 caba (II), չար (V), չար (II)** - կճուճ:

DS 875 ceğ (I) - կողով հյուսելու ճիլ (Կապտան փաշա, Ռիզայե, Չայելի):

DS 937 cirt, çirt (I) - հավերի, թռչունների աղբը (Ախլաթ, Բիթլիս, Կան, Սվազ): Նաև՝ **DS 1190**:

DS 952 cici, cicik (VIII) - ճկույթ՝ փոքրիկ, նվազ, **DS 958 cici barmak** - ճկույթ, **DS 959 cicik(I) (VIII)** - փոքրիկ. նաև ծիծիկ (**meme**) չի **cik**:

DS 4370 zımbon (zimpon) - դուղուկ, փոքրիկ փող: **DS 4387 zinbon** - լաստենու ցորենի ցողունի պեխ նյութերից սարքած դուղուկ (Երզրում և չրջակայքը): **DS 4370 zombon** - ծառից, ցորենի ցողունից, եղեգից, նման բաներից սարքվող դուղուկ (Տրապիզոն, չրջակայքը):

DS 983 cipik (I) - փոքրիկ (Ֆեքե, Ադանա):

Չ ծիպուկ՝ մանրիկ, պոտիկ, **ծիպ-ծիպ** - մանր, փոքր: **Պիծի, պիծիկ** հարուճուր, պիծիկ-ծիպիկ /ԳԲ 909/ (ՄՍՍԵԺ XVI, 240):

ծի (ծիվ) Ճուալ - վախեն ուրախություն-ցեն կամ լացի ժամանակ ճչալ, պոռալ (Շուլավեր, Գանձակ, Երևան, Թբիլիսի, Կան): ԳԲ 524, ՉԲԲ 317 ծվալ, ծվծվալ, սուր ճիչ արձակել, ճվճվալ ՉԲԲ, 737, ՉԼԲԲ, Բ, 408 **ծվան, ծվվան** - սրնգի, զուրնայի եղեգե բարակ լեզվակը՝ պկուն (ՉԼԲԲ, Բ, 425):

Ճղրիղ, ծղիթ, ծղրղիկ ՉԼԲԲ, Բ, 415 - ծղրղիկ /ԳԲ 520/, **խարբերդում՝ ճպուռ, ծղրիղ, /ԻՆ, 4, 32/**:

Ճնակ ՉԱԲ, 2, 463-464 - արև չտեսած շուք տեղ ձորի մեջ: Բարբառներում՝ հյուսիսահայաց, անարև, ստվերոտ տեղ: Դասական չրջանից: **ՉԼԲԲ**, Բ, 416 - 1. հյուսիսահայաց անարև ստվերոտ տեղ, 2. անտառ՝ ծնակոտ, ծնատեղ, արև չընկնող, անարև, շվաք տեղ /**ին**, 4, 32/: Բազմաթիվ բարբառներում առկա է նաև ցմա, ձնա, ձնոգ, ձնագ ձևերով:

Ճուլիկ ծուլիկ ՉԲԲ, 318, /ԳԲ 526/ - մաս մաս անել, **ՉԱԲ**, 2, 460-461 - ծիլ, ծվալ, կտոր, պատառ /**ին**, 4, 32/:

կ
Կալ-ան, կալանդ, կալանք ՉԱԲ, 2, 483-485 - պատյան: (ԻՆ 4, 32):

DS 987 civ - բարձր ձայն (Օրդու)

DS 963 cihrit (I), cigirt, cigit (II) - մորեխ, ծղրիղ, **cigirt (III), cigit (I), cigirt (DS 1212)** -- (Կան, Մաչկա., Տրապիզոն):

DS 917 civik (III) - խոնավ, անձրևոտ եղանակ, (Օրդու, Չամղըր): **DS 4369 zımak yer** - արև չտեսնող տեղ, **DS 4835** - 1. անտառի խիտ ծառով տեղը, 2. արև չտեսնող տեղ, (խոզաթ, Թուրքելի, Փուլումուր):

DS 943 civik civik (III) - կտոր կտոր (Երզինջան), **civ** (Ճեմճիկ, Երզինջան):

P, 27, 104 kilan - թակարդ **Deligē giren tavşanlara kila**

Կակա /ԳՔ 540/, ՉԼՔՔ, Գ, 21 - միրգ, պտուղ, շաքարեղեն (Երևան, Վան, Թեղիսի, Եվրոկիա) /ՃՆԿ./, 2. հավկիթ՝ Սերաստիա, (ՄՄԱԵԾ XVI, 239):

Կակալ /ԳՔ 540/, ՉԼՔՔ, Գ, 21 կակալի-ընկուզենի՝ ընկուզը վրայի կեղևով: Բրդ. կոկլե - ընկուզի միջուկ, ԲՍԳ, 286 - կանաչ կեղևը վրան ընկույզ: **Կակղլ** - ծիրանի, նուշի միջուկ /ԻՆ 4, 31/:

Կակկաչ ՉԱՐ, 2, 488-489 - մի տեսակ կարմիր ծաղիկ (tulipa, plate), կակկաչ նաև նշանակում է՝ **խաչիաչ**: **Կակկաչ՝ ԺՉԼՔՔ, 3, 18** - կակաչազգիների ընտանիքին պատկանող զեղեցիկ կարմիր ծաղիկներով, մազմզուկներով ծածկված կոթոնով մի ծաղիկ = **խաչիաչ**, **լալա**: Միջին դարերից է ավանդված, գիտեն շատ բարբառներ (Վան, Կարս, Ոզն, Ասլանբեգ):

Կակարդ, կակարթ ՉԼՔՔ, Գ, 22, /ԳՔ 540/ - աքաղաղի, թռչունի կատար (Պոլիս, Արաբկիր, Ակն (կակարդ): Պետք է ամօջատել **կատար**-ից միացնել **զազաթ**-ին:

Կակլել ՉԼՔՔ, Գ, 22 - եզիպտացորենի կանաչ կեղևները հանել, պոկել (տես նաև կակալ): **Կակալու /ԳՔ, 540/** - ընկույզ (նաև վրայի կանաչ կճեպով): **Կաղաղ**

(tuzak) vururilar

DS 1892 gaga (III) - միրգ, չոր մրգեր, **gaga (II), gak (I), gokko (I)** /ՃՆԿ./ (Մաչկա, Տրապիզոն, Իզդիր, Կարս, Գյուրուն, Ավագ, Զարա, Բալըբեսիր, խաչավերա, Արտանուշ): **DS 1893 gaki** - չոր միրգ:

DS 881 gaku, gagal, kakgu, gaggu, gegge, gegel, gevel - կանաչ կեղևից հանած ընկույզ (Կարս, Երզուրում, Էրճիս, Վան, Մխլաթ, Ավագ, Ամասիա, Սերգիֆոն, Չորում, Թաշովա):

DS, 2660 kakaç (IX)² - կակաչ, կեղծ լալա (Դիվրիգ, Վան, Սերաստիա):

DS 4529 kakart - աքաղաղի կատար (Կարս և Գյուղեղը, Վան, Մուշ): **DS 1892 gagart, 1889, 2593 kagardak** (տես ALT 75-76):

DS 4528 kağallamak - կանաչ ընկույզի կեղևը հանել (կակալ+lamak) (Չորում, Յոզգաթ): **DS 1970 gegellemek,**

/ԳՔ, 541/ - կանաչ կեղևը վրան խակ ընկույզ, որով բաղրավունիք կլաստրատեն /ԻՆ, 4, 31/:

Կահել, կայել /ԳՔ 541/ - մղել, քշել, զարնել տես՝ գահել (ՉԱՐ, 1, 503-504): Գեհել (Զեյթուն, Դան, Մարաշ):

Կաղաթ /ԳՔ 541/ - Դամշեն, Ռապիզոն, Խոտորջուր, **կալաթ** - Սերաստիա, **կաղաթ ՉԼՔՔ, Գ, 24** - կողով, զամբյուղ: (ՄՄԱԵԾ XVI, 239):

Կաղամախի, կաղմխի ՉԱՐ, 2, 492 (populus alba) հետազայում՝ կաղմխի՝ Մուշ, Իսկ Խոտորջուրում՝ Գախմխի (Գիրք Վաստակոց, XII դար):

Կաղքին, կաղճին, կաղչին ՉԱՐ 2, 496, ԲՍԳ 296, ՉԼՔՔ, Գ, 25 - տարբեր գույների կավափող (կարմիր, սպիտակ, դեղին), որու տազործության մեջ և կենցաղում գործածվող, օր. կտուրները սվաղելու համար: (ՄՄԱԵԾ XVI, 236):

Կանն, կամնել ՉԱՐ, 2, 502 - ցորեն կալսելու հարմարանք, ճառճառ: Բոլոր բարբառները գիտեն: /ԻՆ, 4, 32/:

Կաննատեն, կամընտա, կանոտեն ՉԱՐ 326-327, /ԳՔ 543/ **Կամընտր ԲՍԳ 288** - կամը լուծին կապող ձողը: **Բալու** - **կամընտ** - կամը լուծին հետ

geelemek, geğellemek (II), gelemek (II), gevellmek - կանաչ ընկույզի միջինը հանել (Միհոս, Սերգիֆոն, Ամասիա, Ավագ): **DS 1893 gağılamak:**

DS 1895 gahımak (II), gahalamah, gakalamak - Իրել, քշել (Գյումուշհանե, Շիրան, Այաշ, Անկարա):

DS 1899 galat (II) - երկու ոտքով մրգի կողով, (Սամսուն, Գյումուշհանե, Կելիթ, Փասուա):

DS 2598 kahmuğı - տերևների տակը սպիտակ խավով մի տեսակ բարդի (Էրճաս, Վան), **kahmih, kahmıç:**

DS 2593 kağcıu - կտուրներից, բակերում ցեմենտի փոխարեն գործածվող կավ, կավային հող, **DS 1895 gağcıu** (Էրջաս, Երզնջան, Վան, Կուրլույա):

DS 1905 gam (II), DS 1987 gemlemek - կամնել (Երզնջան, Էրզան, Մուլլաթոյ, Միամիթյոյ). **gem (I), gem (II)** - գեմ՝ տախտակ:

P, 15 kamadan - երկու մետր երկարությամբ կեռ փայտ է, որ փրկով կաավում է փայտյա կամին (արորի): **DS 2149 geminti, gemiti, gemindi,**

միացնող ծող, որուն մեկ ծայրը կեռածն է: ՀԱԲ, 4, 403 տի-կապ բառից, սա էլ հնիւ. – **dē** կապել արմատից: Աստվածաշնչում՝ սամետի, կալոտի, վզտա (Բուլանըխ), ոռռէն, ոռըիք (Սեբաստիա, Երևան) - զրաստների պոչի տակից համետին կապող կապը /ԽՆ 4, 31/:

Կամրջակ ԲՍԳ 295, **կարմնակ** /ԳԲ 543-554/, **կարմրջակ** ՀԲԲ 335, **կարմրջակ** ՀԼԲԲ, Գ, 28, բալու 449 **կարմուճակ** - երկու երկնաքարերի մեջտեղի դրված մասը ներքևի քարի ցցի վրա, որպեսզի պտտեցնի վերևի քարը /ԽՆ 4, 32/:

Կանկառ /ԳԲ 547/ **կանկոհան** /ԳԲ 548, **կանկառ կրծել** ՀԲԲ 328, **կանգոհան**, **կանկառթուկ** - փշոտ բույս մինչև կես մ. բարձրությամբ. նոր ելած ժամանակ կեղևելով ուտում են, կաթ չորացնելով ծամում են, երբ սուրճը բովում են՝ խմում են որպես դեղ հազի դեմ:

Կառափ /ԳԲ 553/ - կառափ անել, կառափ քաշել, կառափել: ՀԼԲԲ, Գ, 47, ՀԲԲ, 331 - երկու անցքով տախտակ, փայտե գործիք, որով հավաքում են կալի արդյունքը: (ՄԱՄեծ XVI, 238):

Կատար ՀԼԲԲ, Գ, 51, ՀԱԲ, 2, 537-538 – 1. ծայր, գլուխ, գործի վերջ: 2. աքաղաղի, հավի գլխի ցցունքը: Դասական շրջանից, բազմիաթիվ

gömdene, gömenr (Սամսուն, Օրդու, Մալաթիա, Սվազ):

DS 2005 germicek – ջրաղացի մաս, **germücek, gerincek** /Բ, 14, 101/, **germiceyh, germişa** – երկունքների վրայի քարի պտույտը ապահովող տակի քարի մեջտեղից կացածն, երկաթե մասը: (Օրդու, Շեբինբարահիսար, Թոքատ, Գյումուշհանե, Արդվին, Դիվրիզի, Էրզինջան, Շավշատ):

DS 1991, 1992 genger, gengel (I): TPC 533 **kengel / kenger sakızı**. տես նաև TPC 273 **enger sakızı** – որից ձյուք են պատրաստում: TS 2439 **kenger XVIII-XIX:**

DS 2006 gerrap – կալը հավաքելուն ծառայող պարզ մի գործիք: (Արփաչաց, մի շարք գյուղեր, Կարս, Դըլըղը):

DS 1889 gadar (II), gadar (I), gadırank – աքլորի կատար (Արճեշ, խլաթ, Բիթլիս, Ադին, Ելազիթ, Քեբան):

բարբառներում կա: վրաց. կատարի ծառի կատար /ԽՆ 4, 32/:

Կարաս ՀԱԲ, 2, 546 - զինու կամ ջրի մեծ աման: Կարաս-կարաս ՀԼԲԲ, Գ, 56 – նեղքերան կուծ (Ռարտրեբեհից կամ ավելի հին տեղական լեզվից ոչ արաբ. **kurāz, kurrāz** /ԽՆ, 4, 32/:

Կարգ ՀԱԲ, 2, 547-548 – շարք, դասավորություն, բարբառներում աստիճան, եկեղեցական օրենք:

Կարգին

Կարկուտ ՀԱԲ, 2, 555-556 – կարկուտ, մանր կլոր սառցե հատիկներ /ԽՆ 4, 32/. բնիկ հայկական բառ <g²ag²rodō: Առկա է բոլոր բարբառներում:

Կառան ՀԱԲ, 2, 561, **կավառ, կավար** /ԳԲ 560-561/ - 1. նեղ առու, որով ջուրը կապում են անուներին, 2. այն ջրաբերանը, որով ջուրը մտնում է այդի, ՀԼԲԲ, Գ, 50 /ԽՆ 4, 32/:

Կափանք - արմատն է կափ «իսկել, գոցել» (ՀԱԲ, 2, 562) կափուցանել, կափարիչ է փեղկ:

DS 1921 garaz, DS 2652 karas – մեծ պուտուկ (Զմշկածագ, Թունցելի):

DS 4535 karık (III) – շարք, սածիլների շարք (Գյուլոնաթ, Յենիշար, Շարքի-քարաաղաճ),

kargın – շատ, առատ (Չորում): **DS 2104 gorgut (II)** – կարկուտ, **DS 2926 korkut (I)** – մեծ կարկուտի հատիկ. ճնճողապաշարի սերնը (գնդիկներով) նմանությամբ այլուրի լուծ շաղախի մեջ այլուրի չլուծված գնդիկները (Էրմենեկ, Քոնյա):

Ds 1938, DS 2009, 4508 (I, II) 2109, gavar çalmak, DS 2010 gevermek TS, II, 1676 gavar, govar, gever, gevor, TS 1676 (XVIII-XIX) – 1. առվի սկիզբ, 2. առու: (Էրզինջան, Իգնիկ, Բուրսա, Ադին, Օրդու, Մալաթիա, Թոքաթ, Դիվրիզի, Գյուրում, Ելազիթ, Սվազ):

DS 2341 hepek, hapenk (I), hepenk (I), kepenek – կափարիչ, փեղկ, **DS 2745 kepek** – առաստաղի դուռ: **Akşam üstü dükkânı kaparken kepenkleri indirdi: DS 4515 hapang** - երդիկի կափարիչ

(Մալաթիա, շրջակայքը): **hapenk** - փեղկ, տան և խանութների լուսամուտների կափարիչներ (Կայսերի, Երևարաշը):

Կաւատ ՅԱԲ, 2, 561-562 - բոզի միջնորդ, արար. գաճաճ. ստղասակլան շրջանից: Բարբառներուն չկա:

Կետի, կեդի, կեդ ՅԱԲ, 2, 566 - մահակ, ծեռնափայտ, գավազան, մահակ, ծեծելու փայտ, **գետի /ԳԲ 565/** - գավազան, մահակ: ԵՄԳ 359, 382 /ԽՆ, 4, 31/:

Կեծոռիկ /ԳԲ 544-545/ - լուսատիտիկ, գիշերները լույս տվող միջատ: **Կայծոռիկ ՅԱԲ, Գ, 30** - կեծոռիկ, կայծոռիկ, պեծոռիկ, ծակուռիք /էջ 72/: Լուսատուտիկ ՅԱԲ, 2, 506, կայծ բառից լուսպոծեկ ԲՍԳ 234, **ծկոռի, կեծոռի ՅԲԲ 62** - լուսածիճք (Արաբկիր, Պոլիս, Մուշ) /ԽՆ 4, 32/:

Կեռոն տալ, կերոն անել - (ԳԲ, 566) ջրադաջքարերի մաշված երեսները քերթել

Կզկալ < կրծկալ ՅԱԲ, 2, 666-667 կուրծ+կալ /ԳԲ 624-625/ - փոքրիկ գոգնոցի պես լաթ, որ մանուկներու վիզը կկապեն, կուրծքը ծածկելով, լաթերը կերակուրով կամ լորձուցրով

DS 2687 kavat (I) - արզելված մերձեցուցման միջնորդություն անող տղա, մարդ (**kavas I**) (Մերզիֆուն, Ամասիա, Երզնիցան, Սվազ, Յոզկաթ, Կայսերի):

DS 2008 get (VI) - ծող (Արձնշ, Շավշատ, Արդվին):

DS 873 cecorik (III) - ֆոսֆորով գիշերը լուսավորություն անող միջատ (Կապտան փաշա, Ռիզայե, Չայեյի):

DS 2006 geron vermek - Ջրադաջի ներքևի քարերին քերթվածքներ անել (Կափտանփաշա, Ռիզայե, Չայեյի)

DS 2382 hızkal (II) - դուրս թափվող ուտելիքների վրա ծածկող կտավե անձեռոցիկ (Ալաշկերտ, Բայազետ, Աղրը):

լարտուտե-լու համար: **Կզկալ ՅԱԲ, Գ, 86** - կրծքին կապելու շոր, ուտելիս վրան չկեղտոտե-լու համար, **կրծկալ** (Պոլիս, Սերաստիա, Ռոդոսթո, Եվրոկիա, Գրսկալ/Գրզգալ):

Կրծ, գրծ, խեծ ՅԲԲ 278, ՅԱԲ, Ա, 242, խիծ /ԳԲ 468-469/: Կրծ-կրծ ՅԱԲ, Գ, 88, գրծ-խեծ ՅԱԲ, Ա, 242 (Մալաթիա), (ՄՍՍեժ XVI, 239):

Կրիչ ՅԱԲ 3, 90, /ԳԲ 568/ - կաթ կթելու անան. Դրբ. գթիչք - կովկիթ (Նոր Նախիջևան):

Կիլիկ, կլիկ /ԳԲ 573/ - փոքր, կլոր նարինջ (Ադանա) գիհի պտուղ: Արաբկիրում, Չձշկաժագում - ոչխարի, այծի, ուլի, գառան, խոյի այր, կրկղանք: **Կլիկ ՅԱԲ, Գ, 100** - փոքր, կլոր քան (Խարբերդ, Սերաստիա, Արաբկիր) (ՄՍՍեժ XVI, 241):

Կիծ ՅԱԲ, Գ, 91-92 - խայթ, խայթոց: **Կճել /ԳԲ 579/, ՅԱԲ, Գ, 110** - խայթել, կճել: **Կիծ /ԳԲ 569/** - 1. եղջյուր, ժանիք, 2. խայթոց (ՅԱԲ, Գ, 92): **Կճիկ** - խայթող (ՅԱԲ, Գ, 111): **Կիծ** - խայթոց (ՄՍՍեժ XVI, 241):

Կիպ, քիպ/ԳԲ 570/ - կյաժ, կից, քիվ ՅԱԲ 2, 592 /ԳԲ 1116/ Եվրոկիա, Ղարաբաղ: **Կիպ, քիպ** /ԳԲ 341 /ԽՆ, 4, 32/, վկայված է 14-րդ դարից:

Կիվ, կուեհի, կըվընի /ԳԲ 600-

DS 2037 ցւլ - սալորի և ծիրանի ծառերից ելնող խեծ (Արդահան, Վան, Կայսերի): **DS 2782 կււ** (V), **կււ(II)**, **կւյ**, **կւյւ**, **կււ** (Դիվրիկի, Սվազ, Կայսերի):

DS 2008 getիչ - կաթսա (Կափտան փաշա, Չայեյի, Ռիզայե):

DS 2078 gollik (III), gilik (IX) - փոքրիկ, մանրիկ (Բաղեմի, Դիմար, Աֆիյունքարահիսար):

DS 2037 ցւյիկ (II) - կարիճի խայթ մեղվի - խայթ (Էյսազիք, Բեսիրիկ):

DS 4560 kip - նեղ, սեղմ: **kipleşmak** - սեղմել, ձգել **TS, IV, 2573 Bularn ucu sende bağıtdı kip 6 Ra XV, 42:**

DS 2009 geven հւււ, TS III 1676 geven, DS 2775 keven (I)

601/ կիւ ՉԱԲ, 2, 597 – ծամոն, մաստակի ծյուբ: Դամշենում՝ գրվընի, զիվ, զվի, Բալու 426, կոփ ՉԼԲԲ, 9, 202, 96: **Կիվ** – կոնաքեր ծառերից հոսող խեժ, որն օգտագործում են նաև որպես ծամոն. քերև այլ է **զի**-երկնագզի ծառ ԲԱԳ 140 /ԻՆ, 4, 31/:

Կմկմ /ԳԲ 580/ – մի բան կամաց անել, կըմկըմ ՉԼԲԲ, 9, 112 – 1. կմկմագող, կակագող, 2. դանդաղաշարժ: **Կմկմալ** – մոռանալով կամ չիմանալով կամաց-կամաց խոսել, կակագի պես ասել, կմկման, կմկմոց, կմկմացցել, կմկմուկ (Երևան, Խնուս և այլն): ԴԲԲ 339 կմկմալ < կզկզալ, լեզուն կապ ընկցել, սայթաքել՝ խոսելիս, կարդալիս:

Կլիկ, կիլիկ – փոքր կլոր մատի հաստությամբ, մեջտեղը ծակ, յուղով քրած, երեսը հավկիք ջրված, որ կուտան երկխուճում: (ԳԲ 573, ՉԼԲԲ, 9, 100):

Կիսիակե ՉԱԲ, 2, 598-599 – շաբաթվա առաջին օրը: Դունարենից «տերունական», բոլոր բարբառներում որոշ հնչյունափոխությամբ /ԻՆ, 4, 32/:

Արծեշ, վան, **DS 2086 giya** – Երկնագզիներից մի տեսակ ծառ. փշոտ բույս, որ որպես վանելիք և որպես խեժ, ծյուբ է օգտագործվում (Արտամուշ, Արդվին), նաև փշերը մաքրելուց հետո կորուստում են և տալիս անասուն-ներից: (Տես՝ **DS 4512 kefen**՝ Յոզգաթ, Աբղաղմաղենի):

DS 4552 kum kum etmek – խոսքը անհասկանալի ձևով խոսել (Չորում): **kumkum** – խոսելը լավ չհասկացվող անձ:

DS 2799 kilik(II) – փոքրիկ կլոր մեջտեղը ծակ հաց: (Երզնիցան, Ավագ, Ջենջիկ): **DS 2871 kilik(II)** – երեխաների համար սարքվող հաց **D 22077 gilik (IV), gilik (II), gilmik (IV)** սաճի վրա թղվող փոքրիկ հաց:

DS 2876 kireği – շուկայի օր **DS 2055 gireertesı** – կիրակիի հաջորդ օրը, **kireki, girego, gireyo, DS 2082 girey, gireyi, gireği, DS 2080-2081** – **giravugün, gireğiertesı gire, giretesı, gireyertesı, gireyiertesı, girtertesı:** (Թոքաթ, Մերզիֆոն, Ամասիա, Սիվրիհիսար, Մալաթիա, Իզմիր

և այլն):

Կլեզ ՉԼԲԲ, 9, 99, ԳԲ 344 – չարունակ խոնավությունից մածուցիկ հողերը կանվանեն կլեզ: Խոնավությունից, անձրևից դարձել է կաչուն ցեխը, ՉԼԲԲ, Ա, 248 նաև **զլեզ**: Զորդերն – լործուրք, թուք (Մասուն, Ալաշկերտ, Բուլանջիս): (ՄԱՍԵժ XVI, 240):

Կլիր – կլիր ԳԲ 573, եուշ – տեսակ մի տուչուն է,

Կլիր ՉԱԲ, 2, 600 – ամոնի անդամ /ԻՆ, 4, 32/: Միջին հայերենից:

Կլմբոզ ՉԼԲԲ, 101 – 1. ճակնդեղ, տակ, 2. բթու դրած ճակնդեղ, 3. կաղամբ: Կլմբոզ-ճակնդեղ /ԳԲ 570/, (Երջաս, վան):

Կլոր ՉԼԲԲ, 9, 102-103 – ծեծած մսի գնդիկներով պատրաստված կերակուր, կլորակ, քուֆթա, կլորիկ, կլորակ, կլորակ: **Կլուրակ ՉԱԲ, 1, 555-556** – կլոր, կլոր, կլորիկ (Առտիալ, Այնթափ):

Կլոր /ԳԲ 575/- կլոր: Գլորը-գլորը ՉԼԲԲ, Ա, 248 – գլոր-գլոր, կլորոիկ – կլորիկ: Աջբերեն կլորը-կլորը թափեր կը:

Կծան /ԳԲ 576/ – կիծ արմատից, տես նաև կծան: Կծող ԴԲԲ, 346,

DS 2078 giliz (II) – փալիճք, լործուրք, **DS 2042 gilizik** – փալիճք (Բիթլիս, Էրճիշ, վան):

DS 2871 killer (II) – լճերում ապրող, գեղեցիկ երգող մի քաշուն:

DS 2099 kilir DS 2044 giller, giler, BAS 122 – տղամարդկանց սեռական անդամը, կենդանիների առճամրակը (Կարս):

DS 2042 gilmboz – ճակնդեղ (Բուլանջիս, Մուշ)

DS 2801 kilorik (VIII) – ցրալի բուֆթա (Բիթլիս), **kiloriamak** – կլորացնել:

DS 2796 kildirik – կլոր **DS 2041 gildirig rapata** – կլոր բացված խմորը թոնդիկի կպցնելու համար կլոր մեջը խոտ լցրած մի հարմարանք:

DS 2070-2074 gızan köpeği, gican, gican – կծան շուն, չունի

ՉԼԲԲ, Գ, 105: ՉԱԲ, 2, 586-587
ճան՝ կիժ, կիժ, խամ: Գիտեն բոլոր
բարբառները: /ԻՆ, 4, 32/:

Կկուկ ՉԼԲԲ, Գ, 108 (Կեսարիա),
ՉԱԲ 204 կուկու, կուկուկ, կուզուզ
(Պոլիս, Գամշեն), քննաձայնակամ:

**Կղել, կուղի ՉԱԲ, 2, 602-603, /ԲՍԳ
305/** - մզել, գտել, քամել:
Կղկղանք - արտաթորություն,
աղբ: **Կղառ ՉԼԲԲ, Գ, 109**
աղբաման, որի մեջ հավաքում են
կովին լծած եգների աղբը (թրիքը)
կուղի, կղանոց: (ՄԱՍեժ XVI, 241):

Կճան /ԳԲ 579/ - 1. կճող, խայթող,
կճան ՉԱԲ, 2, 586-587 - 2. եղինք
(Ախաբալաք, Ակն, Սեբաստիա,
Կարին). տես **կիժ**, որից նաև **կիժ** -
խայթել, կճան: (ՄԱՍեժ XVI, 237):

Կնիկ, կնեզ ՉԱԲ, 2, 588-590 -
բոլոր բարբառներում առկա է:

**Կոթու /ԳԲ 524/, կոթու ՉԼԲԲ, Գ,
127** - 1. եգիպտացորենի
հատիկները հանելուց հետո
մնացած կոթը, 2. արտում մնացած
ցողունը: **Կոթող ՉԲԲ, 351** -
(Բուլանդխ) որձան (ցողունը)
կտրելուց հետո մնացած ստորին
մասը, (Ղարաբաղ, Գանձակ,

ALT-ն, տես էջ 78, N 348, միայն
gican, gican (Ավագ):

**DS 2190 guguk kuşu, DS 2189
guguk (I)**, Կելկիտ,
Գյումուշահան: **Guggu (I) - բու,**
guggu (II) - կկու (Գաջիլազ,
Ավագ):

**DS 2036 gıg (I) gıg, gı (II), gıgı
(I), gıg** - ուղտի, այծի, ոչխարի և
այլ կենդանի կղկղանքը: **DS
2037 gıgılamak (I)** -
տավարների կեղտոտելը, **TS
2471 kığ (I)** - կղկղանք: **DS
2790-2791 kic:** նաև մարդու:
(Գեմերեկ, Ավագ, Տրաքիզոն,
Բիբլիս, Կայսերի):

**DS 2025, 2074-2075 gican (II),
gican** - եղինք (Գեմերեկ, Ավագ,
Չեխին):

DS 2810 kıcık (III) - վատ կին
(Խլաք, Տրապիզոն): Թերևս
թուրքերեն բառ է. **kıcık** բառը
12 նշանակություն ունի
թուրքերենում՝ թերևս
նմանությունը պատահական է:

DS 2108 gotol - կաղամբի,
ծաղկավաղամբի կոթուն
(Գամշեն, Ռիզայե): Տես նաև
kutun, kutuni, kutur - մրգերի
կոթուններ՝ առանց հատերի:

Գամշեն, Մուշ Բուլանդխ): (ՄԱՍեժ
XVI, 237):

Կոթուն ՉԱԲ, 2, 614 - բույսի
ցողուն, բուն, կոթ, կոթ - 1. բունակ,
2. ցողուն-ից: (Տես նաև **կոթող**)
ՉԼԲԲ, Գ 127, կոթունկ (Խարբերո,
մրգերի պտուղների կոթեր):

Կոլու ՉԼԲԲ, Գ, 129-130 - 1. կլոր,
2. գնդաձև, 3. լրիվ: **Կոլուլակ** -
բուֆրա, դրք. **կուլուլակ** (Թրիլիսի,
Ղարաբաղ, Ալաշկերտ):

Կոլլոտ /ԳԲ 585/ - կարճահասակ:
արար. **qulāt, qalati** - գանձ,
կարճահասակ, ՉԱԲ, 2, 615
(Ճաստիս, Արճեշ, Վան, Նոր
Ռայազետ) Վանում՝ թողնել,
կլատ - կարճ ու կլատ. նաև՝
կոլլոտ: (ՄԱՍեժ XVI, 241)

Կոկոն ՉԱԲ, 2, 618 - ծաղկի կոճակ
(կոն արմատից), **կոկոն** ՉԼԲԲ, Գ,
136 - դեռ չբացված ծաղիկ, աղջկա
կուրծք, **կոկոն** - մեկ գլուխ,
կոկոնե ՉԲԲ, 354 - ծաղիկների,
պտուղների կոկոն բռնելը /ԻՆ 4,
31/:

Կոկոլ - 1. ամործիք. ԳԲ 588,
ՉԼԲԲ, Գ, 136 (Պոլիս, Խարբերո,
Մուշ, Բաղեշ, Մեբաստիա), 2.
րնկույզ (Կեսարիա, Խիզան), հմմ.
կոկոյ, կլոր, գնդաձև (խոր.),
հավկիթ (Ակն) ամործիք (Նոր
Նախիջևան):

Կոկոկել /ԳԲ 588/ - կեղևել, **ՉԼԲԲ,
Գ, 136** - կանաչ կեղևը հանել
(Արաբկիր, Քիլի Դերսիմ), (ՄԱՍեժ

DS 3018 kutun (I), kutuni, kutur
- եգիպտացորենի, մրգերի
կոթունը, **DS 4574 kutun** -
մրգերի չուտվող մասը,
(Իբիզդերե, Ռիզայե):

DS 3032 küñlünük - մսից և
բուլղուրից պատրաստված մի
տեսակ թթու քուֆթա (Մուշ,
Ուարակամ):

DS 2098 golot (II) -
կարճահասակ (Վան, Էրջաս) **DS
2912 kolut:**

DS 2094 < gogum, goğop -
կոկոն (Կարս և գյուղերը,
Էրզրում, Արտանուշ, Արդվին):
DS 2906 kokom - էլեշկիրտ,
Աղրի:

BAS 119, 124 gavgav - կոկոլ,
ամործիք: **DS 2094 gogo (IV)** -
արական ձվեր (Էրզինջան):

DS 2037 göğöf - կոկոլ, **DS
2037 gogof** - կանաչ կեղևից
չազատված ընկույզ, **DS 2094
gogo (I) - gogoflamak** - կանաչ

Կող ՉԱՐ, 2, 620-621 - Բնիկ հայ բան **gol**-ից: Առկա է բոլոր բարբառներում /ԻՆ, 4, 31/:

Կոճ /ԳՔ, 594/ - փայտե գլանիկ, **կոճակ ՉԱՐ, 2, 624-626** - որուն վրա թել կփաթաթեն, ՉԼՔԲ, Գ, 141 մինչև 17 նշանակություն: **Կոճղ ՔԱԳ 309-310** - կոճատ, կոճիկ. գրաբարում՝ կոճ - յօդուած /ԻՆ 4, 31/

Կոճա /ԳՔ 590/ - կեղևը համած ցորեն, մանրված դինկով ծծոված, թեփը հանված ցորեն (Սիվրի-Յիսար) /ԻՆ 4, 31/:

Կոճիկ ՉԼՔԲ, Գ 142 - կրունկից վերև դուրս ցցված ոսկորը (Չամշեն):

Կոճղեզ /ԳՔ 591/ <կոճ-ից ՉԱՔ 356, ՉԱՔ, 2, 624-625 (Ախալքալաք, Մուշ) (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Կոպ / կոպի ՉԱՐ, 2, 635-636 - կոպի մեջ աչքի կափարիչ: Գիտեն բոլոր բարբառ-ները /ԻՆ 4, 32/:

Կոպ ՉԱՔ 358, ՉԼՔԲ, Գ, 149 - կուռ չունեցող, կոճատ (Մայմաստ, Խոյ, Սիփան): (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

DS 2094, goğ (II) - 1. Թոնրի կողը, եզրը, 2. թոնրի բերանը (Երզնցան, Խոզաթ, Բիթլիս, Չամաքկալե):

DS 2090 goc (I) goç (I) կոճղ - վրան կացնով միա ծծծելու: **koç(I)** 2893, **koç(II)** (Երզնցան, Ամասիա ...) **göcek (I)** - 1. ծառի քնից ճյուղի ելած տեղը, 2. մի թիզ բարձրությամբ բուսած արտ, 3. կողպեքի անցք, 4. դռան մեխած օղ: **goç (II)** - թեփի կոճ. մանկական խաղալիք մագե թեփից սարքած գնդակով:

DS 2118, TS 310 göce (I), güçe gösü - բարխանայի բլրուրի համար կեղևը հանած և կոտրած ցորեն (շատ վայրերում):

DS 2091 goçcik, gocik (II) - կրունկ:

DS 2107 goşkoz - հերկից հետո ելնող շագանակաձև արմտիք (Ուլուչիրան, Շիրան, Սարիկամիշ, Գյումուշհանե, Կարս, Բայբուրդ):

DS 2088 gob - աչքի վրայի կափարիչի ներսի մասը:

DS 2102 gor (I) - անթև, **DS 2919 kop (I)** - ձեռքը և ոտքը անդամալուծ, մի ձեռքը հաշմանդամ (Վան, Արճեշ,

Գյումուշհանե): DS 2890 kobuk(I) Բայբուրդ:

Կոտ /ԳՔ 596-597/ - փայտե աման, տուպ լցնելու կարաս, ցորենի չափ: **Կոտիկ /ԳՔ 597/** - լայն բերանով վնարակած հողե աման կերակրի, քրի համար: **Կոտ ՉԼՔԲ, Գ, 155** - փոքր կարաս /ԻՆ 4, 32/

Կորո /ԳՔ 599/ - անմշակ, խուպան մնացած, կոշտացած հող: Բալու 457 - խուպան-չիերկված տեղ 2. երկու արտերը գատող թումբ /ԻՆ 4, 32/

Կորի ՉԱՐ, 2, 648 /ԳՔ 599/ - 1. Ախտը ջրելու համար մեծ առուից բացված երկրորդական և նեղ ջրի անցք, 2. Բուզանդի մոտ՝ կորի մի գետին «Մի քիչ տեղ»: Գիտեն բոլոր բարբառները: Երկու արտի ասիման. տես կորոտել: (ՄՄԱԵԺ XVI, 236)

Կորոպ (ԵՄՉ 430), գր595 կոռոպ, կորոպ (ՉԼՔԲ, Գ, 152, 162) - դռներ ունեցող տախտակե անբար, որ ծովափնյա ժողովուրդների մոտ էր տարածված: Մրգերը, կաղինը, ընկույզը, եգիպտացորենը պահելու համար էր. այն սյուների վրա էր կանգնած, երկթեց տանիքով: Գետնից բարձր լինելը (2-3մ) ապահովում էր մթերքի չոր մնալը, (Չամշեն, Տրապիզոն, չրջակայքը), Պարտիզակ: Ամռանը (ևս մարդիկ էին մնում այնտեղ:

DS 2091-2092, 2214 kod, kot - ցորեն կամ գարի չափելու համար տախտակե մի աման, **godik (II), gâdek** - 6 օկլայանոց հացահատիկի չափ, **DS 2214 - güdük (III) öisek:** P, 26, 64 - 68կգ ցորենարմտիք վերցնող մը տախտակե չափ: **god (I)** - տախտակից սարքած հացահատիկաչափ:

DS 2105 gort - 1. հնձած չիերկված հող, 2. մարգագետին (Երզնցան, Երճիշ, Վան, Ախալք, Բիթլիս, Արտանուշ, Շավշատ (գյուղերը), Արաբկիր)

DS 2106 goru (III) - 3. վրան բաց փորված ջրի առու, 4. Մի հայտնի նպատակի համար բացված սահմանով հողակտոր (Երզնցան, Գենջիյե, Թոքաթ, Վան, Երջաս):

DS 4565 korob - այգու տուն, խրճիթ, (Շիճիլի, Ռիգայե, Իքիզդերե և այլն):

Կորոսեւ ՅՐԲ 363, ՍԲ 79, ՅԼԲԲ, Գ, 162 – ցանձոտ արտը կորիներով մաս-մաս բաժանել և այդ կորիներով ջրել՝ ներքևից փակելով կորոսեւ – ջրելու առուներ բացել (Ալաշկերտ, Սեբաստիա): Տես նաև կորի. (ՄՄԱԵԺ XVI, 236)

Կրկիտ /ԳԲ 625/ - սեղմել, ՅՐԲ 379 – 1. ամուր, պինդ, 2. ժլատ, ԲՍԳ 328 3. միջուկը պինդ կրկուտ, ԺՅԼԲԲ, 3, 226 պինդ, ամուր կրկիտ ընկույզ, ժլատ /ԻՆ 4, 32/: Գիտենք բոլոր բարբառները:

Կոփ, կոփել, կոփիչ ՅԱԲ 2, 667-668 – բակ, բակիչ 1. տաշելով բան շինել: 2. բուռն հարված, բարբ. կեփիչ, կուփիչ, կիփիչ – լվացքի ստփան ԻՆ 32:

Կուքնի ՅԼԲԲ, Գ, 201 = ղուքնի: Դուքնի ՅԼԲԲ, Գ, 358 -1. ներքնակի երիզավոր երեսացու կտորը, 2. թանկարժեք կտոր: Գիտենք բոլոր բարբառները:

Կուլուլ, կուլուր /ԳԲ 602/ - խողովակաձև հաց (Բաբերդ): Տես կլոր:

Կուլիկ ՅԼԲԲ, Գ, 202 - փոքրիկների համար թխած հաց (Մարզվան):

DS 2106 gorut – արտերը մաս-մաս ջրելու համար արանքներում սարքված թմբերը, այսինքն կորիներ (առուներ) բացել (Իզդիլ, Կարս):

TS IV 2576, P, 52, 104 kirkit - գորգ կամ կարպետ գործելու, հանգույցները ձգելու խտացնելու գործիք: TPC 552 – սանրած, բակիչ: **DS 2083 girgit (I)** - գորգագործության մեջ հանգույցները սեղմող սանրած գործիք, 2. **grgit (II)** - դժվոր հանվող միջուկով ընկույզ, **gurgit** – ժլատ, գծուծ, **girkit** – խալի գործելու սարքի սանրը:

DS 2961 ki'pūc, kōpus (II) – **çamaşır tokacı** (Աղին, Ելազըք, Արաբկիր, Մալաթիա, P, 88, 105):

DS 4574 kutnu – մի տեսակ կերպաս (Աֆշար, Բազարթոքն, Փընարաշը, Կասեբի)

DS 4576 künür - երեխաների համար պատրաստված օղակաձև հաց (Քընարըն բելեն, Բոլում):

DS 4576 künür(II) - փոքրիկ հաց (Սամսուն, Ելազիք Աղին): **2997 kuluk(IV)** փուռում թխվող

փոքրիկ հաց: **DS 4571 kulik** – կլոր փոքրիկ հաց:

Կուկուլակ ՅԼԲԲ, Գ, 203, կուկուլ ՅՐԲ 365 – վիզը բարակ և երկայն, առանց ընկի փոքր հողմ աման, որի մեջ ջուր են լցնում (պուլաու, բորդիկ). նաև կուկուլակ: Տես նաև **գլգլ /ԳԲ 232/, գլգլիկ /ԳԲ 602/, կուկուլ** – ջուրը պարպելու ժամանակ կլ կլ ձայներ հանող փարչ՝ ջրաման: ԱԼԼ-ում էջ 36, N 104 **գլգլակ** բառի տակ **կուկուլ-ը** չի նշված: /ԻՆ 4, 31/

Կուկուլա, - գլխանոց, ՅԼԲԲ, Գ, 205 (Տրաբիզոն):

Կուկուլ - հարսի գլխի գլխանոց

Կուկուլ – հացի տեսակ (Գամիդք, Բողազլըյան):

Կուճուր /ԳԲ 603, 604, 925/ - երևանի բարբառում կուճուր, պուճուր /մնկ./ - կուճուր բերան: **Կուճուր/կուջուր, կուճուլ, կուճուլիկ** ՅԼԲԲ, Գ, 207: Բրդերենում kujur – կարճահասակ, (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Կումկում /ԳԲ 604/, կումկում ՅԼԲԲ, Գ, 208, կումկում -1. օղիի չափ մը, մի բանի կում (Վան): 2. Խտտորջուրում պղնձե աման

Կուռ ՅԱԲ, 2, 662 – ծծած, գործած, բանած, հոծ, սեղմ, խիտ:

DS 4571 kulgula - փոքրիկ ձեռքի կուծ, **DS 2996 kulkuia (kulkuilu, kulkuilu)** – կուծ, **sūrahi** սափոր, **DS 2041 gulgul, DS 4512 gulgulu** – կավից շատ փոքրիկ աման:

DS 2932 kukula – Տղամարդու ծուպավոր գլխանոց (Տրաբիզոն, Ռիզայե):

DS 2992 kukul(i) – հարսի գլխանոց

DS 2190 gugul(III) – հաց. (Էրզնիքյան, Ավագ, Յուքարըկալե):

DS 2187 gusur (I) – կարճահասակ, **DS 2989 kucur (I)** – կարճահասակ

DS 4572 kumkuma – մի տեսակ ջրի աման (Չորում): **DS 4513 gümgüm** – պղնձյա կաթիլքի աման:

DS 3004 kur (II) – պինդ, կոշտ, չոր հող: Գուցե ենթադրեմք այս

Կուռ ՅԼՔԲ, Գ, 213 - երկաթ կտրել, քարանալ, քար կտրել: **Կուռ /ԳԲ 606/** ամուր, պինդ նստած (հագուստի համար) = սրխը: **Խարբերում՝ գուռ** - պինդ, խիտ, ամուր պինդ կպած: Թերևս կուռ, կոռ, ՅԱԲ, 2, 663:

Կուռայ - տես ջուռայ:

Կուռիկ ՅԼՔԲ, Գ, կուռիկ, կուռայ - կավե փոքր աման զինի կամ ջուր խմելու կարճ կորով քառակուսի փայտե փոքր աման, որով ջաղացվանը իր բաժինն է առնում /Խ, 4, 32/

Կուտ ՅԼՔԲ, Գ, 216 - բոնրի պատերից ընկած կիսայրած հաց: **Կուտ գնացած /ԳԲ 607/** - բոնիրին պատերեն վար ինկած և կրակին մեջ այրված հաց (խարբերո, Եր Բայագետ, Վան, Թբիլիսի): (ՍՍՍԵԺ XVI, 240)

Կուփիչ /ԳԲ 609/ - կտավագործների, գորգագործների սանրածն ծծոփչ: **Կուփիչ ՅԱԲ, 2, 667-668** - թակ, ուրագ: **Կուփ** - 1. տաշելով բան շինել, 2. բուռն հարված, 3. կռել (Խ, 4, 32): Գիտեն շատ բարբառներ:

Կուան ՅԼՔԲ, Գ, 165 - ջրաղացքարի մաշված երեսը քարթեր անող մուրճ: **Գոսն** (ՅԼՔԲ, Ա, 286) երկաթե սանրածն գործիք, որով գոռնում

բառի համար թուրքերեն ակունք **kuru** - «չոր» բառից, սակայն, ո՛ր է անհետացել վերջին **ս** ձայնավորը, որ բնորոշ չէ թուրքերենին:

DS 2198 gura (I) kurik kuray, DS 2197 gura (I) - 1. հացահատիկի չափ, 2. ջրի կուժ, 3. կենդանիներին կեր տալու տախտակե կամ թիթեղյա աման:

DS 2211 güm, gümük (IX, III), DS 2187 gud - այրված հաց. մի կերպ կարգին չկարմրած, կեսը այրված հաց, (Ախաբ, Բիթլիս, Միչինկաղ, Էրզինջան, Քեմալիե) **DS 3053 küt(IV)küd(V)** - բոնրի մեջ կպցրած խմորից ընկած կտորները: **DS 3054 kütkeriç <küt(IV)-I** կուտ գնացած հացի բերիչ:

P, 88, 105 köpüc - լվացքի թակ, **göppü** **DS 3003 kupük** - լվացքի թակ (Գագ փաշա, Անթալիա)

DS 2052 gıran (III) - ծանր քարտաշող և գործ անող մուրճ (Արծեշ, Վան) **DS 2053 gıranmak** - ջրաղացքարը սրել, քերծել,

ին ջրաղացքարերը (Սեբաստիա, Պանչեն Բուլանդի, Խոտորջուր, Մոկա): տես **Գերուն**:

Կոխ ՅԱԲ, 2, 670-671, կովազան /ԳԲ 616/, կովազան ՅԼՔԲ, Գ, 175 - կովարար, կռիվ սարքող (Պոլիս, Աղանբեգ, Տարենտե) /Խ, 4, 32/:

Կոկալ, կրկալ ՅԼՔԲ 169, ՅԲԲ 379, 373 - Գրի ձևով ոլորած փայտե կապ, որ անցկացնում են անասունի վիզը և կապում մուտքի մոտ

Կոծոն, կրծոնց, կոճունք /ԳԲ 614/ (նացորդ > 1. կենդանիների առջևը ձգված խոտի, հարդի մնացորդը չկերած մասը, 2. հաց ուտելուց հետո մնացած փշրանքները, 3. մսի կտորտունք, 4. կրծոնց անել՝ մնացորդ ուտել, 5. հավաքաբար ծախսով արված խնջույթից մնացածը: **Կոճոն** - կաշառք, կոճոնահայ պատրվակներ (նաև թուրքերի մոտ Բիւրակն 1898) /Խ, 4, 32/

Կոտան ՅԲԲ 375 - կոտած մեծ գոմեշ (Մուշ, Վան, Բուքանիա): **Կոտան, կրտոն ՅԼՔԲ, Գ, 175, /ԳԲ 617/** - ամործատած եզ կամ գոմեշ /Խ, 4, 32/

Կոս - 1. անարգական մականուն, որ ռուսահայերը կոտան իրենց տաճկահայ եղբայրներուն, ախալցխացիներուն, 2. լեռնարակները՝ դաշտաբնակներուն, ԳԲ 617, ՅԼՔԲ, Գ, 174,

դգել, **DS 2006 geron vermek** - ջաղացի տակի քարի րոլոր կողմերը քերթել (Զամուլա, Դիվրիկի, Սվազ):

DS 2055 girif etmek - կռիվ անել, աղմուկ սարքել, **girifacan** - կովազան (Սիվրի-Ֆիսար /Խ, 4, 31/

DS 2056 gırgal - փայտյա օղակ, որ եզների և կովերի վզին են անցկացնում (Արղանու, Շավշատ, Կարս, Մարդկամիշ, Արդվին, Չլդր, Բայբուրդ), **gırgalimak** - օղակով կապել:

DS 2054 gircon - ցորենի խոտի և այլ մնացած ամուր պինդ մասերը, ՅԼՔԲ, Գ, 192 կրծոն, կրծոնք, կոճոն՝ կաշառք, (Գյումուշխանե, Էրզուրում, Վան, Էրծիշ, Շիրան)

DS 2055 gırdan (I) - կոտած գոմեշ (Բայբուրդ, Գյումուշխանե)

BAS 182 kiro - անկիրթ, կոշտ, կոպիտ, գռեխիկ: **Kirro** - անկիրթ, տգետ (TPC 543) նաև Argo:

ՀԲԲ 375 - անկիրթ, անտաշ, գոեհիկ, տխմար (կոռ, կոռ):

Հ

Հա ՀԱԲ, 3, 3 - ահա, ահավասիկ /բնածայնական բառ/ վան, Մեղս: Մխիթար Գոշ. «Այոն այո լիցի և ոչն ոչ, որն է հան՝ հա և ոչն՝ ոչ»: Բարբառներում՝ հը, ըհը, խը /Argo 385/:

Հալած ՀԼԲԲ, Գ, 228, ՀԱԲ, 3, 9 - բուրդ կամ բամբակ զգող: Արաբերեն՝ halğ - բամբակը մաքրել:

Հակոբ < Յակոբ, Ակոբ

Համարատ, տե՛ս Ամարատ:

Համուլ, համբուլ, ամբուլ, ամուլ, ամուլ - արորը բաշտղ եզների, ձիերի գույզը կամ գուլանի առաջին գույզը (ՀԱԲ 1, 160, ԵՄՀ 312, 313), բելուջերեն ամբալ: Գիտեն բոլոր բարբառերը:

Համմե <հրամայե <պիլ. framan - հրաման ՀԱԲ, 3, 130-131 (Տես և. Մկրտչյան բառերի կենսագրությունից հրամմե, համեցեք, էջ 256-257):

Համփա - կիսրար, հարուստ /ԳԲ 633/, ՀԼԲԲ, Գ, 237 - գյուղացիների բարձր դասակարգ, որ գեղի գործերում ծայն ունին, վճարում է տուրք: Համփա<համ «միասին»+փայ «բաժին» բառերից. որպես համարժեք օգտագործվում է նաև հարակաշ «կիսրարընկեր, կիսավա-տակ»

DS 2352 he - այո, DS 2356 hi - այո (իշտե) Bey armudu mu? - Haa, şu..... - Շատ վայրերում Օրդու, էրզինջան, Դարենդե, Գեմերեկ, Ավազ:

DS 2336 hellec - բամբակ զգող, հալլաշ (Անթաքյա, Ջաթայ):

DS 159 akob - հիմար

DS 2265 hambol - արորի առջևի առաջին գույզ երկաթը (էրզրում), Բիւրակնը 1898թ. 627-ում hamol - մի գույզ եզ (Կարին, ՀԱԲ, 1, 160):

BAS 132 hamme-buyur Efendim, buyur, söyle:

DS 2268 hampa - դրամով և աշխատանքով վատակված բան: (III) կիսրար մարգագետին, խոտհարք: DS 4514 hampa (II) - (ծրի) ծածկալեզու (Կայսերի, շրջակայքը և այլն): TPC 400 hampa - գործակից, համախոս, ընկեր: DS 2268 hampa (IX), hampac (II) - հովանավոր:

(տես ԵՄՀ, 305-311):

Հայ - հայ ժողովրդի ինքնանվանումը: Օտարները անվանում են արմեն, թուրքերը՝ էրմենի:

Հանաբ - կատակ, ԳԲ 636, խաղ, հանաղ ՀԲԲ, 385, հանաբ անել (Արարատյան, Լոր Նախիջևան, Դարաբաղ):

Հանդ, անդ - արտ, նաև տեղ, ՀԱԲ 1, 185-186, ԳԲ 637: Առկա է բազմաթիվ բարբառներում հանդ ձևով, հանդավար - տուն-տեղ (Խ. Անիրյան, 8)

Հաչա - բերքաշատ ճյուղերի տակ դրվող հենարան, որի ծայրը երկնդի է:

Հասկանալ - հաս - ժամանել, հասունանալ, ՀԱԲ 3, 47. քնիկ հայերեն: Գիտեն բոլոր բարբառները:

Հատիչ - կտրիչ, հատ, հատել ՀԱԲ 3, 50-52 - կտրել, սպառել, վերջացնել:

Հափ, հափ անել /ԳԲ 653/, հափ անել հափափել ՀԱԲ 3, 72 -

BAS 129, 138 hay - տրվում է էրմենի փոխարեն հայի կերպարին (Կարագոյո, Argo):

DS 2339 henek etmek - կատակ անել, ծաղր անել, heng etmek - խաղ սարքել (Կեկիթ, Գյումուշհանե, Վան, էրցիս, Միվերեկ, Մալաթիա, Ադանա, DS 4517 Կարս և գյուղերը):

DS 2275 hant (I) - փղորկ բոստան, hant (III) - 1. տեղ, 2. սահման: Senin tarlan hangı hantta - Բո արտը ո՞ր տեղում է: (Երզնիջան, Գեմիկ, Ռիզայե):

DS 2248 haç ağacı - սալլին լծվող անա-տունին անցկացվող փայտը, hacağacı - սալլը անասունին կապող փայտը, haça - մրգատու ծառերի ճյուղերի տակ դրվող՝ խաչածև հենարանը:

asğısar - հասկացար BAS 44:

DS 2250 hadiç - դանակ՝ մեղր կտրելիս գործածվող իր (Խարբերդ, Մաչկա, Կարս, Ադանա):

DS 2279 hap edmek (ուտել), hap hap edmek (մնկ. ուտել):

հափշտակել, առևանգել, **հափիկ** /մկ. ուտել/:

Հապալաս ՉԱՐ, 3, 44 – մրտենու պտուղը: **ԳՐ.** էջ 105, 120 հապալասենի, հապալասի (ԳՎ 157): Արաբ. **habb al as** – ունդ, **հատ as** – ի. Հ. Աճառյանը չի գտնում **հաբ** կամ **հապ**-ը, չունի առանձին: Տես Սկրտչյանի հոդվածը:

Հարանի ՉԱՐ, Գ, 256 – մեծ կաթա, փլավ բեկելու համար: Հեբեմի թուրքերենը երևում չունի **eni** ածանց. հայերենից է **-eni** ածանցի պատճառով:

Հաւփալ, հօբալ, հօփալ, հովփալ ՉԱՐ, 3, 72 - վայրի արավճի: **Փալ** - մի տեսակ թռչուն. **հաւ+փալ** բառերից: /ին 4, 32/:

Հեմ, հեմ /ԳՐ 658/, ՉԱՐ, 3, 78-79 - հիմա: Բարբառներում՝ հիմակ, հիմայեկ, հիմակագ, հմայեկուկս հիմիկ, (ԱԿն):

Հեսան < Լեսան ՉԱՐ, 3, 396 – սրաքար (խարբերդ՝ **Օսան**, Ախալցխա, Կարս, Սեբաստիա, Վան՝ **եսան**, Համշեն՝ **եսոն**, Ալաշկերտ, Մուշ, Սասուն՝ **Լեսան**):

Հես, հետիկ ՉԱՐ, 3, 82-83, (Քեդից) ԳՐ 656 - 1. կոշիկ, ճոքավոր (Այնթափ), 2. ծյան վրայով քայլելու լազան (խուբ, Կարս, Մուշ,

Մերզիֆոն, Թոքատ, Իզմիր, Ամասիա, Արդվին, Մալաթիա, Ավագ, Շիրան, Ուլուշիրան):

DS 558 baş hapı, kafa hapı - գլխի **հաբ**. (Բերգամա, Դուզեմ, Իզմիր): **DS 2324 hab** – հատ (Ադին, Էյսադիք), **heb «tane» DS 2341 hep**:

DS 4515 harana, haranni, harani – կաթա: **TS 1913 harenı** – մեծ կաթա XIV դարից: **DS 2283- 2285 hereni**:

DS 4515 hapal – վայրի արավճի (Ադանա, Օսմանիե, Բեսնեբորուն): Նաև **DS 3381 pal** – մի տեսակ թռչուն:

DS 2262-2263 hama (III) - անմիջապես, հիմա: **hamacuh, hamana, hamacuk** (Շալշատ, Արդվին, Շիրան, Ռեշադիե, Գյումուշհանե, Տրապիզոն, Թոքատ):

DS 2320 haysana – սրաքար (Դիվրիզի, Ավագ, Էշկե):

DS 1664-1665 edik(I), etik(II), edik papuc, edik. տրված է բառի 9 նշանակություններ: Նույնն է **hedik**-ի հետ՝ 1.

Վամշեն, Բողազլըյան՝ Գամիրք): Դերսիմ Թովմա Արծրունցին իիշատակում է IX դարում խուբեցիների, Սասունցիների, ծյան կոշիկներ ունենալու մասին:

Վմայ ՉԱՐ, 3, 103 – կախարդություն, կախարդական գուշակություն: Հմայե-ակ – պահպանակ, հմայել – դյուբել, կախարդել (պիլ. **humay** – օրհնություն): **Համայիլ ՉԱՐ, Գ, 234** - Արաբկիր, Կարս, **համայլի**՝ հարբերդ:

Վեճան ՉԱՐ 3, 105-106, ԺՂԱՐ, 2, 363 – խաղող ճնկելու ավազան: **Վեճան** – 1. այգիների մեջ շինված փոքրիկ խրճիթ, ուր պարտիզայանն է բնակվում (ԱԿն, Խարբերդ), 2. /ԳՐ 662/ պարտեզների մեջ փոքրիկ անառանց (ԱԿն): Հմեճան խաղալ ՉԱՐ, Գ, 291:

Պողակալ 2) ունցն է **հողակարգ**-իրեն ծածկ տանիքի վրա ձգված ճյուղեր, մացառներ, այլ կերպ՝ **օոժ**, **ածախ**, տները ծածկելու համար չորացած որձաները (ստորին մասերը) տաշեղ կամ խոտ (ԳՐ, 4-5,401, ԳՂԱՐ, Գ, 292-299):

գյուղական երկարածիտ, 2. մանկական մուճակ, 3. բրդից հյուսված շատ կարճ վզով գուլպա, 5. մասիկ, 6. կոշիկ և ծյան վրայով քայլելու կոշիկ: (Շեքին քարահիսար, Գիրեսուն ... և այլն: **ALT**-ում բերված են միայն **h-nl** ձևերը, էջ 91-92): **DS 2334 helik** - ծյան կոշիկ, **DS 2327 hedik** - (Օրդու, Տրապիզոն, Ռիզե, Էրզինջան, Խուբ, Էրզուրում, Հեմշին, Մուշ, Դերսիմ):

DS 4514 hamaylı – մեծ հմայակ, **TPC, 381 hamayıl** – թախմամն, ամուլեթ (Սիզդե, Ուլուկլա, Աֆիոնկարահիսար):

DS –ում չկա, - գրում է Դանկոլվը՝ բերելով միայն **hınsan** ձևը (Թոքոսմից) **ALT** էջ 92, N 432: Այնինչ փոխառյալ է նաև Մուշ, Էյսադիք, Արղանուշ, Դիարբեքիր և այլ վայրերում: Տես նաև **DS 2382, 2388 hızan (VI) bağı evi** – այգու տուն, **hızman-3, hinzan** ձևով:

DS 2394, 2395 hogal, hokal(I) –

Հողակարգ ՉԲԲ, 400, ՀԼԲԲ, Գ, 298 – պատի գլխի վերջին շարքը, որից հետո ծածկում են կտուրը: (Արարատյան):

Հոյնար – պարերգ /ԻՆ, 4, 32/:

Հոյ մարալ ջան – հայկական պարերգանակ:

Հոն /ԳԲ 667/, ՀԼԲԲ, Գ, 299 – 1. արտի միջի քաղած հողասահմանը: Արտը հնձելու ժամանակ ամեն մի հնձվորին ընկած բաժինը, 2. գերանդու մի ղարձածով կտրած կորածն քացվածքը: **Հոնած** – բուրբից արագ ընթացող արագ հնձողը: **Հոնածախայեր** – արագ հնձողի ետևից գնացող երկրորդ հնձվորը: **ՀԲԲ 401-402** տալիս է նաև **օն, օնած** ձևը: (2) նույնն է **հողակարգ** – իբրև ծածկ տանիքի վրա ձգված ճյուղեր, մացառներ, այլ կերպ՝ **ծոծ, ածախ**, տները ծածկելու համար չորացած բույսերի **ործաները** (ստորին մասերը) տաշել կամ խոտ (ՀԲԲ 4-5, 401, ՀԼԲԲ, գ, 292-299):

Հոշի /ԳԲ 668/ – կաղնու տեսակ՝ կաղնի ծառի մի տեսակ (Մուշ, Մաստուհ և այլն): **Քալու 491 յոշկի** – տեսակ մը կաղնի /ԻՆ, 4, 31/:

Հոպ, հոփ, հոպպա /ԳԲ 668, 674 – 1. հյուր երթալ, 2. վեր բարձրացնել (Պոլիս, Արաբկիր, Վան). բնածայնական:

(պատի վերևը), հողե տանիքով տներով տախտակե ծայրով (Քայբուրդ, Գյումուշհանն, Էրզինջան, Էրզան):

Oynar – բառացի խաղալ, շարժվել:

DS 2422 hoy maral – մի տեսակ պարի եղանակ:

DS 2401 hon (I) – արտը հնձելիս շարքով աշխատող խումբը կազմը (Արտովա, Թոքթաթ, Էրզինջան, Շարին-կարսիխար, Արդվին, Դիվրիկի և այլն) **hon (II)** – հնձելիս աշխատողների մինչև վերջ բացված տեղը: **honcu** – 1. հոն անող, հոնարար, **honcubaşı** – 2. հոնած անողների գլխավորը (Աղին, Էլյազի, Սվազ, Դիվրիզի, Մալաթիա):

TS 366, M Ağakay Kağnıkilarden bir ağaç hoş: Կաղնիներից մի տեսակ ծառ՝ հոշ:

DS 2390 hobba – հյուր գնալ (մնկ.) **DS 2404 hop (IV)** – ձիերը կանգնեցնել, **hop, op** բացականչություն ցատկելիս, **DS 4608 obba** – հայդել:

Խոպալ /թբլ/ ՀԱԲ, 3, 406 – յուրայ, ուրայ(իկ): Հուպուպ, դր. Արարալա՝ պուպու, պըպը:

Խոտոմ թուք, ուտումի թուք /ԳԲ 663/, ԲՍԳ, 347: Հայերը թյուզանդացի հույներին անվանում էին ուտումներ կամ Խոտոմներ:

Խոսանք, բարբառներում **հոսան** (նր.): **Հոս ՀԱԲ 3, 115** – **հոսել**, վազել, Հ. Անառյանը գրում է. «մուրքերենում փոխառյալ **hōsenk** «հոսանք, ջրվեժ» բառը հատկապես նշանակում է Թորթումի լճին մեջ թափվող մեծ ջրվեժը»: Ըստ Բիւրակնի 1898թ. էջ 627, ՀԱԲ, 3, 115:

Խով /ԳԲ 669-670/, ՀԱԲ, 3, 115-116 – գով, պաղուկ, ցուրտ. բնիկ հայերեն **թու** արմատից: **Հովան, հովանի** ՀԲԲ 403, ՀԼԲԲ, Գ, 302-303 – տաք՝ եռման ջուրը բարեխառնելու համար մեջը լցված պաղ ջուր (Դվին, Վան, Մաստուհ, Մուշ): **Հովան անել** – տաք ջուրը բարեխառնելու համար մեջը պաղ ջուր խառնել:

Հոտաղ խարազանի /ԳԲ 456/ – գուբանի անենառաջին հոտաղը:

Հորթ ՀԱԲ 3, 578-579 = տես նաև որթ = բնիկ հայ, հնիս. **porthu** –

DS 4519 hohopik, DS 2405 hoplop (II), 2406 hophop (II), ipipik/ibibig: DS 2500 հոպալ:

DS 2415 horun dutu – սև թուք (Մալաթիա), կարմիր թթվաշ թուք /Բ, 102/:

DS 2415 hosan – մեծ և բարձր ժայռերի արանքի խորունկ ձոր, թռիչք, անդունդ (Յուսուֆեյի, Արդվին, Էրզուրում):

DS 2309 havan (II) – տաք ջուրը գուլացնելու համար խառնվող սառը ջուրը (Էրջաս, Վան):

DS 2408 harazan hotağı – առաջին հոտաղը գուբանի սկզբում, **hotak taşı** – հերկելու ժամանակ լուծին կախված քարը կամ քրթուկը: **DS 3264 odah** – եզան լուծին նստած երեխան (Արտանուշ, Արդվին):

DS 1443 dev hortuğu – դևի ձագ, խոշոր, **DS 2413 hortik (I),**

հորթ, երինջ՝ փոքր տղա կամ աղջիկ: **Porthu** - Ալաշկերտ, Մուշ՝ հորթիգ, Խարբերոջ՝ հորթուգ, ֆորո, ֆորթ, հուրթ /ԽՆ 4, 32/:

Դօթօթ, հօթօտ ՋԼՔԲ, Գ, 296 – չար ոգի: **Դօթօթ ՋՔԲ, 407** – չար ոգի, դև: Դըպա են դևերը, **հօթօթները**, ճոճի պատվոճները ի՛նչ են, որտե՛ղ կը կենան (Խլաթ, Կարս, Շիրակ): **Դունիս** – տես յունիս:

Զ

Չազ /ԳՔ 678/, ՉԱՔ 3, 141-142 – հավի, թռչունի, կենդանու ծագ (բնիկ հայկական բառ): Կան բոլոր բարբառներում /ԽՆ, 4, 32/

Չար – կոշտ մազ, պոչի մազ (ծիու), որից քամանչայի աղեղի մազերն են սարքում: (ՉԱՔ 3, 146-147, ՉԱՔ 410, ՉԱՔ 320-321)

Չիբահանք - գր689, ՉԱՔ 416 Չեթ հանելու գործարան, ուր կտավատը կծղմեն ձեթ հանելու համար:

Ղ

Ղաշանգ ՋԼՔԲ, Գ, 349, ԺՂԱՔԲ, 249 - գեղեցիկ, վայելչատես <պրս. **yašang**, (երևան, Ղարաբաղ): Ղաշանգ էր մայլի տղեն (երգ)

Ղժալ, ղժժալ /ԳՔ 695/ - այրվելու, խարկվելու կամ վխտալու ձայն. Ղրբ. ղժժել, ղժժոց (բնածայնական)

hortuk (I) - էշի, ջորիի, խոզի ծագ, **hortuk** – ուղտի ծագը (Օրդու, Գիրեսուն, Թոքաթ, Չանդր): **DS 2420 hotuk (I)** - էշի ծագ:

DS 2420 hotot – ուրվական (Մանիսա, Ալաշեիր, Դերբենտ). **P, 76 hothotik**:

DS 840, 849, DS 3517 cak, caka, caga (III) – գոմեշի ծագ, **cag kargası (I)** – ագռավի ճուտ (Թաշբուրու, Թոքաթ, Կեսարիա, Ջիլե)

DS 1081 çarı - Ամասունների պոչի մազը: (Չայելի, Ռիզայե):

DS 3620 stahan, sitahan – ջրով կամ ուղղահայաց քարով բուլբուլի աղաց (Շավշատ, Արդահան, Կարս, Չըլդր) Bezirhane – ձիբահան(ք):

DS 2007 geşeng - գեղեցիկ, լավ (Իգդիր, Կարս)

DS 2037 gıjırtı – դժոց: **TS 1682 gıjırdı, gıjılamak, TS 1690 gıçıldı, gıjıldı** (Աղըն, Էլյազըբ)

Պ

Պաղի, ճատի ՋԼՔԲ, Գ, 361 - եգիպտացորենի այլուրի թխած կլոր հաց: **ճաթ** – գարուց կամ կորեկից թխած հաց: /ԽՆ, 4, 31/:

Պաթ /ԳՔ 699/ - եգիպտացորենի հաց (Ալանբեզ, Լիկոմեդիա), կորեկով շինված հաց (Ախալցխա, երևան, Ղարաբաղ, Ղզլար – վրացերեն՝ **մըճաղի**):

Պակ ՉԱՔ 174-175 - եգ, մատակ ծի (Մագիստրոս քերականություն 241, վրացերեն՝ սվան, ճակի, ճազի):

Պակատ - գազաթ, առաջամաս, պիլ. **çakāt** – գազաթ բառից (ՉԱՔ 3, 175-176), գիտեն բոլոր քարբառները:

Պամբար ՉԱՔ 3, 179-180 – մանյակ. պիլ. **çambarak** - գլխի կապ, պրս. **čanbar** – շրջանակ, թուրք. **çember**: ճամբարակ - ճուղան կամ երկաթյա փոկ: **çemberek II** – խոտը քաշելու համար մեկը մեծ, մյուսը՝ փոքր լինելու պատճառով ամուր երկու անիվով երկաթե սայլ: **ճմբարակ, ճմբարակ ՋԼՔԲ, Գ, 365, /ԳՔ 703/, ԵՄԴ, ՋՔԲ - 1**, կաշվե բարակ փոկերով հյուսված կապ, որով գուրթանի էջն ու խարթագանը կապում են իրար, 2. երկաթե հաստ շրթա, որով լուծը կապում են գուրթանին (Ղարաբաղ)

DS 1033 çadu, çadı – եգիպտացորենի այլուրից եփված անթխածո հաց: (Թուշբուտուն, Իգդիր, Արճեշ, Վան, Ամասիա):

DS 840 cad, cad (VII) – կորեկի հաց:

DS 1087 çad (III) – եգիպտացորենի այլուրից եփված անթխածո հաց,

DS 840 caga (III) – գոմեշի ծագ (Ուլուշիրան, Գյումուշհանե):

DS 1042 çakat – լեռան գազաթ, բարձունք (Ստամբուլ):

DS 853 cambara, DS 879 cemberek (I), cemberek (III), cambara – խոփը գավազանից կապող շրթա, **DS 855 (III) cambara** – խոփը անիվներին կապող օղակ, **DS 879 cember (III)** – հավ կապելու մազե պարան, **cember (I)** – դնչի կապ, **դնչկալ = çember, cember (III)** – կապելու պիտանի մազե շերտ: **çember-ը** թուրքերը վերցրել են պարսկերենից:

ճանուր, ճիանուր ՉԲԲ 702, ՉԼԲԲ, Գ, 386՝ Դարաբաղում որպես քամանչա (Գյումրի, Ռարս):

ճաշ ՉԼԲԲ, 3, 185 – կերակուր, խնճույք, *պիլ. **çaş** – կեսօրվա ճաշ, առավոտվա կերակուր /ԽՆ, 4, 32/:

ճար ՉԼԲԲ, 3, 190 – հնար, միջոց, դարձան. պիլ **čār** – միջոց, հնար: Գրեթե բոլոր բարբառները գիտեն նաև ճարել, ճարի-ճարպիկ /ԻՆ, 4, 32/ Աղանացի թրքախոս հայերը ըստ Չ. Աճառյանի ասում են. - ճարը՞մա ճար եթիշտի:

ճարպ - ճրագու, մսի յուղ, ՉԼԲԲ, 3, 192 պիլ. **čārp** – պարարտ, յուղոտ, փափուկ, պրս. **Čārb**: Գրի է առնված զրաբարում:

ճերմակ ՉԼԲԲ, 3, 198 – սպիտակ. գրված է նաև **ճարմակ**: Պիլ. **čarmak** < նաև **Ջուղայում** /ԽՆ, 4, 32/:

ճերմակջուր /ԳԲ 712/ - օդի (Ա՛կն, Վան, Աղանա, Պոլիս):

ճըլպուր ՉԼԲԲ, Գ, 382 – ձվով յուղով պատրաստված ջրալի կերակուր: **ՔՍԳ 372, Ճլպուր** – տխով մեկ **ճիլպեր** (հեծերեկ):

ճըմճըմա. ջմճմա ՉԼԲԲ, Գ, 383 - ճահիճ, ճահճուտ (Մու2, Սեբաստիա, Վան):

DS 1269 çonur (II) – թթենու փայտից սարքած միակտուր 3 լարանի սագ:

DS 864 caş (II) - եզիպտացորենի այլուրով յուղով և շաքարով պատրաստած մանկական կերակուր: (Ռիզայե, Կապուտան փաշա):

DS 859 car (VIII) – տազնապալի փիճակ, օգնություն (Սվազ, Անկարա Կայսերի, Փնաբաշը): **DS 861 car etmek** – օգնություն ուզել, աղաչել: **car-ը** հայերենից է, իսկ **çare** – միջոց, բուժում, ելք, հնար, փոխառություն է ֆարսից:

DS 886 cerp(II). միս եփելիս երեսը ելած փոփուրը, 2. մսաջրի երեսի շերտը (Իսպարտա):

BAS 67 carmak – սպիտակ, կա և **çermak** ձևով:

TPC 145 carmakçur – օդի (Argo): **BAS 67, 68, çermakçur** (Իսթամբուլ և այլն):

DS 965, 1171, 1214 cılbir (II) – մի ճաշ **cılbir, çılbir (I)** – ջրիկ ճաշ, **TS 175** – մածուկով, ձվերով կերակուր:

DS 917 cımcıma - ճամփաներին և արտերում

գոյացող գետը (Աղրը, Տղմուտները):

ճըպըլ ՉԼԲԲ, Գ, 384 - ճաղատ, (իրկ, անձազ (Կարս, Սեբաստիա):

DS 925 cıplı (I) – մերկ, չփլախ: **DS 907 cılbak (I), cıbı (I), TPC 153, DS 891-893 cıscıbı, cıpcıplı** – լրիվ մերկ, քաշալ: **cılcıplı, cıscıplı** (Արդվին, Կեսարիա, Շիրան, Ուլուչիրան, Գյումուշհանն):

ճիճա /ԳԲ 714/ - մեծ քույր: Ճեր կանանց դիմելու ձև: ՉԼԲԲ, Գ, 387 (Խարբերդ, Նոր Նախ.):

DS 958 cıcaba, cinene, cıciana, DS 873 cece(I) - ձեր քրիստոնյա կին, (Աղանա):

ճիճի /ԳԲ 714/ - 1. գեղեցիկ, սիրուն, 2. նոր: ճիճի-պիճի:

DS 891 cıcl (I) – նոր, թագա, թարմ
DS 1204 çıçı, çıççı– նոր և գեղեցիկ (մնկ.):

ճիպոտ, ճպատ, ճպոտ, ճպուտ, ճպլուտ ՉԲԲ, 432, /ԳԲ 715, 733, 734 - բարակ վարոց, բարակ դալար գավազան: ՉԼԲԲ, Գ, 389 Օտտի կամ թփի բարակ երկար նյութ, դալար կամ չոր (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

DS 993 cmbut, cobut (I) – կարճ, ամուր մահակ (Սերգիֆոն, Ամասիա):

ճիպ-ճիպ - բլուրովին, ամենա - էլ ավելի, **ԳԲ 717, ՉԼԲԲ, Գ, 389** (Ախալցխա, Վան, Խարբերդ, Սեբաստիա): Ատոցեմ ճիպ պղտիկի անունը Գրիգոր կըլլի:

DS 4473 cıp – շատ-շատ ավելի (Աղանա, Անթալիա) **DS 892 cıp(I) cıp-2, cıb(I)** (Սերգիֆոն, Բյուրատ, Արղահան, Մալաթիա, Սվազ, Գյուրուն, Դիվրիդի):

ճիպո ՉԼԲԲ, 3, 201, /ԳԲ 734/ ՉԲԲ 448 - աչքի կեղտ, բիծ: ճիպոտ, ճրպոտ. 2. Համշենում՝ **ճպուր, ճպրել**, ոչխարի արը, արդել (Խարբերդ, Պոլիս և այլն): (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

DS 984 cırbıt (I), cırbıt (II), cıbrıt, çırbık (II) – աչքի ճպուտ (Իզդիր, Վան, Կարս, Էրզրում, Էրճաս, Ախաթ, Բիբլիս և այլն):

ճիւղ ՅԱՐ 3, 203-204 – ծառի ոստ՝ ճեղ, ճիղ, ճուղ, ճող (վնջ ձևերն էլ նույն արմատից են): **ճող ՅԼՔԲ, Գ, 409, Ճեղ 377** – պատվաստ (Սեբաստիա, Պոլիս, Վան, հարբերդ):

ճղպուր ՅՔԲ 439, /ԳԲ 723/, ՅԼՔԲ, Գ, 401 – ընկույզ (Ղարաբաղ), կեղևը արդեն չորացած (ՄՍՍԵՃ XVI, 237):

ճճու /ԳԲ 724/, ճճի ՅԱՐ, 3, 206 – միջատ, որդ, բղճ, պլոճ: **ճիճի, ճճու ՅԼՔԲ, Գ, 388** (նաև շերամի որդ): ճիճու – որդ. ճեռ-ճճու-ճիճու, ճճի /Խ, 4, 32/:

ճճուռ /ԳԲ 725/ – եղճճուռ, յղղճճուռ, եղճճուռ, վրաց: **ճիճուրի:** ՅԼՔԲ, Գ, 403 – հացից, հալած տաք յուղից ուտելիք. ճճուռ: **ճճել ՅԱՐ, 3, 207** – ճգմել, սեղմել. բարբառներում **ճճնել, ճճնել, ճճբնել** /Խ, 4, 31/:

ճճնել ՅԱՐ, 3, 207 < ճճել-ից: **ճճուլ, ճճնել, ճճբնել ՅԼՔԲ, Գ, 403** – որևէ բան տրորել: Գրեթե բոլոր բարբառներում կա /Խ, 4, 32/:

ճճնուել, ճճնուող, ճճուող ՅԱՐ 3, 207-208 – ճուղ +ճուղ+ուել: ն-ն տարնման **ճճնուղ ՅԼՔԲ Բ, 406** – ճճնուլ. բնածայնական բառ՝ ջնջուղ, ճնջուղ, ճնջղղոյ /Խ, 4, 32/:

ճոխ ՅԱՐ 3, 21 – հարուստ, փարթամ, պերճ, փառավոր:

DS 898 cig (I), ciğ (I) – 1. մատղաշ, փոքրիկ ծառի ճյուղերը (Արարկիր, Մալաթիա, Դիվրիզի, Սվազ, Քոնյա):

DS 994 coğabir (I) – կանաչ կեղևը համած ընկույզ (Գյուրում, Սվազ, Թելին) **coğubir:**

DS 958 cici (II) – 1. բույսերին վնասող մի որդ (Գյուրում, Սվազ): **DS 1009 cucu (Ուշաք)** – օգոստոսյան բզեզ: **DS 1021 cücü (Կարս):**

DS 1016 cumur, yağ cumur, P 42, 97 çimur, çumur – հացի փշրանքներով դաղած յուղի մեջ տապակած մի ուտելիք: **TS VI, 4193, 4194 yağ cumur, des XVI, 370-1 Türkiye yağıcumur dedik lerı taam:**

DS 1016 cumurlamak – ճճնել, կճճնել, խառնել (էրզուրում, էրզինջան, Տրապիզոն, Կարս, էյլազիք):

DS 1226 çinçik – ճճնուլ, ճճնուղ: **çincik (II), çinçe (I), serçe** – ճճնուլի մեծության մի գորշ թռչուն Կրանիցը. հայերենից է համարում թուրքերեն **çinçirga:**

DS 994 cof (I) – տեսքով փայլուն, **cof cof (I)** – գարդ,

գարդարանք, **cof (II)** – ձեռնբաց:

ճոխալ ՅԼՔԲ, Գ, 408 – խնդալ, ուրախանալ, **ճոխճոխացնել, ճոխճոխանք ԲՍԳ 377 /Խ, 4, 32/:**

ճոն ՅԱՐ, 3, 211, ԲՍԳ 377 – համար. ճոն Բալու 477 – վարսակ /Խ, 4, 32/:

ճորիկ, ճոռիկ, ճոռի, ճուռիկ, ճոռակ, ճուռնիկ ՅԼՔԲ, Գ, 411, /ԳԲ 730, 733/ – 1. կավե աման ունկավոր զինու (Ղրբ. նաև յրսման), 2. փոքր աման յուղ հալելու (Վան): (ՄՍՍԵՃ XVI, 239):

ճորտ ՅԱՐ 3, 213, ՅԼՔԲ, Գ, 412 – սպասավոր, փոքրավոր, ծառա, զերի, թոռ (Ուտայնցի, Լարեկացի): Բարբառ-ճերուն կա /Խ, № 4, 32/:

ճոփ ՅԼՔԲ, Գ, 412 – մահակ, հաստ գավազան: **ճոպ** Բալու-377 – սոնանդամ, **BAS 82 çöp** պր. **çub** /Խ, 4, 31/:

ճուլ /ԳԲ 731/ – մեզ /մնկ/ երևան: **ճուլ, ճուլ անել ՅՔԲ 446** – միզել: **ճուլել, ճուլճուլ** – միզել /մնկ/ երևան:

ճուլպան, ճուլպանդ – ոլոռն /ԳԲ 731/, ՅԱՐ 3, 213:

DS 995 cohcoh, coh (III) – առատածեռն: (Իզդիր, Թեֆեննի, էլմալի, Անթաթիա): **DS 1258 cohcohlu** – շեն, ուրախ:

DS 998, con (II) – համար, **çon (I)** – Գյուճուշահան, էրզինջան, ճենճիգ:

DS 1001 corik – անծորակ ցինկապատ կուլա (Խարբերդ, էյլազիկ, Չնչկածազ):

DS 1002 cort (I) – մուրացկան (Գյուրում, Սվազ):

DS 1007 cöp (II) – 1. փշոտ մահակ, 2. փայտե սեպ, գավազան: **DS 1269 cop** – ծայրը գունդ մահակ: **TPC 159, TS 154, BAS 82 çöp** – առնանդան, **DS 999 cop (I)** – ջիրիդի մահակ:

DS 1012 culcul (III) = curcur (II): DS 1018 curcur (II) = culcul (III) çis = մեզ: **Gel çocuğum curcur yapalım** = Արի բալիկս curcur = անենք, միզենք:

DS 1012 culban, culbant, cülbant – վայրի ոլոռ (Զիլե, Մարաշ, Իսթանբուլ, Գյուրում,

ճուկալ, ճուկհալ ՉԼՔԲ, Գ, 422 – կալն կաթսա, /ԳԲ 731-732/ հտտորջուր՝ **ճուկալ** – մեկ ունկով պղնձե փոքր աման յուղ հալելու համար (ճուկ+ալ) (ՍՍՍԵԺ XVI, 239):

ճուճ, ճուճուկ ՉԱԲ, 3, 214 – ճուճ-ամանդամ փոքր տղայի, միջին հայերենից, ՉԼՔԲ, Գ, 423 ճուճ, ճուճուղ, ճուճուկ, պրս. **çoçule** /ԻՆ, 4, 32/:

ճուճու /ԳԲ, 717, 731/, ՉԱԲ, 3, 215:
1. հավերին կանչելու ձայնարկություն: 2. վառելի, հավի ծագ, ՉԱԲ, Գ, 423:

ճուռակ, ճուրակ – մի տեսակ արու բազե, ՉԱԲ, 3, 214:

ճուռա ՉԼՔԲ, Գ, 424 – փոքրիկ արհիգ (Սեբաստիա):

ճուտ, ՉԱԲ 3, 215 – հավի ծագ, **ճեստ** – սերունդ (ջեղ ձայնադարձն է). **խԲ**, ջիդ-աբլոր: Աճճեստ, միաճեստ, անճեստել «ջեղը ջնջել» ՉԱԲ, 3, 197: **ճեստ** ՉԼՔԲ, Գ, 379 – 1. վառելի, 2. զարմ, սերունդ /ԻՆ, 4, 32/:

ճոիկ-ճպուռ /ԳԲ 735/, ճպուռ, ճոեկ ՉԲԲ 491, **ճոնչուկ /ԳԲ 736/** – ճոիկ, մորեխ, մարախ: ճոիկ ՉԼՔԲ,

Չճչկածագ, Սվագ, Թոքատ, Բեշիկթաշ):

DS 1259 çokali, çokai (IV) toprak tencere, çömlek zünü çankoff – կալն կաթսա ALT 185 ճուկ – **parhaç, DS 1010 cugal, cug (Rize) küçük çorba kazanı, DS 1302 çakak, çukala, çukale:**

DS 839 cucul, cücüi, cücük – չկա ALT-ում այս ձևը:

DS 1018, 1009 cucu – հավերին կանչելու ձայնարկություն: **DS 1021 cü cü (I)** – /թռչուն մեկ./ **DS 4474 cucug** – հավ (Կապտանփաշա, Ոիգայե, Չայեղի) E 137 – ճուտ բառի տակ:

DS 1002 coruk (IV) – շատակերությամբ հայտնի մի թռչուն:

DS 1018 cura (II) – փոքրիկ գունճա (Գեմերեկ, Սվագ) **cüre (III)** Այաշ, Անկարա, Իզմիր:

DS 886 cıtt, cet (II) – 1. աշնան ճուտ, 2. մեկ տարեկան աքաղաղ:

DS 1019 Currak (II) – ծղրիկ, ճոիկ (Արդվին, Այդըն):

Պ, 415 – 416 (ճոեք, Դրք., /կալախ) ճպուռ, ծղրիկ /ԻՆ, 4, 32/:

ճրագպահի, ճրագ ՉԱԲ, 3, 216-217 – ջահ, լույս, մոմ. ճրագ+պահ-ից, պիլ. **çiräg**, պրս. **çiray** – պատրույզի ծայրի բոցը., լույս, ճրագբաթ, ճրագդամ, ճրագկալ /ԻՆ, 4, 32/:

ճրագու, ՉԱԲ, 3, 216-217 լույս, մոմ: **ճրագու** -ճարպ, պիլ. **çiray**, թուրք. **çıra** (Չյուրշ. 190): /ԻՆ, 4, 32/:

ճոճ, ճոճել, ճոճալ ՉԱԲ, 3, 217-218 – տատանվել, օրորվել: ճոճ ԵՊԲ – ճահիճ, ճոճոնց – ճահիճուտ տեղ /ԳԲ 729/ Իղում է ԵՊԲ: ճոճ ՉԼՔԲ, Գ, 409 – ճահիճ, ճահիճուտ, տղմուտ /ԻՆ, 4, 32/:

ճրճիր ՉԲԲ 432, 452 – ճպուռ: ճիրիրա ՄՉԼՔԲ, 3, 229, ՉԼՔԲ, Գ, 424 ճուճուռ² (Չավարիկ, ճիրճիրա, Բուլանըխ, Մուշ):

DS 4478 çırağba, çirakha – կտավատի կամ նավթով այրվող մի տեսակ լուսավորող լամպի սարք: **DS 1184-1186 çirappa (çirahma (I), çirapha, çirapna, çirakma (I) çirakman (II)):** **DS 1234 çirak, çirakma, çirappa** – լույս, լուսավորող ճրագ: **DS 1185 çirakmak** վրան մոմ, ճրագ դնելու ջահի նման սարք, **çirakman (VII)** – գիշերները հրապարակներում վառվող կրակ: **DS 1234 çire** – լամպ, փոքրիկ ֆանար, **DS 1186 çirahpa** –լամպ, ճրագ դնելու տեղ (Բիրլիս և Սալաթիա) **DS 862 carık, carıklamak çırağ...**

DS 1018 curakı – ոչխարի և անասունների ներքին ճարպ՝ ճրագու (Չճչկածագ, Թունջելի, Բաշկարոննիք):

DS 992-993 coc – ճահիճ, – **coplan (II), DS 994 coç (I)** – ջրայի, սիգալվետ տեղ **cocak** Շավշատ, Արդախան:

DS 926 cırcır (I), cırcır (I), çırçır, cırcıra, cırcır boceği, Ağustos boceği

Մ**Մազկապ**, տես **Նեզկեպ**:**Մազրկայ, մազրակա ՊՔՔ 453, 579-580** մազրակա, մազրղա (ՊՔ, 742, 1026):**Մաթ, մաթացու ՊՔՔ 454, ՊՔ 742/** - բանձր եփած քաղցու (Երևան) (ՄՄԱԵԺ XVI, 2239):**Մաթ մնալ ՊՔՔ 454** – մաթ ըլել, ապելել: Մաթ – մաթ նայել, մաթ – մաթ իրիշկել (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):**Մալեզ ՊՔ, 743** - 1. ապուրի համար ալյուրի խյուս, **մալեզապուր** – խյուսով, բրնձով շողգանով ապուր, 2. լույծ ցեխ, 3. թփի, խաղողի քաղցուով եփած կերակուր **ԲՍԳ 383: *Մալ** արմատից /ԽՆ, 4, 31/(ՊՔ, 3, 225):**Մախտխ, մախուխ ՊՔՔ 455, ՊՔ 744** – թրու դրած կաղամբով և ձավարով եփած կերակուր: Ադանայում նշանակում է **շատ թրու** /ՊՔ 744/:**Մախր, մախր ՊՔՔ 469, ՊՔ 3, 284**, պրս. **marh**: զիտեն շատ բարբառներ (ՄՄԱԵԺ XVI, 237)**Մաճառ /ՊՔ 747/** - խազմուզ, նոր զինի, **մաճառ ՊՔՔ 456** - ճակնդեղ, **մաճառ** – խատուրիկ (բողկի թրու), **մաճար ՊՔՔ 269, 457** – խազմուզ, եղ Նոր նստած զինի (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):**DS 4589 mazraka** - հացը թոնրին ամրացնելու, ազուցնելու հարմարանք (Վան):**DS 3135 mat** – 1. բունդ քաղցու, բունդ տոմատի քուր, շաքարի կամ դոշաբի հյութ: **DS 4588 mat** – պոմիդորի հյութ:**DS 3135 mat (IV)** – ապշած, շվարած (Քերբուկ)**DS 3112 malez** - Ալյուրով, քաղցրով խաղողի լավաշի խմոր, **TS 401**, (Չմշկածագ, Էլյազից, Սամսոն, Մալաթիա, Ջերմիկ):**DS 4583 mahuh** - դառնավուն թրու, տոխյա (Ուլուշիրան, Գյումուշհանն, Շիրան), **DS 4598 mohuh** - շատ թթված (Հաջիլյաս, Ավազ, Զոյուկիխար), **DS 4583 mahih** - շատ թրու (Կայսերի):**DS 3129 marh** – ճրագ եղևնուց, եղևնու մախր (Երզնցան, Յալաղ Դաղը, Անթաթյա, Հաթա)**DS 3098 macar (III), pancar** = բազուկ 2. կարմիր քաղցր **pancar** (բազուկ և մատուրից պատրաստված թրու):**Մաճուն ՊՔՔ 3, 228-230, ՊՔ 744/**, մաճ – կպած, կից:**Մակալ տալ, մաղալել /ՊՔ 796/** - ամատուցների հանգստանալու, դադարի տեղ (Վան, Բիթլիս, Դարաբաղ, Խնուս), (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):**Մահիճ** - անկողին, անկողնակալ (ՊՔ, 3, 235):**Մամ ՊՔՔ 3, 242** – մեծ մայր, հանի, հուն՝ **mamma** – մայր, պրս. – **mām**, հարբ. – **մամա**:**Մամի ՊՔՔ 3, 242** - «մանկաբարձուհի» իմաստը փոխ է առնված հունարենից՝ պատռվ կին, մանկաբարձ: Ոչ, շումերա արքայական **mami**-ն է (Արաբկիր, Պոլիս, Գամիթ), ՊՔՔ 456 **մամ** (Մուշ, Բուլանջիխ) /ԽՆ, 4, 32/:**Մայխ /ՊՔ 748/**, **ՊՔՔ 3, 245** – 1. հոտնեական **mais** ամիսը, 2. ոչխարի փորհարինը, որ առաջանում է թարմ կանաչը ու տեղուց, մայխ ամսին (Շիրակ, Գամիթ): /ԽՆ, 4, 32/:**Մայլել ՊՔՔ 2, 99 /ՊՔ 748/** - զմայլել, մայլի մնալ, մայլի ըլլալ, արար. **mail** - սքանչանալ:**Մանգեռ /ՊՔ 751-752/** - փայտե փոցխ, ԵՄՂ 266-269, 278-ում զրված են և նկարված մանկեղենը, որոնք ցանքսից հետո ծածկում և հարթում են հողը**DS 3145 mazin (II)** – մածուն (Ավազ, Երզնիք, Կայսերի):**DS 3103 mağal (I), meğel (II)** – արտում դաշտում ոչխարի հանգստանալու տեղ (Երճաս, Վան, Բիթլիս):**DS 3105 mahic** – մահիճ, մահնակալ (Մուշ):**DS 4584 mama** - հորաքույր (Աֆիոն քարահիսար):**TS, IV, 279, 4 mamlık. Türkiide mami avurdaebe** (Terceman **XV, 142) derler: mami (mama)** – մանկաբարձ կին:**DS 4588 mayısli** - կեղտոտ (ինչ-որ մեկը), **DS 3140-3141 mayıs (I)** - տավարի կեղտը, թրիք (Մերզիֆոն, Ամասիա, Վան, Տրապիզոն): **mayıslamak (II)** – 1. արտը թրիքով պարարտացնել, 2. կտավը լվալով թրիքաջրել:**DS 4588 mayıl mayıl bakmak** 1. չհասկանալով, ապուշ ապուշ, 2. հիանալով մայել (Իզդիր, Կյուրասոն):**DS 3121 manger** - փայտե փոցխ (Վան):

սերմերի վրա: (Մուշի, Վանի, Նոր Բայազեդի շրջաններում), (ՄՄԱԵժ, XVI, 238):

Մաշո /ԳԲ 789/ – կառու, փիսիկ /մնկ./, երևան (ՄՄԱԵժ, XVI, 240):

Մառան /ԳԲ 755/ – սայլի անիվի ամբողջական տախտակներ (Մուշ, Վան): **Մառնել** – անիվի երկաթե գոտին անցնել, (ՄՄԱԵժ XVI, 238):

Մասաթ – պողպատյա սրոց՝ միջին հայերենից (Ընդորհայի):

Մասուս ՉԱԲ, 3, 264-265, /ԵՄՂ, 47, 49-51/ – ասորերենից փոխառյալ բառ: ԳԲ 755, **մասս, մասսա**, մասսա, մաստուս – երկար ծող մեկ ծայրը սուր խթանով: Բալու 483 – **մասսայ, մասուսայ** – երկայն գավազան, որում ծայրը գամ մը ազուցված է գրաստները կամ էջերը կղիթթան: *ԻՆ, 4, 32/*:

Մասրենի /ԳԲ 462/ մարսիկ /ԳԲ 765/, մասուր ՉԱԲ, 3, 265 – վայրի վարդի, շմվարդի պտուղը. մասրի, մասրենի, մասուլ, միասուր, մասրուս, մասուր, մաստու, մանուլ և այլն (ՄՄԱԵժ XVI, 237):

Մարդ – ՉԱԲ 3, 278-279, բնիկ հայ բառ **mrto<mer** մեռնել արմատից: Ընդհանուր բառ է:

DS 3100 maçi (II) – կառու:

DS 3126 maran (III), mara – սայլի միջի տախտակները, DS 4586 marannu – սայլի անիվների փայտյա մասը (Ուլուշիրան, Գյումուշիանե, Շիրան):

DS 4587 masat – դանակ և այլ կտրիչ գործիքներ սրելու կաշվե կամ սրաքար: **DS 3132 massat** – Գավը վառելիս գործածվող պողպատ իրը (Բուրդուր Քարամանը):

DS 3132 masas, massa, masa (I) mazsa, masta – խթան, վարոց: P, 15, 17, 106 **massa** – ծայրը սուր մողուլով երկար ծող կենդանիներին բզելու համար. (Սամսուն, Մալաթիա, Էրզինգան, Գյումուշիանե): **DS 4592-3 mases, musos**:

DS 3130 marseni – մասրենու ծառը (Զմշկածագ, Էլյազիզ)

BAS 209 mart – մարդ: Գործածվում է **mek mart** կապակցությամբ: Տես նաև մեկ:

Մար – Քաջախի և քաջախ դարձող զինու երեսի բարակ թաղանթը (Պոլիս, Այնթապ, ...) տես **փառ**, պար:

Մարի ՉԱԲ 3, 284 – էգ կաքավ, թռչունների էգը. «Բայու» – մարի (Ե 484) (ՄՄԱԵժ XVI, 240):

Մեղայ ՉԱԲ 3, 298-299, Աղանայում՝ մեղա հացցիկ, երբ (թրթախոս հայերի մոտ) հացը գետին է ընկնում. *մեղ արմատից: **Մեխակ ՉԱԲ 3, 294-295** < պոս. ԳՂ, Lagard, AS, §1465 Դյուբշման 270:

Մեկ – մեկ ՉԱԲ 3, 316-319 բվական մի, իսկ բարդություններում նաև՝ մե:

Մեշու, մեփշու /ԳԲ 770/ – մի քիչ = մի+փշուր-ից, մեշու, Մուշ հայ. մե+փշուր+ուկ = **մե(փ)շուկ**, մե(փ)շիկ (Նոր Բայազետ):

Մի (ՉԱԲ) 3, 316-319 – smio-ից: Բուրդ բարբառներում՝ մի > միակ > մեկ:

Միտիկ /ԳԲ 782/, միթիք, միտիլիկ – մի քիչ (Միվրի Դիսար):

DS 3126 mar(I) 1. դիրտ, 2. ժանգ, թաղանթ (Աղին, Էլյազիկ):

DS 3169 meri (V) – էգ կաքավ (Աղին, Արաբկիր, Էլյազիք, Էլիստան, Մարաշ):

BAS 45, 213 meğa, asvas, yardımcım gillas – մեղա աստված, օգնական կլիմես (**Hulki, Aktunc**): **DS 4594-4595 mik, miğ, muh, muh** – մեխ, գամ (Մալաթիա և շրջակայքը, Տրաքիզոն, Կարս, Քիլիս):

BAS 213 mek – մեկ (Ahmet Rasim), **BA 209 mek mard**: **Ama yinede memur oldum mek miktar** **BAS 203 Ermenicede kari-koca için (mek mard) denirmiş**:

DS 4593 meşük – փոքրիկ (Աղին, Էլյազիք, Մալաթիա):

DS 3197 midik = miççik, midl, midilik – փոքրիկ, պստիկ (minik). Զորում, Նեվշեիր, Օսմանցիկ:

Մըժ, միժ, ՍԲ 145, մժիկ /ԳԲ 778/ - մշուշ (Մամհիսա), (ՄՄԱԵժ XVI, 240):

Մոր ՉԱՐ 3, 337, մոր /ԳԲ 790/ (Ղրբ.) - մեծ ու խոր փայտյա պնակ. **mād** - «չափել» /ԻՆ, 4, 32/:

Մորդու - խթան, ԵՄՂ 27, 41, ԲԱԳ 416 մօտիլ - մօտուլ շումերա-աքքադական շրջանից /ԻՆ, 4, 31/:

Մոզ ՉԱՐ 3, 337-338, /ԳԲ 789/ - մեծ ճանճ, մոզանալ - մեծանալ, (ՄՄԱԵժ XVI, 240): Գիտեն բոլոր բարբառները:

Մոզի /ԳԲ 789/, ՉԱՐ, 3, 338 - երկամյա հորթ, գոմեշի ձագ, քրո. **muzik** բնիկ հայկական բառ (Ղարաբաղ, երևան, Մուշ, Լկաշեերտ, Ախլցիսա, Գամշեն): /ԻՆ, 4, 32/:

Մով /ԳԲ 793/, ՉԲԲ 363 - 1. որթ, խաղողի տունկ: Մով - 2. մի տեսիլ խաղող է ափսոսակ մանր հատերով ձվածև և բարակ կեղևով (Խոյ, Արարատյան, Սալմաստ, Նոր Նախիջևան), (ՄՄԱԵժ XVI, 237):

Մոր ՉԱՐ 3, 347, /ԳԲ 793, 794/ - մոշ, մորենու պտուղը. բնիկ հայ. բառ **more**-ից, Գամշեն՝ մորա (ՄՄԱԵժ XVI, 237):

DS 3198 mij, miç, miş - մշուշ, մուժ (Էրճաս, Վան, Բիթլիս):

DS 4600 mut, mut, mud - հին ժամանակները գործածվող մի չափ: **Altı mud buğday, dokuz kile**:

DS 3253-3254, DS 4606, 4597, 4594, 4598 mūdū, mūdū, nodul, nodur, nozur, nozul, nozulla, nodullamak - խթանել, մշտել, խթանող ծայրը սեպ գործածվող ծայրը մեխով զավազան, խթան, ձի, էշ, եզ մշտելու համար: P, 17, 87, TS 567:

DS 3212 moz (II) - մեծ ճանճ (էշի մեղու), սև ճանճ, եզի ճանճ (Էրճիշ, Վան, Մալաթիա, Ելյազից):

DS 3213 mozi (I) - երկու տարեկան: **TPC 634 mozak** - խոճկոր: DS 2793, DS 8212, մինչև ծնելը, կոլիին տրվող անունը, երինը:

DS 4599 mōv - խաղողի բնից կտրված ճյուղերը (Իզդիր, Կյուրասոն), **DS 3174 mev (I)** - խաղողի արմատը, բունը և ճյուղերը (Իզդիր, Կարս):

DS 3209 mora (I), mor (II) - մոշն, իծամորի, վայրի ելակ (Մաչկա, Տրապիզոն գյուղերը):

Մորենի ՉԱՐ 3, 347 - մորենի, մոշ ՍԱԳ 411. Բալու 488 - մարենիի բույսից: Շատ բարբառներում կա: (ՄՄԱԵժ XVI, 237):

Մորժ, մորժիկ, մորժախ /ԳԲ 794/ - 1. մացառ, 2. նորաբույս ծառ, ճյուղ (Սարբերդ), (ՄՄԱԵժ XVI, 237):

Մորուք ՉԱՐ 3, 375, Argo 205 /ԻՆ 4, 32/:

Մուշ-մուշ (բնել) ժՂԼՐԲ, 3, 572 - հանդարտ, ախորժալի, քաղցր: Աստուծի Դավիթը մուշ-մուշ բնեց: ԳԲ 788-789, ՉԲԲ 491, ԳԲ 788, 796 - մշ մշ, մշլ մշլ, մշր մշի, մշիկ, մշիկ:

Մուրզի ՉԲԲ 491, 424, /ԳԲ 797/ Մուրզա ծուկ: Մուրծա - տեսակ մը ծուկ է չարծուն մորթով, փոքր-ինչ դեղնածե, սրաքիթ, բեղավոր համեղ ծուկ: (ՄՄԱԵժ XVI, 240):

Մուրժ - գիտեն մի քանի բարբառ (Մուշ՝ մուրջ): ՉԱՐ, 3, 364 - ավանդված է դասական շրջանից:

Մուրտ ՉԱՐ 3, 364 - Մերսիսի ծառը և պտուղը, պիլ. **mūrt**, պրս. **mūrd**:

Մոմունկ, մոմնիկ /ԳԲ 799/ - նոր զինի, խազմուզ, մաճառ, մի քիչ թրու, պեճճացող ըմպելիք (Սալանբեկ, Եվրոկիս, Գամշեն), (ՄՄԱԵժ XVI, 239):

DS 3902 mormeni, mermeni - մոշ, մոշի տեսակ. **Bahçelerde mormeni, sen urum ben ermeni**:

DS 3210 morç, morş - դալար ծիլ, ճյուղ (Ելյազիկ, Արաբկիր, Մալաթիա):

Argo 205, moruğ moruk, moruklamak - **TPC 145 moruk** - զառամյալ, ծեր:

TS 2812 muş muş, miş miş, DS 3225 muş muş uymak - խորը բնել

DS 4600 muşul muşul 1 - հանգիստ, անձայն (բնել), կարգին և խորը բնել:

DS 3222 murzu balık - բեղավոր, մի տեսակ գետիկ համեղ ծուկ: (Բաբերդ, Սարղևամիշ, Կարս, Սելիմ)

DS 3220 murç, DS 4598 morç - բետոնի վրա ծակ բացելու համար օգտագործվող սրածայր գործիչ: **murçu, çekici getir (Erdem Fahr, Membi Ketimir), okyanus, 35**

DS 4600 murt, murtlik - Մերսիսի ծառը և պտուղը:

DS 3203 mirmirik, DS 3188 mürürük(IV) - խաղողի օղի, զինի չղարծած հյութ (Մերզիֆոն, Ամասիա գյուղերը):

DS 3222 musur (III), murus,

Ստուրք ՉԱՐ 3, 368, /ԳՔ 493/ - ստուրք անել: Գիտեն բոլոր քարառները, (ՄԱՍԵԺ XVI, 237):

Սրեղ /ԳՔ 802/ - հարդի փոշենման մանրուքը, որ հովը փչելով կտանել: **Սրեղ ՉՔՔ 483** - մղմեղ, մեղձ հարդի շատ մանր մասը (Բուլանըխ, Շիրակ, Արարատյան) (ՄԱՍԵԺ XVI, 237):

Սրուր, մրրիկ, մրրուկ ՉՔՔ 495, ՉԱՐ 3, 370 - դիրտ, տկուք, մի բանի տակի կեղտը, տականք. րնիկ հայերեն (Մուշ, Ջեթուր, Խարբերդ, Չաճըն), (ՄԱՍԵԺ XVI, 240):

Սմամր ՉԱՐ 3, 367 - բևեռ, գամ, արաք. **mismar** - գամ, բևեռ (Ղրբ. մսմառ, Խտջ. մսմար, Մակու. մսմար)

Սրքմրթալ /ԳՔ 802/ - քթի տակից խոսել, **մրքմրթախոս, մրքմրթիկ** - քթի տակից խոսող:

3

Յայլի, յալելի, յալելի - շուրջպար, տես ՇԲԱ, էջ 12 աքքադական *alala* պարերգից (Լոռի, Նարաբադ): «Յայլին նույն գունդ պարն է» (Րաֆֆի, Ն. Մկրտչյան եր. բառարան, 185):

musluk (VI) - կերի տախտակե աման: **DS 3223 musur (III)** - Ախոռում ամասունների կերի տախտակե կերանոց (Մերզիֆոն, Ամասիա, Տրապիզոն, Յոզկաթ, Կայսերի, Աղանա, Ավանու, Էրզինջան):

DS 3185, 3187 mirik (III), murik (VIII) - նուրբ դարձան. կալը էրմեուց թռչող հարդի մանրուքները, հարդի փոշին (Թոքատ, Գյուրասոն, Բայբուրդ, Էրզինջան, Գյումուշհան, Սվազ, Եյազիկ, Շաբինգարա-հիսար):

DS 3188-3189 murik (II), muruk - մրուր, նստվածք **murur (P, 107)** - խաղողի շիրալի տականքը (Արաբկիր, Մալաթիա, Փուլուր):

DS 4595 musmar - մեծ երկար մեխ (Կարս և գյուղերը)

DS 4595 murt murt etmek - չխոսել: **DS 4595 murt murt** - ճիշտ և ուղիղ չխոսող ոմն, մրքմրթալ:

DS 4447 yallı (II) - պար, հալայի հորանի պես՝ ձեռք ձեռքի ընձած պարերի ընդհանուր անունը (Բայբուրդ, Իզդիր, Արփաչայ, Կարս, Էրզրում):

Մարակ, յերակ ՉԱՐ 3, 388 - երկար ժամանակ, յարակիլ - տևել, երկարել

Մունիս - հունիս (ՉԱՐ, 409) Գրոմեական *yunius* վեցերորդ ամիսը՝ նվիրված *junon* աստվածուհուն: Բարբառներից **Նոր Նախիջևանում՝ ունիս:**

Յեսան ՉԱՐ 3, 326. տես նաև **հեսան**
Յիմար, հիմար ՉԱՐ 3, 395 - խենթ, անմիտ, արաք. **himar** - էշ քառից: Բոլոր բարբառները գիտեն՝ ոչ էշ իմաստով:

Յոպոպ, յոպոպիկ, ոպոպ(իկ) ՉԱՐ 3, 406, ՉԼՔՔ, Գ, 300 - տես նաև **հոպոպ:**

Յոշկի Բալու 491 - մի տեսակ հարավային կաղնի. տես **հոշկի:**
Յօտանել /ԳՔ 307/ տես **օրթօտ**, **օրթօտ < օրթյօտ**

Ե

Եազուզ ՉՔՔ 333, նազուկ 500 - քնքուշ, փափուկ, քարակ, նուրբ ձեռքեր, տերև, բուրդ, հաց:

Եաթ /ԳՔ 808/ - գերանդու թռնակ. հայերենին է անցել աքքադերենից, սապ արաբերենին, հայերենից քուրքերին (ՄԱՍԵԺ XVI, 238):

DS 2480 irak, irağ, irak, iran - հեռու, երկար

DS 4040 unis - հունիս ամիսը (**haziran**): (Յոզգաթ, Չայրալան, Ալդերմիջի):

DS 2320 haysana - սրաքար, հեսան
OTS 296 himar, hmar - էշ (արաբերենից):

DS 2388 hipop - սանրով թռչուն (Իզդիր, Կյուրասոն), **DS 4519 huphopik, huplop, DS 2356, 2406 hop hop (II), hophopik, DS 2405 hoplop (II)**

DS 3309 od (II) - խաղողի ետած ճյուղեր

DS 4605 nezik - նուրբ, զգայուն, **DS 3250 nezuk(IV), nezik(V)** - անթթամոր խմորից սերուցքով մածուցացնելով չիմված և սաճի վրա թխված (Բաբերդ, Սարիղամիշ): **DS 4605 nezik** - նուրբ, զգայուն:

DS 3241 nat (I) - գերանդու կոթ (Սարիկամիշ, Բայբուրդ, Շավշատ, Արդվին, Բուրդուր, Կարս), **DS 4604 nat (I)** - գերանդի կոթ (Ուլուշիրան,

Նանիկ, նանա, նան, նաննի /ԳԲ 809/, ԳՐԲ 500, ԺՂԼԲԲ 4, 18 – օրոր, օրորոցի երգ (Պոլիս, Ղարաբաղ, Երևան, Թբիլիսի):

Նանիկ, նանուկ – հորաքույր, մեծ քույր, մեծ հարս:

Նարեկ ԳՐԲ 500 – կռան, որի ձկան բամակի նման սուր կողմը կը կոչվի նարեկ (Ազգ. հանդ) (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Նարնջի /ԳԲ 809/ - 1. նարնջագույն, (Վան) 2. նոնագույն խաղող (Սիվրի-Ղիսար), 3. փայտ, որ խաշելով նարնջագույն ներկ են ստանում (Ղարաբաղ, Վան):

Նան, կոչականը՝ նանե, նանա, նանի – ով մայր (Երևան, Ալաշկերտ, Մուշ, Վան, Մուրմարու):

Ների ԺՂԼԲԲ 28 - արու (հոտի առաջնորդ) այծ
Նոնոշիկ /ԳԲ 815-816/, ԺՂԼԲԲ, 4, 41 – ինչու համար առանձին նստեր է նոնոշիկ, էջ 54 – նունուշ, նունուշիկ – քնքուշ, մատաղաշ, սիրունիկ: Նունուշ, նոնոշ, նոնոշիկ /ԳԲ 816/ - սիրելի քնքուշիկ

Նոր (ՂԱԲ, 3,466)հ.-ե. nevo, nevyo – ից – նոր, թարմ:

Շիրան, Գյումուշհանե):

DS 3238 nanay - հարսանիքներում առանց նվագի թուրքու երգով պարվող մի ժողովրդական պար (Կարս):
DS 3240 nari (I) - մի ժողովրդական պար:

DS 4603 nanuk - հորաքույր:

DS 3239 nari (II), nara (III) - մուրճի սուր կողմը

DS 4603 narunci - նարնջագույն (Գյումուշհանե, Ուլուշիրան, Շիրան)

DS 3238 nana – Շատ ծեր, հիշողությունը թույլ կին: (Բայբուրդ, Գյումուշհանե) թուրքերենը՝ **nane** (DS 3246), **ana**:

DS 3247 neri - երկու տարեկանից վեր արու այծ
TPC 681 nonos, TS, 587 – պստիկս, փոքրիկս, բալիկս, փիսիկս

DS 3255 nor, nur – լոռ: **norcuk (DS 4606), norflik** – ժածիկ: Պանրի շիճուկից պատրաստվող մի տեսակ ժածիկ: **lor** նաև

պանրի շիճուկ է նշանակում:

Նվիկ<նուիկ (կամ նուիճ) ԳՐԲ 3, 470, /ԳԲ 516/, ԳՐԲ 506 – չավաշարիւն. Շատ բարբառներ գլխեն՝ վիճ, վիժ, վիճե, վիճե նկերով: (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Նուրար պրս. < nūbār, naubar առաջին բերք նախալոյք. Պարս.՝ **nobar** – նոր բերք (ՂԱԲ, 3, 471), Մուշում 3 տարեկան էգ գոմեշը՝ նուպար (ԳԲ 816):

Նուկի /ԳԲ 731/, ԳՐԲ, 3, 471 - ասորական ձկնից է փոխ առյալ. տես **ուևկի**, Բալու 493 – հեղուկների չափ **ուևկի** (նույնն է **ուևճա**): Առկա է մի շարք բարբառներում: (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

Շ

Շակալ, լակալ - բերան – մեծ՝ բաց բերան (Վան, գր819, տես նաև **լակալ** –հին մաշած ու պատռած կոշիկ(Վան) ԳՐԲԲ, Բ, 196):
Պանկոֆը կապում է անապահով էջի բառից կատարված ստուգաբանության հետ (ALT, էջ 53):

Շարաք ԳՐԲ, 3, 479 ասորերեն՝ **šabbəda**, եբր. **šabbəa**, սեմ. **sbt** – հանգիստ

Շարաշ ԳՐԲ, 4, 55 – 1. բանթող, աշխատանքի դադար, 2. նվազացողնե-րին տրվող դրամ հարսանիքներում

DS 3253 nivik, nevek – քովաշ տերևներից կերակուր (Թոքատ, Ավագ, Օրդու, Յաջըրկյազ, Սամսուն):

DS 3256, 4606 nubar, nubar etmek – նոր բերք (**turfanda**) առաջին վաղ բերքի մասին (Բաբեղո, Սարըկամիշ, Կյուրաստն, Էրջիս, Վան, Իգդիր, Կարս):

DS 8257 nūgū (I) - մի ծանրության միավոր, չափի միավոր, **DS 3256 nuğū** (Գնեներև, Ավագ) ուևկի (նույնն է ուևճա): Առկա է մի շարք բարբառներում:

DS 3757 šekkal – հին կոշիկ (Թիբլիս) **DS 3059, šekal** (Վան):

DS 3732 šabat kün = cumertesil - շաբաթ օր, **cuma** = ուրբաթ + **ertesil** – ուրբաթի հաջորդ օրը (Քոնյա, Բաշիոյուկ, Կրշեհիր)

DS 4717 šabaş - հարսանիքներում դիուլչիի հավաքած փողը՝ հարսանիքից հետո (Վան, Կարս, Իգդիր)

Շաղգամ, շողգամ, շաղգամակեր, շողգամակեր /ԳՔ, 820, 836/, ՉԱՐ 3, 489-490, պրս. **šajgam,** արաբ. **saljam:** Աքքադական արձանագրություններում հանվանվում է **šam lapat Armanni** - հայկական րույս:

Շախտա /ԳՔ 819/ - սաստիկ ցրտից հետո փչող խորշակ, որ խաղողի քիփերին է վնասում: (Երևան, Արարատյան, Բողազլըյան)

Շատարար /ԳՔ 823/ - լայն ծակերով մեծ մաղ, շատարար - մաղ հյուսեալ ի փոկոյ խարթալ ցորենոյ՝ գարսոյ բրնձոյ (ԵՂՔ): Ուտիերեն՝ **šadara** - մեծ ծակերով մաղ: **Շատարար, շատարար ԳՔ 511, ՉԱՐ, 3, 499** - կալեմաղ, շատարարել - շատարարով մաղել (Ղարաբաղ, Արարատյան, Երևան):

Շաւառն ՉԱՐ, 3, 505, /ԳՔ 825/, ԳՔ 512 - եղեգ, երաժշտական փող, **շաւառ** - քամանչա, շաւեռ(ք): Բուլղանդիսում՝ **շաւերք** - թելավոր նվագարան, Ակարանում՝ **շաւերք** քաշել - նվագել (քամանչա), շաւեռ-մալեռ - 4ան թելերի ծայրը:

Շեղջ - կույտ, դեգ (ՉԱՐ, 3, 509, առկա է բազում բարբառներում) (**շեխջ**՝ Ալաշկերտ, Մուշ, Վան):

DS 1051 çalgam (III), şalgam, **DS 3733 şağlom** (Ռիզայե, Չայեյի), **şalham** (Նիզդե):

DS 3735, 4717 şahta, şahda - եղյամ (Արևելյան Բայազետ, Վան, Արճեշ, Իզդիր, Կարս)

DS 3732 şadara - տես **sarat, DS 3733 sadra (I):** Մխամամբ այս բառերը միացված են **sarat**-ի հետ (տես էջ P, 37, 109):

şavar (III) - դուդուկ, **DS 4721 savor çalmak** - դուդուկ փչել, **şavur (II)** - դուդուկ (Քերթուկ):

DS 1025 ceç(I), çeç etmek, çeç görmek «ցորենի կույտ չափել կալում» (DS 873-874 - (I), 2): **չա** նաև **şec** արտասանությամբ «ղարմանի հետ խառն հացահատիկ» (DS 3756, Յոլաթ, Շահուրաղլը, Ադանա, Մալաթիա, Ամասիա,

Թորատ և շատ այլ բարբառներում): **չապ** չունի մյուս՝ **չեչ, չանչ** բառի հետ, (ALT, 132):

DS 3788 şitil, setil, şitillemek, DS 4729 şitil - 1. ծաղկի սածիլ, **DS 3647 sitil, sitil lemek** 2. սածիլ: **TS V, 36H çitil, DS 1243 çitil** - կանաչիի բանջարեղենի շիթիլ, **DS 1151 çetil, DS 4473 çitil** (Իզդիր, Կյուրաստն, Յոզգաթ, Քիլիս):

DS 1024 cıcuk, cucuk, çucuk, çicük - պանիր և ժածիկ պատրաստելիս, **cücük suyu** - պանիր կամ ժածիկի ջուրը **cücük (VI)** - չիբանի մեջտեղում գոյացած թարախի շերտ (Մալաթիա, Կայսերի): **DS 4730 şijük** - պանիրի ջուր (Կարս):

DS 3780 şinik, DS 1228-1229 çinik, canak 2, cinik - աման 8 կգ-անոց ընդեղենի չափ (Սիվրի Չիսար, Կեսարիա, Յոզգաթ, Չորուր, Զյոթսիա, Էսկիշեհիր, Բուրդուր, Մերզին, Ավաղ)

DS 3789 şivkam - խաղողից երկրորդ անգամ ստացվող հյութը, **P 110 şilkam, şivkam** - խաղողի չիվերի մզվածքը (Փուլուր, Մալաթիա, Արաբկիր, Աղին, Ելագիթ):

DS 3767 şilar - խակ շիր (Մուշ, Բիբլիս): Մխամամբ Դանկոֆը թիեցնում է հայերեն

Շիթիլ ՉԱՐ 4, 639-640 - ասոր. **şitlu** «ծիլ, ընծուղ», **şatālu** - տնկել: բոլորի ծագումը սեմական է /ԻՆ, 4, 31/: Գիտեն բոլոր բարբառները:

Շիճ ՉԱՐ, 3, 518 - քամվել, թորել, մղվել շեն, **շճուկ** - մածոնաջուր: **ՔԱԳ, 433** տունուկ. բարբառներում՝ **շիճուկ, շղուկ,** նույնիսկ Անբաստիայում **սուճուխ** - պանրից կամ մածոնից քամված դեղին-կանաչ ջուրը: /ԻՆ, 4, 31/:

Շիճիկ, շճիկ /ԳՔ 829/ - արմտիքի մի չափ 4 կոտ կամ 1,4 քիլո. բոլոր լեզվաբանները կարծում են իրենարե-նից է փոխառությունը (Սիջազետքից): Մուշ, Բողազլըյան:

Շիվքամ /ԳՔ 830/ - շիւ+քամ. Արաբկիրում՝ հնձանից ելած մնացորդը, դիրսը, շրուանդ, գրաբարում **շիւանք** - կաշի, կեղև, կրորիկ (ՄԱԱԵԺ XVI, 239):

Շիր - սալոր (ՉԱՐ, 3, 522, 4, 157) /ԳՔ 516, շիրենի - շորի կամ սալորի ծառ. գիտեն **շրո, շլոր**

ծնով շատ բարբառներ: Այն առկա է նաև արքայդերեմում (ՄԵ, №4, 33-34, СЯА, 283-284): Արքայդերեմ **šallur** -AHw1149:

Շոհ /ԳՔ 836/ - այլուրե կամ օւլայն պատրաստված ջրախի խյուս, որի մեջ թաթախում են մանածը կամ կտավը: **Շոհ ՉՔՔ 520** - այլուրի, խեծի խյուս, շաղախ, որի մեջ թաթախում են կտավը, որպեսզի պնդանա: **Շոհ տալ** - մանածը կամ կտավը շոհի մեջ թաթախել, շոհավա, շոհել (Արաբկիր, Ղարաբաղ):

Շոշալ ՉԱՔ, 3, 510 (նաև չոշալ), **շեռ** - մեզ կա բոլոր բարբառներում: **Շոշալ, շոշալ ԺՂՔՔ, 4, 85** - շոշո ծայն հանելով, Սեբաստիա՝ Ավեդիա շառ, շիռ, շիր, շոել

Ո
Ոլոռն ՉԱՔ 3, 551 - օլոռ, ուլեռ: **Ղրք, հուլեռն, Ն. Նախիջևան՝ ուռեյ, ոլեռն, Խոտորջուր՝ օռել** /ԽՆ 4, 31/:

Ոճորք /ԳՔ 852/, անճա ՉԱՔ, 1, 140 - առաստաղ, առիք, ոճորք, թերևս արաբերեն **ijār** - տանիք բառից:

Ոսկի ՉԱՔ 3, 365-367, բարբառներում՝ օսկի, վըսկը, վէսկի, իսքա

սալոր -ից (ALT,162): Սինչոն հայերենում բոլոր բարբառներն էլ գիտեն **շլորը**:

DS 3792 şoy - 1. գործելու թելերը պնդացնելու համար թաթախել այլուրի խյուսի (Սուևոլուրու, Չորում, Մարա), Նիզդե):

DS 3749 şeruş etmek, şerşeruş /555-ի տակ չկա, կա չուս 1558/
DS 3750 şırşır (I), şar şarlan, şar şar - շատ և երկար անձրև, վազող ջուր: **DS 4725 şırlamak** - նվազ ծայն հանելով ջրի հոսք

DS 2451 hürle - անասնակեր, եզի կեր: **TS 367, TPC 417 hürle** - ուլոռի տեսակ. **mercimeke benzer Türkiye asilismi hürledir Kam, os XIX, 178:**

DS 2325 hecer - առաստաղ, ոճորք (Էրեյլի, Քոնյա): **DS 2248 hacere** - առաստաղ (Քարախիսար, Ինջեսու Դեբլի, Կայսերի, Ֆետուլլահ):

BAS 226, oski - altun para, lira mavro oskisi, gaco oskisi (Կարազոյոզ ներկայացումներում ծածկանուն altun-ի փոխարեն):

նսկր - ոսկոր (ՉԱՔ 3, 567, 568), բնիկ հայերեն. բարբառներում օսկո օջ արմատից: Ոսկոր, վըսկուռ, Օսկեր, ուսգուր և այլն:

Որոմ - պատ (ՉԱՔ,3,583): Թարբառներում՝ Ջուղա- վորմ, Խոտորջուր- վօրմ, Ազուլխ- ուրման, Մակու- որմ:

Ուոնառ - ոտքի կապ, **առնել ՉԱՔ 1, 261-262** - անել, շինել, գործել. հայերեն **ոտն** և **առ** բառերից:

Որոմն ՉԱՔ, 3, 585, օրոմ-բալու 565 -ցորենին վնասող մի բույս, որոմուտ Սեբաստիա՝ Օրեմ, երզնկա՝ որոմպակաս (ՍՍՍԵԺ XVI, 237):

Ուի ՉԱՔ, 3, 619 - խոտոչ կամ փոս՝ լիծ, որի մեջ ջուր է հավաքվում: Ուրոչ բարբառներում՝ Գոփ, հուր, օփ - շումերա արքայական բառ: Տես Գոփ, հուր (Մուշ, Շատախ, Չենկիլեր Խիան), **օփ /ԳՔ 873/**

Օթեկան, օթել - նախորդ օրվանից մնացած. **ՉԱՔ 4, 609-610** (Ղարաբաղ, Բողազլույան) ՉՔՔ 680

DS 3291 oskor - կաշառք **BAS 226 osgor** (Սամսուն, Էրզուրում, Գյումուշխանե), **oskuru yutmak** - կաշառք առնել:

DS 329 armu- տան եզրերին շարած քարե շարքերը (Դիվրիզի, Ավազ) **arum** (DS 320) ճյուղերով սարքած պարտեզի պատ, **orum** (DS 3353) արտի շուրջը սարքած ցանկ:

DS 3264 odnar - կթելիս հանգիստ մնալու համար կովերի ետևի ոտների կապված վիճակը (Ռիզայե, Կապուսանփաշա և գյուղերը Չայլի):

DS 3288 orim karamuk, **DS 3290, 3487 orum** - արտերի քարանջում բուսնող մի վնասատու բույս:

DS 2404 hop (III) - արտերը ջրելու նպատակով արտի թարձր մի տեղում սարքած քարավազան (**havuz**): **DS 2405 hope** - ջրավազան (Խոզաթ, Թուրքեյի, Չճշկածազ)

DS 3293 otegün - Նախորդ օր (Շալշուտ, Արդվին): Կատարվել է բաղարկություն օթեկան բառի, կան և թուրքերենի **gün** օր բառերի միջև: Եթե **gün** բառն է, ապա ի՞նչ է առջևի **ot-**:

Օխ /ԳՔ 632/ - համի վրա է հաստատված արորի առաջին կենը: **Օխ** ՉԲԲ 384, ԺՂԼԲԲ, 4, 776 - արորի ձող, արորի երկար կորածն ձող, որի վրա հազգված է լինում մաճը, ԵՄՐ 221:

Օփ, տես հոփ և ոփ: **(Գոփ** - բացականչություն:

Օղորդ ՉԲԲ 421 - ուղիղ, ճշմարիտ, ՉԱԲ, 3, 596 ուղիղ բարբառներում **ուղղորդ** ձևից է: **օղորդ** > **ղորդ** /ԳՔ 697/ ճիշտ, ուղիղ, ղորղիլ - ուղղել (Ալաշկերտում, Մուշում՝ օղորթ): ՂԼԲԲ, Գ, 356-357, 360:

Որթյօտ, օրթօտ /ԳՔ 307/ ՉԱԲ 3, 386. **Յատ-ից, յատոց** - կեռ դանակ: Այս արմատի մյուս ձևերն են՝ **յօտ** - որթի կտրած ճյուղ, որից **յօտել** - որթի ավելորդ ճյուղերը կտրել, **յօտոց**: **Գօտ** - հատած ուշ որթյ (ՄՍԱԵԺ XVI, 237):

Օշիկ /ԳՔ 1135/ - շնիկ /մնկ./ (ՄՍԱԵԺ XVI, 240): **Օշո** (Պոլիս, Տիգրանակերտ, Եվրոկիա):

Օռոց, օռց /ԳՔ 949/ - իլիկ (ՄՍԱԵԺ XVI, 239):

DS 4610 oh - արորի հողից դուրս մնացող երկար փայտե մասը (Գյումուշհանե, Կարս և գյուղերը):

DS 4614 op - առուն ցատկելիս արվող բացականչություն:

DS 4609 oğart - ուղիղ, ճիշտ (Չորում)

DS 3309 öd (II) - խաղողի տաօ անպետք ճյուղերը (Աղանա)

DS 3356, 3292 oşik, õşik - շուն (Երզնիցան, Արարկիր, Մալաթիա, Ելազիք, Ադին)

DS 3344, 3345 öreki (IV), örok (VII), öreki öre (V), örü (VII), örogö, öregü, oregy, örog - իլիկ, բուրդ, թել մանելու գործիք. (Օրդու, Արարկիր, Սամսոն):

9

Չանաք - բամբակաքաղ, չանաքել - քաղ հանել բամբակի արտը, փլկեցնել (գր875, Մալխասյանց ԳՔ, 4, 9, Արարատյան, Երևան, Արողարապատ, Կոոր) ՉԲԲ, 539, պարսկերենից: **Չանաքավոր** - բացված բամբակները հավաքողներ:

Չափ ՉԱԲ 3, 626-627, /ԳՔ 878/ - չափ Վանում՝ ցորենի չափ, զանազան չափեր, չափս/հե, 4, 32/ **Ցափ**-ը նաև օգտագործվում էր որպես չափ: (տես Տափ):

Չափոել - Բալու 506: **Չափար** պու. < **Շար** ՉԱԲ, 3, 627 - ցափից մացառներից շուրջանակի պատ, պարտեզ: **Չափընել** ՉԲԲ 540-շրջապատել, թուղթ դաշանգում:

DS 1137 çeneyh - արտից բամբակ հավաքելը (Կարս, Իզդիր):

DS 1072 çap (I) - արմտիքի չափ (Վան, Օրդու, Էրճաշ, II հասակ, III կապ, դատա, խուրձ, բուև և այլն)E 167-ում միայն 1255, 1276:

P, 32, 98, DS 1142 çeper (I) - այգու շուրջը մացառներ, **DS 1231 çiper** - պարտեզի եզերին փշոտ բույսերից սարքած ցանկապատ, **çeperlemek** - ցանկապատել (Դիվրիկի, Սվազ, Ջարա, Իզդիր, Շալշատ, Գյումուշհանե):

Չեմուլում ժՂԼԲ, 4, 135 – չհամաձայնել, նազ ծախել, խտրով մեծել: **Չեմուլում անել /ԳՔ 849/, չեմ-չում անել, չեմ ու չում** – նազ անել (երևան, Թբիլիսի, Ղարաբաղ, Խոյ): **ՉԱՔ 3, 561-562, 622** – բացասական կազմող մասնիկի եական կամ օժանդակ բայի ժխտական ձևն է. **եմ+չ = չեմ, չոչ**:

Չեղ, շեղ, չեչ /ԳՔ 879/ – նույնն է կովկասյան լեզուների նման, վրաց. **ճանա** «խաղողի կեղևանք»: **ՉԱՔ 3, 627** պրս. **چاغ**, Բալու 505 – չարչ, չարչ ենել, չարչել (շեղջը շրջել) /Խ, 4, 32/:

Չեչ ՉԱՔ 541, ՉԼԲ, 3, 627 – միջից մեղոր թամած մեղրահաց, Բալու 506 մեղրով լեցուն բջից: **Չեչ մեղր** – բջիջեն չզատված մեղր /Խ, 4, 31/:

Չէ, չէ ժՂԼԲ, 4, 136 – ոչ, չէ չէ պոզեր (ՉԹ), եական կամ օժանդակ բայի ժխտական ձևն է:

Չեչիլ պանիր /ԳՔ 541/ – ձեռքերի (թևերի) վրա են փաթաթում եռման ջրից հանելով, որը դառնում է թել-թել: (Շիրակ, Արարատյան,

DS 1129 չեմչիմ etmek – խոսքը բերանում ծամծով, **չեմչիմե-ufak-tefak** հավանաբար չնչին բառից | «աննշան». **չուչու** > **չեմչիմ** (Ուլուշիրան, Շիրան, Գյումուշհանե):

DS 1031 չաչ (V), չեչ cec, cac – ցորենի կույտ, **DS 1102, 1105 չեչ etmek, cec etmek** – դարձանից գատված, հատիկ-ները մաղով անցկացնել՝ կիտել, շեղջ անել: **P, 97, 97¹, 98, DS 873-874 չեչ (I)** – ծղոտից անջատված ցորեն (նաև՝ **չեչ, չիչ, չիջ, ces**):

P, 26, 98 չես – մեղրով լեցուն բջից. **DS 1104 չեչ (II), (չեչ)** – բջիջի վիճակում անմեղր փեթակ, **DS 1105 չեչիլ bal** – փեթակի մեղր (Ռիզայե, Արաբկիր, Աղքն, Խարվիտս, Արդվին, Սալաթիա, Սվազ):

DS 873 cece (II) – չէ չէ (yok), Bizde şeker cece – չկա (Տրապիզոն, Խաչավեռա, Մաչկա):

DS 1105, 4476 չեչիլ – յուղը համած կաթից պատրաստվող պանիր (Մերզիֆոն, Ամասյա, Չայազըղ, Արփաչայ, Բայբուրդ,

Նրասպիզոն, Լոսի):

Չրիկ, ճկուրիկ /ԳՔ 713/, ՉԼԲ, Գ, 385 – ճկույթ. ճրիկ, չրիկ, ճքնիկ, ճքնուկ, **ճլտիկ, չկիթկ** ՉԱՔ, 3, 204-205 ճկույթ-ից:

Չիթ, չթե ժՂԼԲ, 4, 136 – յսավաճառ, չթեղեն, չթածակ, **չիթ ԴՔ 880/** – չկա բացատրություն (Վաշեն):

Չիչի /ԳՔ 880/ – միս /ձնկ./ ճրիլիխ:

Չիչիմամա – Աճձրև գալու համար երեսաները ձողի ծայրին են անցկացնում տիկնիկի կերպարանքով և նիզակի պես պատեցնում են: Իրենց էլ հին շորեր են հագնում: Չեթեթերից էլ ամաններով ջուր վերցրած միմյանց վրա են շաղ տալիս: – **Չի չի** մաման ի՞նչ է ուզում. – Աստծուց անձրև է ուզում. – ասելով՝ ուտելիքներ, նվերներ են հավաքում:

ԳՔ 880 Չիչի մամա Ակնում Լուրինն է, ծղոտե տիկնիկը: Երաշտ ժամանակ Չիչիմամայի խամաճիկը տներն են ման ածում երեսաները՝ վրան ջուր թափելով, կարծելով, թե այդպիսով անձրև կգա:

Չինչ ՉԱՔ, 3, 561-562 – տկար, չնչին, չնչիկ, ոչինչ: **Չինչ < ոչ, ո+չ, օչինչ** Օղոու (Բիւրակն, 1898, 866):

Սարիղամիշ, Իզդիր, Կյուրասոն, Էրզուրում):

DS 1193 չուկ parmak – ճկույթ

DS 1240 չիտ – գլխաշոր, 2. դաճած չիթ, **P, 56, 59 չիտ-yazma, DS 4479** – գլխաշոր, բամբակյա կտորեղեն (Մալաթիա):

DS 1204 չիժ (VII), չիցե (III), cice (IV), cici (III), cicik (V) միս (մանկական):

P, 73, DS 1204 չիցիմա (III) – անձրևի բռնված մեկի վիճակը:

DS 1226 չոնչե (II), չոնչիկ (III) – փոքրիկ (Փղնարբաշ, Կայսերի):

Ոչ+ինչ (Արևելք, 1888, նոյ. 9 - օչինչ գորինգ օլմաք) /ԻՆ, 4, 32/:

Չինչին /ԳՔ 880/ - ծմեռային մի թռչուն է (Բութամհա) /ԻՆ, 4, 32/:

Չլուտ, չլտել /ԳՔ 881/ - մերկացնել (Վան), **չլլուտ ժՂԼԲԲ, 4, 138** - թափած, թափքիած, **չլուտ** - 1. բոլորովին մերկ, 2. շատ աղքատ, (ՄՄԱՆԺ XVI, 240):

Չմչմակեր ՉԲԲ 543 - քիչ-քիչ, չուզելով ուտել:

Չոր ՉԱԲ, 3, 630-631, բնիկ **k 2.soros**-ից՝ ոչ թաց:

Չորաթան, չորթան ՉԱԲ 3, 630 - **չոր+աթան** /ԻՆ, 4, 31/:

DS 1226 činčin (I) - ճնճողիկի մեծությամբ հողագույն մի տեսակ թռչուն:

DS 1174 čillot - աղքատ, սոված (Վան):

DS 1222 čim, čimčim (I) - քիչ-քիչ ուզելով (ուտելիք), **čimi čimi, čim čam, čim yam** (Սիմոպ, Գյումուշհանե, Սվազ, Ամթաքիա, Երզուրում):

DS 1270 čor - առանձին չի գործածված, այլ չորթան (**cortan**), չորթութի (**cortuti** - շաղգամի թթու բառերում): **DS 1270 (VIII)** բերք չսովող հող, չոր:

DS 1002 cortan (II) - թանի նստվածք (Կարս, Երզուրում):

Չոյ անել, չոչել (գր885), փոքր մանուկներու չորս ոտքի վրա կրթալը (Արարատյան)

Չու /ԳՔ 883, 885/, **չոյօ** «ջորի» /ձճկ/:

Չոչիկ, ջորի ՉԱԲ, 4, 132 - չոչուկ (Տիգրանակերտ, Ակն), **չոչ, չոչ** - էլ (Վան), **չոչո** - էլ /ձճկ/ Երևան, չո չո, չու չու...:

Չուստ ժՂԼԲԲ, 4, 144 - 1. արագ: Ով չուստ, նա կուշտ: 2. **Չուստիկ, չուստ** - հողաթափ, տանը հագնելու կոշիկ ես մի փինաչի եմ չուստեր եմ կարկատում, (ՄՄԱՆԺ XVI, 240):

Չոել /ԳՔ 887/ - լայն-լայն բանալ (աչքերը, մատները, բերանը, ոտները): **Ղրբ.**՝ աչքերը չովիլ (Երևան, Թրիկսի, Ազուլիս):

Չոիկ /ԳՔ 882/ - 1. ջրվեժ, 2. քիչ վազող ջուր: **Չոալ, չոչալ** - ԲՍԳ 458 ջրի թափվելու, վազելու ծայն (բնածայնա-կան): **Չըռ-չոտ** - ջուրը քիչ աղբյուր, որ վազելու ատենը նույն ծայնը կիսանե չոյալու, առատ թափվող անձրևի, հոսուն ջրի ջրվեժի ծայն /ԻՆ, 4, 32/:

DS 1256 čöc etmek, čöcjenmek(II), čöcjenmek, čöc etmek - երեխաների սողալը, չարչարվելը քայլելու համար, (Շավշուտ, Իգդիր, Կարս, Արղահան):

DS 1309 čüsük (I) - էլ /ձճկ/, **DS 1256, 1265, 1276 čoc, čocik, čocik** - էլ: **DS 1273 čoš, čocik, čoc čocik** - անասուններին կանգնեցնելու, **DS 1295 čös (II), cüç** - էլ կանգնեցնելու (Էրճաս, Սվազ, Գեմերեկ, Կայսերի, Վան):

DS 1305 čust - անմշակ կաշվից կամ ներքանի կաշվից պատրաստված կոշիկ, **DS 986 čistik, čistik** - ոտնաման (Տրապիզոն, Փասինլեր, Երզուրում, Արղվին):

DS 1187 čriak (I), čriak (I) - չռած, աչքերը դուրս ելած (Արղահան, Մալաթիա, Չեքիմհան):

DS 1184 čurčur (VII), čur (I) - նվազ, հոսող ջուր, **DS 1186 (III)** - բարձրից հոսող ջուր, **čurčur (V)** - բարձրից հոսող ջուր, **DS 1291 čör čör (II)** - նվազ, բայց շարունակ հոսող ջուր, **ջրի** հետ խառնված է բնածայնական՝ **չոալ** բառը (Մամուլե, Մուշ, Ելյազիք, Սիվրի Չիսար, Աղին):

Պ
Պալանկ-պալակ /ԳՔ 890/ - քուլա-քուլա նաև /ԳՔ 164/ - բալան-բալան, պալաք-պալաք, քուլա-քուլա (ծուխ, բոց, անպ, փոշի): Վանի բարբառ. պալաք տալ բոցը առատորեն, (ՄՍՍԵԺ XVI, 241):

Պալավար, տես բալավար, բարավոր

Պալաքար, պալ, պալ քարեր /ԳՔ 891/, ԳԱՔ, 4, 4 - խոշոր, ապառաժ քար, պալքարաժայռ (Բուլանդիս, Մուշ, Վան):

Պահ պահ, պահո

Պատ /ԳՔ 898/, ԳԱՔ, 4, 32-34 - բուլորտիք, չորս կողմ, շրջան, որմ, պատել - շրջապատել: Աքքադերեն՝ **pātu** - սահման, շումեր. **bad, bat** - որմ, շրջապատ: Բուլոր բարբառները գիտեն **որմ, պատ** նշանակությամբ, իսկ Գանձենը նաև **ցնկապատ**:

Պատառ ԳԱՔ, 4, 35-36 - կտոր, բեկոր, պատառել - կտրատել, աքքադ. **patāru**: Բազմաթիվ բարբառներում պատառ-պատառ, /ԳՔ 901/ պատռ պատռ (Արաբկիր):

DS 3382 palak-palak (II-III) - կրակի ալիք՝ ալիք լինելու մասին, կտոր-կտոր:

DS 3379 pahaa - «բա եղավ» (Բայբուրդ, Սարիղամիշ, Իրխշի):

DS 3467 polakar - կարծր և ծանր քար, գրանիտ (Ախլաթ, Բիթլիս):

DS 3379 pahaa - «բա եղավ» (Բայբուրդ, Սարիղամիշ, Իրխշի):

Դանկոֆը իր կորպուսում նշում է միայն **պատ-ը**՝ տես ALT 123, իսկ բայական **badlamak պատել** ձևը չի նշում, տես **DS 470 badlamak** - անասունների, բաղի, պարտեզի, արտի մեջ ջնմոնելու համար շրջափակում են եզրերը ցանկով: (Գյումուշիանե, Էրզինջան, Գիրեսուն):

DS 467 badır badır (II) - հին ու մին, պատռած:

Պատիժ /ԳՔ 900/ - կանաչ լոբի (ևոր Նախիջևան), կանաչ բակլա (Եվրոկիա), պատուժ ԲՍԳ 464, (ՄՍՍԵԺ XVI, 237):

Պատուհան /ԳՔ 901/, ԳԱՔ, 4, 50 - պատու+հան:

Պատրույգ պատրույկ ԳԱՔ 453 /ԳՔ 902/ բերուկ Դարենդե **bedrak** (Բուղազով, 1, 247), (ՄՍՍԵԺ XVI, 238):

Պար - նախնական նշ. «շուրջ, շրջան», խումբ հորա, խաղ, կաքավ, պար ամուլ: Գիտեն այս բառը գրեթե բոլոր բարբառները, ԳԱՔ, 4, 54-56:

DS 3410 patıçlı - նոր կանաչ լոբի (Ռիզայե):

DS 4645 petuhan - այնտի կեղտոտու-թյունը բակ թափելու համար, ներքևից բացված պատուհան: Նաև՝ **badıfan, DS 466** - քրի մայր առվից բացված երկրորդական առվի սկիզբը՝ բերանը (Մալաթիա):

DS 3419 pedrik (II) - մաքրած, սանրած **pedirik** - ոլորելու վիճակի հասած բամբակի քուլա - պատրույգ:

Խ. Ամիրյանը թվով 24 պարատեսակներ է պարերգեր է նշում (ՉԲԲԱՄ 11) **ahçık bar**<աղջիկ պար, **kete bar**<գաթայի պար, **kotanabar**<գութանապար, **dep şorora**<նե շորորա, **teşi bar**<թեշի պար, **lavik bar**<լավիկ պար **çapik/çepik bar**<ծափիկ պար, **çap bar**<չափ պար, **bedirik bar**<պատրույգի պար, **bar**<պար, **bardız bar**<պարտեզի պար, **bızdık bar**<պզտիկ պար, **poç**<պոչ, **poççik (bar)** պոչիկ, **vardivor bar**<վարդավառի պար, **arsağ(ı)** <վարծակի, **dasniçors** <տասնչորս, **dudu maman bar**<տուտու մաման պար, **dudu bar**<տուտու պար, **dudu(m) bar**<դդում պար, **kağos bar** <քաղոց պար,

kaşenk baru <քաշենք պար,
goncut baru <քունջուտի պար,
oynar <ոյնար,
gövenk <զովենք, նաև
տեղանուններով. **gümri**
bar <գյումրիի պար, **Hemşin**
horanı <Համշենի հորան, **eski**
Hemşin <Հին Համշենի պար,
Maro <Մարո, **Tello** <Չելլո,
dürük <Տյուրիկ:

Պար – Հայարնակ շրջաններից
են մի շարք պարերի
անվանումները **süsen, sümbül**
(**bari**) (կանացի ժողովրդական
կենտ պար, Կարսում, 3725):
tarabul – միտեսակ
ժողովրդական պար (DS 3831,
Մերզիֆուն, Ամասիա):
Տարասպուլայ-ուդի կամ վիճի
նման երաժշտական գործիք (Ն.
Սկրտչյան, ԵԲ, 257, 3572)

Պար – տես փառ՝ խմորված
հեղուկի վրայի շերտը, խավը,
օրինակ քացախի վրա (Միվրի
Հիսար, Կան, Բողազլույան):
մար՝ /ԳՔ 760, 902, 1064/, ՀԱԲ,
4, 482 (ՄՍԱԵԺ XVI, 240):

Պարան /ԳՔ 902/, ՀԱԲ, 4, 56 –
չուան, այգիների չափ, մի
տեսակ չափ, որթատունկերի
շարք, **փորված բարակ գիծ**,
ակոս: Բարբառներից անցել

DS 530 bardız baru, DS 543
sekme (II) barı – էրզրումի
պար, **sarhoş Barı** – հարթածի
պար, **DS 2272 hançal barı**
(ղաշույնի պար) **DS 523 bar (II)**
– շրջանաձև ձեռք ձեռքի բռնած
ազգային պար: **DS 131 ahişka**
barı (աղջկա պար), **ağır bar**
(ծանր պար), (Բայրուրը)
պարելու ժամանակ ասում են՝
alaşağa, alaşağa, DS 1342
daldalar barı, dasniçors,
dasniçors barı (Erzurum)
Sarhoş barı: Մեր կողմից
ավելացնում ենք՝ **ağca ferik**
(**DS 86**), Կարս **ağır bar (DS 91)**,
but barı, entel barı (DS 104)

DS 522-523 bar – փառ, **DS 3126**
mar, DS 3169, 4443, 3394, ALT
145-146 բոլոր բարբառներում:
par, per 3.Ատամների, լեզվի
վրա բռնած շերտը, բերրուր
(**per (IV) 342**):

DS 526 baranlık – պարան
սարքելու տեղ (էրզինջան,
էրզան): Դանկոֆի կորպուսում
չկա (տես **ALT, 125**),
ընդհանրապես բացակայում է

բուքերենի բարբառներին.
baran ԱՆ, Աղանա, տես նաև
Bayaros 1, 222, Կամուս Ա, 159:
(Խարբերդ, Սվազ, Կարս,
էլյազիք, Ուրֆա, Մարաշ), տես
նաև **տախտակ**:

Պզզալ /ԳՔ 906/ – ծակված մի
տեղից ջուրը հոսել (Ղարաբաղ):
Պզկալ /ԳՔ 907/ – ջրի բխելը,
ղուրս ցայտելը, պզտացնել-
ցայտեցնել:

Պզուկ, բզիկ /ԳՔ 190/ – վերջի
բարակ ծայր, **բզուկ** – մարմնի
վրա ելած. տես նաև **պզուկ** –
փոքրիկ ուռուցք սպիտակ
ծայրով (Երևան, Ղարաբաղ,
Կան): ՀԼԲԲ, Ա, 190 տես **պզուկ**,
ԺՀԼԲԲ, 4, 201 – պզուկ մաշկի
վրա զուրս ելած, զուրս տված
բշտիկ:

Պիճիկ, պճիկ, բուճիկ կուճուր-
պուճուր, պճիկ, պիճիլիկ,
պիճիկ-կարճ (Կան): Պճիկ, պճո,
պիճիկ, բուճիկ-նորածին հորթ,
(ՄՍԱԵԺ XVI, 237):

Պիպի /ԳՔ 910/ – հնդկահավ
/մնկ./, (ՄՍԱԵԺ XVI, 241):

Պիպիչ ԳՔ 558 – գունձայի
ծայրին խրած եղեգը, որի
ծայրին դնում են ծուանը ու
փչում: Ջուռնի հունարը պիպիչն
ա (Մուշ, Կան, Շիրակ,
Արարատյան): (ՄՍԱԵԺ XVI,
239):

պարան – չուան, չվան իմաստը:
Բայց տրամաբանական չէ, եթե
կա **պարան** սարքելու տեղը,
ուրեմն պիտի լինի, **պարան-
չվան** առաջնային իմաստը:

DS 675 bızık (IV), bızık etmek,
bızık –մեզ, շեռ (Արաբկիր,
Մալաթիա):

DS 676 bızık (II), bizzik – 1.
քամակից ելնող, ծայրը սուր
վերք: 2. մեղվի խայթոց:

DS 3451 picik (II) – ծառերի
նուրբ արմատները, **DS 682**
bicik (Համշեն, Տրապիզոն,
էրզինջան, Բուլանջիս,
էրզրուում, Կան):

DS 3457 pipi – 1. հնդկահավ
/մնկ./, 2. հնդկահավի ծագ, **DS**
4650 piypi, pepiy, pırlık, prka,
piypiy, pıka, pinka, pinha:

DS 3457 pipiç-դուդուկ (Բիթլիս):

Պիրկ ՉԱԲ, 4, 86 - ամուր, ուժեղ, ծիգ, **արկված** - ծիգ, արկել /ԳԲ 933/ ամրացնել, (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

Պլնկած /ԳԲ 912/ - պատահուտած զգեստներով, խեղճ ու կրակ մեկը, թույլ մարդ (Վան): **Պլնկ** - լաթի կտոր, քուրջ, պլնկոտ. տես նաև բլնգազ, բլնգած, բլնգազ (ՉԼԲԲ, Ա, 198):

Պլոր ԳԲ 913, ՉԲԲ 559 - 1. բլոր, կլոր նախնական նշանակությունն է, 2. մսից, կորկոտից կլորակ, 3. ամործիք (Մուշ, Ախալքալաք, Արարատյան), 4. կես չորացած ճիրան: **Պլորել** - կլորել, պլլել, կոլլել, **ՉԲԲ 562 պուլոլիկ** - կլոր Տիմպանոն, Տիմպոն - հնարավոր է փոխառության տիմպանոն, հունարենից **timpon**-ից:

Պլալիկ, պղպղիկ /ԳԲ 914/ - վան, Մուշ (տես բղբղիկ), **պուլպուլ** (Երզնկա), պուլպուլակ (Երևան), **պլպլ** (Եվդոկիա) - խեցեղեն աման մե 25սմ երկարությամբ, փորը քիչ լայն, բերանը՝ նեղ, ունկավոր և վզին մեջ հողե բարակ ծակուտկեն շերտով. պրս. **bulbula**, (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

DS 635 berk (II), bek, beki, berkitmek, DS 3430 saġlam gñiċm - ամուր, ուժեղ, պինդ: **DS 4643 perk (I), perk (II) katsert, DS 3431 perki saġlam, siki:** TS 104 Yuku **perki baġia: berk1 birk** - կարծր, պինդ (Մարաշ, Ադանա, Բիլեզիկ, Նիզոն, Կարս):

DS 613 belengaz - մուրացկան հագուստները հին մեկը (Ուրֆա):

DS 695 bilür(II), bilor(II), bilor(I), bilyor - արական ամործիք (Սամսուն):

DS 3439 riġriġ - կավից պատրաստված վերնից անցքավոր ջրի կուժ (խնուս, Էրզրում):

Պլտիկ /ԳԲ 915/ - փոքրիկ լուլիկ, **պուլտիկ** ԲՍԳ 469, 472 - շատ փոքրիկ և կլորիկ, Բալու - **պլտոյ:** /ԻՆ, 4, 31/:

Պնդեղ ՉԱԲ, 4, 93 - կաղին: Արաբ. **bunduq** - բուն աղբյուրն է, հուն. **Pondos** - «ծով», որով սև ծովն էին հասկանում, պիլ. **pnok** թուրքերեն **fundik:** Բարբառներում **պնտուկ:** Ռիվոլան **պնդուկ** ձևով է հիշում:

Պոոք /ԳԲ 922/ - անմշակ կորդ արտ (Մաշկերտ), (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Պտիկ, պուտիկ /ԳԲ 926, 930/ - պտիկ, տես պզտիկ և պուտիկ, **ՉԱԲ, 4, 97** պոյոն, պտեկ պտիկ (Ալաշկերտ, Թբիլիսի, Պոլիս, Մուշ): **ՉԱԲ, 4, 111-112** պտուկ, ծիլ, բողբոջ. բնիկ: Նաև պուտկաթիլ, (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

Պոսոնց - մատուցարան:

Պոսիճ /ԳԲ 923/ - 1. լայն բերանով ջրի փոքրիկ կուժ (Աիվրի Չիսար), 2. ջրի փոքրիկ փայտյա տակառ (Համշեն), (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

DS 664 boldik, bıldik, bıldik - փոքրիկ կանաչ պոմիդոր: Մաջուլում պոմի-դորին bıldik են ասում: (Սամսոն, Կեսարիա, Մալաթիա, Խարբերդ, Դիվրիկ, Սլազ, Արաբկիր):

DS 4460 bindak - պնդուկ (Շենոբա, Ուլուդերե, Հաքյարի): Գրական թուրքերենում **fundik** ձևն է, ուստի բարբառների աղբյուրը հայերեն բառերն են:

DS 3471 por toprak - խոնավ ժամանակ պինդ, չոր ժամանակ կրային հող: **DS 4654 pur (II)** - 1. քարոտ, կոշտ հող, 2. կրային, սարի լանջ: **bor burrakmak** - արտը հերկել, դատարկ թողնել **DS 739:**

DS 3448, 3463, pttik, pitik (I) - քիչ, pita - զաման, նվազ, փոքրիկ (Յոզգաթ, Նիքսար, Թոքատ)

DS 770 badnas, badnus - մատուցարան. ռուս. по́днос (Կարս, Իզդիր, Թաշքուտուն):

DS 718-720 boduċ (I), bodüċ: DS 4652 poduċ, paduċ, poduş (II) 1. փոքրիկ ջրի կուժ, 2. երկու բունակով մեծ կուժ: **DS 3466 poduş** - կուժ (Էրմենեկ, Քոնյա, Իսպարտա, Դուզջե)

Պոտոք ՅՐՔ 564, 106, /ԳՔ 923/ - 1. լուծին բկիններուն շղթան, 2. տես բկի (ԳՔ 194-195): Այնքան մախտիս եմ կերել, որ ժեներս լծուն պոտոքներ են դառել: (Ղազախ, Մուշ, Կարս, Կան), կոչվում է նաև **վզիկ, բկի, հավուկ** լուծի մեքտեղը գտնված երկու փոքրիկ փայտիկներ, որ գամի պես ցցված են և կծառայեն լուծին կապված քաշան պահելու (տես եԼԳ):

Պուճուր /ԳՔ 925/ - փոքրիկ, մանրիկ պուճուկ, պճիկ, պիճիլիկ (Երևան, Լոռի, Թբիլիսի, Ղարաբաղ), **Խ-ն, 4, 32/:**

Պունիկ /ԳՔ 925/ - սապատ - պունիկ - տափակ կողով: Մուշ. լեկ անցուցած հատակը կաշիե մաղ, բունուճիկ /ԳՔ 206/ - կուլի աղբով պատրաստված կոճածն աման: **Բնունիկ, բունունիկ** ՅՐՔ 109, 277 - կուից շինած ձվածն աման: **Բունունիկ, բնունիկ, բունիկ** - ծղոտից շինած (Երբեմն կավով ծեփած ձվածն գամբյուղ), (ՄԱՆԵԺ XVI, 239):

Պուպուկ /ԳՔ 925/ 3 - 1. մանուկների առնանդամը, 2. մանորձիգ Ղարաբաղում:

Պուպուշ, տես բբուշ, բբուշիկ - ճակատի վրայի մազափունջը:

DS 470 badoh, badok - չորս անիվավոր սայլերի առաջին և ետևի ցիցերը միացնող փայտեղը (OK): (Արփաջալ, Կարս, Քըզըլչաքչաք գյուղերը):

DS 776 bucirik - պստիկ մարդ, նվազ մարդ, **DS 777 bucur (I) -** հասակը կարճ, չաճած, պստիկ-մստիկ (Ռիզայե), **TPC 137 bücür -** զաճած, կարճիկ, ցածր: **TS, IV, 282** (Գյումուշխանե, գյուղերը):

DS 3441, 3486 pinik, punuk - ձեռքի փոքր կողով (Ախլաթ, Բիթլիս)

DS 3457 pipili - երեխայի առնանդամ (Լիմանքոյ, Ռիզայե, Չայլիխ):

Պուրակ /ԳՔ 926/ - զգված բրդի մանելու պատրաստ փաթույթ: **Պուրակ-պուրակ -** փունց-փունց, ծալ-ծալ, ՅՐՔ 366 - բամբակի ու մազի փոքրիկ մաս

Պպուկ /ԳՔ 927/ - 1. ծամի ծիլ, թողբոջ, ոստերի կոկոնները, 2. յրագված կոկոններ Յամշենում (ՄԱՆԵԺ XVI, 237):

Պլպուկ, պունպուկ

Պտուկ /ՅԱՔ 4, 111-112/ - ծիլ, թողբոջ, ընծյուղ, **bud** «ուռչիլ» արմատից: **Պտուկ /ՅՐՔ 570/ -** «ծծի ծայր, կուլի ծիծ» գիտեն շատ բառբառներ՝ բղուգ, բրդուկ, բուղուկ:

Ջ

Ջամուկ - երկվորյակներ /ԳՔ 934/, ժԼԲԲ, 4, 195 (Վան, Արծե՛ ճամուկ)

Ջիլ /ԳՔ 936/, ջիլոյ /ԳՔ 937/, ծիլ, ջիլ, ջիղ /ՅՐՔ 431/: ՅԱՔ 4, 127 բնիկ **guhigla-**ից, ՅԼԲԲ, 9, 286 ճիլ **Խ-ն 4, 32/:**

Ջով /ԳՔ 939/ - խուրձ կապելու կեմ (Նոր Բայազեղ, Սուրմալու), (ՄԱՆԵԺ XVI, 240):

DS 3498 pürük - kakül (Ուրֆա)

DS 3457 pipik - կոկոն, բրդբոջ (Մալաթիա, Բաթիկ):

DS 653 bibilik (I), bixulik, bubulik, bumbilik.

DS 1. beduk (Յեմշին) - կուլի կուրծքի ծայր: **2. patak DS 638 -** «փոքրիկ կճուճ»: **biduk -** «ծծի ծայր» (Երզնիցան, Աղին, Էլյազիք, Գյումուշխանե):

DS 4470 cemik - զույգ (Վան):

DS 899 cil (IV) - 1. ջիղ, ջիղ, **DS 964 cil -** 2. խաիր գործելու խոտ (**cik III**), խաիր սարքելիս գործածվող եղեգ (Արփաջալ, Կարս, Ամասիա, Թորաթ, Գյումուշխանե):

DS 1004 cov - բրնձի փոքրիկ կապ (Էրճաս, Արդվին, Յուսուֆլիխ):

Ջրել իմաստով ստեղծվել **cirildemek** բայը հայերեն արմատով ի փոխարեն **sulamak**-ի:

Ջրի, ջրիկ ՅԱԲ, 4, 134-136 – ջրալի. բնիկ հայերեն *yuro*-ից: Անդհանուր բառ է: **ԳՔ 939-944** – ջրի, **ԴԲԲ 578** – ջրի, ջրիկ: (**Իճ4,32**):

Ջուր ՅԱԲ 4, 134 < yuro /բնիկ հայ. բառ/, **ԲԱԳ 486 ջրմար** (Սեբաստիա), (ՄԱՍԵԺ **XVI, 236, ԻՆ 4, 32**):

Ջուր ՅԱԲ 4, 134-136 < yuro /բնիկ հայ. բառ/: **Ջուր բառը** նաև բազմաթիվ բարդություններում է գործածվում **և** դարձվածքներում

Ջրմուտ ՅԱԲ 4, 134 – ջուր+մուտ /ԻՆ 4, 32/:

Ջրվեթ անել – միգել, **ԳՔ 731** ճուլճուլ անել, **ԳՔ 940** ջուր թափել – միգել, **ԳՔ 946** ջրվաթ: Արի երեխային միգել անենք, **ԴԲԲ 446** ճուլ – մեզ /մնկ / ճուլել, ճուլ անել – միգել (երևան, Թբիլիսի):

Ջրպան /ԳՔ 945/, ԲԱԳ, 486 ջրբանդ – արտի, պարտեզի ջուր բաշխելու պաշտոն ունեցող: **Ջրպանը ԴԲԲ 578** – ջրպան «ջրաբաշխ»: **ԻՆ 4, 32/**, Ակնում:

DS 1018 curadan – ջրի խողովակ (ջարադալա, Իսպարթա): **DS 985, cirildemek** – բախչա ջրել (Քոնյա, Էրեյլի):

DS 1019 curu (I), suruk (III), cürü, çuru, çurcur – ջրալի, չթանճրացած (ուտե-լիք): (Թոքաթ, Նալլիխան, Էսկիչեհիր, Աճկադա, Բայբուրդ, Քոնյա):

DS 1188 çımar (II) – Արսղ ջրելու համար բացված ջրի ճամփան: (Քեմալիե, Գյուրիե, Սեբաստիա):

BAS, 385, çur egav – ջուր եկավ **değınmeler 5**: Իսթանբուլում այսպես են գոռում ջուր վաճառողները փողոցներում:

DS 1305 çurmut – ոռոգիչ առվի սկիզբը (Դարենտե, Մալաթիա, Աշուզու):

DS 1018-1019 cur etmek, DS 1291 çur etmek – միգել (Դարենտե, Մալաթիա): **curcur / cülcüli yapmak** – միգել, տես ճուլճուլ: **gel yocuğım curcur yapalım**:

DS 908 çırbın, çırpan (VI), çilbant (II) – ջրելու գործում գործածվող ջրի ժամանակին և կարգով հասնելը պահպանող, կարգավորող ծառայող, լիազոր անձը: Ակնում՝ ջրբան (Սվազ, Արաբկիր, Մալաթիա, Դիլրիկի):

İ
İncp (Համշենում), onnp /ԳՔ 949/ – իլիկ, աղեկատ (Նոր Լալիսիլանում). կասկածում է, թե ով ումից է փոխ առել: **İncpçir** – իլիկ կորը, (ՄԱՍԵԺ **XVI, 239**):

İncik /ԳՔ 948/ – պիլ. **rocik** – օրվա պարեն, **ՅԱԲ, 4, 146** (Արաբկիր, Խարբերդ – տաճի, Բնկույզի, Մուշի շարոց): **İ. Անառայանը ընկույզով շարոցը** թագաւորում է՝ **ճնվիլիլի սուճուխ** (ՄԱՍԵԺ **XVI, 239**):

U

Սակառ – մեծ կողով (**ԴԱԲ 4, 158-159**) Սուկ, Վան-սակառ, Ալաշկերտ-Սազառ, Սուշ-սազոյի, Մալմաստ-սազոյ, **ԴԲԲ 582, ԳՔ 591, քթոց**:

Սառատ /ԳՔ 954/-խոշոր ծալերով մաղ: **Կալեմաղ ԴԲԲ 323-324** – կալի սառատ, հողի սառատ, շատրար (Բուբանիա, Չեյ-թուն, Մուշ, Չենկիլեր): Սաղերի մյուս տեսակներն են՝ շատրար, բարմաղ, խախալ (սարաթ, փոկեմաղ), (ՄԱՍԵԺ **XVI, 239**):

DS 3345 örek ağacı (II) – բրդի սանր, **DS 3344 örek (IV), öreke öroğ (VII), öre (V), öregü, öreği, öre, öroğö, örü (VII)** – բուրդ կամ թել մանելու գործիք, իլիկ: (Քարման Օրդու, Չուրչանթա Սամսուն, Սվազ, Թոքատ):

DS 3287, 3352 ürüçük pulur-orjik, DS 4614 orcik – սուճուլ (Չանիկ, Մազկիրտ, Թուրքեյի): **DS 4041 urecik, DS 3505 racik** – ընկույզով սուճուլ, **DS 3287 orcik (I), orcik, orcuk, orucuk, oikuk, örücü, orocik, orucik, oicik** – ընկույզով սուճուլ (Խարբերդ, Էյլազիք, Էրզինջան, Մալաթիա, Արաբկիր, Քեմալիե, Դիարբաքր)

DS 3518 Sakar(I) – նուրբ ուռեմու ջուղերից հյուսված մեծ դարձանի քթոց (Վան, Ախլաթ, Էրճու, Բիլիսի):

DS 3543 sarat – մեծ անցքերով մաղ: **P, 37, 109, 16, 15 87** ծան. **36, ծան. 71** (էջ 88), **Չենչիկ, Էրզինջան, Արաբկիր, Մալաթիա, Սվազ.**, Ադանա, Թարսուս:

Սարրի, Սարրին – ցորենի և ալյուրի մեծ համաբարանոց, մեծ հաստ տախտակներով շինված շտեմարան մեծ քանակությամբ կաղին, խնձոր, տանձ, խաղող պահելու համար (ԳՔ, 958, Աճառախ, Իզմիր)

Սարրին < սարք+ին /ԳՔ 958/ – կանոնավորված «կարգ»-ից: **Սարք ՅԱՔ 4, 183-184** – կազմված, կահ, կարասիք. բնիկ հայկ. բառ (Վան, Դարաբաղ, Ալաշկերտ, Մուշ, Կարս, Երևան, Ախալցխա, Մարաշ):

Սիկ ՅԱՔ, 4, 212-213 – ցելխ, գետի կամ ջրի տակ նստած տիղմը, սիկ ՅՐԲ 589 Վան «ջրի տակ նստած դիրտ»

Սին ՅԱՔ, 4, 214-215 – ունայն, պարապ, թափուր, մեջը փուճճ **սնիկ**, սին+իկ

Սինոռ ՅԱՔ 4, 217 – սահման, Ուռնայեցի. ՆՂԲ – հունարենից **sunoros**

Սին ՅԱՔ 4, 221-222 – բարբառները՝ սուն, սոն, սին, սայն և այլն:

Սիակ – թռչուն՝ բուերի ընտանիքից Սրվանձոյան, Երկեր, 1h. էջ 394:

DS 3548 sarpin, sarpun, serpin – ալյուր և հացահատիկի ամբար (Էլմալը, Անթաբյա, Կայսերի, Իսհակլը):

DS 3543 sargun (II) – երկանքի ճիշտ և լավ աշխատելու վիճակը (Մերսին, Իշէլ):

Sek (II) – մի տեսակ հող, որ ներկ լինելով է գործածվում: **DS 3567 sek (V)** – դիրտ (Մանիսա, Թավաքըլ, Էդինե, Չանաքկալե)

DS 3611 sunik (VIII), DS 3582 senik(I) – մեջը դատարկ, փուլ: **sunuk ceviz, sunuk saāt** – փչացած ժամացույց, դատարկ ընկույզ (Բուրսա):

DS 4698, DS 3643 sinor DS 3613 sinor – սահման, նաև **sinur (ikizdere, Rizaye)** (Խքիզդերն, Ռիզայե): գրականում՝ **սուր** (TPC 772)

DS 3716 sünü – երկար ծող:

DS 2555 ishak, ishak kusu – բու: (**baykus**) (Մարաշ, Անթաբյա, Խաթա):

Անդիկ ՅԱՔ, 4, 236 – փայլակ, «ցատկել» (Խոյսաքի, Տաթևաքի) Սերաստիայում՝ սնրիզ /ԻՆ 4, 32/:

Անդու ՅՐԲ 594-595, /ԳՔ 976/ – յունրի խողովակ, **սնդուկ**, սնկուալ, սնուաքց (Երևան, Մերաստիա, Ալմ, Արաբկիր, Բաբերդ և այլն):

Անուպար ՅԱՔ 4, 238, ՅԱՔ 4, 243 – տնուարի, սնուկար, սնուպրի «փիճի» եղևու, մայրի կոների սերմերը:

Ասկոն, սկոն – սունկ (ՅՐԲ 595, ՅԱՔ 4, 251-252) Արդահան, Դարաբաղ, անցել է վրացերենին, ապա ետ հայերենին **սկոն** ձևով:

Սորխուն, սորխին – միտեսակ ուռի, որի ճյուղերը շատ ճկուն ու անբեկանելի են (ԳՔ 978 Խարբերդ):

Սփեքը, սեփիր ՅԱՔ 4, 257-258 – ասոր. **sefrā**

Սունկն ՅԱՔ, 4, 251-252, /ԳՔ 980/ – նաև փուճ, դատարկ: Սունկն, սունգն, սունկ հուն. < **spungos**-ից:

DS 3638 sindik (I), söndök (I) söndük, söndük (IV) – սնդիկ: **TS V, 3476, 3621 cive Türkide sindik, dedikleri dir asil Türkçesi sindik dir (Bürh XIII-XIX 212):** (Սամսուն, Դիվրդի, Սվազ, Յոզգաթ, Կայսերի, Օրդու):

DS 3638 sindik (II) – թունրի օդի անցքը (Դևեխ, գյուղերը, Կայսերի):

DS 3714 süneber – եղևու ափստակ, սերմ:

DS 3658 soko(I) – սունկ (Շալչատ, Արդահան): **ALT-ն** չունի

DS 3665 sorhun, sorhun, solhun, sorgun, sorğun, sorkun(I) – մացառանման ուռենի (Աղին, Մալաթիա, Սվազ, Արանա, Էրզրում, Բայբուրդ):

DS 4708 supara – կարողալու հին գիրք, այբուբեն (Քենալե, Բուլգարիստան)

DS 3716 sünük – սունկ (Պալու, Էլչազիք) **ALT-ում** այս օրինակը ըստակայում է (**ALT, 136**): Բերված է միայն Գանձենի **sung** -ը:

Սվաղ, սվաղել ժՅԼԲԲ 329 –
ծեփ, Բաֆֆի. հնից չունենք
ավանդված

Սսկուել – լռել ԳԲԲ 599
(Արարատյան)

Վ
Վայ վայ (ընածայնական)

Վաշ (ընածայնական)

Վառել/վառեակ ՅԱԲ, 4, 308 –
քիչ մեծացած հավի ճուտ, ԳԲԲ
603 – հավի մեկ տարեկան
ծագը (Ապարան, հոյ, Բուլանըխ,
Արարատյան, Մուշ, Ալաշկերտ):

Վարդավառ – հեքանոսական
անվիճելի ժամանակներից
մնացած, ցրցողման տոն որը

DS 4709 suva (II), suvağ,
suvah suvamak. թուրքերեն
գրական լեզվում
բարբառներում կա, **suva** – սվաղ
(TPC 774), **suvamak** (TPC 775) –
սվաղել ձևերը, վերափոխառյալ
են վերևի ձևերը հայերենից:

TPC 795 susku - լռություն,
suskunlemek – լռել (թերևս
թուրքերենից է անցել հայերենի
բարբառներին)

DS 4802 vay vay –
տտառական, ցավ
արտահայտող
բացականչություն (Կարս), **vay** -
կոչական: **DS 8202 vay vay, DS**
403 vay vay (II) – ցավ,
տանջանք արտահայտող:

DS 4802 vas – ցավակցություն
արտահայտող

DS 4091 varik (I) – 1. ճուտ, 2.
բաղ, **DS 4096 verik** – մեկ
տարվա ճուտ (Ախլաթ,
Բայբուրդ): **DS 4802 varike** –
վառել, **DS 1835 feric, DS 1845-**
1846 ferik-ferik - բույսի
կենդանիների ձագուկների
վիճակից ելած բալիկները՝
ճուտերը: **DS 1836 faris** – ծվից
նոր ելած կաքավի ձագ, **faric,**
faric, farec – կաքավի ճուտ:

DS 570 battbar- Յեշիլօվայի,
Բուրդուրի աղջիկների մոտ
պահպանվել է այն հետևյալ
կերպ: Ջրի աղբյուրի մոտ մի

կեղծ ստուգաբանությամբ
կապում են **վարդ** բառի հետ: Գ.
Պափանցյանը ճիշտ է կռահել,
որ այն խեթերենի **wadar** ջուր և
arr ցողել, այսինքն
քրցողություն բառի
աղավաղումն է: Բարբառներից
և թուրքացած հայերից
փոխանցվել է նաև թուրքերենի
բարբառներին:

Վարպետ

Վարձակ

Վզալ, վզալ, վզվզալ, վզզան
/ԳԲ 1000/, վզզ վզզ /ԳԲ 1001/ -
հովի ձայնը, **վզզզ** - սլացող
առարկայի ձայնը, **վզզալ** –
խիստ արագ սլանալիս ձայն
հանել:

Վզիկ /ԳԲ 1000/ - ճիտ, վզակ,
վիզ ՅԱԲ, 4, 337-338 –
պարանոց, վզիկ = բկի: ԵՄԴ 223
– թուրի անցքերի մեջ մտցվող
մախառները որոշ տեղերում
հավուկ կամ խավուկ են
կոչվում, այլ տեղերում՝ խավ,
վզիկ, պտիզ, մալոխ, /ԻՆ, 4, 31/:

Վսվսոց

Վէշ /ԳԲ 1001/ - հոզ (Ղարաբաղ,
Թբիլիսի), ՅԱԲ, 4, 335 – վէճ,
կոիվ, հակառակություն, ԳԲԲ

դուլլի մեջ ջուր լցնելով և
ծաղիկներ՝ իրենց բախտն են
որոշում և միմյանց վրա ջուր
ցողելով խաղում են **battbar**
çicekləri: Վարդերի
ծաղիկներն են ջրի մեջ զգվող
զամբախ, վարդ և այլն:

barbet

DS 1847 ferzek (ferzenk) –
վատ կին, պոռնիկ, Զարչամբա
(գյուղերը, Մերզիֆոն, Ամասիա,
Օրդու, Գիրեսուն, Տրապիզոն):
DS 4824 verev, 3. =yürev

DS 4104, 4805 viz viz – շուտ-
շուտ, արագ-արագ **vizizhmak** -
փախչել (Մերզիֆոն, Ամասիա,
Արդվին):

vizik (P 13) - արորի մաս
DS 4104 vizik (III) – սայլի
օղակը լուծին կապելու տեղը,
DS 4103 vizik (I) – լող փայտի
մտցնելու տեղ (Գյումուշհանե,
Կելիխ, Էրզինջան, Դեբջան):

DS 1877 fos fos – ֆսֆոսոց
(Տրապիզոն)

DS 4802 vec – պետք, հոզ, **DS**
4803 vecinde olmamak – վեճին
չլինել (Իզդիր, Կարս, Բայբուրդ):

609-610 – վիճակ, ԳՔ 1002 – վիճակ, համայնի, հմայակ: **Վնզղդալ** (րնածայնական)

Վիկն/վիզն – վայրի ոլոռ, անատունների համար ուտելու խոտ (Սեբաստիա՝ վիզ, ԲԲ Ֆիզ, թուրքերի մոտ՝ ֆիզն)

Վիճակ /ԳՔ 1002/, ՅԱԲ, 4, 340, ԳՔՔ 609-610 – պիւ. **vaicak**
1. Սուչավայում – համայնի, հմայակ, կախարդական պահպանակ
2. Համբարձման տոն և այս առիթով վիճակ բաշելը
ԳՔՔ 609-610 – Համբարձման չորեք-շաբթի օրվան աղջիկների քաղած ծաղիկները

Տ
Տախտակ /ԳՔ 1009/ նշանակում է նաև **ածու**: Այգիին մեկ մասը, որը կը բաղկանա թուճերու ամբողջ մեկ շարքին կամ մի քանի բանակներն ու կը ջրվի ջրի նույն ճանապարհով (Վան, Երևան). տես նաև **պարան**:

Տախտամած ՅԱԲ, 4, 358 – տախտ+ա+մած, տախտ+մած. կպած, կապած:

DS 4803 vejsiz (անհիմաստ խոսքի մասին)
DS 4100 vangildamak (I) - զնգալ, վնգալ (Վան, Արճնշ, Մալաթիա): **DS 4089 vangildamak, vengirdemek** – մեծ աղմուկ հանել

DS 1864 fik – 1. վայրի ոսպ, 2. անասնակեր (Դուզքե, էլմալը, գյուղե-րը, Անթաթիա)

DS 679 bicek (III) – խորելլեղի (խզըր Իլյասի) տոնին մայիսի 6-ին՝ **māni ile yūzük çekme** – մատանի քաշելու խաղը (ամռան առաջին օրը): Սեբաստիայի **fijeg** (Գարիկյան Ամենուն տարեցոյցը թուրքերին է անցել 1925, 313):

DS 3802 tahta (I) – արտում կամ բոստաններում հողի կտորները, հողամասի չափ, ակոս: **iki tahta biber, bir tahta patlicam diktik** (Չարշամբա, Ամասիա, Երզնիքան, Նիզդե, Քոնյա):

DS 3803 tahtalı = tahtama - վրան պատկելու կամ նստելու համար տախտակներից պատրաստված մահճակալ (Օրդու, Հաջիիլյաս, Սեբաստիա, Նիզդե, Քյոյլուհիսար):

Ոսակ /ԳՔ 1009/, ՅԱԲ 4, 360 – 1. հատակ 2. տակ (Ղարաբաղ, Մուշ): Բարբառնե-րում ունի նաև **ծալք** նշանակությունը – մեկ տակ, երկու տակ 3 **անգամ** (Վան), քանի մը տակ կերթա կուգա

Ոսակ ՅԱԲ, 4, 360, ԳՔՔ 615, ԲԱԳ 521, Բալու 536 – **տակ**: /ԳՔ 1009/ - ճակնդեղ, պիւ. –***tak** (Եվրոկիա, Արաբկիր, Չեյթուն, Հանն, Ղարաբաղ, Վան, Սեբաստիա, Ջուղա և այլն) /ԻՆ, 4, 31/:

Տաղաւար /ԳՔ 1011/, ՅԱԲ, 4, 363-364 – հյուղ, վրան մացառով շինված խրճիթ /ԻՆ, 4, 32/:

Տածիկ ՅԱԲ, 4, 365-366 – նախապես արագավազ, պիւ. լաճիկ նորից ետ է փոխանցվել հայերին **թուրք** նշանակությամբ: Բարբառներից վերցնելով թուրքերը օգտագործել են «այլազգի» ինաստով: /ԻՆ, 4, 32/:

Տարածել ՅԱԲ, 4, 383 – սփռել, տարածել, ծավալել, ՅԱԲ, 4, 381 **տար +ածել**, աքքադ. tarāṣu, ասոր. tarāṣ (Շավ-շատ, Նիզդե,

DS 4733 tak (I) – 1. անգամ, **dört tak su ver**, 2. ծալք (**takım, kat**) Զերքուկ

DS 1362 dak, dang (II), dag (II) – բազուկ, շաքարի ճակնդեղ (Գյումուշխանե, Երզնիքան, Դիվրիզի, Սվազ, Երզուրում, Ուլուշիրան, Շիրան, Կելիխտ):

DS 1339 dalavar, dalvar – վրան մացառներով, ճյուղերով ծածկված հյուղակ՝ խրճիթ: TS, V 3709, **DS 4736** Tercumın XV, 65. **talvar, talbar, talfar, talpar** - ճյուղերից սարքած վրան խոտերից ծածկած չարդախ (Արդլին, Արդիանապոլիս). Բուրդուր, Նիզդե, **talvar tutmak** – մացառ-ներով, ճյուղերով այգու հյուղակ սարքել, **DS 3815-3816**:

DS 1316 dacik – 1. բացի իսլամի կրոնից այլ կրոնի եղողները (Աֆհոն Կարահիսար Գազիանթեա), 2. հայ (էլյազիթ), 3. ջիուղ (Գազիանթեա):

DS 1368 darazımak (II), darazlamak – 1. ցրվել, 2. ցանցառանալ, սփռել (Սվազ, Ադանա, Քոնյա): **tıraz** – ցրված

Արդվին, Քոնյա): /ԻՆ, 4, 32/:

Տարեկան /ԳՔ 1017/ – հաճար. ՉԼՔ, 4, 386, տարի բարից: Հին վկայությունը՝ Անկ. գիրք հին կտակ. 348: ՉՔՔ 619 – տես **աշորա**: Տարեկան նշանակում է նաև հաճար ՉՔՔ 43 (Բուլանդիս, Մուշ, Վան, Շատախ, Նոր Բայազետ): /ԻՆ, 4, 31/:

Տարտղնել /ԳՔ 1019/, ԺՂԼՔ, 4, 467 – ցիրուցան անել, ցրվել, բաժանել, ցիրուցան ընել (Պոլիս, Ասլանբեգ, Եվրոկիա, Արաբկիր, Ախալբալաք, Մուշ):

Տափ - հարթ, տափարակ դաշտ (ՉԼՔ, 4, 390-391): Առկա է ուրարտական շրջաններից՝ **տարածա-տափ** և այլ տեղանուններում: Հայերենի բարբառներում **տափլակ** (Գորիս), **տապլակ** (Մուշ) գր 1021, ALT-ում չկա: Դարաբաղ՝ տափլուկ, տափլակիլ:

Տեռ - փուք, փքոց (Եվրոկիա, հարբերդ, Դարաբաղ, Պոլիս):

Տիզ - բնիկ հայկական բառ, ԲԱԳ 529 տիզ-կենե, ոչխարաց ոջիլ, ՉԼՔ, Ա, 332 դիզ(2) – տիզ, որդ, որ զոյանում է անասունների մորթի տակ: 4, 404-405 տիզ<digh /ԻՆ, 4, 32/:

Տնագ ՉՔՔ 630 – տնագ անել, մեկին նմանակելով ծաղրել: /ԳՔ 1035/ **տնագըվեր** ԲԱԳ 532 – տնագի ձևով: Տնագըվեր մի

(DS 4760) Չորում: DS 3833 darazlanmak(III):

DS 1370 dargan, darkan, darikan - հաճար (Արճնշ, Վան, Բիթլիս):

DS 1369 dardağan olmak – ցրվելով, **dardağan (II)** – թափթփված, ցրված (Ամասիա, Տրասպիզոն, Յոզգաթ, Ազերի գյուղերը):

DS 3827 taplak - բարձունքի կամ սարի վրա հարթություն, tap(I)-ից 3822 նույնացվում **taplak**-ի հետ: (Ամասիա, Ադանա) 2. **taplamak(II)** խմորի գունդը միջիչ բացել: **taplama** – լավաշի նուրբ տեղը (Տրասպիզոն):

DS 4759 tir(II) – Քամի, աղիքի գազ (Շենոբա, Ուլուդերե):

DS 1530 diz-kene - տիզ (Կապտամփաշա, գյուղերը, Ռիզայե, Չայլի):

DS 1462, 1500 dinaz (I) – ծաղր, տնագ, **denaz, dunaza tanaz** – ծաղր (Բիթլիս, Էրզուրում, Ադանա, Դեմշին, Ռիզայե)

խոսա (Երևան, Վան, Թրիլիսի, Կաշեն, Դարաբաղ) /ԻՆ, 4, 32/:

Ֆնկոզ

Ֆեճինկ անել, տոճինկ տալ /ԳՔ 637՝ տրճիկ, տուտիկ, տոտիկ անել, տա վեր ցատկել, թռչել կենդանիների և նմանությամբ մարդկանց տոճել, տոճկան (Արարատյան, Ապարան, Մուշ, Ալաշկերտ) /ԻՆ, 4, 32/:

Տրաքիլ /ԳՔ 1046/ - 1. ճափիլ, պատռիլ, 2. պայթիլ, 3. սաստիկ բարկանալ, 4. շատ լցված լինել: **Տրաքացնել** – պայթեցնել, **տրաքոց** – պայթում, տրաքտրաքիլ – իրար ետևից պայթեցնել: **Տրաքացնել** ՉՔՔ 638 – տրաքել, տրաքտրաքացնել (Երևան, Թրիլիսի, Դարաբաղ, Ախալբալակ, Կարս):

Տրնկի, տրնգի ԺՂԼՔ, 4, 531 – մի տեսակ մենապար, ԳՔ 1047 տրնգա - ցատկոտել, ՉԼՔՔ 637 տոտիճգ անել

Տունկ ՉԼՔ, 4, 429 – ծառ, րոյս, ծառողշ ծառ, որից տնկել տնկի, ծառ ու տինգ: ԲԱԳ 533, ՉՔՔ 632, ԳՔ 1036 **տնկի** - փոքր ծառ, բուփ /ԻՆ, 4, 32/

Տուտն, տտուն ՉԼՔ, 4, 430 - բնիկ հայերենից, տտո /ԳՔ 1038-1039/ տտո-տտի: ՉՔՔ 634 Տտո, տտիկ, տտոս,

Efsus tanaz ve mas harali, Tİ, V, 3713, Mittah XV 99:

DS 1567 dinkoz, dingez:

DS 1468 dırçık (I), dırcaık, dircik (II), dırçık - քացի, սմբակ (Էրճիս, Տրասպիզոն, Կարս, Ախալբ, Բիթլիս, Վան): **DS 1511-1512 dirciklemeک** – տրճել:

DS 3918 tırake (VII) – նուսխայի (**muska**) ձևով թղթերի մեջ դնելով կանխապես (տոն) օրերին տրաքացվող պայթեցվող մի տեսակ փամփուշտ (Մանասիա, Կաստամունու քաղաքներում՝ իրենց լրջակայքով): **trakil** - ձգված չար (Օրդու և գյուղերը):

DS 3920 tırnğı – կենտ, միայնակ տղամարդու մի պար (Քայբուրդ, Սարիկամիշ): Տես նաև **diringi** 1517 (Կարս):

DS 1503 dinge (I) - 1. տունկ, սածիլ (Իզդիր, Կարս): **DS 4486 dinge** - առաստաղին հենված ձող, սյուն, 20 ամուր և շիթիլ է և տունկ, տնկված հենարան: **dink (I)** - ամբարձիչ

DS 1534 dodık - 1. երեխայի ոտներ: (Գյունուշխանե., Արաբկիր, Մալաթիա, Բայբուրդ), **DS 1535 doduk (II)** -

տոտոխ /մնկ/, վրաց.՝ **toti** վարտիքի ծայրերը, **toti**-թաթ ԲՍԳ 533, Բալու 541 (Երևան, Թբիլիսի, Պոլիս, Եվրոկիա, Տիգրանակերտ, Խոտոր ջուր) /ԻՆ, 4, 32/:

Տոտու /ԳՔ 1042/ - հայ տիկիներին հատկապես՝ տարեցներին տրվող հարգալից բառ՝ կոչական: Ծագումը ևս Ամիրյանը ենթադրում է պարսկերեն տև թուրքական: Աշուղները իրենց սիրած էակներին անվանում էին տև:

Տուրիկ - մեկ աջքանի ուսապարկ, ԳԱՔ, 4, 357-358 տալ բայից - տուր-ը: Տուրուկ - խարբերդում աղքատի հացի տոպրակ ԳՔ 1043 Խնուս, Մուշ, Վան - հովվի մախաղ Մուսանդամ, Պետոյան, ՍՔ, 117 դուրիզ - տոպրակ, որ մազից է գործված: /ԻՆ, 4, 32/

Ց
Ցիխ ԳԱՔ, 4, 454-455 - տիղմ, ցեխ, ցխոտ, ցխոտել: Գրեթե բոլոր բարբառներում կա:

Ցունդ ԳԱՔ, 4, 459-460 - տարածվել, ցրվել, **ցնդել** - սփռել ցրվել, տարածվել, **ցնդիլ** - սպառվել, ցնորվել՝ ցնդած-ից. բարբառներում մեծ մասամբ այս նշանակությամբ:

2. մորթված ոչխարի այծի ոտներ, Արջի ձեռքի պես զործածվող առաջին ոտքը (Շավշատ, Արդվին):

DS 1595 dudu(II), տիկին, խանում, **dudu** - հայերեն տուտու բառից: TPC 249 Dudu (II) - թուրքակ, Dudu(I) - 1.տիկին, 2.տարեց հայ կին:

DS 1607 duruk, DS 1636 dūrūk - ծրար, **DS 4014 tūrūk (V)** - տոպրակ (Ախլաթ, Բիթլիս): **tūrūk (I), toruk (IV)** - բրդից կամ այծի մազից հյուսված փոքրիկ տոպրակ (Սեբաստիա, Մալաթիա, Արաբկիր)

DS 4366 zığ (I) - ցեխ (Արևելյան Բայազետ, Մանգասեր, Արդի): **DS 4834 zığ (I)** - 1. բրդի ջուր (Բայբուրդ, Կարս), 2. ջրալի ցեխ (Իզդիր, Կարս):

DS 4347 zandoz, zanguş - գիծ (Ռեշադիյե, Թոքատ):

Ռոքիմք, ցոթեր ԳԱՔ, 645 - մեծ ձծեր անարգական պտուկ /ԻՆ, 4, 32/

ցիւ, ցվիք, ցուիք - կտուրի եզրը, քիվ ԳԱՔ 4,458, Բիւրակն, 1889, 799, Յուղարձան 329 բնիկ հայ բառ **skewo** -ից (գիտեն շատ բարբառներ՝ Ակն, Արաբկիր, Ալաշկերտ, Մուշ, Եվրոկիա):

Ռ
Ռ ԳԱՔ, 3, 589, բնիկ կամ սեպագիր. ասուրերեն Ռ (U)

Ռւխտ ԳԱՔ, 3, 593-594 - հաստատ խոսք, իրար մեջ պայման՝ պիլ. - **uht**, արաբ. - **uhte / aht**: Փոխառությունը հայերենից է երկու պատճառով՝ երկու բառերի շարկապն էլ հայերեն **ու-ն** է, ուխտ ու պայման:

Ռուղորդ, ողորդ, ղորդ, աղուրդ, օղօրթ. միջին հայերենում տես նաև օղորթ: **Ռուղի ԳԱՔ, 3, 596** - շիտակ, արդար, լավ՝ Մուշում, Ալաշկերտում և Գավարիկում՝ օղորդ:

Ռու, Ռուի

Ռուր /ԲՍԳ 4502/ - 1. կովի, ոչխարի ծիծը, կուրծքը, 2. ընկուզենիի, ուռիի ուռ, 3. ուր - ուռուցք մարմնի:

DS 1238 čirtik (II) - կրելը, բերան առնելը դժվար փոքր ծիծ (Թոքատ, Եսկիշեհիր, Դենիզլի...)

DS 4716 sivik, 4699 siyik, süyük տան տանիքի քիվերը, եզրերը (Մալաթիա, Տիարթեքիր):

ü - շարկապ (**ah ü vah, ahd ü peyman**)

aht, aht, ahdüpeyman (TPS 33, DS 134 aht) = ուխտ
DS 134 - գյուղական հարսանիք

DS 4609 oğart - ուղիղ, **oğartma** - ճիշտ, ուղիղ (Չորում):

DS 4041 uri - մի տեսակ ծառ (Կապտանիաշա, Ռիզայե, Չայեխ):

TPC 881 ur - նորագոյացություն՝ այտուցք, ուռուցք:

Ուռ ՉԱՐ 3, 607-608 – ուռեցք:
կա թուրքերենում: /ԳՔ 869, 871/
Չ. Աճառյանը ասում է, որ
հայերենից է թուրք. **ur** –
այտուցք բառը, /ԻՆ, 4, 32/

Ուրվա, օրա ՉՔԲ 682, ԲԱԳ 451, ՉՔԲ 185 – զամբ, ջրաղաց բարի չորս կողմը նստած այուրի փոշին (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Փ
Փաթաթ /ԳՔ 1060/, ՉԱՐ, 4, 468-469. տես **բաղաղ**: Փաթ – փաթաթել, ծրարել, պատաստել: Նույնն է թվում պատ և փոթ-ի հետ, (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Փաղ/փալ ՉԱՐ, 4, 472, փաղ – մի տեսակ թռչուն, **հաւփալ** – մի տեսակ աղավնի՝ վայրի աղավնի: ՉՔԲ 408 հորալ, /ԻՆ, 4, 32/: Վան, հօփալ, հօպալ:

Փառ – պար /ԳՔ 902, 1064/ - 1. թաղանթ, բարակ մաշկ, 2. քացախի մար, 3. բերանի լեզվի վրա գոյացող մարը, աչքի վրա, (ՄՄԱԵԺ XVI, 240), փառ բռնել:

pârat, աքքաղ. - **parat**, (Երևան, Վան, Ակն, Բուխարհա, Մուշ, Բուլանջիս): Բարբառներում փարտել – թոնրի մեջը շորով սրբել փարատել, փարտիլ, փարտոց, (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Փափա /ԳՔ 1066/, ՉՔԲ 649 – հաց /մնկ./ (Մուշ, Ալաշկերտ, Արարատյան, Ազուլիս, Թբիլիսի.

P, 108 õre - ջրաղացի պատերին թռած այուրը:

DS 3408 – patat (VI) – թոնրի մեջ հաց թխելու հարմարանք, **patat (V)** - թոնիրը մաքրելու համար ձողի վրա փաթաթած շոր (Շավչատ, Արդահան, Էրբենիս, Յուսուֆէլի):

TS, 959, 616 pal, DS 3381 pal - մի տեսակ թռչուն, **TPC, 709** – աղավնու տեսակ, (Նիզդե և շրջակայքը):

DS 3394, 3397, 3469, 3427 parlanmak, 3406 par (I), per (IV), por (I), pur (IV) – փառ, բարանթ (Քոնյա, Ամասիա, Նիզդե, Թոքատ և այլն), **par dutmak** - փառ բռնել, փառտոել:

DS 3428 perdic, pardüc - perdicի, թոնրի պատերը մաքրելու կտոր՝ ձողի ծայրին... (Անկարա, Ավազ, Չանաքկաե) **Փարատ /ԳՔ 1065/, ՉԱՐ, 4, 486-487** – զատված, անջատ, ատոր. -

DS 3392 papa (II) - մնկ. հաց՝ տես նաև բաթա

տես բաթա), (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

Փափախ ժՂԼԲ, 4, 642 – մորթե գլխարկ:

Փերթ /ԳՔ 1068/ - 1. խոշոր կտոր, 2. չոր մսի կտոր, 3. ապուխտի ամբողջական կտոր (Մարաշ, Պոլիս, Սեբաստիա), (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Փրռակ /ԳՔ 1069/ - փտած ծառ (Ղարաբաղ), փթռանք – մեջը դատարկ, փուճ, փտած ծառ. հավանաբար փուռ արմատից է

Փրուր – մանր փշուր, մճիւր, **փրրանք** - փշրանք, կտորոտանք, երևի նաև **փթիթ** (ՉԱՐ 4,500-501) (Երևան, Ղարաբաղ, Խլաթ) գբ1069

Փին /ԳՔ 1070/ - աքցաղի (խնուս), (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

Փմփուլ - գլխին բողած գազաթափուսն, փուփուլ /ԳՔ 1084/ - ականջին քովի խոպրակը, (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

Փշատ ժՂԼԲ, 4, 655, ՉԱՐ, 4, 508 փուշ բառից: Գիտեն շատ բարբառներ: (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Փշփշուկ /ԳՔ 1075/ - ուտելի բանջար է գետնից մինչև կես մետր բարձր՝ տերևները փշտ (Խարբերդ, Վան, Նոր

DS 3392 papak - 1. քասակ, 2. լայնեզր գլխարկ, **DS 4635 papah** - շատ վայրերում՝ քասակ:

DS 3432 pert (II), րirtik (II) – մսի կտոր (Շաբինջարահիսար, Գիրեսուն):

DS 4645 petrak - մեջը փուճ, միջից փորված ծառ (Տրասպիզոն և շրջակայքը)

DS 3493 putur(V) շատ փտած ցախ: **putur(II)** – կտոր (bir putur seker –մի կտոր շաքար)(Արդանուշ, Արդահան, Շավչատ, Սամսուն):

DS 3454 pin (II) - աքցաղի (Մալաթիա)

DS 3485, 3468 pompul, pumpul - 1. կատար, 2. թռչունների և հավերի գլխին գտնվող րմբուլից գազաթ (Աղոն, Ելյազիք):

DS 3448 puşat, puşa - փշատ, վայրի փշատ (Արդվին, Ալաթա, Բիթլիս, Մուշ, Էրբենիս, Յուսուֆէլի, Ելյազիք (**puşat**)):

DS 3449 pişpişik - ուտելու խոտ (Աղից, Ելյազիք):

Բայազետ), (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Փոթիկ /ԳՔ 1083, փոթո /ԳՔ 1075/ - պոչատ, պատիկ, մանթիկ (Վան), (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Փոթոթ, փոթիկ ԳՔ 69, /ԳՔ 1075/ - խակ մրգի տոփպուբյունը բերանում: (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Փոթուռ ԶԱՐ, 4, 509-510 - ծալքավոր շավվար (հագնում էին Բալուցիները, Ալյանբեգզիները, Ձեյթունցիները), կազմված է փոթ բառից: Բոլորը հայերենից են ԶԱՐ, 4, 510, ըստ Կրանելիչ Գրայֆենհորստի WZKM, 27 (1913):

Փողան /ԳՔ 1077/ - փողոց (Խնուս, Վան, Մուշ) (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Փոցխել /ԳՔ 1082/ - փոցխով բերելով հողը փոցխ անել, քարերն ու խտոը հանել, ԶԱՐ, 4, 521 վրաց. փոցխի, փաղցխվա փոցխել, ԳՔ 659, 459 - մանտոել, փոցխել՝ 371 կռանդիլ բառի հոմանիշ (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Փռչիկ, փուրչ - բուրդ, խճուճ, քրո. - **բուրչ** անկանոն խճուճ մագ, փռչուտ /ԳՔ 1084, 1086/ - մագուտ, բրդոտ, փռչիկ - ճակատի եզերքի խոպոպիկը: **Փռչիկ /ԳՔ 1089/** - բրդոտ, փռչուտ ԺԼԲԲ, 4, 687-688 - շատ մագուտ (մարդու և

DS 3473 potik (I) - կարճահասակ (Չարշամբա, Իսկիլիպ):

DS 3474 potot (II), potik - խակ մրգի բերանում բողած տոփպուբյունը (Բայբուրդ, Գյումուշահան):

DS 3493 putur (I) - 1. հին և կնճռուված հագուստ, 2. շավվար (էֆլակ, Արանա), ծալքավոր շավվար, **DS 4652 potur (II)** - ըմբշամարտիկների հագած կաշվից կամ այծի քուրճից նեղ շավվար:

DS 3466 poġan - փողոց, պողոտա (Բիթլիս):

DS 3472 post (II) - փոցխով հնձած խտոեղը հավաքելը, **DS post etmek (II)** - մանգաղով հնձած խտոեղը փոցխով հավաքել:

DS 3441 pırç, P, 109, pırçık, pırçek (II) - խոպոպ, մագափունջ, **բուրչ (I)** - ամուր և երկար մագերի շերտ: **DS 3495 pırç, DS 3496 pırçuk:**

կննդանիների մասին), զազար՝ փորչը վրան, (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Փոռան, փոռալ, փոռլլտոնի, փոռոնի տալ -(գր1086)

Փոթիկ, փռտիկ, փուրթիկ, փուռուկ ԳՔ 663, /ԳՔ 1087/ - մանր մաս, կտոր (Վան, Ալկարան, Բուլանդի, Նոր Բայազետ), (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Փունջ

Փուլչիկ (փուճ-ից) /ԳՔ 1083/ - փամփուշտ, ԳՔ 680 փուլչիկ առած իր, ԶԱՐ, 4, 523-524 - պրսկ. **pūč**-ից - դատարկ, պարապ (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

Փութ /ԳՔ 1082/ - արորին առատամին գամը: (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Ք

Քան - Առուի ջուրը կտրելուց հետո նրա մեջ մնացած հոսող քամվող ջուրը (Մալխասյանց ԳՔ, 4, 542):

Քամ ԶԱՐ, 4, 547-548 - քամուք, քամվածք, /ԳՔ 1094/ **քամոց**, քամուք, քամիչ, բնիկ հայկական բառ (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

Քարման ԶԱՐ 4, 560, /ԳՔ 1105/ - քամբակե կամ բուրդե թել

DS 3442, 4646 pırlamak(I), 3443 pırlanmak(I) - պտտվել:

DS 3460 pirtik (I) - 1. կտոր, 2. քրքրված շորի պատառիկ, ցնցոտի (Չարշամբա, Իսկիլիք, Ռիզայե և շրջակայքը):

DS 3486 punk olmak «toplannak».

DS 3482, DS 3460 puç(II) դատարկ, փուլչ, **puçuk-uçurtma** - օդապարիկ, **pusolmak** - անձեքի տակ փչանալ, փտել, դատարկվել, ոչնչանալ: **TS, V, 3200 / Ev., XVIII, 7, 204 Beçe giden-puç ve hiç olam:**

DS 3482 put (II) - արորի երկաթը խոփին միացնող կեռի նման սեպ (Էրզրուում, Չերմիկ, Դիարբեքիր...)

DS 2611 kam(I) Արտի կամ պարտեզի ներքևի մասում ջրերի հավաքման տեղը (Էրզիջան):

DS 2616 kamos - 1. քամոց, պղնձյա քամոց (խարփութ, Ելյազիք, Արաբկիր, Մալաթիա Դիվրիզի, Սվազ), 2. քյափ հավաքող (Մալաթիա և շրջակայքը): **P, 104 kemos**

DS 2084 girman - թել ոլորելուն ծառայող մի գործիք (Բուրդուր,

մանելու իւ, ուր ոտքի վրա կանգնած կմանեն (Ակն, Խմուս, Մուշ, Տրապիզոն, Ջեթրուն)

Քաւթառ /ԳՔ 1107/ - 1. բորենի, 2. գեշ պատաւ ատամները բախած, քաւթառիլ – պատաւել: ՉԱՔ, 4, 567 - բորենի < պրս. բորենի, վիուկ, շատ պատաւ կին, Չնդկաստանում շոգի կանայք՝ հիպնոզող ջաղուներ

Քաքա, քաք կղկղանք ՉԱՔ, 4, 567 - բնիկ հայկական բառ **kakka** հոմանիշից, որը հաստուկ է մանկական բարբառին:

Քերել – սկրդել, քորել (ՉԱՔ 4, 570-572, գր1109-1110, **քերիճ** - թոնրի կողից քերելով հանված հաց: Քերիչ – քերելու թիակ գործիք հաց քերելու):

Քիթ – մարդու քիթ, ցոուկ՝ ամառուցի, ՉԱՔ, 4, 577-578, նաև ծայր, ԳՔ 1112:

Քիս – քսել, զօծել, ՉԱՔ 4, 580 կա, զոր ծեփեն ի վերա պնակտի, ԳՔ 1115 քիսիլ:

Քուքի քուքի, քուքու քուքու /ԳՔ 1122/ – շուն կանչելու ձայնարկություն (Արաբ-կիր): Կուսիկ-ը կա, քուքու քուքու

Մանիսա, Տրապիզոն, Մաչկա, Ավագ, Յուքուրդկալե և այլն): ALT, էջ 155, N 782-ում չի հիշատակված այս տարբերակը

DS 2593 kaftar - ծեր, ջաղու (Քաբերդ, Սարդկամիշ, Վան, Իգդիր, Արճեշ)

TS 414 kaka /մնկ./ - 1. վատ, 2. աղտոտություն, կղկղանք Բերիճեն թուրք. 1919 դնում է հայերենից՝

DS 3053, 3054 kätkeric – կուտ զնացած թոնրի մեջ ընկած խմորի քերիչ թիակ (Աղին):

Kit – որևէ բանի ծայրը (BAS 186) **DS 2887 kitékit** – ծայրեծայր, բերնեբերան (Մերզիֆոն, Արաբկիր, Մալաթիա, Ավագ, Գյուրուն, Ամասիա):

DS 2884 kis – ավագ, քար, կավ խառնած ամուր շերտ բաղադրել, **kis bağlamak** – հողի վրա ամուր շերտ կապել, **kis toprak** – քսելու հող, սվալի հող:

DS 3017 kuti kuti շուն - կանչելու բառ

յկա:

Քուլա ՉՔՔ 145, 677, /ԳՔ 1122-1123/ - բամբակի մեծ կտոր, ՔԱԳ 575 բամբակի (նաև ծյան, ջրի, ծուխի քուլա). զգած բամբակի ծվածն հաստ 10-12 պատրույզը քուլա է, վաթույթը, որից մաս-մաս կտրելով պատրույզ են շինում և մանում: Ամպերը բամբակի քուլի նման, հնարավոր է պրս. **küla**-ից, վրացերենում քուլա - բրդի կծիկ (ՄԱՍԵԺ XVI, 239):

Քուլայ – թել չեղած բրդի կծիկ

Քուչի-քուչի

Քուսպ, քսպել – տես **կուսպ**, ԳՔ 607 ՉՔՔ 679 (СЯА 311, №120, **kusp**(I) արամ, **kuspu** AHW 509 **կուսպ** – կտավատի յուղը հանելուց հետո տակի մնացած մասը՝ դիրտը (Վան, Երբ Քայագետ) նաև քսպել:

Քուրայ ՉԱՔ, 4, 595 - ասոր. - **kura**, Խարբերում քուրա - դարբնոց, դարբնի խամուք

DS 3028 küle P, 105, 52 - բամբակի փիլթա (քուլա), **küle küle** – **lapa lapa** (ծյան վերաբերյալ): Փուլուրում **küle**-ն 10 փիլթայից է (**pelte**):

DS 3028 küle küle – lapa lapa (ծյան մասին): **P, 52, 105 küle 10 pelte**-ից մի քուլուեն

DS 2989 kuçu kuçu (DS 3017 **kuti kuti, kucu kucu, kücu kücü)** շուն կանչելու բառ

DS 2238 güspe(II) ամառանկեր քուսպ (Չանաքկալե): **DS 2884 kisbe** – տականք, տիրո:

DS 2158 göre (I) - երկաթագործի քուրա, **TS 2776 küre XVդ. küre (II), DS 3043 kure** ձուկ ունի գրական լեզուն, **DS 4577 küre** - դոշաք եռացնելու համար պատրաստված կլոր օջախ: **DS 3043 küre (I)** - ցեխից սարքած ուտելիքի օջախ: **DS 3045 küre ocağı**:

Քրքիր, քրքրվել, կրկնված քիր արձատից **ՀԱԲ. 4.603** - փխրուն, քրքրել-քրքրայել, բակել: գիտեն բոլոր բարբառները:

Ֆ
Ֆշ /ԳՔ 1140/ - **ֆըշալ**, **Ֆշոց** հանել, **ֆշացնել**: **ԺՂԼԲԲ 4, 822**
Ֆշֆշալ - օձի սողալու կամ ջրի պոռթկալու ձայն (ընածայնական)

Ֆայկա - (ռուսերեն) **фаши+ка**, **ֆայ** - գործիքով բառից, **ка** - ածանցով:

Ֆոֆիկ /ԳՔ 1141/ - հոլ (Վան), **ֆոֆոֆիկ** - 1. հոլ (Բաղեշ, Վան), 2. մոնի շուրջը պատվող քիթեռ, փարվանա: **Ֆոֆոալ** - 1. ման գալ, պատվել, 2. ֆոալ, 3. հովի առջև թոթալ, **ֆոալ /ԳՔ 1140/** - 1. պատվել, գոռոնել, 2. դառնալ հիռ գալ (հոլի ֆոալը), 3. Տրապիզոն, թռչունների թռչելը:

DS 4814 kirkilmis – քրքրված:

DS 1839 faşş – **ֆըշ-ալ**՝ օձի սողալուց առաջացող ձայն

DS 1840 fayka – կանացի բաձկոն (Իգդիր, Կարս) – **ка** ածանցի պատճառով **ռուսերենից է և հայերենից:**

DS 4503 fufura, fufuru (Մալաթիա), **furfirik** (Կարս) – հոլ, պտուտակ (Վան), **DS 1853 fir (II)** - գլխապտույտ (Մալաթիա), **fir** – ֆոալ: **DS 1854 fufur** – **ֆոֆոալ, furfirik, fufuk (III)** = հոլ, նաև փարվանա (Արտանուշ, Սինոպ, Վան Արդվին, Գյումուշհանե, Օլթի, Դուզե, Բողազլույան, Շիրան): **TPC 299 fir fir fur:**

ՄԻՋԱԳՆԵՏՅԱՆ (ԱՔՔԱԴԵՐԵՆ, ԱՐԱՄԵՐԵՆ, ԽՈՒՌԻԵՐԵՆ) ԲԱՌԵՐ ԹՈՒԻՐԵՐԵՆԸՆԻՄ ՉԱՅԵՐԵՆԻ ՄԻՋՆՈՐՈՒԹՅԱՄԲ

Հայ ժողովուրդը, լինելով Հայկական լեռնաշխարհի ամենախին բնակիչը, և շփվելով հարևան կամ նվաճող այլևայլ ժողովուրդների հետ, իր բառապաշարում պահել է բազմաթիվ արքադերեն, ուրարտերեն, հունարեն, ասորերեն, պարսկերեն և արաբերեն բառեր, որոնց մի մասը հայոյւրամյակների ընթացքում փոխանցվել է ժողովրդական-խոսակցական թուրքերենի բարբառներին:

Մենք արդեն առիթ ունեցել ենք խոսելու իրանական և արաբական մի շարք բառերի մասին, որոնք հայերենի միջնորդությամբ են փոխանցվել թուրքերենի բարբառներին: Այժմ լերենք մի շարք արքադերեն և խուռիերեն բառեր, որոնք գոյություն չունեն հարևան ոչ մի լեզվում, բայց կան հայերենի բարբառներում և գրական լեզվում, ուստի, բնականաբար այդ արքադերեն բառերը միայն հայերենից կարող էին փոխանցվել թուրքերենի բարբառներին. ահա դրանք՝

1. Թուրքերենին **tir (II)** - մեծ հատիկներով փափուկ մի տեսակ ցորեն (Վան, Էրջիս, Ախաթ, Բիթլիս գյուղերը) **DS 3936**: Բառը հայերենից է փոխանցվել, հավանաբար Վանի ավազանից, ուր նույնպես արտասանվում է այն **տիր, տրի** ցորեն, **տրի** հերկ, ինչպես վկայում է Վ. Բոդյանը (ԵՄՀ, 251, Խլաթ, Արճես, Կոզուլիտ), ուր խոշորահատ այդ ցորենը ստանում էին շարքացանով: Ըստ Հ. Աճառյանի, **դիր, դրի** բառը ծագում է հ.-ե. **dhē**, սանսկրիտում **dhā** **դենել** արծատից, և **դիր-ը** նշանակում է **կարգ, շարք** (ՀԱԲ, 675-676): Այս բառը առկա է նաև ակկադերենում **Ninda dir** «դրի հաց» (տես

СЯА 271-272, АНw 650-651): Ուրեմն այս հնավանդ բառը թուրքերենին կարող է անցնել միայն հայերենի միջոցով:

2. **Շլոր / սալոր** թուրքերենի **şilar** – խակ շլոր (DS 3767 Մուշ, Բիթլիս): Ռ. Դանկոֆը ենթադրում է հայերեն **սալոր** – ից (ALT, 162), մինչդեռ հայերենի բոլոր բարբառներն էլ գիտեն և՛ **սալորը** և՛ **շլորը** (ՉԱԲ 3,522, 4, 157): Այս բառի զուգահեռն ենք գտնում աքքադերենում որպես խոտիներեն բառ (AHW, 1149) **sallur** ձևով: Այս մասին գրել ենք **ԸԵ №4 33-34, СЯА 283-284**: Ուրեմն այն շատ հին ծագում ունի և թուրքերենին է հասել հայերենի բարբառներից:

3. **Չիբիլ** – 1. աղբ, կեղտոտություն, ավելված, գիտեն բոլոր բարբառները (ՉԼԲԲ, Ա, 410) հավանաբար թուրքերենի բարբառներին անցել է հայերենի միջոցով: Իսկ հայերենում այն հայտնվել է սեմիտական լեզուներից աքքադերենի ժամանակներից (AHW, 1524), թուրքերենում հատնի է XVI դարից ոչ շուտ: Աքքադերեն զուգահեռի մասին գրել ենք (**СЯА 311**):

4. Թուրքերենի **güspe(II)** - անասնակեր (DS 2238) **kisbe** (DS 2884) տականք, տիրոջ բառը ծագում է հայերենի **քուսպ, քսպել, կուսպ** բառից (ԳԲ, 607, ՉԲԲ 679) – կտավատի յուղը հանելուց հետո մնացած մասը (Վան, Նոր Բայազետ և այլն): Մենք գրել ենք աքքադերենում եղած զուգահեռի մասին (**СЯА 311, АНw 509** կա և արամեերենում):

5. Թուրքերենի **epic** – տակը գնդաձև կաթսա, որի մեջ կանեփի թելերն են եփում (DS 1763, Ռիզայե, Կափտանփաշա Չայելի) ծագում է հայերեն **եփել** արմատից, իսկ սա էլ աքքադերենի **epu** - եփել, թխել բառից (**АНw 231, СЯА 311**): Չետևաբար այն թուրքերենին փոխանցվել կարող էր միայն հայերենից:

6. Թուրքերենի **mağal(I), mağal(II)** – Չանդում, դաշտում ոլխարի հանգստանալու տեղ (DS 3103, 4589, Էրջաս, Վան, Բիթլիս) առկա է հայերենում, **մակալ տալ, մաղալել** ձևով - անասունների հանգստանալու, դադարի տեղ (Վան, Բիթլիս, Խնուս, Ղարաբուլաղ): Չայերենին անցել է աքքադերենից (**АНw 588, СЯА 298, ՉԱԲ 3, 231, ԳԲ,746**): Չայերենից միայն կարող էր փոխանցվել թուրքերենին:

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐ

1) küiba<բուլպա

«Derleme Sözlüğü» բառարանում նկարագրված է մի բրիչ՝ **çapa**, որն անվանվում է **külbe** - փոքրիկ բրիչ՝ Էրզինջանում, Մալաթիայում, Սվազում, Անկարայում (DS 3027), **külbik**՝ Սվազում (DS 2995), և **kürbe** Էյլազիքում (DS 3042), երկկողմանի բրիչ և միակողմանի բրիչ (DS 4576): Նույնը Ռ. Դանկոֆի ALT=ՉԲԲ-ում, էջ 157, № 799:

Չ. Աճառյանի ԳԲ-ում **բուլպա** (խարբերդ), **քուրպայ** (Ալև, Արաբկիր, Բինկյան) բացատրված է «ուրագածն բրիչ» (ԳԲ 1123, 1125): Այս բառը հայերենի հին փոխառություններից մեկն է աքքադերենից, ուր գտնում ենք աքքադերենում **kalappu, kalabbu** (V. Soden, **АНw 424**) ԵՄՉ-ն նկարագրում է և տալիս պատկերը (94-95, **Микроязык, СЯА 207-208**):

2) nat<նաթ

Թուրքական բարբառներում **nat** է կոչվում գերանդու բռնակը, այդպես էլ բացատրում է DS-ն 3241, 4604 էջերում: ԳԲ-ն, էջ 808, մաթ՝ բացատրում է «գերանդու կոթ» (Ալխալբալաքում), ԵՄՉ 367, ժանոթ 72: Այս բառը թեև կա արաբերենում, սակայն ծագում է

աքքաղերենից, անցնելով այն հայերենին, ապա փոխանցվել է թուրքերենի բազմաթիվ բարբառներին (Արդվին, Սարիկամիշ, Բայբուրդ, Կարս, Կարին, Շավշատ, Փասիկներ, Բուրդուր և այլն): Աքքաղերենում նույնպես (**nat**, Soden, AHW 205-206, Баранов, APC, 997, Мкртчян, СЯА, 205-206):

3) **nodul, mudul**<մոդուլ

Թուրքերենի բարբառներում **nodul** (nodur, nozur, nozul) **mudul, modul, modur** նշանակում է **խթան**, ծայրը մեխով գավազան՝ էշ, եգ, ձի մշտելու, խթանելու համար (DS 4606, 4597 P, 17, 87) անցել է նաև գրական լեզվին TPC 680, TS 587:

Հայերեն բարբառների **մոդուլ, մոտուլ** «խթան» բառը նույնն է (տես ԲԱԳ 416, **մօտիլ**, ԵՄԴ, էջ 23, 27, 41, **մոտլտել, մոդլել**՝ Գ. Աճառյան, Համշենի բարբառ): Այս բառը գալիս է Միջագետքից. գործածվել է Շումերում MUDUL, MUDLU, աքքաղերենում՝ **mudul** «սեպ» AHW 867, 283, 735-736, 739 R. Labat MEA 171, A. Delitzsch SG 179, 193:

4) **manger** < մանկեր փայտից փոցիս

manger - փայտից փոցիս (ըստ DS 3121) գործածական է Վանի շրջանում: Թուրքերենին է անցել հայերենից, իսկ հայերենին՝ հավանաբար աքքաղերենից, ինչպես մենք ցույց ենք տվել «Սեմական լեզուները և հայերենը» գրքում (СЯА, 208), հատկապես **ma** նախածանցով գոյականներ կազմելու հատկանիշը աքքաղերենին է հատուկ: ԵՄԴ-ում (266-269 և 278) մանկերները նկարագրված են և նկարված փոցիսի այդ տեսակները, որոնց դերն է ցանքից հետո հարթել հողը, ծածկել ցանվածը: Իսկ ԳԲ-ում (էջ 751-752) բացատրվում է դերը (Մուշ, Վան, Նոր Բայազեդ և այլ վայրերում):

5) **korob**<կոռոպ

Ծովափնյա ժողովուրդների մոտ որպես **ամբար, պահոց** մրգերը, կաղինը, ընկույզը, եգիպտացորենը պահելու համար գործ են ածում **կոռոպը** (ԵՄԴ 430), որը գտնում ենք նաև աքքաղերենում **kurupp** – ձևով (Von. Soden, AHW, 513 **bit kurupp**), ԳԲ, 595, ԳԲԲ, 360, ԵԴԲ, 1, 1064, Հայկունի, 934-937: ՀԼԲԲ, գ.152,162:

Թուրքերենի բարբառներում նույնպես փոխ է առնվել այս բառը հայերենից **korob** ձևով (DS 4565) Ռիզայե, Իքիզդերե, Ենիշիրլի և այլ ծովափնյա շրջաններում «այգու տուն, խրճիթ» նշանակությամբ:

6) **Gurna**<գուռն

Գուռն այն կոնքն է, ուր ջուր է հավաքվում բաղնիքում կամ այլուր: Ըստ ՀԱԲ, 1, 597-ի «բաղնիքում ավազանն է», փոխ է առնված ասորերենից (gurna): Հնարավոր է, որ այն ավելի հին փոխառություն է, քանի որ ամկա է շումերերենում ևս GUR «տակառ» նշանակությամբ. Շումերերենից անցել է աքքաղերենին, ապա ասորերենին (AHW, H. Мкртчян, СЯА 227-228): Իսկ հայերենից անցել է թուրքերենին gurna, kurun, kurna DS 4573, 3012, 2200 արտասանությամբ «բաղնիսների ծորակների տակ դրված կոնք, ուր ջուր է հավաքվում: Այն կարող է լինել մարմարից, քարից և այլն»:

7) **Hop(III)**<Ոփ, հուփ, հոփ

Միջագետքյան երկրագործական տերմիններից է: Բազմաթիվ բարբառներում անկա է **ոփ, հոփ, հուփ** - «ջրամբար ջրավազան», (ՀԱԲ, 3, 619, ԳԲ 873, Քեչեան 61 և այլն): Այն փոխ է առնված աքքաղերենից **upp(II), hupp**, իսկ սա էլ շումերերենից UB, HUB (H. Мкртчян, СЯА 227, Von Soden, AHW, 356, Delitzsch AH 266): Թուրքերենում գտնում ենք hop (III) ձևով «Արտեղը ջրելու

նպատակով բարձր տեղում սարքած ջրավազան (havuz) նշանակությամբ (DS 2404, խոզաք, թունցելի)»:

8) Masos<Մասուս

Հայերենը ասորերենից ունի փոխառյալ **մասուս** «վարդ, երկար ծող՝ ծայրը խթանով» (ՀԱԲ 3, 264-265), որը զանազան բարբառներում ունի զանազան հնչյուններ. **մասուս** (Բուբանիա, Բաբերդ), **մասուսա** (Չենկիլիբ, Սեբաստիա), **մասոս** (Զոյի), ԳԲ, 755, ԵՄՀ 46, 49, 51:

Թուրքերենի բարբառներում դարձել է **masta, marsa, masa, massa, meses, meyes, mesis, masos, mastalik** (DS 3132, 3171-72, 4587, 4592-93, P, 15, 17, 106 և այլն): Գիշտ են լեզվաբանները, որ թուրքերենի բարբառները հայերենից են այդ բառը փոխ առել (ALT, 104, № 500):

9) Gerenti<գերանդի – (ըստ Ռ. Դանկոֆի, ALT, 35, № 96)

Թուրքերենը հայերենից է փոխ առել **kerenti, gerenti «tirpan»** բառը (սա էլ հունարեն է): Գիտեն gerenti-ն Տրապիզոն, Ամասիա, Ռիզե, Կարս վայրերում, Մաչկայում, Կարսում՝ **kerenti** ձևով, **kerendi** Կարսում նաև **merendi** ձևով: Փոխ են արել նաև աղբբեջաներենում (ADIL, III, 52): Հայերենում **գերանդի** (ՀԱԲ, 1, 540), բարբառներում (ԳԲ 221), **մարանդի-մարանդում** (ԳԲ 761) խոշոր, կեռ մանգաղ, ընդհանուր հայերեն է՝ վկայված գրաբարից:

10) Kandiref<Կանդրիվ

Թուրքերեն **gandırif** (երզինցան) «Վրորը լուծին կապող մասը», **gandırif kayısı** «Մայլերի լուծը առեղին կապող կաշեփոկը», **gandiref** (Վան), **kandırif** (Գյումուշհանե, Աղրի, Էրզուրում): Ավելի ճշգրիտ բացատրություն ենք գտնում Գյումուշհանեի kandiref-ի նկարագրության ժամանակ. «Վրորը լուծին կապող U-ի սնան կաշեփոկը կամ կրոված ճյուղը»: **ğandırif**

(Էրզուրում). «Լծկանները լուծին կապող փայտի մասը»: Այս բացատրությունները վերցված են Ռ. Դանկոֆի «Թուրքերենի հայերեն փոխառությունները» և «Ժողոված բառարան» գրքերից: Մեկ այլ շրջանում **gandırif**-ը բացատրվում է. «Կովերի վզին անցկացվող կիսաօղակ կոր ճյուղ»:

Հ. Աճառյանի ՀԱԲ, 2, 512-513 և ԳԲ 547-ում գտնում ենք **կանդրեի**, գրաբարում՝ **կանդրի-ի** հետևյալ բացատրությունը. «Փայտե մեծ անուր», բարբառներում, «Կեչի կամ հացի ծառի փայտից շինված օղակ, որ արորի ծայրն են անցկացնում և նրա վրայից փոկով արորը լուծին են միացնում»: Այս հարմարանքը գտնում ենք նաև աքքադերենում **kanduru** ձևով (СЯА, 227218): Երկրագործական մյուս գործիքների հետ գտնում ենք նրա պատկերը՝ ԵՄՀ-ում (էջ 285-289, 283): **Կանդրիվը** միջագետքյան քաղաքակրթությունից է փոխանցվել հայերենին, իսկ հայերենի բարբառներից էլ թուրքերենի բարբառներին:

11) Gam(II)<Կամն - gemlemek<կամնել

Ցորեն կալեսելու հարմարանքը կոչվում է կամն (ՀԱԲ 2, 502): Ծանոթ է բոլոր բարբառներից: Այն առկա է նաև աքքադերենում բայական ձևով (**qamû, qemû (III) AHW, 913, II. МЕРТЯУ, СЯА 207**) բայականը՝ կամնել: Հայերենի բարբառներից թուրքերենի բարբառներին է փոխանցվել այս անվանումը տեխնիկայի հետ միասին (DS 1905, gam (III), DS 1987 gemlemek < Էրզինցան, Էրզան, Մուլաքոյ): Նաև **gem (I), gem (II)**:

Քուռակ

Հայերենի **քուռակ**, **քուռիկ** – ձիու կամ էշի ծագ (ՀԱԲ, 4, 594) ավանդված է դասական շրջանից: Պահլավերենի *kurrak* ձևից: ԳԲ 1125 **քուրու** - էշ կամ ձի կանչելու ծայն, **քուռի**, **քուռ**, **քուռռուկ** – քուռակ կանչող ծայն:

Լեզվաբանները ճիշտ են որոշել, որ թուրքերենի բարբառներին այս բառը տարբեր աղավաղումներով է անցել, ինչպես՝ *kurruk*, *kirrik*, *kuruk*, *kur*, *kurik*, *kuri* և այլն (DS 2822-2330, 3002, 3011, 3046, 3048, 4572 և այլն): Այս բառի փոխարեն թուրքերենը գործ է ածել *tay* կամ *eşsek sipası / yavrusu, sipa* բառերը: Սեր կարծիքով ավելի վաղ հիշատակումներ կան շումերերենում *kur*, վաղ բարելակված արձանագրությունները՝ *kurr*, խեթական *sisu kurrātu, kur-ra* և այլն (Н. Мертчан, СЯА 260):

Գղի

Միջագետքյան մշակույթից ժառանգած հայերենի աքքադական ծագում ունեցող բառերից են **գղի**, **գիղի** «ոչխար, ուլ» (ԳԲ 223), **կտի**, **կտիկ**, **կտո** «այծ» բառերը, **կըտի-կըտի կամ գղի-գղի** ոչխար, գառնուկ, ուլ կանչելու ծայնարկությունները՝ (ՀԼԲԲ Ա, 232, Գ 180) խոտորջուր **կտիկ-կղի** Արարատյան **կտիկ** խոտորջուր, Վան «այծ», ՀԼԲԲ, 376 **կտի**, **կղի**, **պտտիկ այծ** և այլն: Թուրքերենի բարբառներում ևս *güd* (I)՝ 1. Այծի ծագ, ուլիկ, 2. գառ, 3. շան ծագ՝ **güdü-güdü (IV)**, **güdüg (II)**, **güdik**, **güdi** կանչելու – ծայնարկություն (DS 2031-2032): Աքքադերենում *gađu*,

արամեերենում **gadi**, եբրայերենում **gedi**, արաբերենում **gdi** (Soden AHW, 273, Баранов, ТРС 148, Н. Мертчан, 260-261):

Թուրքերը Անատոլիայում չեն եղել ո՛չ աքքադական, ո՛չ էլ արամեական տիրապետությունների ժամանակ, իսկ արաբերենի լեզվից սպասելի էր թուրքերենում *gdi*, ինչ չկա, ուստի վերոհիշյալ ձևերը միայն հայերենի միջնորդությամբ են փոխանցվել թուրքերենի բարբառներին:

Միջատներ

Թեև բնածայնական ծագումով են առաջացել մի բանի միջատների անունները, ինչպես հայերենի **ճրճիր**, **ճռիկ**, **ճպուռ** և այլն, սակայն հայերենից փոխանցվել են թուրքերենի բարբառներին: Թուրքերենում **curuk (II)** – օջախի մորեխ (Այդն, Արդվին, Արճեշ) **DS 1019, circir (I), cırcır (I) – Ağustos boceği** կամ **cırcır boceği, zırcır, cırcıra** և այլն (DS 926): Այս բառը առկա է աքքադերենում ևս *şıršir, şarşār ճպուռ* նշանակությամբ (Von Soden, AHW, 1086-1087, Н. Мертчан, СЯА, 327) և հայերենի բարբառներում, որոնցից էլ թուրքերենի բարբառներին է փոխանցվել (տես ԲԲԲ, 432 **ճիրճիրայ**, 452 **ճրճիր**, ԺՀԼԲԲ, 3, 229):

ՐՈՒՍԱՆՈՒՆԵՐ

7. ԿԼԿԼ

Հայերենի և աքքադերենի հետ ընդհանուր բառապաշարի մեջ գտնում ենք նաև **գլգլ**, **կլկլ**, **գլգլլ**, **գլգլի** «կորեկի նման մի րույս է՝ սպիտակ կորեկ Մուշ, Տարոն, Մալաթիա, Սասուն, Ալև, հարբերդ (ԳԲ 232, ՀԼԲԲ, Ա. 248, ՀԱԲ 1, 566, 2, 586)»: Այն անցել է թուրքերենի բարբառներին **gilgil (I)**, **gelgel (IV)**, **gılgıl (III)** ձևով, որ նշում է **DS 2041, 2077, Pulur 9, 109**: Աքքադերենում հայտնի էր

qal-qal գրությամբ (Von Soden AHW, 895, Н. МкРгУчн, СЯА, 276-277):

8. Անանուխ

Ամբողջ թուրքերենի բարբառներում առկա է ըստ **DS-ի (268, 4420) semizotu, Mente** բառը **annuh, annak, anuh, annuk, anuk** արտասանությամբ, որոնք փոխ են առնված հայերենի զանազան բարբառներից, որոնցում նույնպես այս բառը գտնում ենք տարբեր աղավաղումներով: Ինչպես ցույց է տվել Յ. Աճառյանը իր ՀԱԲ, 1, 180-ում: Այն ավանդված է V դարից **անանուխ** ձևով: Իսկ սա էլ **ananihu** ձևով առկա է աքքադերենում և հավանաբար խոռոչերեն ծագումով է (տես Von Soden AHW 50, Н. МкРгУчн, СЯА 167-168): Երևան, Ջուղա՝ **անանուխ**, Կարս, Ռոդոսթո, Սեբաստիա՝ **աննուխ**, Ակն, Ջեյթուն, Խարբերդ, Չաճճ՝ **անուխ**, Ալաշկերտ՝ **անուխ, անեխ**, Չաճճեն՝ **օնուխք**, Ազուլիս՝ **նանու, նանուհ** (տես ՀԱԲ 1, 180, ՀԼԲԲ, Ա, 69):

9. coput<նպատ

Հայերենի բազմաթիվ բարբառներում տարածված մի բառ է ճիպտ, ճպատ, ճպոտ, ճպուտ, ճպլոտ բառը, որը նշանակում է՝ բարակ վարոց, դալար ճյուղ, գավազան (ՀԲԲ 432, ԳԲ 715, 733, 734, ՀԼԲԲ, Գ 389): Սիջագետքի հիմն բառերից է կա աքքադերենում՝ **šippatu** (տես Н. МкРгУчн, СЯА 215, AHW 1104, **delitzsch 571-572**): Թուրքերենին փոխանցված պիտի լինի հայերենի բարբառներից, ուր գտնում ենք **cobut(ı), cmbut** – կարճ, ամուր մահակ նշանակությամբ (**DS, 993**):

10. šitil<շիթիլ

Հայերենի շիթիլ «սածիլ» բառը ծագում է սեմական լեզուներից, ըստ Յ. Աճառյանի (ՀԱԲ, 4, 639-640): Այն առկա է աքքադերենում՝ **šatilu**, ասորերենում՝ **šitlu**, «ծիլ, ընծյուղ, տնկել (տնկի)» նշանակություններով, երբաբենում՝ **štl** – տնկել:

Հայերենի բարբառներից անցել է թուրքերենի բարբառներին, ինչպես նշում է **DS 3788, 4729, šitil, šetil, šitilemek** – ծաղկի սածիլ, սածիլ շիթիլել նշանակություններով: Որոշ բարբառներում, ըստ **DS 1243, DS 4473**, առկա **çitil, çetil, çitil, DS 1245, 4473** ձևերը – կանաչիի, բանջարեղենի սածիլ նշանակությամբ:

11. կուլաներ, կուժեր

Բնածայնական ծագումով են առաջացել բազմաթիվ կուլաների, կուժերի անուններ, որոնցից մեծ մասի անունները ժողովրդա-խոսակցական բարբառի միջոցով անցել է թուրքերենի բարբառներին: Ահա դրանցից մի քանիսի անունները՝ Ս.Պետոյան, ՍԲ, 205, 450, **բղղիլի, կուլկուլակ**, Յ. Սարգսյան, Բալու, 376 **զըլզըլ 1) kiku** (ԳԲ 602), **զըլզըլ** (ԳԲ 232), 2) Կ. Գաբիկյան ԲՍԳ 142, **զըլզըլ, պլալ**, 3) Եվդոկիա **սուսու**, 4) Գազանջյան **բղղը** էջ 51 **պղպղիլի, խորխորա**, 74: Վզիկները հատուկ նեղացրած կամ ծակոտկեն կավե ցանցերով պատրաստված սպիտրները ջուրը դատարկելիս խորիդավոր հանելի ձայներ էին հանում, որոնք նախկինում գործ էին անվում տաճարներում մոզական արարողությունների ժամանակ:

Բնածայնական ծագումով կուլաների (տես СЯА 329-332) անվանումները մեզ հայտնի են մեր թվականությունից առաջ III-II հազարամյակներից՝ աքքադական և խեթական

արձանագրություններից, ուր հանդիպում ենք **kilkil** և **hab-hab** (տես **Friedrich J. HW 344, Von Soden, AHW 321-322, 500**) և այլն: Փաստորեն Ամատլիայի և Միջագետքի ժողովուրդներից այս կուլաների անունները անցել են հայերին, իսկ հայերից էլ թուրքերին միջին դարերում:

ՉԱՐ ՈԳԻՆԵՐ

1. **Ալ(ք)** - եգ, աներևույթ չար ոգի, որը թշնամի է ծննդկաներին, նոր ծնվածներին, երիտասարդներին (Բիւրակն, 1898, էջ 296-297, 1889 էջ 70): ԳՔ, 51, 53 ԶԼԲԲ, Ա, 11, 18-19 Ալքու կոխած (Ակն, Ադանա, Արարկիւր, Խարբերդ, Երևան, Ղարաբաղ, Կեսարիա, Բողազլույան): Կլսլի նաև Ալապուճուկ, ծագումը շատ հին է՝ Միջագետքից: Գրել ենք ՊԲԳ-ում (1970թ.) դեռևս № 2, էջ 242 նաև Բեյրութում լույս տեսած «Պատմագիրք Յոզգաթի և շրջակայից հայոց», 1988, էջ 151, որ հանդիպում է մ.թ.ա. XXIIIդ. **Alu** ձևով (**Von Soden, AHW 395**)-ում տարածվել է նաև Միջին Ասիայի ժողովուրդների մոտ (**Albasati**): Հայոց բոլոր բարբառներում առկա է, որոնց միջոցով փոխանցվել է թուրքերեն բարբառներին, տես **DS 207-208, AL basmak** «Ալը կոխել»՝ տարածված է Ամասիա, Մերզիֆոն, Արդանուշ, հարևան տարածքներում:

2. **Խիպլիկ, խիպլիակ, խալիկ, խալիք** – մղձավանջ առաջացնող ոգի (ԳՔ, 472), երևակայական չար էակ (ԶԼԲԲ, Բ, 324, 2, 365, ԶԲԲ 2, 368-369): Այս չար աքցադերեմում գտնվում ենք **habal** – (**hbl**) - բռնություն, ճնշում (Von Soden AHW, 301-302, F. Delitzsch,

AH, 266-267, СЯА, 178): Սա այն ոգին է, որ մղձավանջ է առաջացնում քնած մարդկանց մոտ: Գրել ենք այս մասին դեռևս 1970թ. ՊԲԳ №2, էջ 247 և Բեյրութի Եօզկաթի պատմագրքում, էջ 152-ում: Հայերեն բարբառներից անցել է թուրքերենի բարբառներին (**DS 2356**): Եվլիյա Չելերին նույնպես հիշատակում է այս չար ոգու մասին (**Еф Glossary, 107**): Եվլիյա Չելերին թուրքական հանդեսում 1989 թվականին **Journal of Turkisch stud, 13, 1989թ.**:

Տարածված է գրեթե բոլոր հայերենի բարբառներում (Մուշ, Գանշեն, Ալաշկերտ, Տարոն, Պոլիս, Վան, Նոր Նախիջևան, Կեսարիա, Կարս և այլն), ԶԼԲԲ, Բ, 365-ում տրված են հիմնական նշանակությունից բացի 12 նշանակություններ և: Թուրքերենի էրզինջան, էլյազիք, Մարաշ, Սվազ, Մաչկա, Գեմշին և այլ բարբառներում է տարածված:

3. **Գաբոս, գաբոսա, գաբոսիկ, գաբոս, գափոս** - երևակայական չար ոգի, որ գիշերները քնած մարդկանց է չարչարում, չղջում բլիկն, խեղդում (ԶԼԲԲ, Ա, 226, ԳՔ 213 – **մղձավանջ**, Բիւրակն, 1900, 694-695) նաև **քափոս**: Հին Միջագետքյան ծագում ունի. **gabāšu** ձևով աքքադական արձանագրություններում ենք հանդիպում, ակկ. **gabš** (արմատը ***gbš**) «ծանր, ճնշող, հսկայական» (**Von Soden AHW, 301-302, F. Delitzsch, AH, 266-267**): Հայերի մոտ բացատրվում է. «Գաբոսն էն է, որ գիշերները կը գաթի վըր մարդու բլիկն, որ մարդ խեղդե» (ԳՔ, 122): Հայերենի բարբառներից անցել է թուրքերենի բարբառներին, հնչում է **kapus, kobus** – քափոս, ինչպես պարսկերենում է (ԳՔ 213): Տարածված է շատ բարբառներում (Բուլանջիս, Քղի, Չարսանաջկ, Նիկոմեդիա), (տես նաև **СЯА, 177-178**):

SUMMERY

In Turkish dialects are preserved nine terms concerning agriculture, irrigation, as well as some names of animals. These terms may be of ancient Mesopotamian origin and may have penetrated into Turkish through the Armenian language.

1. **külba, külbe, kürbe "çapa"** <arm. քուլպա <akkad, kalappu

2. nat "tırpan sapı" arm. նաթ <akkad. nat, arab. nat

3. nodul, mudul խթանի ծայրի բիզը <arm. մոտուլ-motul, motil <akkad. Summer MUDUL, MUDLU

4. manger - փայտե փոցխ <arm. manger - մանգեռ <akkad *managaru

5. korob – դաշտի տնակ, խրճիթ < arm. Korop – կոռոպ <akkad. Kurupp, bit kurupp

6. kurun, kurna, gurna – ծորակի տակ կոնք, հավուզ <arm. gum <asir, akkad. summer GUR

7. hop (III) "hävuz" ուփ, հուփ, հոփ <arm. hup, hop, op «ջրափոս» <akkad. upp (II), hupp <sumer UB, HUB

8. masos, mesis, meşes, massa, marsa, masta խթան <arm. մասուս (masus, masos, masusa) <sir. masus

9. gerrent, kerenti "tırpan" <arm. gerandi - գերանդի

10. **gendürüf**, gandurif «փայտե անուր», կաշեփոկ <arm. kanduriv <akkad kanduru

11. gam(II), gemlemek < կամն, կամնել < akkad. qamo, qemo(III)

12. kurruk, kirrik, **kürük, kürü**, kurik, kuri «ջուռակ» <arm. kurak, kuru, kuri – քուռակ կանչելու բացականչություն, pohl. շու՛մ. Kur, heth sisu kurrutu

13. g-dik (I) – ուլիկ, գամ, g-dt, g-d, g-di, g-dik <կտիկ <arm. gdi, ktı, ktik ոչխար, այծ <ebr. gedi, aram. g-di, akkad. gadu «ուլիկ»

14. cırcır – մորեխ, cırcır, curuk (II) <akkad. şırşır ճոփկ, curruk (II) ocak çekirkəsi (օջախի մորեխ), şorşor ağustos bösek:

15. gilgil (I), gelgel (IV), gılgıl (III) – սափտակ կորեկ <arm. kılkal, gılgıl, gılgıl (կլկլ, զլզիլ) < akkad. qalqal

16. annuḫ, amuk, anuk, anık menthe - անանուխ <arm. ananuḫ, akk. hurr. Ananilḫu

17. cobut(I), cmbat < arm. cpat < akk. sippātu

18. şitil < arm. շիթիլ, akk. šatail, štl

19. gulgulu (DS 4571), gulgu (I) DS 2041, gilgil (II) DS, 2149, kulkuḫa DS, 2996 <arm. kılkal (կլկլ), gılgıl (զլզլզլ), <akk. hitit, kilkil, ḫab-ḫab (AHw, 321-322, 500, HW, 344):

ԲԱՆԱՉԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՊԱՏԱՐԱԿԱՆ ԶՈՒԿԱԴԻՊՈՒՆՆԵՐ

Աշխարհի տարբեր ընտանիքների լեզուներում անգամ կարող են մի քանի պատահական նմանություններ լինել, այսինքն նույնիմաստ և նույն հնչմամբ բառեր և այդ կարգի բառերի մեջ մեծ տոկոս են կազմում բնածայնությունները կամ նմանածայնությունները (Բացականչություններ, աղմուկի նմանածայնություններ, հորդորանք, կոչ, կենդանական շնչավոր և անշունչ առարկաների աղմուկների նմանեցումներ և այլն): Այս իսկ առումով էլ թուրքերենի և հայերենի մեջ այս կարգի համընկնումները դժվար է փոխառություններ համարել: Միայն այս դեպքում կարող են մեզ օգնության հասնել 7աձեմի բարբառի նման խիստ ընդգծված ինքնուրույն բարբառները, ուր հինյունական անցումները ամոտեսել այլևս մենք չենք կարող:

Այնուամենայնիվ, մենք ցանկանում ենք այստեղ բերել բնածայնական կամ նմանածայնական բառերի մի ցուցակ, որոնք ընդհանուր են երկու լեզուներում և դժվար է պնդել, թե ով է ումից փոխ առնողը և ով է առաջինը դրանց կերտողը: Կան նաև դրանց

մեջ մի երրորդ լեզվից եկող բառեր, հատկապես արաբերենից և ֆարսերենից (պարսկերենից), որոնցից անկախաբար կարող էին վերցնել և հայերենը, և՛ թուրքերենը կամ անկախաբար կազմել իրենց բառակազմական կանոններով: Օրինակ, հայերենի **ախ ու վախ**, **ահ ու վախ** բառը, որը կազմված է **ախ ու վախ** կամ **ահ ու վահ** եզրերից նույնությամբ գոնում ենք **օսմաներնում** և **գրական թուրքերենում** **ah ü vah** (OSTS, 13, 743) արաբերենից վերցված մի բառ է թուրքերենի համար, իսկ հայերենը ինքն է կերտել իր իսկ բառակազմական միջոցներով: **Չնդկահավ** հասկացության համար բարբառներն ունեն **ջուլջուլ** կամ **ճուլճուլ** և **ճավճավ** (ՉԼԲԲ, Գ, 422, ԳՄ, ԳԲ 709, Սիվրի-Յիսար) բնածայնական բառերը, որոնք իրեն իսկ հնդկահավի արծակած **ճուլ-ճուլ** կամ **ճավ-ճավ** բացականչություններից են առաջացել. թուրքերենի գրական լեզվում ունենք **hindi, culuh** «հնդկահավ» բառը, սակայն թուրքերենի բարբառներում նույնպես առկա են վերոհիշյալ **cavcav** (II DS 865 հնդկահավ) և **culcul** (III Չնդկահավ կանչելու ձայն DS 1012) բնածայնականները, որոնց ծագման մասին կարելի է ենթադրություններ միայն անել, թե նրանք անկախ գոյացություններ են երկու լեզուներում էլ և կամ հայերենից են փոխառյալ և ընդհակառակը հայերենն էլ թուրքերենից է փոխառյալ և ոչ թե ինքնուրույնաբար է կազմել այդ բառերը: Չայերեն **բաղ-ը** ենթադրվում է իրանական **bat-ից**, որի ինչ լեզվից լինելը չի վճռված (ինչպես և **կատու** բառինը, որը նույնպես առկա է շատ լեզուներում): Գտնում ենք նաև թուրքերենում **bad, badı, badik** ձևերով կարող էր վերահաստատվել այս բառը հայերենից կրկին բարբառներում:

Ի՞նչու հայերենից է փոխառյալ տրվում թուրքերենի **tis, tis** - **անձայն փուկ** բառը (ALT 51, TS 762), **plst** (DS 3463,4650) –

կատու վանելու ձայնարկ (ALT 192), կամ **pisi** –ն հայերեն **փխիկ**-ից (ALT 192), **bzzoz, bzzal** (ALT,26-27), **xırdamk** հայերեն **խոսակ** (ALT 179), **tıktık** –ծամացույց – հայերեն **քքքք** –ից, **carcar** –ը հայերեն **ճառճառ**-ից (ALT, 184), որովհետև բացակայում են դրանք այլ թուրքականներում:

Մեծ թիվ են կազմում **բնածայնական ընդհանրությունները**. դժվար է պնդել, թե որ լեզուն է որից փոխ առել այս կարգի բառերից շատերը: Այսպես օրինակ, հայ. **ծիվծիվ** թուրք. **cıvcıv**, հաֆ-հաֆ **hav-hav, hay. հայ. չըթ-** բնածայնական արմատից ունենք՝ **չըթ-**ալ «Մետաղյա մի բանի ձայն», **չըթ-**իկ «Սիջամատի և բթամատի հարվածից առաջացած ձայնը, պարելիս», **չըթ-**ոց «չիսկոց, կայծքարին հարվածելու ձայնը», **չըթ-չըթ-**ալ «ճրագի, կրակի այրվելու ձայնը», **չըթ-չըթ-**ալի, **չըթ-չըթ-**ան. **չըթ-չըթ-**ացնել, **չըթ-չըթ-**ոց, **չըթ-վրթ-**ալ, **չըթ-փըթ-**ոց, **չըթ-ի-վրթ-ի** /ԳԲ, 888/ և վերջապես **չըթ-**ել ձևերի դիմաց թուրքերենն ունի միայն **çırt** TPC 189 «պատռվող թղթի ձայնը» կամ հայ. **չթ-**ալ, **չըթ, չթ-**իկ, **չթ-**ամատ, **չթ-ռ-**տալ ձևերի դիմաց թուրքերենն ունի **çıt** TPC 189 «չրթոցի, շշուկի, աղմուկի թույլ ձայնի նմանակում» **çıtçıt** (II TPC 189), «չթչոց», **çıtıamak** «չթալ, ճթալ, ճաքել, պայթել, ճրթալ, կոտորվելու ձայն», **çıtıama** «ճայթոց, հոփ-հոթ, հոպպա-հոպպա (TPC 171-172), թուրք. **çat** (II) թխկոց, **çat-çut, çat-pat**» կամ՝ հայ. **չաթ-չուրթ** /ԳԲ 974/ «կոտորվելու ձայն», **չաթ-փուրթ** /ԳԲ 874/ «եզիպտացորենի խորոված հատիկներ» /աղիբուղի/, հայիույ, հայիայ **hayhuy, hayhay, tırık, tırak, tır, tık** – հայ. բրըխկ, քըփ, տըղ-տըղ, տ-հայ, թու և այսպես կարելի է շարունակել, սակայն մեզ հետաքրքրող գործին այս կարգի զուգահեռները օգուտ տալ չեն կարող:

Ասեմք, որ բնածայնությունները, կոշականները, ինչպես օրինակ, ահա, հա, օհո, պահպահ, հայ-հայ, վայ-վայ, հո, բահ-բահ, փիս-փիս, քուչի-քուչի կամ հենց քուչի, փիսիկ, ծիվծիվ, ջուլ-ջուլ, չոչ, չոչո, չոչիկ, քըռո, ֆըռ և այլն մոտավորապես կազմում են հարյուրից քիչ ավելի: Սակայն միտել չի կարելի թուրք. **ահմահ**-ի կապը հայ. **ախուվախի** և **suspus**, հայ. **սուսուփոս** բառերի հետ: Թեև մենք ասում ենք սրանք զուգահեռների կամ համապատասխանությունների ակունքները ճշտելուն քիչ են օգնում, սակայն հնչյունական համապատասխանությունները բանալի են մեր ձեռքին ճիշտ կռահելու համար բաղաձայնական սիստեմների համապատասխանությունները և անցումները: Օրինակ, եթե կատվին կանչելու համար ռուսն ասում է **կիս-կիս**, իսկ հայը **փիս-փիս** և թուրքը, պարսիկը **փիս-փիս**, ապա արդեն այստեղ բնածայնական ընկալման հետ մենք գտնում ենք հնչյունական համապատասխանությունների օրինաչափությունը «**քուչու**, **քուչի**, **քուչիկ**» թուրք. **կսւս**, **կսւս** «շուն», **քուչի-քուչի**, **քուչու** /ԳԲ 1124/-թ. **կսւս** «մոտ կանչելու ձայնարկություն» և **օշտ** «շուն վանելու ձայնարկ» /ԳԲ, 1135/- թուրք. **հօշտ**, **օշտ** /ԳԲ 412/ **փիս-փիս**, **փիստ**, հայ. **քաքա**, **քաք** «կեղտ, կղկղանք» - թուրք. **kak**, **kaka** «կեղտոտ, աղտոտ», հայ. **զլզլ-ալ** - թուրք. **ցւլցւլ**, հայ. **զոզո-ալ** - թուրք. **ցւրցւր**, հայ. **ցրցր** «ճալուս» - նաև **ծոճո-ալ** - թուրք. **սւրսւր** «ճալուս» նաև **սւրսւր** - ճոխ, հայ. **ճառճառ** թուրքերեն՝ **carcar** և այլն:

ցւլցւլ - **զլզլալ**, ALT, 36
kekeç - կակազ ԴԱԲ, 2, 488
gidi-gidi (DS, 2074) - այծի ձագին կանչելու ձայնարկություն /ԳԲ, 376/

գտի գոյի, կտի, կոյի-կոյի
 աքաղ. **gadu**, արամ. **gədiŋ**, երբ. **gedu** արաբ. **ğidi** Գ. Անառայնը կարծում է

թուրքերենից է (տես ԹՓԲՅԱ, 223)
gidi gidi (DS, 2031) **կտը կտը, կտը** /ԱՄ 117/ 1. այծ, 2. պտտիկ այծ
gidik (DS 2032) 1. ուլ, 2. գառ
gidik 3. շան ձագ, 4. բոխախ, **գոյիկ-ուլ**
Kırdamak - կրճեկ, կրճտեկ ԳԱԲ, 2, 683
gürç (IV) (DS, 2055, TPC, 396) - **կոշալ**-չոր բանի կոտորվելու ձայն ԳԲ, 375, 422 **ղըռճ**, **ղըռճացնել**, **կըռճտել** - ատամները, դամակի կտրվելուց կամ ասեղի մտցնելուց հանած ձայնը (ԳԲ, 568, 696, 698)
կըռճ - կավիճը տախտակին քսվելու, նոր կոշիկի ձայնը, դրճտալ, դրճացնել
gür (TS, 306, TPC, 396) **իլըթ**, **ղըրտ**, **քըրթ**, **ղըրթ**, **զլըր** **զլըր** **ցւլըր ցւլըր** - ուժեղ մի ձայն. Մեքենան **զլըր զլըր** աշխատում է:
gumguma (**gumgumu**) - փոքրիկ կավե ջրաման, **զըմզըմք** - սափոր, կուլ-կուլակ /ԱՄ, 111/
gümğüm (DS, 2194) պղնձյա ջրաման, գումզում **kumkuma** (TPC, 572)
gomp - գոմփ ALT, 37-38
gugum (DS, 2190, 2216) **ցնցն** - գյուզյուն /ԱՄ, 159/ երգնկա կյուզյուն
gurt (**avuşu**) (DS, 2199) թուխս, կուռթ-թուխս ALT, 86
gürk - **կոթան** /ԱՄ, 113/

gürk - **կոթան** /ԱՄ, 700/
günik - **կոթել** - հավի ձայն հանելը մինչև թուխս նստելը
gulukca - **gulukja** - **կըրկըթալ** - հավի ձայն հանելը նախքան ծու ածելը - ատամների տակ ուռելիս հացի կամ պտուղի ձայնը:
purtletmek (3480) - պոռ-թկացնել, փոթկացնել
pine pine (DS 3455) - բուծ-բուծ

dah dah - **դահ դահ**
dandini (TS, 193) - մանուկներին թոցնելու խաղ
դանդան, **դանդին**, **դնդնալ**
dindin (DS, 1463) /ՃՃԿ/ նվագարաններին տրվող անուն՝ **դնդն**, **դմդմ**, **տմտմ**
dirdir - տոռո (ԳԲ 1045)
de (II) /DS, 1391/ - դե, ապա, հայդա դե
de (TS, 187) - դե, ել դե / հապա, ապա
di (I) - ահա դիհա, տիհա, տիյա
dih
deh (TPC, 215) դեհ
dumbilik (DS, 1459) - դավի տմպիկ-թմբուկ /Ապ. Չոք. Բլ./
dombalak (II) /DS, 1551/ - ուռած, փքված, գեր երեխա /ԳԲ, 1034, ԳԲ, 630/ զիրզ, փափուկ, տմբլիկ, պարաբոս թմփիկ, թմբլիկ (ԳԲ, 167, ԳԲ, 369) DS 1476
dızdız > պիծակ-հայ. տղտղան

dızdız (TPC, 227) - բզզ
թմալել - փորը ուռեցնել շատ
ուտելով կամ խմեցնելով
dızliti - ղզզոց տմալկացնել
- շատ ուտելով փորը
ուռացնել

dızlamak - ղզալ, ղզալ
տմալել - 1. ուռած, 2. կարծ,
կլոր, ղզալ, ղզալ, ղզզալ
domdom (II) /DS, 1552/ -
կոպիտ, համառ. հնչո՞ւ ես
դոմդոմ խոսում դոմդոմ,
դոմդոմ (ԲԱԳ, 170), դում
(ՀԲԲ, 167) - բանձրամիտ,
դմբո, բթամիտ, տխմար,
դում, 4. Պետոյան (ՍԲ, 116)
խուլ, անխելք

diringi (DS, 1517) - մեկ
հոգով տղամարդու պար-
տրնդի - տղամարդու մենա-
պար՝ **զուռնի տրնդի**
laylay (DS 3068) - օրորոցա-
յին լայլայ (ԳԲ, 409)
օրորոցային
leyle

ի, **ibi** (DS 2501) ի
(ԳԲ 396)

e (TS, 242) - է
ehe, ehay DS 4492
եհե էհե DS 4491 eh
eh (TS, 247, TPC, 262) - էհ
էհ
evah (OTS, 20) - էվախ, հմմ.
dabah - դաբաղ
ավաղ / ԳԴ-Ն
միացնում է արս. **avah-ին**,
որի ծագումը անհայտ է:
Պարսկերենից պիտի լինե՞ր
աւահ

eqsus (TPC, 261) - ափսոս
ափսոս/ պարսկերենից էլ
afsus է հնարավոր
eyvah (TPC, 285) - էվախ
այ վախ, ավաղ

furfira (DS 4503) ֆոֆոալ,
ֆոռալ ALT, 194

fur fur (TS, 280) - պտտվելով
ֆոալ, փոալ

furlanmak - պտտվել
ֆոֆոալ

furlaşmak (II) /DS, 851/
փոփոալ (ԳԲ, 1141)

furik - ֆոիկ ֆոիկ
furik qurik (DS, 1855) -
բուրիկ

բլս բլս - ֆոշշալ
fis (TPC, 300) - փըսս, թիս
ֆըսսալ, թըսալ,

փսալ
fis fis (TS, 285) - ֆսֆս
շնչել, խոսել փսփս-ալ

fis fis (TS, 281) - բաբուն,
կամաց թսթալ

fosfos - (DS 1877) - ֆսֆսոց

gargar (TS, 293, 306) 1.
գոռոռոց, 2. քանիչով ջուրը
դժվար հոսեցնող կուժ

գոռոռոց, գարգարա
gurgur etmek (DS 2056) -

շատ խոսել, շաղակրատել,
գոռոռոց, կոկո անել
gergeruş (DS, 2006) -

գոռոռոց **գոռ**

արմատից, ALT, 38
hava gergeruş etti koruş
Blesing, 45. no. 49

gündü güdü (DS, 2213) - շուն
կանչելու ձայնարկություն
Պարշամբա, Մերզիֆոն,
կմասիա (ԳԲ, 1122) -
քուքու քուքու, քուք-քուք,
քուքի-քուքի, քուտիկ, քուքիկ
ALT, 87

gulgul - (DS 2041), **kikku** - մի
տեսակ կուլա ՀԱԲ, 1, 564,

ԳԲ, 232, գլգլ
gulu-gulu (TS, 322) -

հնդկահավի հանած ձայնը -
գլգլոց, գլգլալ

gulgule (TPC, 360) - 1.
գլգլոց, 2.

խառնաշփոթություն,
թուրքոհ /տես **ճուլ-
ճուլ**, **ջուլ-ջուլ**

ցսցսավա, **gugumavik** (DS,
2190)

gugumavk, gugumavuk
guguk (kuşu) - կկու (TPC,
360) TS, 322 կկու,

կուկուց, «հավիկ»
kuku (TS, 496) **կուկու** (ՀԲԲ,
365)

gurk, gurt tavuşu (DS 2199)
կուռք - թուխ (ԳԲ,
606)

gurgur (TPC, 360) - 1.
գզզոց, 2. գոռոռոց կռկո
անել (ԳԲ, 613), կոկոալ

gürgür (DS, 2236) -
հնդկահավ **կուռկուռ** -
հնդկահավ (ՀԲԲ, 368)

gürgür (TS, 322) - աղմուկ,
գմփոց

gurgur (TS, 322) - աղմուկ,
գոռոռոց, գմփոց

գոռոց, գոռալ,
գոզզալ, գոռոռալ

gür (TPC, 368) - գմփոց,
աղմուկ
կրկրալ

(ՀԲԲ, 380) հավի մեղմ ձայն
հանելը

gürüñü (TPC, 369)
կուլոան (ՀԲԲ, 373)

կոկոալ
gurav (DS, 2053)

կոկոռոց - գորտի,
ագռավի ձայն

gurav gurav (I) -
կապտազույն ագռավ

կրոնագրոս-ագռավ
(ՍԲ, 159)

bisik, bisi, bisi-bisi (DS 704)
- կատու կանչելու ձայներից,
bist - կատու քշելու - փիստ,

փիսի փիսի, փիսիկ
bez - բզզալ, բզբզ (ՀԱԲ, 1,
444-445)

bara bara - բռռալ
boçuş - բոջել, ALT, 30

buk - բուք ALT, 32
a ա

ah ահ, ախ
ah ü vah (OSTS, 13, 743)

տես vah ահ ու վախ /
ախ ու վախ

buva (DS 807) - **բու** (ՀԱԲ, 1,
478-479) բնածայնական
բու

aha, ahha (-han) TS 62 (DS
121-123) - (DS, 187) Aha bu
puşāra bir çurk yapırmatık

aha (ՀԱԲ, 1, 112-113)
ALT, 18, ըիը ըիըն

ay այ
busu, bupbu - հոպպ (DS,
794) ALT, 172 բուբու (ԳԲ

203) հոպպ

bah(TS 80)–պահ, բահ, պահո
baha DS 4440
bam (TPC, 94) – քիվոց
 բամ, բոմ, բում
bo, ba, be (DS, 446)
cakcak (III) (DS, 848),
cakcaki (II) – ջրաղացի վրա
 ցորենի վերջանավել, լուր
 տվող հարմարանք – չախչախ
 (ԳԲ, 875) չխչխիկ, շախչախ
cakçak – տես çahçah (DS
 3735, çakçak, 3738)
 շախչխկալ (ԳԲ, 818)
cakek (III) (DS, 1039)
çahçah (DS, 848)
çahçaha (DS, 1035)
çagçag (DS, 1035)
şahşah (DS, 3735)
şakşak (DS, 3738)
չեքչիք – բամբակի
 հատերը կամ կորիզը
 հանելու գործիք (ԳԲ, 879)
ջառջառ (ԳԲ, 574)
carcar (DS, 858) տես (928
 cırcır) 1. ծեծիչ, կամնասայլ,
 2. բուլղուրի մեքենա ALT,
 184 ճառճառ (ԳԲ, 708) 1.
 կամնասայլ, 2. ճոճոց
catirik (DS, 864) – փայտից
 սարքվող ճաքը-ճաքը ձայն
 հանող մանկական խաղալիք
ճաքըրուկ (ԳԲ 699-
 700) «իրացանի պարկուճ»,
 ճաքըրիկ (մանկական
 խաղալիք), ճաքառ – ճաքառ
 (ԳԲ, 699)
cavcav (III) DS, 865 – տես
 culcul (DS, 1010, 1012) –
 կրնտյան Անատոլիա,
 Բյուրսիա, Մանիսա,

Դեմիրջի, Ստամբուլ
ճավճավ (ԳԲ, 709)
 հնդկահավ /Աիվրի հիսար/
çit (II) (TPC, 189)
 չիթալ, չիթ, ճրտտալ,
 ճրթ, չըթթալ (ԳԲ, 430, 431)
çitlamak (TPC, 189, DS,
 1196) ճրթալ, ճրթոց (ԳԲ,
 879, ԳԲ, 431) չաթ-չութ (ԳԲ
 874) – կոտրատվելու ձայն
çit çit (II) DS, 1198 (ԳԲ,
 879) չիթ – կոտրել
ciğci (III) DS 899 –
 ճոճոց
ciğciğa (III) DS 900 –
 շատախոս ճոճոցան
cu cu cü cü (DS 1021-1023)
 – հավ, ձագ կանչելու
 ձայնարկություն ճուճու 1.
 ջուջու (ԳԲ, 939), 2. ջու ջու
 (ԹԲ.)
cucuc (II) (DS, 1009) – /մնկ/
 հավ, թռչուն ճուճու՛ 1.
 հավի ձագ, ճու ճու, 2. հավ
 (մնկ) վառեակ
cucuk (DS, 1023)
 ճուճուկ
 cucuk (I) ճուճուկ / Վճ
 ճնճուկ (ԳԲ, 732)
cuk cuk, cüğ cüğ –
 հավանոցի կենդանիների
 ձագերը
 Մախախայանց, 2, 224,
 3. Աճռայան, ԳԱԲ
culuk (DS 920) – ճնկ
culot (DS 1220) – ապտակ
 ճլոթ /ԳԲ 719/
çur (I) (DS, 1222) – բարձրից
 բախվող ջուր, փոքր ջրվեժ
 չլլալ, չալ (ԳԲ,
 887), չոչոսալ

çurçur (VII, V), (DS, 1186)
 չոբ
cirik (II) (DS, 926) – ճնճուկի
 նման մի թռչուն **ճոնկ**
 (ԳԲ, 448)
cirrik (III) – 1. ճպուռ, 2.
 գիշերահավուկ, պպենակ /ԳԲ
 735/
cirik (II) – չոնկ, ALT, 99
çuruk (I), (DS, 1187) – ջրի
 խողովակ, ջրհորդան **ճոնկ**
 – ծիծեռնակ, չըռզ, չոնկ,
 ճոնկ
çurtan, çorten (1190) –
 ջրհորդան, փայտից սարքած
 ջրհորդան - /խնուս / ԳԲ, 887/
cırcır (DS, 926) – 1. ջրվեժ, 2.
 քիչ վազող ջուր, ճրճիր
cırcır – ճրճիր
cırcır (II) akmak (DS, 927)
 ճլճլ, ճրճր ճոնկ –
 բարակ, նվազ հոսող աղբյուր
cırtlamak (DS, 939) – ճրտել,
 ճրթալ, ճրթ (DS 925, 927-
 928, 929, 932, 985, 117, 118,
 1186-1187, 1235) ճլճլ,
 ճլլալ, ծիրտ ALT, 71
cırcık (III) (DS, 926) –
 բարանձ, ճախարակ – **ճոնկ**,
 ճախարակ
curruk (II) (DS, 1019) – ճոնկ,
 ճպուռ /ԳԲ 735/ :
cırcır (VII), (DS, 928) – դռան
 ճոռոց (ԳԲ, 449) ճոճոսալ,
 ճոճոսան-ճոնինչ հանող ճոսան
cırcır (TS, 150) – սայլ,
 մանկական խաղալիք (սայլ,
 դուռ) ճոռոց, չոռոց
cır cır (boceyi) – ճրճիր
 ճոչոռոց, ճոճոսանել

cırcır (I) (DS, 926) – 1. ճոճո
 ճոճոնկ, 2. ճոնկ-
 խիստ բարակ վազող
 աղբյուր (ԳԲ, 735)
çurçur böceği – ճրճիր (ԳԲ
 452), ճպուռ
çuruk (III) – ճոնկ (DS 926),
 ճոնկ-ճպուռ (ԳԲ, 448)
 ճոնկ – ճախարակ,
 ճոնկ-ճպուռ (ԳԲ, 735)
curruk (II) – ճոնկ (DS 1019)
 ճվճվ (ԳԲ 737),
 ճվլալ
culot (DS, 1220) – ապտակ
 ճլոթ (ԳԲ 719), ALT,
 92
çonur (DS, 1269) çongur –
 քթի փայտից երեք լարանի
 սագ ճանուր, չնկուռ (ԳԲ
 883), չոնգուր, Վան.
 «ջուրթակ» վրաց. «ճիանուրի»
cora (DS, 1000)
 ճուռա, ճուռայ
cüra (DS, 1028)
çihrit (DS, 1212) – մորել –
 ծղոխտ **çitont** (ԲԱԳ, 378)
çihrit (DS, 963) – սրինգ,
 փոքրիկ սրինգ
ço ço (DS, 1253) – էլլ աբագ
 քշելու հորդոր չո չո, չու չու
ço (I) – էլի գնալը
 կանգնեցնելու
 բացականչություն **չո,**
չու
çöç (DS, 1274) – **çü** 1. գոնեչ
 կվեցնելու, 2. էչ
 կանգնեցնելու (ԳԲ, 704)
çocik չոչիկ, չոչիկ (ԳԲ,
 704)

çoçik (DS, 1253) էշ **չոչո-** իշուկ, ծիուկ (ՍԱ, 515) - էշ /մնկ/

çoço (DS 1276) /Գր 883/, **ALT, 189**

çöş (DS, 2, 1295) - էշ կանգնեցնելու **չոշ** - ո՞վ է քո էշին **չոշ** ասել

çoş çuş (DS, 1273, 1305) - չուշ

çoşt (DS, 1274) - անասուններից վնդնելու բացականչություն

çuşay (DS, 1309) - ձի կամ էշ կանգնեցնելու բացականչություն

çüşay (DS, 1305) **çuş** - էշին կանգնեցնելու բացականչություն

չոշու- էշ կանգնեցնելու բացականչություն

çüş (TS, 187) - կոպիտ արտահայտություն

çüşük (I /մնկ.) - իշուկ (DS, 1309)

çoçik - իշուկ (DS 1276) **çöş** (II) - 1295 բեռնակիր կենդանիներից կանգնեցնելու բացականչություն (ԳԲ, 888)

çit (DS, 176) **çit çit** - ճրճրալ, չքչքալ **չոք** (մնկ.) կոտրվել (ԳԲ, 879)

çit (TPC, 189) չթ, չոթ, ժոթ-ճոթ

çitlamak չթալ, ճրճրալ, ճթալ **çit II** (TPC, 189) - բնամայնություն չոթ, չոթ-չոթ (ԳԲ, 888)

çertik I (DS, 1148) - մի սուր գործիքով բացված վերք չրթչրթալ, չրթալ

մետաղյա բանի մի ծայրը **çirtik V** (DS, 1190) - բարակ ջրի ճամփա չրթչրթոց, չրթոց - չխկոց, կայծքարի զարմեքը

çirtik քirtik - կտոր-կտոր չրթչրթություն

այրվելու, ճարճատելու, փխրոծելի ուտելու ծայր **çirtmak** (DS, 1190) - կտրատել, փոքրիկ կտորների վերածել

çirtılma - կտոր-կտոր պատռվածք չոթել (ԳԲ, 887)

çirtım çirtım /I/ - պատռապատռա, կտոր-կտոր դղմի, արևածաղկի, ծմբուկի կորիզները, կեղևները գատել

çirtış (DS, 1190), **çirtik** (DS, 1238), **çirtik** (DS, 4479) - պարելիս երկու մատերի շփումից առաջացած ծայր **չրթիկ** - միջամատի և բթամատի խիճամբ հարված պարի մեջ (ԳԲ, 888), չրթացնել

çirtçur (DS, 1186) - **չոչուալ**

çihrit - մորելիս (DS, 1212) **ծղրիդ**

cop cop (etmek) (DS, 999) - լողանալ ճողփ (ՀԱԲ, 3, 211), չլոփ (ԳԲ, 719-720), չլոմփ (ԳԲ, 881), **չիչիփալ** - ջրի ճողփյուն (ԳԲ, 886), չոփ, չոփ-երեսին զարմված բուռ

մը ջուր, չոփ-չոփ /մնկ./, լողանալ

çahçah - չխչխալ, **ALT, 188** չախչախս **çakçak** - չքչքալ

çap çap (DS, 1074) - չի չի անել չիչի /վկանալու ծայր/, չփի չփի /մնկ./, վճացվել /ԳԲ, 889/ Պոլիս, **ճուփ տալ** - ափով ջուրը երեսին չիփիկ անել (զարմեք) - լողանալ

capul almak (DS, 1079) - չիչիացնել **չիչիփալ**, **չիչիփացնել** (ՀԲԲ, 545-546)՝ ծայր, որ առաջ է գալիս շրի քրջվելուց կամ վճանալուց կամ շրթուքը կպցնելուց և ծեռքը ջրին ծեծելով

çapik (DS, 1232) - ծափ, ծեռքի հարվածի ծայր, ծեփ **ALT, 70**

çepik (III) - ծափիկ, ճափիկ **çipik** (DS, 1232)

ծափիկ /մնկ./, **ծափիկ çibik, çippik, çepük II** (DS, 1143)

çip çip (DS, 1231) - չոփ-չոփ **çip çip** (DS, 1232)

çimçim - չնչնակեր, չնչակեր (ՀԲԲ, 543), չիմ չիմ (չնակեր) ուտել

çimi çimi (DS, 1222) - քիչ-քիչ չնչնալ (Եվրոկիա), չնահավան (ԳԲ, 520)

çim çam - տկար, հիվանդ, ըլլալեն, փխրոծակ չունենալեն կամ զզվելեն, կանաչ-կամաց ուտել, երկար

ծածծնելով՝ առանց կուլ տալու

çatla - ճայթել (ՀԱԲ, 3, 181) **car** (DS 859) - մուներտիկ, գոռալ, **carç** - ճառ (ՀԱԲ, 3, 188-189)

cab cab (DS 837) - ծափ **cap** (DS 858), **cap cap** - ճափ(իկ)

cavcav (DS, 865) **ճավճավ** - հնդկահավ (ԳԲ, 709) Սիվրի-Պիսար

cılcıl, culcul (DS, 1010, 1012) **ճուլճուլ** - հնդկահավ (Սեբաստիա, ԲԱԳ, 378)

colcol (DS, 1013) **ճուրճուր** (ՀԲԲ, 368) (ԳԲ, 514) **ճըլճըլ** - 1. ճըլճըլ ծայր հանող /հնդկահավ/, 2. հազիվ փայլվող, առկայծ /ճուլճուլ փայլի/

cık cık, cık cık III (DS 964) - ճուտերին, քոչուներին կանչելու ծիկ ու ծիկ, **ALT, 172** ծիկ ծիկ

civ (DS, 987) - բարձր, սուր ճիչ ճվալ / ծվալ, ճվճվալ / ծվծվալ

civlatmak - ճվացնել, ծվացնել **civ etmek** - ճվացնել, ծվացնել **ճվոց** / ծվոց

civ (DS, 941, TS, 150) - շատ արագ գնացող մի բանի ծայրը ճուալ, ճեվալ, ճըվճուալ, **ճուան** - փողի սուր ծայր, սփալիչ (ՀԲԲ, 317,445, ԳԲ, 525, 530, 731)

civl **civl** – ծվծվոց
civvlt (TS, 150)
civcivlemek – ծվծվալ,
ծվծվալ
civciv (TPC, 159) – 1. ճուտ, 2. ճվճվոց, ծվծվոց, հավուճիվ
cicik (II), **cicig**, **çicik (III)**,
cijik, **çiçi**, **çüçük (II)**, DS 958
– ծիծիկ (ՀԱԲ, 3, 471-472)
civciv (TS, 153) –
ճիվճիվներից /ճտերից/
կանչելու բացականչություն
cil cil – նվազ, քիչ թափվող
ջուր **ծլլ ծլլ** – կաթիլ
կաթիլ
çilçila (DS, 1872) – ճլճլալ
/ջլջլալ/
ճլճլալ, կաթիլթել
cığcığ (DS, 900) – հավի
ծայն ճղճղոց, ճղճղալ
cığacığ (DS, 899)
cıng (DS, 920) – գետին
ընկնող մետաղի ծայն (ՀԲԲ,
441) ճընկ, **ճնգալ**,
ճնգնգալ – դրամների,
նվազարաններից զարկելով
ծայն հանելը, **ճնգոց**,
ճնգնգոց – դրամների,
նվազարանների ծայն
հանելը, ջուրն ընկնող մի
բանի ծայնի նմանությունը
cup (TS, 154) ճոփ, ճըփ,
ճոմփ, ճոպ
cukcuk (III) – հնդկահավ
ճկճկալ (ԳԲ, 721)
թռչունի ճկճկոց, ճկվոց,
ճըռվույուն
cikcik (III) – թռչուններից,
ճտերից կանչելու
բացականչություն **ծիկ-**
ծիկ

ha he (TS, III, 189) **ha**,
eyüdür – այր, լավ է **haw** –
այր (ԳԲ, 628)
hahaha(h) (TPC, 375) –
քրքրի ծայն հա-հա-հա,
բահհա
hay (TS, 348) –
բացականչություն հայ,
հայ հայ
hayhay – հայհայ
Հայհայը գնացել
վայվայն է մնացել, (ԳԲ, 636)
հան(ահան), հանա ահանա
hey (TS, 356, TPC, 403) – հեյ
hap – հափ (ԳԲ, 653), հափ
անել, ALT, 90
hiş hiş (TS, 358) – խշխշ
խշխշ, խշխշալ
hişir (II) TPC, 406 – ժրտոց,
շրշույն
hişir hişir (TS, 358) – խշր
խշր խշր-տոց, խշրտալ
havhav (TPC, 394) – շուն,
շան հաչոց **հաֆ հավ** –
շուն, **հավհավ** – շան հաչոց
hop (TS, 362, TPC, 411) –
հոփ, հոպպա (ԳԲ, 674, 668),
հյուր գնալ **հոփ** – հոպ
hoppa (DS, 2390)
հոպպա /ննկ/ – ման
զալու գնալ (ԳԲ, 668) ALT,
184
hoşt (TS, 364) **öşt**, **üştözu** –
շուն վանելու
hapşu (TPC, 384) – փռշտոց,
հեփշու, հեփշու (ԳԲ, 658)
հափշու – փռշտոց
hüngür hüngür (TS, 367,
TPC, 416) – սաստիկ լաց
հոնգուր - հոնգուր

hongur (DS, 1876) – եմ ո՛ւմ
յարն է նստած լալիս՝
հոնգուր-հոնգուր եմ սարուն
(Հ. Թունմանյան, Անուշ)
hurt խըրթ – մի բան
կըտրելու ծայն
xınc (etmek) (DS, 2364) –
խնցել, խնչ անել,
խնչել/խնցել (ՀԱԲ, 2, 381),
խոխտալ ALT, 172
xenc (etmek) (DS, 2386)
Blezing, 83-84
hincikil – փսլնքոտ
ho (ԳԲ, 676) **ho ho**, եզ
կամ կով քշելու,
կանգնեցնելու
բացականչություն
hortlamak – խորդալ (ՀԱԲ, 2,
407)
himhim, hımık (DS, 2361-
2362) ոնգախոս խըմխըմ – 1.
թթի մեջ խոսող, ոնգախոս
(ՀԲԲ, Բ, 336):
kapıç – կոփ, կոփիչ ALT, 86
kakan (DS, 2681) – հավի
կանչելը կական (ՀԱԲ,
2, 488, ԳԲ 540) հավի կչկչալը
kutük – քուքիկ, քուքիկ-
քուքիկ (ԳԲ, 1122)
kuçu kuçu (TS, 498) – շուն
կանչելու բացականչություն
քուչի-քուչի, ուստա
քուչի
lal-lal menisci, ALT, 52 –
մահկան կամ աղետի
դեպքում սավոր երգ **լելել**
lâkîlâk (TPC, 589, TS, 514) –
արգափիլ ծայնը, լազլազ

lak lak (DS 3060) – ջրալի
ուտելիքների ըմպելու ծայնը
լլկլկալ, լլկլկացնել, **lah lah**
lap lap (DS 3066) – բորիկ
ուտքերով կոխելու ծայն
լրփլրփ...
lâp lâp (TS, 515) – 1. ջուր
խմելու ծայն, 2. լավ
կտորներով ուտել, կապել
ALT, 178 փլիփացնել,
փլիփալ, **լափ** – շան, անասնի
ջրալի կեր, **լփել** – խժռել,
ազախարար ուտել
liğ liğa (III) (DS, 3076) –
ջրալի, ջրիկ (ԳԲ, 428),
լղղջուր – ջրալի կերակուր,
լղղիկ, լղղալ
lpir – լպիր, ALT, 56
mezuş etmek (nezuş etmek)
– բառաչել, մզգալ, (Բլեզինգ,
25-26, նո. 5, ՀԱԲ, 2, 338) –
մզգալ, մզալ
mozulamak (DS, 3213)
mızlamak (DS, 3169) –
մզալ, մզալ
mırmır (DS, 549) – մոլտալ,
ուրուրու ALT, 187 (DS, 3188,
3203) **մոլտալ**, **մոմո**, ծայն
համի մոմոլի (մաճառ) (ԳԲ,
799)
murt murt etmek (DS, 3189) –
ինքն իրեն խոսելով մնալ
մրթմրթալ (ՀԲԲ 494),
մոթմոթալ (ՀԲԲ 491)
mırmır – քթի միջից խոսել
(DS, 3188) մոմոալ,
մոմոն (ՀԱԲ 3, 365-366, ԳԲ
799)
mezuş (etmek) (DS, 3250,
Blesing, 60, no. 90) մզալ

nezus - Buzagından ayrılmış, sağır gibi (ƏRF 263) cücəşuna nezus etma /hacqlı pət ünq-ı hən kəacqlı/

of (TS, 590), **öf** (TS, 604) oğ

oho I (TS, 3292), **oha** (TS, 3272), **ohah** - անասուն կանգնեցնելու բացականչություն

oh (TS, 591) oh - ohn, hn

papa ALT, 194 փափա
purenktus (etmek) - փոշտալ փոնգտալ,

փոնկտուշ,
purenktus **purenktus** - փոնկդուշ

paç (etmek) - պաչ անել ALT, 192-193

pat II (DS, 3406) - պայթող եղիպտացորեն

pat pat (ՅԱԲ, 4, ...) - փաթել, պայթել (ԳԲ 1060-1061), փաթ-փաթ,

փաթիչ patlamak, ALT, 192 փաթփաթուկ

pır (TS, 631) - փրոռ, փոփոալ

prı (TPC, 721) - փրոռ

pahaa / pah I (DS, 3380) - հավանության

բացականչություն պահ,

պահո, pa, po, **peh** (DS, 3376) -

զարմանքի բացականչություն - պա, պո, պա

pehpeh (TS, 626) - հավանության

բացականչություն

պահպահ-

հիացական բացականչություն **pafi pati** - բաղիկ բաղիկ (DS, 3411)

piso (DS, 3460) - **փիստ**

pis - կատու սաստելու բացականչություն փիս,

փիս-փիս

pisuk, pisik - կատու, կատու կանչելու բացականչություն

pisuk (TS, V, 3198, DS 3460, 4650), ALT, 192, E 196 փիսիկ /մնկ./ կատու

püşük (ԳԲ 1070) պրս. **pušak** փիստ

pisuk (ԳԲ 1070) քրդ. **pisik** փիշո

pisi (TS, 633) /մնկ./ կատու, փիսիկ փիսի-փիսի

piğiriğ (DS, 3432)

pisipis

piso piso (DS, 3463) - փիսունի,

piş piş (DS, 3463) - փիսփիս

pist (TS, 634) - կատու կանչելու բացականչություն

փուուկ, փոթուուկ, փոփոոո, փոշտ, փոշթ - (ԳԲ, 1074) կատու, ALT, 192

pişt (DS 3463) **փիշտ** - կատու վանելու, փոնդելու բացականչություն, **փիստ**

pus - փուռ, փուչիկ ALT, 152 potuk, փոթորիկ ALT, 150

şap (TS, 715, TPC, 804) - շոփ

şap şap - շոփ փ - շոփ

şar şar (ԳԲ, 845) - շոալ, անձրիկ, թափվող ջրի ձայն

şır (DS, 1184) - շոալ շոալ - ջրի ձայն

şırçır (DS, 1184, 1186) - յոչոալ, 1. բարձրից թափվող ջուր, 2. փոքր ջրվեժ

շոչոալ - առատությամբ թափվող ջրի կամ անձրիկ ձայն (ՅԱԲ, 524-525), չոալ, յոալ, յոչոալ - հեղուկների շոաաչով վայր թափվելը ALT, 121, 122

susmak

suskun (TS, 705)

suspus - սուսուփուս

süspüs (TS, 41) - **սուսել**

süsüsik (DS, 3726) - սուսուկ, սուսու (ԳԲ, 980) սուլիչ, ALT, 191

şırat (DS, 3772) - յուղը և պանիրը առնելուց հետո բանված կաթի ջուրը

շոատ (ՅԱԲ, 3, 543, ԳԲ, 846)

şilopa (DS, 3778) - ծյան հետ խառն անձրև շլոփայ (ԳԲ 831) ALT, 117

şerus, şerşerus etmek (DS 3749-3750, 4725) - շոել, միզել **շեո** (ՅԱԲ, 3, 510), շոել, շոչոալ ALT, 114

şah şah (DS 3735, ԳԲ, 831) - շխշխալ

şak şak IX (DS, 3738) - ջրաղացի չախչախ, շխշխալ

şak şak IV, III (DS, 3737) - դռան մուրճ, շխշխալ

dardar (DS, 1369) - շատ խոսել

dardar etmek - տոտո (ԳԲ, 1045) ALT, 191, E N191

tahu (DS 3804) - ոչ, այրպես է, (ՅԱԲ, Բ, 63)

թահու, թահու-թահու - զարմանքի, արհամարանքի բացականչություն

taraka - աղմուկ, թիկոց (TPC, 827)

trak (TPC, 827, 861) տրաք-տրաք

/Արվյալ/

tap - թափ

tap tap ALT, 175

trık, trık trık (TS, 761)

tık (TPC, 859) տկ, տկտկալ, թակել

tık tık (TS, 760) տըկ տըկ, տիկ տակ

tak tak (TS, 732) թակ թակ

tıktık (DS, 3912) - մանկական ժամացույց

թթթ (ԳԲ, 386) ALT, 176

tis (TS, 762) - անձայն փուք, թիս (ԳԲ 365) թս, թըս ALT, 51

tu (TS, 770) - թու **թու**

tuh / tüh - թուհ **թուհ**, **DS 1596 duh**

topan (DS, 3963) - աքքաղ-տոփել, տոփան (ՅԱԲ, 4, 431, ԳԲ 1043, 1047)

tükürük - թուք **թուք**

tükürmek (TS, 775) - թքել

uf (TS, 779) - ուֆ **ուֆ** ALT, 188

uy (TS, 4047) – վախի, ցավի
ծայնարկություն ույ
uh – ուհ, oh
ušt (TS, 4045) – օշտ

vang – վնգալ ALT, 169
vak (TPC, 892) – վնգարդի
կոկոռց վակ վակ - գորտի
կոկոռց
va vā (TS, 4048) – վա

vah (TS, 793, TPC, 892) -
ափսոս վահ վահ, վախ
vuy vi (TS, 4105), ah ü vah
(OSTS, 743) - ահ ու վախ
ահ ու վախ
vaš (TS, 4092) – վաշ,
ափսոսանքի ծայն
vay (TS, 798) – վայ վայ
ALT, 136
vay vay (DS, 4033)
vanglidamak

DS 2885 kiša (kiš (III) բնի կենդանիներին վոնդելու
ծայնարկություն, հայերեն՝ քշա-քշա, քիշ, քշէ, քշե գր 1118-1119
հավեր վանելու ծայն:
DS 2884 kis kis(II) kis kis(I) 2, 1.Շներ քշելու ծայնարկություն,
2.Ոչխարներ քշելու ծայնարկություն: Հայերեն՝ քս քս, քսի քսի,
քսի տալ, գր1115,1128, քսի տալ - գոգոն շները քսքս ընելով
առաջ քշել:
քուրու քուրու, քոռ քոռ - ձի կանչելու, քուռակ կանչելու, kuru
kuru:

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐ (Lallwörter)

Բնածայնությունների մեջ առանձնանում են մի խումբ
բառեր, որ լեզվաբաններն անվանում են մանկական բառեր
(Lallwörter): Թուրքերենի բառապաշարով զբաղվող
լեզվաբանները երկու տասնյակից ավելի հայկական

vevele (TPC, 897) - աղմուկ -
վիլլոց
vuy (DS, 4109) – վույ վույ
vusš (DS, 4109) – վուշ վուշ-
վուշ
viz (TPC, 899) – վոզգալով
vizz – վոզ վոզ

ziril (TPC, 947, TS, 852) -
զոալով
ziril ziril (TPC, 947, TS, 852)
zir zir - զո-զո, զոռ զոռ
zing zing (DS, 4373) - զոնգ
զոնգ
zingil zingil (TS, 852) -
զոնգ-զոնգ
zingur zingur
zomp
ziruk - զոիկ - էշ -արու էշ

վանկական բառեր են նշում, որոնք գործածվում են
թուրքերենի բարբառներում:

բիժի բիժի, բոռ բոռ, բիկ - ընտանի կենդանի, կով,
ոչխար, գառ, այծ, հորթ (ԳԲ 191, ՋԼԲԲ, Ա, 191-193)

biji biji, bici bici (II), bijo bijo (DS 680, 689) Բայբուրդ,
bücü bücü (4467 Սարըկամիշ, Կարս, Թոքատ, Արդահան,
Շալաշտ):

դադա, դադո, դադե - մեծ մայր, հայր, քույր, հորեղբոր
կին (ԳԲ 262, ՋԼԲԲ, Ա, 297):

dada, dadak, dad(II) – մեծ եղբայր, հորաքույր,
մորաքույր, հարգալից կոչական (DS 1317, ALT, 173)

դահ, դահդահ դահդահ – ձի վարելու բացականչություն
(ԳԲ 263, ՋԼԲԲ, Ա, 300)

dah dah (I), dādāh (I) – ձի, էշ և այլ կենդանիներ քշելու
հորդորելու բացականչություն (DS 1326) Արդվին, Աշկալե,
Ամասիա:

բքբք – ժամացույց (ԳԲ 386)

Tuktuk – ժամացույց (DS 3912, ALT, 176):

խոխո, խոխ, խոխոն – 1.երևակայական էակ, որով
վախեցնում են մանուկներին (ԳԲ 481, ՋԼԲԲ, ք, 347, Երզնկա,
Եվդոկիա, Սեբաստիա, Գամիրք)

2. Ջիլից սարքած տգեղ, առեղի կերպարանք:

hoho - երեխաներին սարսափեցնելու համար (DS 3395):

Ծիկծիկ - ճուտ հավ թռչուն կանչելու բացականչություն
(ԳԲ 519)

cik cik, cik cik (III) ճուտ, թռչուն կանչելու
բացականչություն (DS 964, ALT 179)

կակա (ԳԲ 540 – միրգ, պտուղ)

gaga (DS 1892, 2599 – չոր միրգ ALT 180)

կկուք, կուկուք ~ կկու (ԳՔ 578, 603) (Կեսարիա,
Բողազլյան, Պոլիս)
 կսկսկ (DS 2992) բու kukku
 հասփ անել - ուտել (գՔ 653) հասփիկ (Արաբկիր)
 Hap etmek (I), hap hapetmek (DS 2279-80) hapik – ուտել
 (ALT,90)
 ճըզ - կրակ, վառող բան, (ԳՔ 713, ՅԼՔԲ,գ,381)
 cis(I), cis (I), cis – կրակ (DS 940, C17 (IV)) այրվածք (DS
 946)
 cis etmek – վառել, cis olmak – վառվել (DS 941, ALT 184)
 ճուճուկ -1.հավի ձագ, վառեկ, 2.հավ (ԳՔ 717,732,
 ՅԼՔԲ,գ,423)
 ճուճու – հավի ձագ, վառեկ,հավ
 cücüg, cücüg – հավ, ծիտ, թռչուն (DS1009) ALT,185
 ճաշո – կատու (ԳՔ 754) երևան:
 maş(a) (I) – կատու (DS 3133) Շաբին Քարահիսար, Ավազ
 maşka – կատվի ձագ (DS 4582)
 չշո - էշ (ԳՔ 883), չոշո, չոշուն – ջորի
 չոշիկ, չոշիկ - էշ (ՅՔԲ, 704)
 չոփիկ – էշ (DS 1267) չոփիկ (DS 1253) չոփիկ օօ (1255, 1276)
 չոսսուկ - էշ (DS189) ALT189
 չիչի – միս (գՔ 880)
 չիչի (VII) (DS 1276) cece (III), cece (III) cici (III) cicik (V) –
 միս
 պիպիս – միս (ԳՔ 910)
 pipis – միս (DS 678) ALT,190):
 տոտո, տոտոխ – **նոք** (ԳՔ 1038, 1039) տոտիկ
 totik (I), tot (V) (DS 3974) – **նոք** dodic, dodik (DS 1534-

1535)
 ուֆու – ուտելիք (ԳՔ 873)
 սֆս – (DS 188) սֆս (II), սֆս (D9 4024) ALT, 188
 փափա - հաց (ԳՔ 1066)
 papa – հաց (DS 3392) ALT, 192
 փըլս – մորթել (գՔ 1069)
 քիս etmek, քիս քիս etmek – մորթել (DS 3439)
 փիսի, փիսիկ, փիսօ, փիչիկ(կ), փիչօ, փիչօ, փիչիկ – կատու
 (ԳՔ 1078):
 pişik, pişik – կատու (DS 3460) piş piş, pişo pişo (DS 3463,
 3460) ALT192
 քըլիս անել – (ՅԼՔԲ, Գ)
 քիս, քիս etmek - անասուն մորթել (DS 2036)
 օշիկ – շուն (ԳՔ 1135)
 օսիկ – շուն, օսիկ – շուն (DS 3292,3296, 3396) փորք շուն

Բլեզիհնգի երկրորդ ցուցակը

1 ageluc' (26)	4 c'ang (31-34) –	8 c'emur (36-37)
akluc' -ազելուց	ժանգ	- ճմուռ
/ազի-լոյց/ լուց	5 c'apc'apus	9 c'ic'o (40-42) -
անել	etmek (34-35) –	ճիճու, ճիճ
2 barav (26-28) –	ծափ	noyin
պառավ /հին	6 c'a(h)r (35-36)	10 c'inel (42-43)
պրս.	– ծաիր	– ծնել
3 buc' (28-61) –	7 ç'erus (36) –	11 c'ivil (43-47) -
պուց	ջր-ոտ-ել	ճիվիկ

- 12 c'ut (47-48) - ճուփ
- 13 Շ'այՇ'եր (48-49) - չ-եփ
- 14 Շ'օրս (49-52) - չափ-ուկ
- 15 Շ'ինկ' (52-53) - ցինկ/զ.
- 16 Շ'ոյՇ'սմ kalmak (53) - չոր-ծոմ
- 17 denli (54-58) - թեն, թան-թոն
- 18 dodik (58) - տոտիկ
- 19 dodic' (58-60) - տոտիչ
- 20 ađri Շ'իՇ'եջի (60) - էրիի
- 21 gaz (60-61) - գազ
- 22 gebc'uk (62) - կաչուկ
- 23 gec'ak (62) - կզակ
- 24 gec'uc' (62-63) - կճուճ
- 25 gec'us etmek (63) - կրծել
- 26 ge'ink-geynk (63) - կրունկ
- 27 gelembur (64) - կալ-ել-ապուր
- 28 genc'gul-genc'xul (65) - կնճնի
- 29 gerani (65-66) - կռանի
- 30 geymsun (66) - կեր-մունկ
- 31 ginc'xe (66-68) - կնճիթ
- 32 gord (68-69) - կորդ
- 33 gundeđ (69-71) - կու-տեղ / կոյ-տեղ
- 34 sanazđar (71) - սինազարդ
- 35 harav (71-74) - հարաւ
- 36 hoħol (74-75) - հոհոր
- 37 keltat (75-76) - գալլ /ա/ թարթ
- 38 kerendi (76) - գերանի
- 39 ketaman (76-81) - կուտ-աման
- 40 keyinc'-keync' (81-82) - քերիչ
- 41 kořat (82-84) - քոշ-ոտ (քաւշ-աւտ)
- 42 kumec' (84-87) կու-ծեզ
- 43 kunkelax (87-89) - քուն-զլուխ
- 44 liser (89-90) - լիսեռ
- 45 mađol (90)
- 46 maymenç'us olmak (91) - մաննալ
- 47 melavus etmek (91) - մլավել
- 48 menc'i (91-92) - մինչի
- 49 moc'a (92-98) - մոջվա
- 50 mola (98) - մուլա
- 51 olek (99) - ոլոք
- 52 otis (100) - որիս
- 53 paç'kar (100) - փացկար
- 54 paç'paç'us etmek (100-101) - պաչ-պաչ
- 55 pağ-pađ (101-102) - փակ
- 56 paxlus (olmak) (102) - բախլել
- 57 pelit (102-104) - բլիթ
- 58 peypu (104) - փրփուր
- 59 poç'đus etmek (104-105) - փոցխել
- 60 samin (105-107) - սամի
- 61 seduk (107-108) - սրտուկ
- 62 řim (108) - շեմ
- 63 řerat (108-109) - շրատ
- 64 řortax (109-110) - շարտակ-շարտուկ
- 65 telxas (110-111) - թերխաշ
- 66 tetegic' (111-112) - թռկիչ
- 67 tuki (112) - թրկի
- 68 mani (113-114) - մանի
- 69 tump (114-115) - թումբ
- 70 tundreap (115-117) - թունդիր-եփ
- 71 tuş (117) - թուշ
- 72 unc'ura-ungure (117-118) - անճորան
- 73 vaydik (118-119) - վարտիկ/բ
- 74 veznoc' (119-120) - վզոնց
- 75 xaç' (120) - խած-անել
- 76 xak (120) - խակ
- 77 xāxax' (121) - խախաջ
- 78 xeç'ipa (121) - խեչեփառ
- 79 xenç'ec'alik (121-123) - խեցեօղիկ
- 80 xerxeruş etmek (123) - խիխի-անել
- 81 xergus etmek (123) - խոկ-ալ

82 Aginc'oy (124) - Ալլնածոր	90 Hedipos (131) - Հետի-փոս	99 Matil (139) gereong 26	1 c'uc'ik – սուճուխ	18 c'ank – ճանկ
83 Ağpenoc'- Axpenoc' (124- 126) – Աղբ-անոց	91 Ketmec' (132) - Գետ-ա-մեք	mar 2 yercumurč	c'uc'uk – սիճուկ	19 c'angus etmek – ճանկել
84 Ağvec'ur (126) – Աղուոր- ջուր	92 Palakç'ur (132-133) – Բալակ-ջուր	100 Xoşer-Hoşer (138-139) hıngıner	cucug – ճածուկ	20 c'angırtıamak – ճանկրտել
85 Anuşdeg (126-127) – Անոյշ-տեղ	93 Palovit (133- 134) – Բալ- իովիտ	mard zamanak 4	2 aklec'üt – աքլեճուտ	21 c'edus etmek – ճիշտ
86 Ayder (127- 128) – Արտեր	94 Sal (134) (yaylasi) – Ալալ	gıag 23 mas 65	3 varek – վառեակ	22 c'eydanç' – տանձ
87 Buc'egaç'oy (128-130) – Պիծակ-ա-ձոր	95 Saleç'ur (134) – Ալալաջուր /Աել-ա-ջո՞ւր/	zang 4 zangar 4	4 aç'ar – արջառ	23 c'imre – ճարտ
88 Entipos (130- 131) – Էնթի /Այն- դի/-փոս	96 Ardeşen- Ardeşen (135- 137) – Արտաշեն	gırdal 25 mecutiwn 98	5 mozi – մոզի	24 c'orc'ak – ծոծրակ c'orc'ağa vurmak
89 Santipos (131) -փոս	97 Apel (137) – Ափել, Արել	zaş 25	6 aç'kah – աչքահատ aç'kau	25 c'ox – ճոխ
	98 Avedig (137- 138) – Աւետիգ		7 aç'meğü açmeğü – արջամեղու	26 c'ax – ցախ
			8 agos – ալաւս	27 ç'emax – ցմախ
			9 ander – անտեր hander	28 ç'imel – ծմել
			10 anlux – անանուխ	29 ç'oğ – ձող
			11 bec'ex – պճեղն	30 dandigın – տանտիկին
			12 beduk – պտուկ	31 denaz etmek – տնազ
			13 boboc' – բոբոչ	32 diz – տիզ
			14 boç' – պոչ	33 dot – տոթ
			15 boloz – պուլոզ	34 eğinc' – եղիճ yeğinc'
			16 buçek – պիծակ bujeg	35 emğoyıg – անծիկ envoyıg
			17 c'ağ – ճաղ	36 enguz – ընկույզ

37 gabud – կապոյտ
38 gabumit – կապումիտ
39 gagaç' (çičeyz) – կակաչ
40 gatneraç – կաթնեռաց
41 gaygut – կարկուտ
42 gâc' – կայծ
43 gâc'ulik – կայծոռոիկ
geculik
44 gec'ik (etmek) – կծիկ
45 gec'gus (olmak) – կծկել
46 gedanluc
gedanloc – գդալուց
47 gedalboc'ik – գդալառչիկ
48 gidai – գդալ
49 gergeruş (etmek) –
գրոգրոց
50 geroç' – կեռոց
51 getelç'evan – կթելչվան
52 getox – կթող
getoğ
53 gic' – կիճ
54 goc' – կոճ
55 goc'uk – կոճակ
56 goc'gomer – կոճակամայր
57 godim – կոտեմ
58 gogar – զոգար
59 goçbek – կողպեք

60 goşt (kırnak) – կոշտ
61 govç'uc' – կովածուծ
62 goy(i) c' – կորիզ
goyç'ini çikart
63 gudeç' – կույտ
64 gunc' – կուղծ
65 hadik – հատիկ
66 hank – հանք
67 hedik – հետիկ
68 helün – ուլունք
69 hortoc – հորթով
70 kağın – քաղհանել
71 kakacur – քաքաջուր
72 keran – զերան
73 keşgüç – զշգուշ
74 kognoç' – զոգնոց
75 kotit – քոթոթ
76 koydnuk – զորտնուկ
77 lagaman – լակաման
78 legleguş (etmek)–
լակլակել
laglaguş
79 lendeç – լնդեք
80 lor(otu) – լոռ
81 loydu – լորտու
82 loydufes – լորտուֆես
83 mac'ik – մածիկ

84 maran – մառան
85 maşketep – մաշկաթև
86 maxt – մախթ
87 meç'ex – մժեղ
88 mesuk – մսուրք
89 meşuş – մշուշ
90 mezuş (etmek) – մզալ
91 mişluk – միջուկ
92 moc'l – մոծիր
93 mol – մոլ
94 moy – մոր(ի)
95 muy – մուր
96 naxır – նախիր
97 oc'gus
oc'kus – ործկալ
98 oğvank – ողվանք
99 omuş (etmek) – ոռնալ
100 ouç' (etmek) – որոճալ
101 palax – բալախ
102 palul – բարուր, բալուլ
103 peç'kus – փչկել
104 peduş (etmek) – փետել
105 pezuş (etmek) – վազել
106 rırenktuş (etmek) –
փոնկտալ
107 pihuc' – փիլունջ
108 poç' – բոց

109 poç'us – բոչել
110 por – բոռ
111 pox – փող
poğ
112 pun- բուն
113 punagal – բնակալ
114 puş – փուշ
115 putur (ağaç) – փուտուր
116 sandek – սանդեք
117 sart – սարդ
118 sart pun – սարդբուն
119 sendadüş – սնակատել
120 sun (g) – սունկ
121 şadinak – շատինակ
122 şay – շար
123 şeruş (etmek) – շռել
şerşeruş – շռռել
124 sib – շիվ
125 şoc'l – շոճի
126 tal – դալ
127 tapiç – տափիչ
128 tapuş etmek – տեփուր
129 tar – թառ
130 tat – թաթ
131 tatman – թաթման
132 tatus etmek – թաթել
133 tavluş etmek

Ա

- արոտ abur, abır «amam, utanma, hicap, haya».
- ազուաt grav, gravgrav «mavi renkli karga».
- ազուգա hakuka, hekige, hegüğe, akuke «yeraltı su yolu (taştan, oluk)».
- աղt, ааղt ade «anne, abla, baba».
- ազրն, аауу азар «dokumada bir ilmikteki iki çözgu telinden biricisi».
- աթар eter, atar «haber».
- ազն (ааңр) aznavur, aznavır «azgin, kuvetli, haşın».
- ալանի alani «çeşfali, kayısı içinde ceviz ve şeker karıştırılıp ipe dizilen ve güneşte kurutulan ezmesi».
- ալар (лрոո) alağöt «tembel, iş tutmaz adam».
- ալат, алауа alaf (II), alif «hayvanların kışık yiyeceği, saman, ot, mısır sapı».
- ալոճ aloç, aluç «aliç ağacı ve meyvası».
- ախ (ա ах) ah u vah «ah etmek, ah çekmek».
- ախարр, ахар, ахар аharak, аharık «ilkbaharta çift sürerken öküzlerin otlamaması için ağızlarına takılan ince dallardan örülmüş bir alet».
- ածիկ ezik, ezek «buğday nişastası».
- ակեմնճ, ақмәәнәд agamum «arıların kovanlardaki aralıkları tıkamak için dışarıdan taşıdıkları maddeler».
- ակիշ eğiş, egiş «ekmeği tandırdan almakta ya da hamur kesmek ve kazmakta kullanılan bir yanı yassı demir araç».
- ակն, ақнնիկ eçnik «kırmız renkli bazı ot köklerini iç yağiyle karıştırarak yapılan bir çeşit yemek».

talvus – բավալել

134 teçuş etmek – բաց անել

135 teçan – բացան

136 termuş olmak – բնրել

137 liter – բիրել

138 tokuş etmek – բոբուս

139 tormuş olmak – բոռնել

140 tunç' - դունչ

141 vartevor – վարդավառ

142 xasil – խաշիլ

143 xavic' – խավիճ

xavic'

144 xānc'uş etmek – խանձել

145 xelar – խելառ

146 xelez – խլեզ

147 xelort – խլորդ

148 xenc'oy)uk – խնճորիկ

149 xeneç'i – խնչի

150 xezar – խզար

151 xınc' – խնչել

152 xil – խիլ

153 xipilik – խիպիլիկ

154 xoç – խոչ

155 xodoç' – խոսհունձ

156 xop – խոփ

157 xoş manc'uk

խոշմանչուկ

158 xox – խուխ

159 xurç' – խուրճ

160 xus – խիւս

161 ka kah – քա

162 to – տո

163 Avelor/avil - Ավելոր

164 C'emakdap – Ծմակտափ

165 C'eymakç'ur

Շերմակչուր

166 Gağnut – Կաղնուտ

167 Galer – Կալեր

168 Koydut – Գորտուտ

169 Mayk – Մարկ

170 Mec'ovit – Մեծողվիտ

171 Meğvor/Meyvor

Մեղրավոր

172 Pakut – Բոբուտ

173 Soxovit - Սոխովիտ

ախոյ *anbu, lıwıph* ağre «kağnıda mazının yerinde durmasını
sağlıyan eđri ağaç».

ախոս *eğez, egos, agos, hagos* «sabanın açtığı iz».

ահա, ահան, հա, ըհը, ըհրն *aha, ahan, ihı, ihın* «işte, bu, orada,
şurada, evet, peki».

աղաջուր *ağşar, ağşer* «küllü su», «çamaşırda kullanılan bir çeşit
toprak, kil».

աղալ, աղուն *ağun* «buğday unu, buğday, arpa, çavdar karışımının
unu».

աղարանը *ağaran, agoran* «süt, yoğurt, ayran vb. ürünlər».

աղը, աղրին, աղրուն *ağbın, ahpun, ahbin, ahb* «gübreli toprak,
gübre, hayvan dışkısı».

աղիջ, աղիկ *ahçık, haçık* «ermeni ya da rus kızı».

աղուր *ağur* «kağnı izi».

աղուրա *ahura* (II) «bağlardaki kuvvetli üzümlü çubuğ».

աճառ, ոճորթ *hecer, haceri* «tavan».

աճառ *aceri, acarı, acer* «yeni, taze, güçlü, gülbüz, sağlam».

աճուկ *ecük, ecik* «kasık, fitik yerleri».

աճուռ *acurr, acur, ecür, acır* «sarı üzvi cizgili bir çeşit tohumluk
hər, yada kavun, bütümüş karpuz».

ամարառ *amarat* «çalıskan, işbilir, hamarar».

ամրակ *ambak* «cevizin yeşil kabuğ».

այա *eye* «evin ailenin en sayılan kadını».

այս(ա)հար *aysar* «lunatik, ays vurmalı».

անաճ *anac, anaç* (toyub) 1. «kart, yaşlı tavuk>yaşlanmış». 2. «aşı
yapılan dal, köklü ağaç».

անանուխ *anık, anuh, annuk* «nane».

անարատ *anbu, arıuan* anarat (II) «temiz, arı, katıksız, saf».

անգետ *anget* «inatçı, kanmaz, açgözlü».

անդ, հանդ *hand-hant* «küçük bostan», *hant* (III) «yer, tarla».

անդալիզ *endelis* «bir çeşit fidan elde etme biçimi (gül, limon vb.)
ağaçların dallardan biri ortasından toprağa gömülür, kök
tuttuktan sonra kesilerek ağaçtan ayrılır».

անդեն *anbu, qhb*:

անդեն, անդին 1. *andon* «kötü, uygunsuz kadın». 2. *antınlemek*
«çalmak». 3. *antini kükaz* «erkeklik organı».

անել *anik* (I) «mayası tutmamış hamur».

անթը *antik* «küllüçinde gömülü ateş».

անթրոց *antireç tandırın ateşi* «ekmek çevirmeye yarıyan kürek,
karıştırmaya kullanılan sırık, ya da demir şiş».

անիծած *anısaz, anızaz* «huysuz, yaramaz».

անկան(ակ) *engenek* «toprak leğen».

անկուտ *an kut* (I) «ahmak, sersem, akılsız, dangalak».

անզրոտ, անճարոտ, անճանթ *anzarot, anzarut, anzolot, cenzurüt*
«aki, şarap ve benzeri alkollü içkiler».

անոյ *anoş, anuş* «nuş olsun, anuş olsun».

աշարա *aşara* buğday «rengi kırmızıya çalan bir çeşit buğday».

աշան (անել) *aşaç* (etmek), *aşan* «harman yerinde sap ve başakları
devretmek, samanı altüst etmek».

աչո, աչոն *aço, açon, aco, aca* «bacı, kız kardeş».

արահ *abara* (I) «su değermenlerinde suyun basınıcı çoğaltmak
için yapılan büyük bir huni şeklindeki hazne».

ապի, աբո *abbo, abbu* «hıdiyar, dede».

ապութ *abut* «adım».

ապույ *abus* «kötü, huylu, hıçın, sersem».

ապուր *apur, abur* «çorba», *պաղապուր* – bağabar, *հացապուր* –
hasabır, *ծխապուր*.

ապրայ *abra, apra, arba* «ağırlık (taş, temir vb.) terazeyin hafıfliki
düzletme için» (balance).

ապրիլ *abril, abrel, aprul* «nisan ayı».

ապրիլ, ապրիս *abris* «yaşa, bravo».

առակ არօկ «kendini beğenmiş, nazlı, şımarık».

առաստակ արտակ, արտակ, արտահ, արտահ «tavan».

առէջբ արւշ «dokuma ipliği».

առաստամ, առնատայ արամ, արան, armuda «kara sabanda boğazla masanı birbizine bađlıyan ađađ çivi».

առզէլ, առնէլ արել «tahtadan yapılan karyola veya kerevet».

առնէլ արւշ, արւշ.

առնատուն արnavut 1. «albanyalı». 2. «dev».

առնետ արnet «sineap».

ասա, ազա, աստի, աստիբ ասa (II) «yerden bir şey sökmeye yarıyan ucu demirli sopa».

աստուած, աստված ասvas «allah», «međa ասvas».

ատող adol «ilkbaharda biten bir otun çift sürülürken tarlada çıkan ve soyularak yenen küçük patates çapında yumru kökü».

արաղ, արաղի արahı, արakı, արag, arak «rakı».

արապահ արabah «damın çevresi saçak kenarı».

արժան արzanlı «kibirli insan».

արձող, արձող, արձող արzı «bir çeşit balık ađı».

արմտա, արմտա, առմտա armuda «kara sabanda boğazla masanı birbirine bađlıyan ađađ çivi».

արջմէղու արmeđu «büyük yabanı arı».

արջառ արjar «düve».

արου արas, արos, արus, արos «sürülmemiş tarla».

արօր արor «kara saban».

ասազ արsu, արզաղազ;

ասասայ արava «mayus bocięęi».

ասանակ, արվանակ արanak (II) «sıpa».

ասել, ասելով արelik, արelik.

ասերել արere «mandanın üç-dört yaşında kadar olan dişi yavrusu».

ասնար արncar «baharat».

ափ, ափազ արap, արas, արapaz «avuç, avuç dolusu, sille».

արբաղաղ, արբր (arıt), արբնտուտ արkucut «tavuk yavrusu».

բ

բաբա, փափա արpa «ekmek» (çocuk dilinde).

բարով արpupul, արpopul, արpopol «çocuk patięi».

բաղբաղ արbadbad «yaprakları yarıları deşmekte kullanılan bir çeşit zehirli ot».

բաղբաղ, արբաբ, փաբաբ արpatat (VI) tandıra ekmeđ yapıştırmak için kullanılan araç (otdan bir yastık).

բաղի, արբի արbadı badı (IV) «dıdek yürüyüşü».

բազով, արբով արbazı (II) «dokuma dezgahlarının alt ve üstünde bulunan ve ipliklerin sarıldıđı silindir biçimindeki ađađ».

բազկաբան արpaskutan, արpeşkitan «süzme yođurt».

բաղաղ արpalah, արpalak «hayvanların yediđi bir çeşit ot».

բաղասար, արբաղ, արբարտ արpalavara (I), արpalavra «kerpiçten yapılan yapılarda, kapı ve pencere üstlerine konulan kalın ađađ direk».

բաղար արbelek «alacalı, karışık rengli».

բաղով արpalul, արpalol «kundak».

բաղատավոր արbahdavar, արbahtavar «bahtiyar, mutlu».

բաղ արpag, արpađ, արpeđ «arsa, ev yeri».

բաղարբ արpagaç «tuzsuz ve mayasız hamurdan pişirilen çörek».

բամբակ արpampik, արpanıđ 1. «pamuk». 2. «beceriksiz kimse».

բաղարբով, արբով արpaçuk «kalın ve iyi pişmemiş ekmeđ».

բամղ արpand «çocuđun düşmemesi için beşięe bađlanan 40 cm. genişliğindeki bez kuşak».

բամբար արbancar, արpencer 1. «pazı». 2. «sebze, cümle sebzevat».

բաղ արpaş «evleklerin çevresindeki yükseklik».

բառնակ արbârı bâr «yüklenmek».

բարակ արsu, արpırsak;

բարատր *անս, բայատր:*

բարդ *berd, part* «otuz tane ot destesinin hepsi», «biçilmiş ekinin otuz demetinden yapılmış yığın».

բարեկենդան *pengerdenk, pärgendänk, pargündank* «oruçdan evvelki iyiyinti».

բբուկ *bibik (I)* «bibik».

բեբե *bebe toprağ* «çocukların bacak aralarına konan kavrulmuş toprak».

բեղ *bığ (II)* «bıyık, bıyığ».

բարտի *pard, perdi* «kavak».

բարունակ *barnak (I), barnak, bärnak, barnak, «parmak», «bağ budanırken dal vermek için bırakılan küçük çubuk».*

բոռչիկ, բուռչիկ *pupuş, pumpuş – tavukların tepelerindeki tüyler.*

բեռ *bär* «yük».

բեր *ber, per* «davar sağılan yer (yaylalarda)».

բերել *berlemek* «sağılan davarıba, yvanları sağmaya ketirmek».

բերդ *pert* «hisar».

բզել *bız etmek* «nodullemek».

բզզալ, բզզ *pzez* «bösek».

բզիկ-բզիկ *bızzık bızzık* «parça parça».

բիզ *piz (IV)* «ucu sivriltmiş demir nodul».

բիծի բիծի, բիծո բիծո *biji biji, bijo bijo, bici bici, bücü bücü* «hayvanları çağırma ve kovalama ünlem».

բիթ *pilit* «üzüm sırasıyla nişasta ya da un kaynatılıp içine ceviz, badem konuldukları yapılan bir çeşit yiyecek, köfter».

բիծ, բիջ *bic, pic* «pic».

բիկ *bilik, bilik* «simit biçiminde yapılmış çörek, ekmek».

բուլ, բուլուլ *bülür* «kaval».

բուր *pulur* «kuçuk tep».

բլրխ *անս, բլրիկ:*

բուլուլ, փուլուլ *pulul, pulur* «biçilmiş, ama demet yapılmamış ot ve ekin yığımı».

բլրիկ, բլրիկ *rığrığ* «kavden yapılmış üstü delikli su testisi».

բոռուլ *bulul, bulula* «küçük küp».

բոբուլ *pumpul, pompul, pümpül* «güvercin ve tavukların tepelerindeki tüyler».

բոբուն *bmavuni, pınawun, pınağun* «kışık un, kış için hazırlan bulgur, un».

բոբոլ, բոբոլ, բոբոն *bobo (II), boboli* «umacı».

բոզ *bokvı, bokki* «bir bitki dir, surgunu yenen geniş yapraklı bir ot».

բոզ (տառ) *pezevenk, pozaveng* «yolsuz birleşmelere araçılık eden».

բոյն *pin, pine, pun* «kütmes, küçük ev, kuş yuvası».

բով *pov (III)* «içinde kahve kavrulan toprak kap».

բոշայ *poşa* «çingene, elek, kalbur yapan ve satan».

բոշիլ *poçuş etmek.*

բոր *bori, por* «kan yemen büyük sinek, arı».

բորոս *purpoz, porpuz* «küf».

բորակ *porak, porek* «soda».

բոց *pos, poslamak, poç* «ara-ara ve aza azar yakılan ateş».

բորանի *borani, borana* «bulgur veya pirinçle pişirilen sebze üzerine yogürt dökülerek yapılan yemek».

բութ, բութակ *put olmak, pit* «sıvı şeyin ucu kırılıp kütleşmek».

բուխարիկ *buharik, buhari pihiz* «bacac».

բուծ *puç (IV), pucuk* «çorab».

բունկալ *pinkel, pungal* «pinkelfol».

բուտ, բութ, բուտ տալ *put (III), puta* vermek besiyeye verilen hayvan, batık (III), batuk (I), put davarı çok besili, yağlı hayvan.

բութ *pur, bor, por* «alçı taşlı, kireçli, taşlı toprak».

բրտն, բրնատ քırmat, քırmat, քırmat «orakla ekin biçilirken bir ellik demet, tutam».

բրրն քırmatın yunu, bürün yunu «temiz yun».

բրտուտ քırmat «toprakdan yapılmış çanak, ve kap», քırmatcu «güveç ve tandır yapan usta».

բրտք բրտ, քırmat «tipi, toz gibi kar».

բրտրդ, բրտրտ քırmat, քırmat, քırmat «taranan yunun kaba kısmı».

Գ

գաբ, գաբի գաբ (I) «ağaçdan yapılan yular sapı».

գազար gezer «havuc».

գաթա kete.

գալ *տես, եկատ:*

գալանդ galacıs, kalacıs, kelecıs, kelecıs «yağ, yoğurt, soğan ve doğranmış ekmekle yapılan çorba».

գահ gaha(I) «yüksek yer».

գահեթ kahmak (II) «koyun, öküz toz vurmak».

kahlamak (II) «koşulu öküz veya mandayı sürmek, sevk etmek».

գահ, գահը kac, kacı «alçı», «çakmaktaşı».

գահ kama, geme, kam «çivi, kazık direk».

գաթ ket «set, engel, ket çalmak».

գաթի, գաթիկ karık, garık «göz hastalığı - ığrı».

գաթուն, գաթանուտ kernemut «april» 1. bir nisan.

գառահան geveze «sopa».

գդալ güdul (IV), dödul «büyük tahta kaşık, kepçe», gedal «ağ kepçe».

գեգ, գգան *տես, կծամ* kızan köpeği, gıcan, gıcan «azgın köpek».

գտակ, գդակ kedak «fes».

գդը, գդուլ güdülük (II) «bodur, cüce».

գդի, գդի, կտի, կտիկ güdük (I), güdük (IV), güdük (II), güdük. 1. köpek, koyun, keçi vb. hayvanları çağırma ünlemi. 2. keçi yavrusu, kuzu.

գերան keran, keren «çok kalın direk, kalın tavan direki».

գերանդի, մարանդի geranti, merenti, kirinti. «tırpan».

գերուն, գուան geron vermek, gıranmak.

գեթ geç (I) «beyimın uyusık hali».

գեշ geş «çirkin, kötü».

գեշ keç «memli yer».

գի, գիի giya «çamgillerden bir çeşit ağaç».

գիլ gıllot «irili, ufaklı taş yığımları».

գիլահ, գիահ, գուլահ gıla (I) «salkımlardan kompuş yaş üzüm».

գիլահ, գիլահ, գիլահ gılas, gilya «kırız».

գինմ kınzi «kişniş» = (coriander).

գիան kılan, gılan (II) 1. ÜÇ, dört metre uzunluğunda ağaç. 2. yapılarda kullanılan, kısa ve kırıktan daha inçe ardıc dalı.

գիգ, կիկ gılgil (I), gılgil darsı, gılgıl, kılgıl «dar, kı gıl darsı».

գիգ *տես, կիգ:*

գիգահ, գիգ gılgıl (I), gılgil (II), gırgır (II) «testi» ibrik *տես, կիկի:*

գիգը, կիկը gılgıl (I), gılgil (II), gırgır (II) «testi» ibrik *տես, կիկի:*

գիգիկ, կի-կի gıli gılı «küçük küçük».

գիլ güdür, güdü «bezelye», hürül.

գիր, կիր, գիրը güdirik, güdirlemek, kılormak – yuvarlamak (güdirik rapata).

գիլի, գիլահ güdü

գիլ, գիլ güz (VI), gaz (IV), gez, koz (I), koz (II) «ceviz».

գիլահ, գիլահ, գիլահ güz (VI), gaz (IV), gez, koz (I), koz (II) «ceviz».

գուն, գունը güdü, güdü «kısa boylu, küçük, ufak tefek».

գունը güdü, güdü, güdü «manda, domba».

գոչ, գոչգոչան ցոցոց (I) «կիֆուկ շելալե, չափլան».
գոռ, գոռգոռալ ցարգարնո «բաօրարակ կոնուշմա».
գործ կոր «իշ».

գործալարկորզեալ, կորզեալ, կորզեալ, կործոյալ, կործոյալ,
կործոյալ, կորչոյ «կարա սաբանդա օկու օկուդուրոյա
բաօրարակ արչա».

գորս, գորսոյոյոյ կոյոնուկ «կոս ասա կալա».

գոց տես, գոցոց:

գոյան կոտան, կոտան «պոլլուկ».

գրալ գրալա տրեմ «տեսալա տրեմ».

գրանալ կոնդրեկ, կոնդրուկ, կոնդրեկ, կոնդրուկ «օկլա».

գուլ, քոլ, կոլ, կոլիկ ցոլո, ցոլուկ, կոլ «օկուսուսուկ կոլուկ օկուսուսուկ».

գուլոն ցուն «չալա տոպալ».

գունոյոյ ցունդ «սալա տրեմ».

ցունդիկ ցունդուկ, ցունդուկլա».

ցուլա, ցուլ, ցուլա ցուլ (I) սալուկուոն կոպուս ցուլուկ տանալա».

ցուն ցունա, կունա, կուն «չալա տրեմ ցունա, ցունա տրեմ».

Գ

ցալա, ցալու, ցալուկ ցալա (III) ցալա».

ցալա ցալա (IV) «ցալա», «չալա ցալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա ցալա, ցալա «չալա տրեմ ցալա, կունա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա, ցալա, ցալա, ցալա (I) ցալա «ատ, ցալա, ցալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա, ցալա, ցալա ցալա, ցալա «կալա, կալա».

ցալա ցալա ցալա «կալա տրեմ».

ցալա ցալա «սալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «չալա տրեմ ցալա տրեմ, ցալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա 1. «կալա ցալա ցալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «կալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «կալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «կալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «կալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «կալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «կալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «կալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «կալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «կալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «կալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «կալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «կալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «կալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «կալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «կալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «կալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «կալա տրեմ ցալա տրեմ».

ցալա տրեմ ցալա «կալա տրեմ ցալա տրեմ».

դոլ, դոլ tola (IV), tolu (II), döl (III) dolça, tolik «maşrapa, bakırdan kova, su bardağı».

դոր dor (III) «sıra».

դունչ tunç «çene».

դուր «dürgerlerin kullandığı delik açmaya yarar bir araç».

դրամ drem

դրնի, դրն, անի tırınd, tırindi 1. «kapıların üstüne konulan uzun taş. 2. pençerenin alt ve üstündeki kirişler».

դրոն, դրոնոғ tragaz, dırgaz, tırkas, tırhaz «eski evlerde kapıyı içerdən kapamaya yarayan sürgüsü, tırkazlamak (kilitlemek)».

Ե

եգաւ egav, egav etmek «çalmak», egavlanmak, egava getirmek «ele almak».

եգան egan «ekini harmana yaymak için kullanılan bir araç».

եղբայր ahbar, ahbarik, abarik, ahbar, abar Argo «kardeş».

եղէզ eğens, eğez heği «tarlada sabanın izi».

եղիճ eğinç «ısırgan otu».

եղիկ elik (I), elik keçisi, eliyi geçisi «dağ keçisi, karaka (II)».

եղրի egertı «iri yapraklı meşe ağacı».

երանգ ireng (II), irenk (III) «reng».

երբ, երբանք ertak Argo «hayda, gitek, yalla».

երանիկ, երանեկ, էրնեկ, էրնեհակ, էիիլ yernik 1. «gereksinim içinde bulunan kimse», «istediyini alamayan kimse», epic «altı yuvarlak, özellikle kendir ipliklerin kaynatmakta kullanılan bir çeşit kazan».

երեք(չաքքի) erek «pazartesi günü».

երնճակ, էրնճակ erince.

Զ

զանկապան, զանկալ, զիպիլ zankal «meşin tozluk».

զիբիլ, զրբիլ, զիպիլ zibil (I) (IV) «çöp, süpürüntü, pislik, gübre».

զինգ zink «sığır etinde diz bölümü».

զիվան zivan, zıvan «buğday tarlalarında biten tohumu acı bir ot».

զիրկ, զուրկ zergı, zerk «güclük, üzüntü, ezinç».

զկեռ ezkil, zegur «muşmula».

զկնոտալ zengirdemek «titremek».

զնդան, զննոն zından (II) «ay ve yıldızların görünmediği kapalı bulutlu gece».

զոլ zol, zoğ (II) «çarık yapmak için kesilen gün parçaları, şerit, uzun gön şerit».

զոթալ zoval, zoğal, zuğal «kızılıcık».

զոմ zom (I), zomp (I) «taş kırmakta kullanılan büyük çekiç, balyoz».

զուրաւ zubara (II) 1. «parasız yapılan iş». 2. «yardımlaşarak çalışma».

զութ züt, zütte «salt».

զոալ zerlemek (I), zerlemek anırmak, zırlamak, arırm gibi çirkin sesler çıkarmak.

զոիկ zırık (I) «erkek eşek».

զոդ zod, zot.

զոնլ zodlamak «perçinlemek, eskimiş madensel araçlara kaynakla ek yapmak, parça ekleyip uzatmak».

Է

էկիր eğir «arıların çıkardığı bir çeşit salgı».

էհա eha «peki, olur, kabul».

էմա ema «anne».

Թ

թագ, թագաւոր tekfur tegaffur «padişah».

թաթ, թաթան tat, tetik «çocuk eli», tatman «ellik, eldiven», «hayvan ve insan el, ayağı».

թաթալ tatah, tatak «burun salgısı».

թաթիկ «küçük çocuk eli, keçi, kedi ayağı».

բաղ tağ (I) «kabak, karpuz salatalık gibi bitkilerin gövde ve dalları».
բաղա tağa «küçük pençere ya da tavan pençeresi».
բաղթիկ tahdik «kırımızı renkli bir çeşit ot».
բաճ tac (I), tec (I) «harmanda samandan ayrılmış arpa ya da buğday yığını», «dahil denkleri, çuvalları, arpa, buğday yığınları damgalamak için yapılmış araç».
բանձր, բանձրանալ tanzurmak, tonsırlamak «koyu, koyulanmak».
բանաղա tamada «sozu geçen, bayurucu ileri gelen (kimse)».
բան ten, tan «çorbaların dibe çöken kısmı, ayran çöküntüsü, kaymağı alınmış süten yapılan peynir».
բանալ, բն ten, tenlenmek «nemlenmek», tenböceği «hamamböceği».
բաշտ *mbu, բիշտ* «içinde el yıkanan kap, leğen, teşd, teş «büyük leğen».
բապուլ tapıl, tapul «biçilmiş ot tarla».
բար tar (I), tor «tavukların kümeslerde tünedikleri ağaç».
բարան, բռռնել tormuş olmak «solmak».
բարանել, բռանալ անել trana etmek «alay etmek».
բարան tarlan «kartala benzer bir çeşit avcı kuş».
բա tav, tavlanmak, tav olmak «gür yetişmek, şişmanlık».
բաալ, աալ-բաալ ayal taval «gıdırılamak».
բասիկ tasik «küçük madenden yapılmış tas».
բարթիս darbız, darbız etmek «retubet, nem» tarlayı nemlen dirmek».
բարթ darp (II) «balık tutmak için su akıntılarına konulan sepet».
բաց teçus etmek.
բացան tecan, tecen «yağ, çökelek, peynir bastıran tulum».
բափ tap (VI), tap (I), tapa (II) «güc, ku vet».
բափչալ tepeçe, tepçey (tepçi) «bel sapına geçirilen tahta ayakçak».
բափոն tapon (BAS) tap (II) TPC 827 (tapon adam).

բերիկ tetik, tetük «tez davranan».
բիլ tel «ince ip, iplik, telpancı «yemek yapılan yabani bir çeşid ot».
բիլո deloy «bir bar çeşidi».
բլո tığ «saman yığını, buğday yığını».
բլոճ tac, tec (I) «dahil denklerin çuvallarını damgalamak için yapılmış, araç harmanda samandan ayrılmış arpa ya da buğday yığımı».
բըշ, բըշիկ tesi, teşik «yun eğirmeye yarayan bir çeşit araç».
բեառո tepur (II) «tavuk ya da horoz kanadı, tüy».
բեռ ter, tar «çuval, heybe (yun ve kıldan dokunmuş)».
բեր, բերալ termaş (kalsın) «yok olsun, olmaz olsun anlamında ilenç».
բերթ tert «paklava tertı yufkaları».
բել *mbu, մաշխաթի* tev «kob».
բերիալի téyrek, téyrekı «keyif verici nesnelere» keif verici nesnelere alışkın, tutkun.
բևթ tevek, teğek, teyek, tevenk 1. «asma, kavun, karpuz, kabak vb. bitkilerin dalları». 2. «üzüm asmasının taze filizi».
բիշտ deşt «legen».
բբու, շոր բբու çortuti, çörtü, çortı, çortu «şalgam turşusu, lahanana turşusu lahanadan yapılmış turşu».
բիթոն titer (teter) «kelebek».
բիս, բսան – *պրոջ, բսել* tis, tıstel, tısmak, tıstan (ploc) böcek tıstı «yavaş davranan».
բիթ tlik «peltelo».
բր «termiş olmak».
բնուն tencik, tıncık, tıncük «dolaşık, karışık saçlar taraka kalan dökülmüş saçlar kendir artıkları, dolaşmış saç».
բոբոշ *mbu, բոբ*
բոռ tor (II), tar (II), dor(I) «ince örgülü balık ağı».

рннн torun «torun, yeğen».

рнр, рнршў dorak (III) «yoğurt ve kaymaktan yapılan bir çeşit yağlı peynir».

рнршў dorak (IV) «yumuşak taştan yapılan ve yoğurt süzmekte kullanılan bir çeşit süzgeç».

рнрр tort «kalın yapraklı dikenli ve süt gibi suyu olan bir ot».

рнр tokuş ctmek «hıuquş» «öksürüş».

рншў tüfe, tüfek «tandır bacası, tandır kemeri, ocak başı, topraktan yapılmış bir çeşit ocak».

рнш dut, tut «dut ağacı ve meyvesi, gözde oluşan kara benek, çocukların erkeklik organı».

рнш, рншу tuhs, tush, tuğs, thus «kuluka tavuk».

рншш tuht, tuht, «elli dizhemlik eşki bir ağırlık ölçüsü, türk okkası, terazenin mili».

рншр tumb, tum, tump, tumt, tümp «toprak yığını, iki tarla arasına yüksek sırım».

рншн, рншг tintoz, tintos «büyük kazanlarda pişen yemeği, kavurmayı karıştırılmaya yarayan değnek (araç)».

рнш, рншш тушк «avurt» yumuşak, tumbul «kedi, köpek vb. hayvanların yumuşak tüyleri».

ршқш дїбїка, тїбїка «çocuğu olmama hastalığı, bebeği yaşamayan tinsel bir hastalık».

ршқ шнш тїрї вїрї (BAS 282), «aptal, bon, sersem».

ршршш тїртїр, тїртїл, тїртїр, тїртїр «bir çeşit ağaç böceği, tırtır».

ршшп тїрїк, тїрїш, тїрїк «gübre hayvan yada insane dışkısı».

Ѡ

шншлгг zangoç, zangoş, camgöz, zāmgöç, «papat».

шншқ, шншқн, шншқшш cengeri, cenk, cenk almak, cenklemek «bakırın yeşil pası, paslanmak».

шшш сош

шннн шїрїк, cura, curra, cure, curuş, curuz «gelişmemiş turşu üzümü».

н

нннн «şaşma bildiril üntem».

нншшп шбшїр «haylaz, serseri».

ншшқ шлз, шлз, шлгїз «çok eski parça parça (kumaş için) erime için».

нш, ншшқ шлг, шлг, helik, лг, шл г «iplik bükmeye yarayan araç yün eğirmeye yarayan örl».

л

лшқшн лекан «yumuşak karda kolay yürümek için ince, yumuşak ağaç dallarından ötülerек аyağa takılan yuvarlak bir araç».

лшқшн lazut, lazot «mısır».

лш, лшшш лелїк, лелїmek, лелїшчї «çok ağırtıyan, yalvaran».

лшшш лалїк, лалїлїк, лаш, лөлүк, лалїкга, лалуç «kekeme, dilsiz, sözcükleri doğru, dürüst söylemeyen peltek».

лшл lak (II), lāk «hayvan yemi, yal, köpeğe yedirilmek için suda ıslatılmış ekmeк kırıntısı, sofrа artığı».

лшл lak, lāk «bozuk yumurta».

лшлшш шбу, шшшшш:

лшшшшш lehlemek, lahlamak «yorgunluktan şolmak».

лшшр, лшшшшш лшбак, лшбак «güvec ku bpna bağlanan ip».

лшшшшш laylay, layla «nin».

лшшшшш leçer «arsız kadın, kötü kadın».

лшш, лшшшшш las, last «biçimiş otlardan yapılmış ot dizisi».

лшр, лшшшн ларан «kıldan yapılmış çuval bağı».

лшшшшш шбу, шшш, шшшшш:

лшш, шшш, шшш шбу, шшшшш lap (II), lep (I) «avuc içi».

лшшш lepe, lapa «pirinc ve mercimekten yapılan bir çeşit yemek, sütle pişirilen pirinc lapası».

лшшшш, шшшшш lavaş «yufka».

лш, шшшшшш шбу, шшш:

лшшш leşk «yağsız, kötü et».

լեփ, լեփուկ lep, lap, leplik, lepbik, lepe, lepuk leppik «küçük yufarлак yassı taş».

լիճ, լիզ, լիճոր, լիւ իյ հիցա, իլ հիօր «selin getirdiği ince çamur, kum, sulu cıvık hamur, bulamaç vıcık vıcık».

լինզ ling (II), link (I) «kaldıraç».

լինդ, լինդեկ հմեկ.

լիճոր իհօր «kirli, pasaklı».

լիլիկ *anbu, լիճոր:*

լման իման «ağzi liman ağzına kadar dolu».

լոբբազ lobbaz «kedini beğenmiş bencil».

լոռ, լուզ(իկ) lolloz «dağın tepesi».

լոբի loti «pisboğaz».

լոլիկ lalik (II), lolik (II), lollik «domates, yeşil domates».

լոլակ, լոլիկ, լուկոցնեկ լոլիկlemek, lolik (I) «yuvarlanmak (kâğıdı, yufkayı ya da herhangi bir şeyi yuvarlamak)».

լոլ, լոլբար, լոլել loğ, loğtasi, loğlamak «toprak damlarda toprağı ezmek ya da harman yerini düzlemek için kullanılan taş silindir».

լուխաս, լոբիկ lobbak, lobik, lovlaz «yeşil yada kuru fasulye».

լոռ լօրոտ «su kıyılarında biten güzel görünüşlü bir çeşit ot».

լոռ lor 1. «kaymagı alınmış süttten yapılan yağsız peynir suyu». 2. «koyu bekmez lor peyniri».

լորիկ lorik *anbu, norlik, norcuk.*

լորիկ lori, lora kuşu, lorik (TS 7291, 2411) «çocuk, yavru lorigim benim».

լորսու lordi, lordu, loydu «salyangoz».

լոքո lokko (I) «çok şişman yakıksız kimse (yada balık)».

լպիրթ իփրտ, ինիզ «ıslak, cıvık çamur».

լպպեկ, լպփեկ, լպփեկ lup etmek «eline geçeni yemek, birdenbire yutmak» löpcü, lüpcü «hazır yiyici».

լպուզ իփրտ, իփրտ (I, II) «cıplak, kel».

լպուկ lepuk.

լուփ ap (II), lep (I) «avuç içi».

լօշ *anbu, լուսաշ:*

լօշ, լօշուակ լօշեկ «yer somuni, tortum leşteği».

լվր հիր «bosboğaz, geveze».

լուայ հա, հա «kuzu yunu, ilk kez kırılan kuzu yunu».

Խ

խաբ hap, հաբ, հաբ «köylülerin sıraile birbirine süt vermeyi».

խազ, խազել haz, hazlamak, hizik «çizik, çizmek».

խազակիչ hazne eğişi, haznegiş «sabana bulaşan çamurları kazımak için üvenderenin ucuna takılan demir araç».

խալաբ halat (I, VIII) «armağan, erkek tarafının kız tarafına verdiği eşya».

խալիզոն halizan, halezun «solucan».

խալիբ hellik (I), hellik (I) «duvar örerken büyük taşların arasına konulan ufak taş parçaları».

խալիլի halgın, helkin, helgin, helgim «küçük bakır kazan, büyük bakır leğen, bakırdan yapılan bir çeşit kova».

խախատել bahalamak «itmek».

խախուտ halhut, hahut 1. çürük, yıpranmış, sağlam olmayan hahutlamak «ekimek, yıpranmak».

խաղ հաղ (I) «barmak boğumu».

խալի հաղ, hak, հաղ «ham, olmamış».

խանդակ hendeyh,, «handak kesmek, hendek».

խանութ hanot, hanhut, anut, anüt, anutçu «dükan, meyhane».

խաշիլ haşıl, haşil, hoşul 1. «buğday, mısır ya da darı unundan yapılan bir çeşit yemek». 2. «dokunacak iplikleri tezgaha vermeden önce batırılığı unlu ya da çirşili su».

խառ, խառսի heren, sırık, omuzluk (sakaların omuzlarında sutaşımak için kullandıkları omuzluk).

խառն, խառնուտ harmut «sıcak suyu ılıştırmak için ayrılan soğuk su», harmitlamak «karıştırmak».

խասայ, խասայն hasa (I) «patisk».

խարազան harazan 1. «okuz derisinden örülmüş kamçı». 2. «pulluğun önünde bulunan tekerlek». 3. «harazan daşsağı – sabanı ya da pulluk tekerleklerini boyundurağa bağlayan ağaç».

խարդախ herdiyh «ahlaksız kadın».

խարշ, խաշ has, haş «sığır işkembesi, kellepaçadan harırlanmış sarımsağla yeyilen xörek».

խաշ haç (II) 1. «ekim ayı (october, haç ayı, սոթթ խաշ), haç ağacı».

խաշուկ heçik «kirişten dafa ince üç metre uzunluğunda ağaç».

խաշերկաթ haçırkat, haçirget «sac ayağı», «tander üzerine tencere koymaya yarayan demir ızgara».

խարուկ, խոիկ harik, hirik, herik, karik 1. «eski ayakkabı». 2. «kendirden yapılan bir çeşid ayak kabı».

խաւ kav (I), havli, havlu (II).

խաւիծ havic, havic 1. «undan yapılan bir çeşit yiyecek».

խաւի, խաւիան hapan (III) «tuzak», «açık, ya da kapalı geniş avlu, tahıl ve sebze satılan yer, hal, hapanda yemek yememiş, aç».

խել(ք), խելաո helar «akılsız».

խենք hint, Argo 131 «deli, çılgın».

խես heveke, hevik, hevike «aptal, sersem».

խէք, խիք ht «kötülük, kin, cimry».

խիծ, խիծ hic, hij, hiç, kij, kıç, hiç (II) «kaysı, erik, ayva, vişne ağaçlarının zamkı (kedibalı)», (keven hıçı)».

խիշ, խիշ haça խիշակ «meyve dallarının eğilmemesi için destek olarak konulan çatalı ağaç».

խի(խ) hi «evetsi işte, hayır, doğru».

խիշու հիշ (II) büyük bıçak «ucu sivri demir».

խիւար hişmar «üzüm salkımlarının toprağa deymemesi için destek olarak konulan çatal ağaç».

խիզան, խզան hizan (III), hezin, hızan, hırzan 1. «ayle, çoluk çocuk». 2. «açgözlü, doymayan». 3. «yoksul». 4. «hizmetçi». 5. «dilençi».

խիզար, խզար hızar, hezar, hızar, hezar «bıçkı».

խզարուք hızarık, hızaruk, hızerik, hızarık «talaş, bıçkı talaş».

խիծ hic (I), hic (IV) «yeni doğmuş memeli hayvanların ilk sütu, ağız».

խիլ hil

խիճ hiç, hiç, hij «kırama taş».

խիպարı hıbar, hubar «duvar yapılırken taş ya da kerpiç aralarına konulan moloz (halik)».

խիպիլիկ hıbık, hıbık, hibilik «korkak, hayalet, kâbus».

խիւս hus «yiyecek şey, kara lahana ezmesi».

խիրաո hırtmak (II) «usanmak, nefret etmek, tiksinmek».

խիլիկ hıltık, hiltik «fesin düşmemesi için kadınların çene altından bağladıkları süslü ip, yada başlık».

խիլզ helez, hilez, hiliz, hilezlik «kertenkele hilezlik».

խիլիկ, խիլնք hınnik, hınik, hımik, hınnik hınnikotli «burnu sümüksü, salyangoz, sümüksü».

խիրիկ hılorik «buğda ya karışmış olan ufak, yuvarlak, siyah renkle bir çeşit tohum, karamuk».

խիւրդı helürt, helort «sıçan».

խիւլիկ unbu, խիւլիկ:

խիւրիկ hıldırık, hıldirık «merdane, yuvarlak biçimli çocuk».

խիլիկ hımık, hımik, hımhum «oyuncakları burundan, genizden konuşan».

խիլսւմ hımhum, hamhame «burundan konuşan».

խմոր hamur.

խմամ, խմամի հնամի, հնամի «damat ve gelinin anne ve babaları, dünün, akraba».

խնգալ hingal «manti».

խնդիր, խնդրամիլ հındիրցան, հındիրցան, հındիրեճի «dügün davetetçisi, davetçi kadın».

խնդում հնդմ «ferah» (II), ferhat, ferih.

խնձոր henço(y)ik «elmä».

խնճիկ հնցիկ հնցիկ «çökök, basık (burun için)».

խնցի հանեճի, հնիս, հնիսսի, հնեճի, հնի, հնիս «yayık».

խնջել հնց etmek, հնցet «burun silmek, sumkür».

խշխշալ haşhaş etmek çalı «çırpı yaprak ses çıkarmak».

խշկիլ հիշիկ, հիսվա «fasulye kurusu, fasulye sapı, dut kurusu, pamuk kozası, kuru koza».

խշոր, խշերուկ, խշիր, խշերիք, խշոր, խշել հիշir etmek, հիշir olmak, հիշir հիշir olmak parça, parçalamak «parça parça olmak, ufalamak XVI tezek kırıntıları».

խշտալ հիշtek, հիշtek «koltuk altı, elbisede kol altına konulan üçgen biçimindeki parça».

խոզ hozik, hozzik «canavar, ufak tefek büyümemiş zeki (kimse)».

խոզան hozan, hızan, hozak, kozan, hozan «dinlenmeye bırakılmış, birkaç yıl işlenmemiş tarla» bakılmamış bellenmemiş tarla».

խոխ, խոխո հոհուց, հոհ, հոհուց, հոհուց «hohu» çocuk dilinde umacı, düşsel yaratık.

խոմ hom (III) «yani».

խոնավ hanav, hinav «nemli toprak».

խոշոր, խոշորիկ, խոշորակ hoşor, hişir, hoşur, hışörük, hoşirik, hoşiriyh «iri, şişman kuvvelli adam, sert, kaba».

խոշորակ hoşirik hoşirik, hışörük, hoşirik, hoşiriyh «sulu, kaşuntılı, kolay geçmeyen çocuk egzaması vücutta meydana gelen toplu iğne başı büyüklüğündeki kabarcıklar».

խոջ hoç.

խոխան հոբան, hoban, hoban «viran bırakılmış, bakımsız tarla, bağ, bahçe, az üzümlü bağ, ilenc: hopan olsun».

խոռ hor, horaf, horap «gösterişsiz, çirkin, sevimsiz, soğukkanlı, eskimiş şey yara».

խոխաք havlat, havlet «tenha, boş».

խոռ, խոթ, խոթիկ otlu fakatsuz yayla, dağ; hotik «zehir».

խոթ, խոթիկ hortik, hortuk, ghoytuk «çukur yerler».

խոռան horan «toplantı».

խոռալ hortla, hortlamak «horulotu».

խոռք hort, hurt, hort, hortlu, hörtlü «delikanlı, babayığit».

խոռոկիլ *utlu, funumli:*

խոռում horom, horum, horun, hörum, horum, horom, heram (II) «bir deste ot, ot destesi, biçildikten sonra balya ya da deste haline konulmuş ot».

խոփ hop, hoç «saban demiri».

խոլ hul «sağır».

խոխալ հոհ «balğam».

խոխ, հիլի holluk, hölek, huğ, hug, hüğ, hüğul, koluk, hut «bağ ve bahçe külübesi» çalı çırpıdan yapılan bekiç külübesi».

խուն, խունիլ, խունիլ hun (I) «küçük parça».

խունիլ hunk «günlük ağacı».

խոլորոխաշ hurthaş, hurdahaş olmak «çok yorulmak, güçsüz kalmak».

խոլորոս hurç, hurç, hurcun, hurcun hucun «büyük heybe».

խոլկիլ hişki (II) huşgu «hayvan gübresi, tezek vb. şeylerin ufak parçaları, kırıntıları».

խոալ hırla, hırdı, hırlamak.

խիկ *տես. խարուկ:*

խիւ հրիկ «küçük odun parçası, çerçöp».

խրամ հրամ «suyun çoğalarak yatağından taşması durumu».

խրխնտուկ հırhıtılık «dağlarda, tarlalarda yetişen, yenilir bir çeşit ot».

խոված, խրֆած հırif «ihtiyar».

խտուկ հրտիկ, հրտեկ, հրտեկ «gırtlak boğaz» (խոթ, խովո, խոֆիկ):

խտիլ հıtlılamak, gıdıklemek, hıdıklemek «gıdıklamak».

խոբ *տես. խաս:*

Ծ

ծաքրից, ծոքրից, ծիքրոց, ծոքր zater, cümek, cembek (II), çemek (II).

ծանակ çemek (I) «övendirenin bir ucuna takılarak çamur sıyırmakta kullanılan yassı demir».

ծայբ zecet, zeetten, zet «sonra, biraz sonra, bu akşam».

ծանակ zanaka etmek 2. «alay etmek».

ծառտակ zardak «ağac dibini sulamak için açılan çukur».

ծափ, ծաբ çap, zap, çab (I) «küp, sırlı su küpü, küçük toprak küp güvec», çab (I) küçük toprak, testi, çap (V), çapı (II), çapi «toprak tencere».

ծափ, ծափիկ jap, çap, çapik, çepik, çalmak, çibik «el ele çarpmak», çipik (alkış) şapalak, şebik çalmak.

ծեղ ceğ (I) «sepet yapılan sap».

ծեսուկ, ծեծուկ cecük «sinek yumurtası».

ծերտ *տես. ծիրտ:*

ծեփ, ծեփիկ cepil, zeb, zep, zeblemek, zepli 1. «bina çamuru, harç, macunla kaplamak». 2. «ça tlak testi ve küplere kütük bezir, yumurta, kireç, pamuk karılarak yapılan macun».

ծիլ cilli, cil, çil, zil, zillik «toprakтан yeni çıkan bitki, ekin, tohum yeçerip filizlemek, zil atmak zillenmek».

ծիլիկ cillik, cüllük, zilik «erkeğin cinsiyet organı, dişilik organı soğan cücüğü».

ծիծի, ծիծիկ cicik (VIII) «küçük cılız».

ծիծիկ(c) cicic, cicig, cijik, çicik (III) «çiçik cücük (II) memesi».

ծիււաւնակ zımbon, zımpon, zımbon, zombon «düdük, küçük boru, kızılağacı, buğday sapı gibi nesnelere yapılan düdük».

ծիւ-ծիւլ, ծիւրիկ cipik (I) «küçük».

ծիրտ cirt, çirt, zırdık «kümes hayvanların ve tavuk, kuş gübresi».

ծիրիկ cihrit (I), cigirt, cigit (II), cigit (III), çiğirt, çigirt «çekirge».

ծիւ, ծոււլ civ (III) «yüksek ses».

ծւնակ cımk «zımk yer, ormanın sık ağaçlı yeri, güneş görmeyen yer» nemli, yağmurlu hava».

ծւնի, ծիւնիկ çimel «spinat».

ծիւիկ cinik, znik, zımgı, zınik, zink «küçükve saçaklı şey, küçük hıyar, ufak salatalık benek, benekli».

ծուիկ-ծուիկ, ջուիկ-ջուիկ civik civik (III) «parça parça».

ծոքաւաւնի, ծոքիկ cirtık, cirtık, cırdırma, cırtalak, cırtına «şımarık, hoppa oynak, gevez».

ծոքրից *տես. ծաքրից:*

ծօլա to.

ծոճրակ c'or'cak «ense».

ծնեքիկ zimbıt, zinebit, zimerit «sarı çiçekli, yapışkan yapraklı genellikte denir kıyılarında biten, kötü kokulu bir ot».

Կ

կաքաւյ katsa «fıçı, kazan».

կալաք, կաղաք galat (II) «ayaklı meyve sepet».

կաքնı gatneri, gatneraç «büyük kazan, bir sütemek».

կալի, կալան, կալան(ք) kılan, kila «duzak».

կալ, կալամասն կalamast «harman kaldırılırken fakirlere ve çocuklara dağıtılan buğday».

կալատակ kaladak «dövülmemiş ekin sapları».

կալատուն kaladun, kaladan «ambar gözün», kaldan «tahıl ambarı».

կալել kallik «buzağ».

կախեթ gehte «bir çeşit üzüm».

կածան gezen «dar yob».

կակալ gaal, gakgıl, gagal 1. «yeşil kabuğundan çıkarılmış ceviz». 2. «ceviz». 3. «erkeklik organı». 4. «göz bebeği».

կակա gaga (III), gağa (II), gak (I), gokko (I), gaki «meyve ve kuru yemiş».

կական kakan etmek «tavukların bağırması».

կակաչ gagaç (II), kakaç (IX) «gelincik, yalancı lüle».

կակարդ gagart (II), kakart «horoz ibiği».

կակլել kağallamak, geğellemek, geelemek «yeşil cevizin içini çıkarmak».

կաղճին gacın, gajın, gacın «çimento yerine kullanılan bir çeşit kil».

կահել, կայել gahamak, gahalamak, gakalamak «itmek, dürtmek».

կաղամախի kahmuği, kahmıh, kahmığ «yapraklarının alt yüzü beyaz tüylü bir cins kavak».

կան, կայճ, կանր ար kec, kej «keçce», kecere, gecere, kecire 1. «keçce yaparı». 2. «dokumacılıkta ipliği sarmakta kullanılan çıkırık».

կան *untu, dönlümf:*

կամն, կամնել kam, gam, gem (tahta) «döven», gemlemek «harman sürmek».

կամնայ kamadun gömeni, göndel, gemilti, gemindi, geminti, gömdene «döveni boyunduruğa bağlayan ağaç».

կամրոնկ germicek, germücek, gerincek, germiceyh, germiş «deyirmenlerde üst taşın dönmelerini sağlayan, alt taşın ortasına yukarı geçirilmiş balı biçiminde demir ya da ağaç aygıt».

կայնկերողիկ gacı, gaculik, cecorik «fosforu ile gece aydınlık yapan bōceği».

կայոի, ալոսայ ağre «kağni arabalarında okun mazıdan çıkarılması için takılan eğri çivi».

կայճ *untu, կած:*

կանաչ kanaç «çimen, uzun yapraklı bir ot».

կանդարայ kandara «su deposu», «beşik kolu».

կանդիի gandiref, gandırif, gendürüf, kandiref «sabanı boyunduruğa bağlayan ağaç, kağni arabasında okla boyunduruğu bir birine bağlayan kayışı tutturan ağaç, çifti boyunduruğa bağlayan ağaç parçası».

կանկան genger, gengel, kengel, kenger sakızı, engere «ilk baharda yetişen dikenli bir çeşit bitki, gövde özü yenilen».

կապ, գափ gab, gap, ğab «ağaçtan yapılan yular sapı, ip».

կապար gabar «demet yapan adam».

կապան kepan, gapan, eben, geban, kaban 1. «yokuş». 2. «geçit vermeyen dik ve sarp kayalar». 3. «büyük taş yığını». 4. «dar yol, geçit».

կապիճ gebiç, kapis, kepiz, kebiç, kepiç, gabiz «deyirmencinin öğütme payı olarak aldığı un ya da buğday çapı».

կապոյտ gabud «mavi».

կառափ gerrap «harman yığmaya yarayan basit bir aygıt».

կասար gadar, gadrank, gagart, kagardak, gagak, kakart «horoz ibiği, gaga».

կարաս karas, garaz «büyük küp».

կարգ karık (III) «sıra, düzen».

կարգին kargin «çok, bol».

կարծ, յանկարծակի sudten.
 կարկուտ gargut, korkut (I), gırgat, gorgut, goygut «dolu, büyük dolu tanesi».
 կարմիր (ջուր) garmir cur Argo «şarap».
 կարպետ karpet «kilim».
 կարոս karoş, karus «maydanoş».
 կափափք kepenek (III), hepenek, hepek, hapenk, hapang kepek (I) «tavan kapısı, kapak, kepenek».
 կաղին kaçamık «balta».
 կալ gav, kav «kırmızı toprak, tuğla ve çanak yapımında kullanılan kırmızı toprak».
 կաանց gever, govar «tarlayı sulamak için açılan arklar».
 կաաստ kavat (I), kavas (I) «yolsuz birleşmelerde aracılık eden erkek».
 կես *ımbu, kışqı:*
 կեմ gem (II), gemlik, kem, kemlik «ekin demetlerini bağlamaya yarayan uzun buğday sapı».
 կզկալ hızkal (II) «dışarı taşınan yemeklerin üzerine örtülen bez peçete».
 կնոց geroç «meyve toplarken yüksekteki dalları yaklaştırmakta kullanılan ucu eğri çubuk».
 կոն ger (III), geroç, gerö, gerüğ, gerü «çenğelli iğlerin ucundaki tel çenkel, teşinin tepesindeki çengel».
 կոնոմ տալ geron vermek «deyirmenin alt taşının her tarafına kertme yapmak».
 կես ges, geseges, gesgesi «kısa, eksik, yarım, ikisi ortası olan şey».
 կրծ, գրծ, խծ kaysı, erik, ayva, vişne ağaçlarının kabukları üzerinde olan zerk, kedibalı.
 կիթ, շեր կիթ gut (şerki) «erken olgunlaşan sık tanesi üzüm».
 կրիշ getiç «kazan».

կիկիկ, գլգլ gılgıl (I), gilgil (II), gırgır (II) testi, kılkal (I) «surahi büyüklüğünde bogazı süzgeçli testi».
 կիլիկ, կիկ gılık, gilik, kılık (I), kilik (II), gılık, gıliyh, kütük «yuvarlak, küçük ve ortası çukur ekmek, çocuk için yapılan ekmek».
 կիծ, կիճ, կիծ gıç, gıç «bir ısırmada dişle koparılan parça lokma, gıjik, akrep iğnesi, gızık, arı iğnesi».
 կիծ gıj «kaysıve erik ağaçlarından çıkan zamk».
 կճան, կճան gıcan (II), gıcan «ısırğan otu».
 կիպ kip, kipleşmek «dar, sıkı», kipleşmek «daralmak, sıklaşmak».
 կիվ, կոտնի geven (hıcı), keven (I) «giya, kefen».
 կից, կցակ kısak «ufak direk».
 կիւզ, գիւզ gılızık salya, giliz (II) «salya».
 կիլիկ *ımbu, kışqı:*
 կլտորիկ, կլտր, գլղոր գլղոր kıldırık – yuvarlak.
 կղորել kıldır mıldır «yuvarlana yuvarlana».
 կիլիկ *ımbu, kışqı:*
 կլիր gıller, gılır, klir «erkeğin cinsiyet organı».
 կլիր - կլիր kiler (I) «göllerde yaşayan güzel oten bir kuş».
 կլմբոզ, կլմբոզ gılımboz «pancar».
 կլոր kılörük «sulu köfte», kılörlemek «kıldırılmak» *ımbu, qıf:*
 կլտր, կլտրիկ kıldırık «yuvarlak», kıldırılmak «yuvarlamak».
 կծիկ gecig.
 կճան *ımbu, կճան* gıcan, gıcan (II) «ısırğan».
 կճան kızan köpeği «azgın kopek».
 կկուկ gıgukkuşu, gıggu (II), gıguk (I), gıggü (I) «baykuş».
 կղե, կաղի, կղկղափ gığ (I), gıg, gı (II), gıgı (I), gığ, gığlamak (I) «hayvanların pisliği».
 կմկմ kım kım etmek, kımkım «konuşması iyi anlaşılmayan kimse, sözü anlaşılma biçiminde söylemek».
 կնիկ kınık (III) «kötn kadın».

կնիք, կնքահայր, քանոք kirve, kivre «sağdıç, isim babası».
 կնճիռն ցուցիկ, կուցիկ, ցուցից, ցուցիկ, կուցից «karişmış saclar, dolaşık».
 կոսյ գոք (I) «kolsuz».
 կոք, կոքի գոք (II), gope «kagnının iki oku arasına sabit tutmaya yarayan iki par el tahta».
 կոք, կոքոլ gotol «lahana, karnabahar kökü».
 կոքուն kutun (I), kutuni, kutur, kutun «mısır, meyve koçanı».
 կոճիկ, կոճոց ցուց, ցուց, ցուց «diş manda, manda yavrusu».
 կոլիլ küllülük «et ve bulgurdan yapılan bir çeşit eksili köfte».
 կոլոս golot (II), kolut «çok kısa boylu, cüce».
 կոկան goğen, gogan «yeni yapılan ekmek tandırının iç yüzeyini parlatmak için kullanılan yuvarlak pürüzsüz taş».
 կոկոն kokom, gogum, goğop «konca».
 կոկոլ gavgav, gogo (IV) «erkeklik bezi».
 կոկոլ gogo (I), gogof «yeşil kabuğundan ayrılmış ceviz».
 կոկոլիլ «gogoflamak cevizin dıştaki yeşil kabuğunu soymak».
 կոկոլոլ gogort «van gölüne dökülen çaylarda yaşayan bir ya da beş kilo ağırlığında havyarı zehirli bir tatlı su balığı».
 կոկ goğ (II) «tandır kenarı».
 կոկոլիլ kubli, goğbek, kupli «kilit, anahtar».
 կոճ, կոճիլ ցուց (II), ցուց (I), ցուց (I), ցուց (II), ցուց (II) «uzerinde satırla et dövmeye yarayan kütük».
 կոճակ göcek (II) bir kariş boyunda büyümüş ekin, eni dikilmiş bağ, göceklemek çimenlemek «ekini yukselemek büyümek».
 կոճիլ ցուցիկ, ցուց (II) «topuk».
 կոճայ göce (I), güce, göcü «tarhana, bulgur yapmak için kullanılan kabuğu soyulmuş vekırılmış buğday».
 կոճակամայր ցուցgamer, göce tarhaması.

կոճիկ ցուց «toprağı sürerken toprak altından çıkan ve kesteneye benzer bir kök».
 կոյմիկ, կոյմիկ gümez, kumec «hayvan sidigi».
 կոնիլ kont, gond «binaların üstüne atılan kriş».
 կոսյ gob «gözün üst kapağının iç kısmı».
 կոսյալ gopbal «ucu baston gibi kıvrılmış deynek».
 կոռոս, կոռոսի korob «kır evi küllübe».
 կոլոս, կոլոսոց gudeç «yığın».
 կոշոս koşt, kuşt, goşt «toprağı kazarken ayrılan sıkışmış büyük toprak parçaları».
 կոշոիլ ցոշիկ (I), goştik «üzüm ya da duttan yapılan bir tatlı».
 կոշ, կոշակամ koçurkan «düyün okuyucusu».
 կոսյ köp (I), ցոք (II) «kagnının iki oku arasına sabit tutmaya iki paralel tahta».
 կոսյալ gopbal (I) «tokmak», baston.
 կոսյալոս göbüit «kabaca, biçimsiz, şişman, kuruntulu».
 կոսյառոն ködüin, köftun, kopdon, kobdun, kopdun, ցövdun «hayvanlara yem olarak verilen, yağı alınmış tohum posası».
 կոռոիլ kürtük «hırka, yolek».
 կոլ, կոլիլ külek, gövlek, küvlek, gölek «ağzı daha geniş ağaç kap, kapaklı yağ kutusu ağaçtan kulpu ya da kulpsuz bakraç, tahta kova, su kovası».
 կոլիլ, կոլիլ ցուց, kovuk «huni».
 կոլծ ուծ ցուց uc' «kertenkele».
 կոս, կոսիլ god I. «godik (II) tahtadan ya da medenden yapılmış bir çeşit tahl ölçesi, kile».
 կոսիլ godim «nasturtium».
 կոսոց godos (II), godaş (II), godeş, gottaş «ahlaksız adam, pazevenk».
 կոռոլ ցort «ekilip sürülmeniş toprak».

կորի ɡoru (III) «su akıtmak için kazılan üstü açık oluk, kanal, ark».

կորիզ ɡoy (I)c' «tane, çekirdek».

կորոպ, կորոփ ګorob «kır evi külübe».

կորոտել ګorot, ګorut (II) «tarlaları kısım kısım sulamak için aralarına yapılan tütsele».

կորկոտ ګorkot, ګorkata, ګurgut, ګorkota, ګorkut «mısır kırması, mısır kırmısından yapılan çorba ince onğütümüs mısır taneleri».

կորնկան ګorunga «yonca».

կոփ, կոփիչ, կոփիչ ګöpüç, ګopuş (II) «çamasır tokacı».

կոցուկ ګocuk, ګoduk «nohut bitkisi lahana koçanı».

կրկիկ անու, ګուկ ګkğgili, ګkğgılık, ګkılık, ګkğgala «ağacın en yüksek yeri, tepesi, ağacın doruğ».

կուզ, կուզիկ ګuzzik, ګuzzik «kambur».

կութնի, ګութնի ګütnu «bir çeşit kumas».

կութ ګıcık «toprak tencere».

կուլ ګüllut «yutma miğdeye indirme».

կուլուկ, կուլութ ګülür «çocuklar için yapılan halka biçiminde ekmek».

կուլիկ ګulik «yuvarlak küçük ekmek».

կուկուլակ ګulğula, ګulkullu, ګulkulu, ګulğul, ګulgulu «küçük el testisi, testi, sürahi».

կուկար անու, ګուգար:

կուկուլա ګukula, ګugula «püsküllü erkek başılığ».

կուկուկ ګukul, ګugul (V) «gelin fesi».

կուճուր ګucur (I), ګusur (I), ګucur (I) «kısa boylu bodur (kimse)».

կումկում ګumğuma, ګumğumu, ګumkuma «bir çeşit su kabı, küçük toprak sürahi».

կուռ, կուռայ, կուռիկ ګura (I), ګurik, ګuray «toprak çorba çanığı», ګurik (I) «tahıl ölçüsü», ګurik (II) «hayvanlara yem verilen tahta ya da tenke kap», ګurik (III) «su testisi».

կուռք ګurt tavuğ» «kuluçka».

կում, անկում ګut «tavük yemi», ګütü «çekirdekli pamuk».

կում (զնայ) ګüt (IV), ګüd (V) 1. «tandır» pişirilmek için yapıstırılan hamurdan düşen parçaları». 2. «küt kerici».

կում անու, ګում, ګուն, ګըրուն (անիկ):

կուտիկ, քութիկ անու, քութիկ ګutik, ګutuk (V) «kopek yavrusu».

կուկալ, կրկալ ګırgal «ököz ve ineklerin boğazına takılan ağaç halka».

կոճիկ ګıcık (I), ګırcık «incik kemiği».

կոճեղ, կոճոն, կրճոն ګırcen «buğday, ot vb. şeylerin kalın sert kısımları yemedik ot artık ların».

կրիտ ګırif etmek «kavga, gürültü etmek».

կուլազան ګırfacan olmak «kavga, gürültü yapan kırıp geçen».

կուտան ګırdan (I) «burulmuş manda».

կո ګiro, ګirro «kaba saba görgüsüz», ګırzo.

կսկութ ګıskıt, ګıskırt «iyi kızarmış tandır ekmeği».

կոուց ګuduz, ګuduk, ګodoz, ګuduk «kuş gagası, bir şeyin sivri uçları, burun».

կրկիտ ګırgıt (I) «cimir», ګırgıt (II) «içi kolay çıkmayan ceviz».

կրկում ګurkut, ګurgut «çalı çırpı, ufak odun».

Հ

հա he, haa, haya «evet, öyle, hayır».

հաք, հապ Һap, Һab, Һeb «Һap», DS, 558 baş Һapı, kafa Һapı «aspirin».

հաքայ Һapa «aşık kemiğinin oyunda belirli çizgiye bir karıştan çok uzak kalması».

հազար Һazar (muruli), Һezer tere «dere otu», Һezerteri «anison».

hազոր, հազորան hazıran «ahçı».
հալ hal «harman ve kar sıyırması».
հալած hellec «pamuk atan, hallaç».
հալ hağ, hek, heğc, heye, heyg, heğ, heyhey «meyve ya da sebze taşımaya yarayan büyük sepet, küfe».
հակոր, ակոր akob «deli, serseri».
համ, համն, ամոլ hambol, hamol «sabanın önündeki birincil çifte denir».
համմէ hamme – buyur (BAS) «hamme – buyur efendim».
համբայ, համփա hampa, hampa (III), hampa (IX), hempa «parasız» (Argo), «yarışmacı, yarışıcı, para ve emek harcamadan kazanılan şey, çayırın paylaşılan her bir parçası».
հայ hay «ermeni» (Argo, 129).
հայր *տես, կնիքահայր*:
հան (կռով) hank «bilmece».
հանաք henek (etmek), henk «şaka yapmak», hanek, hanak «sör, laf, lâkırd».
հանգ, հանիր henir «nefes, ses».
հանդ, անդ hant (I) «küçük bostan», hant (III) «yer» (senin tarlan hangi hanтта).
հաշա haça «meyve dallarının eğilmemesi için destek olarak konulanatalı ağaç».
հաս, հասուն, հասկ hasek, hasham «ham meyve», hasgar, haskar «olmaya başlayan meyve, yarı olmuş meyve».
հասկանալ asgisar (BAS 44) «annadın».
հատ, հատիկ hadik, hedik, hetik (aş), hedük «aşure çorbası, bulgur aşısı, haşlanmış buğday, bulgur, mısır, nohut vb. şeyler».
հատել, հատիչ hadič «bal kesmekte kullanılan bıçak».
հար har, harik, har olmak «nezle bronşit olmak».

հարակաշ herekeş etmek «birleşerek, elbirliğiyle iş görmek».
հարայ haray çalma*h* «yüksek sesle herkesin yardım için bağırarak».
հարանի harana, haranni, herene, herani «tencere, kazan, tek kulplu bütüklü bakraç».
հալար havar etmek «imdat istemek, havarmak bağırıp çağırarak».
հարաւ haraf, araf, herav, erev «dodos, ılık rüzgâr, lodos yeli».
հարաւունք hargin, hernik (etmek), hernük, hernüyh, hennik, hennük, hermik «ekime elverişli nemli toprak; toprağın yağmurdan son sürülme, ekilme tayı».
հարկնիկ hergolik «açık mavi çiçekli, kökindeki yumrulan yenilen bir çeşit ot».
հարնի hermi, harmı, harmu «duvarların üzerine konan ağaç, kiris, tavanın örülmesinde kullanılan kereste, kiris».
հասասար hafsar, havsar «eşit» «bir buğdaydan, bir çavdardan kat da havsar eyle».
հասար, հովար havur, hovur «zaman, müddet».
հանինց hevı «uyku».
հասփալ hopal, hapal, hopan «yabani güvercin».
հացատոր haçapur, hasapır, haçanpur «mısır ve fasulye ile yapılan ekmek».
հալի hapık «küçük çocukların yemeği», hap etmek «yemek».
հալուսայ hopisa, hapise «üzüm ya da dut şirasından yapılan pestil».
հեծան hezan, hezen, hizan, hizen «damların üzerine döşenen kalın ve büyük ağaç, kiris, kalın ağaç gövdesi».
հենգն *տես, հանար*:
հենք henk «dokumacılıkta atıkların geçirildiği uzunlamasına ip çözdgen».
հեռի heri «seslenme ünlemi».
հեսան, էսոն, էսան, լեսան haysana «biley taşı».
հեւն *տես, հարուն, հանինց*:

hես, հեսիկ hedik «kara batmamak için ayağa giyilen, altı şerit şeklinde kaplı, yuvarlak bir çeşit kar ayakkabısı».

հերկ herk, herg (etmek), herek, hırk, hirek, ferk (I) «sürtü müş tarla».

հեմ, հեմ, հիմա hama (III), hamacuh, hamacuk, hamana «hemen, şimdi».

հիալ *անս. փոխ:*

հիմն him «temel».

հմայ, հմայիչ hamaylı, hamayil «talisman, ektili muska».

հնծան hizan (VI), hınsan, hinzan «bağ evi».

հոգաճ hogeç, hōğec, hōğüç, hōğes «iki, üç yaşındaki erkek koyun, koç; baharda bir yaşında olan koyun, toklu».

հոբոբ *անս hopop:*

հոլ, հոլով hol «topaç», holhul, holhol «su çevrisi».

հոլիկ *անս. փոխ* holluk (II) «bostanları, beklemek için yapılan çardak».

հողախալ, հողախարգ hogal, hokal (I) «toprak damlı evlerin tahta saçağı».

հոյճար oynar bir halk oyunu.

հոյ, մարալ hoy maval «bir çeşit bar oyunu».

հոն, ոն, ոնած, հոնած hon (I), hon (II), honcu, honcubaşı «ekin biçilirken sıralanan işçilerin tarlanın sonuna kadar açtıkları yer», honcu «ekin biçen», hōncubaşı «ekin biçenlerin başı».

հոշի, յոշիի hoş «kağnıkılardan bir ağaç».

հոս, հոփ hop (IV), op. 1. «atları durdurma ünlemi». 2. hop «atlamak, geçmek için».

հոսպա obba «haydi».

հոսպա (տրբալ) hobba gitmek, habba, happa gitmek «gezmeye gitmek» (çocuk dilinde).

հոսոս hopop (II), hohopik, hoplop (II) «çavuş kuşu».

հոսոս բոբ horun dutu «kara dut».

հոսան(ք) hosan «büyük ve yüksek kayalar arasındaki derin vadi uçurum».

հոսոսу hosos «yol yöntem bilmeyen (kimse)».

հով, հովանի havan (II) «sıcak suyu ılıştırmak için katılan soğuk su».

հոբբ, հոբբիկ hortik (I), hortuk (I), hotuk (I) «eşek» katır, domuz, deve gibi hayvanların yavrusu».

հոբի, հոբիկ horuk, hōrük «kağnıyı çekemeyen öküzlere yardım için bağlayan yeni bir çift öküz, birinci çift öküzlerin önür koşulan yardımcı öküzler».

հոլանո *անս. դիմ:*

հոբոп hotot, hototik «hortlak».

հոս սürü

հոսալ hodah, hadak, hodak, hodakçı, hodag «çiftçilerin yanındaki yardımcı, çocuk, yamak, çoban, sığır çobanı, öküzün boynuna oturup öküzü süren çocuk, kotana goşulan öküz (hodağcı) hodagkâr».

2

ծափ cak, caka, caga (III), cag kargası (I) «dişi manda, manda yavrusu».

ծափար zakar «huni».

ծար çari (II) «sığırların kuyruk kılı».

ծարա zavar, zaval, zavar, zavara, zavır «hayvanlara yedirilmek için hazırlanan tahıl kırmacı, iri öğültümlü un, öğütme».

ծեւ sevinç, sevuç, sevüç «pulluklarda toprağı diklemesine kesen kama biçiminde demir».

ծող zoğ «yapı üstüne atılan çapı 60-75 cm, uzunluğu 7-10 metrelik ağaç çevizli sucuk kurutmak için yapılan ask».

դաշանգ geşeng «güzel, iyi».

դժալ, դժժալ գյիրտ, ցիւր, գյիւր «madeni sese benzeyen sesper (için)».

Ճ

ճար cad «darı ekmeği, mısır unundan yapılan fırında pişirilen büyük uzun ekmek».

ճալ caga (III), caka «manda yavrusu».

ճալատ çakat «dağbasi, tepe».

ճաղ cağ, çağ, çağa, çağlık, çağlıh «şiş örgü şişi, çorap şişi, duvar, çit, arabanın yanları ağaçlar».

ճանրար, ճանրարալ cemberek, cenberek, canbara, cemberereh «pulluğu tekerleğe bağlayan halka».

ճանկ, ճանգ çang, cink «tek avucun aldığı kadar şey, pence, keskin turnakı, avuç, el».

ճանկուլ cancur, çançur, cancol «kırmızı siyah erik».

ճանուր, ճիանուր çonur (II) «dut ağacından yapılmış tek parçalı üç telli saz».

ճաշ caş, çaş «mısır unu, yağ, şeker ile yapılan çocuk maması».

ճաւ car etmek, carlemek, car, cor etmek, cort etmek, carlaşmak «demek, sörmek», carcı «tellâlele yapılan çağrı» haber icar, haber ucar «haber ve bilgi veren, cort etmek, cort atmak «yalandan vaad etmek (cortlamak)».

ճաւճաւ carcar, çarçar (I) «döven».

ճաւուլ carıt, carık, cerde, cerit, carıt «ateş ya da toprak küreği».

ճաւուււ atış küreği.

ճար car, cir («carına car yetişi») «imdat, yardım istemek, yalvarmak, carına yetişmek».

ճարճիր cırcirik «rocket».

ճարպ cerp (II) «et pişmeye başladığı zaman çıkan köpük, et suyunun üstündeki yağ tabakası».

ճնճն ceç, cece, cecara «kalıntı, bir şeyi eritip süzdükten sonra kalan tortu arı peteklerinin eritilerek mumu alındıktan sonra kalan kısım».

ճնս, ճնս cet, cut, çit, çitlos «dişi piloç, erkek horos, güz pilici, bir yaşında horoz».

ճրս, ճնսիլ cetik «su koymaya yarayan kap».

ճրճրլլ cıpıl, çıpıl (I), cis cıbil «çiplak, keçel».

ճրճալ carmank, çermak, çarmak çur «rakı».

ճրլլար, ճիլլիւր, ճլլար cılbır (II), cilbir, cılbır (I) «sulu bir etmek», cırbil «soğanlı ve yumurtalı pirinc çorbası».

ճրլ cil, cillik, çil, cilot, cil «hasır örülen ot», cillik «hasır otunun bol bulunduğu yer, sazlık».

ճիճա cıcaba, cicana, cice «sevgili kamışık».

ճիճի cıcı (I), çıçı, çici (I).

ճիճի, ճոճ çincil, cıncil «bataklık», «şalincak çocuk salınacağı çingil beşik».

ճրճճա, ճըճա cıncıma «yollarda ve tarlalarda meydana gelen bataklık».

ճիլլոս, ճլլոս coput (I), cıput «kısa, kalın sopa».

ճիլլ cirbit, çırpık, cırbik, çirpik, çırpık «çapak, göz çapağı, göz hastalığı».

ճիլլ-ճիլլ cıp «pekpek, çok», gözu akan / şirbik, şıpik, şipitik «kızarık, hasta göz».

ճիւ çirtik, çirtim «kuş özümü, salkımcık».

ճիւ c'eduş etmek «boğazına».

ճիւսար cıdabır «keşkek, yarına buğday, et suyu ile kaynatılarak yapılan çorba, haşlanmış yarmanın içine tereyağı katılarak yapılan yemek».

ճիլի, ճիլլ cığ (I), ceğ, cılga, cıllık «genç, küçük ağaç dalları, ince dal».

Գրազ «sahipsiz kalak eşya».
 Գյօր çilot, çilli «şamar, tokat».
 Գյօր clur, cellur «küçük çömlük».
 Գնաքայ «et suyu».
 Գղլա աղոր cğla pulluk.
 Գղլայ տես, Գղլղ:
 Գկոյթ, Գրիկ çita, çitık parmak, cite parmak «küçük parmak».
 Գկուռ çüğü, çükür, cükür «kazma, bir yüzü balta, bir yüzü kazma olan aytır».
 Գճու, Գճի cici, cucu, cüclü «bitkilere zarar veren bir böcek, bir çeşit ağustos böceği, böcek».
 Գղապոռ coğalır «yeşil kabağı soyulmuş ceviz».
 Գմնել, Գմնալ cumur, çumur, çimur «yağda kızartılmış ekmeğ, cumurlama».
 Գմբը, Գնլս coh, cof (I), cof cof (II), coh (I), coh (III), cohcoh, cohcohlu «gözü tok, cömert, eli açık».
 Գնճղուկ, Գնճուղ, Գնճուկլ çinçik, çinçik (II), çinçe (I) «serçe», çinçirga (kraelitzi).
 Գնտիկ «küçük kap, ufak tefek».
 Գոճ, Գինջի coc, coç, çoç, cocah, coplan «bataklık».
 Գոն con (II), çon (I) «çavdar».
 Գռռ, Գռրիկ, Գռռիկ, Գռռիկլ corik «emziksiz çinko ibrik».
 Գռրիկ, Գռրճղր cor «çocuk öyünü, corcor».
 Գռրալ cort (I) «dilençi».
 Գոփ cöp (II), cop «dikenli sopa, baston».
 Գուլ, Գուլ Գուլ աճուկ culcul (III), curcur (II) yapmak «çiş anlamında kullanılır».
 Գուլպան, Գուլպանղ culban, culbant, cülbant «yabanı bezelye, burçak».
 Գուկ, Գուկլալ, Գուկլալլ cugal, çokal (IV), çıkala «toprak tencere, çömlük, küçük çorba kazanı».

Գուճ, Գուճուկ cucul (III), cüclü (II), cüclük, cüllük «erkeğin cinsiyet organı».
 Գուճուլ cucu, cüclü (I), cucug (II) «kümes hayvanların yavrusu, civciv».
 Գուռա cura (II) «küçük zurna».
 Գուռ տես, Գնալ:
 Գոիկ curruk (II) «ocak çekirkesi».
 Գոն տես, Գոիկլ:
 Գուկ «küçük çorba kazanı».
 Գրազ çıra, ışık, kandil, lamba.
 Գրազալաիհ cırahpah, cırapa, cırakba «kandil, ışık, lampa koyacak yer, kaşık koyacak yer».
 Գրազոլ curakı «koyun ve sağırın iç yağı».
 Գրճըր, Գրրիրա, Գրրճըրա circır (I), çircir (I), çırçır, cırcıra «ağustos böceği».
 Գոճ, Գոճուկ, Գոճալ, Գոճնղ coc, coplan (II), çoç (I), çoçluk, kocak «bataklık».

U

ւազ, ւազան mazman, mazmancı 1. «kıldan ip biken, çuval dokuyan keçe yapan (kimse), kendirden ip, yular urgan yapan kimse». 2. «ip sarmaya yarayan silindirik biçiminde araç».
 ւազկազ, նազկազ nezker, mezgep.
 ւազրկայ, ւարզախալա mazraka «ekmeği tandıra yapıştırmakta kullanılan araç».
 ւաթ mat koyu domates pekmez suyu, şeker ya da pekmez ağdası.
 ւաթ ւնալ mat (kalmak) (IV) şaşkın.
 ւալիզ malez «şırıyla undan yapılmış üzüm bulamacı, pestil hamuru».
 ւալոլխ maluh, malık, maliğ, maluk «boyunduruk kayısına geçirilen ağaç çivi, çarık dikmek için ağaçtan yapılmış biz».

մախաթ mahat – «derinin kıyısının cizmek için kullanılan çift ağzılı, ağaçtan yapılmış bir saraç aracı».

մախոխ, մախուխ mahuhu, mohuh, mahih «acımsı ekşi, çok ekşi, buruk tatta».

մախր, մարխ marh «çam çırası».

մաւուն մաւն, mac'ik, maş, mazun «yoğurt».

մալաղ mağal (I), meğel (I) «koyunun kırdı yatıp dinlendiği yer, ya da dinlendirilmesi».

մահիճ mahic «karyola».

մահտեսի miğdisi, miğdisie, mağdısı «christian pilgrim».

մաղ *տես, քարմաղ*:

մաղթ maht, math «arıyı kovana arıstırmak için yapılan ilaç».

մաճ mac, maç, macı, maçı «sabanın elle tutarak yönetmeye (sapi)».

մաճառ macar (III) «kırmızı şeker pancarı ve kızılcaktan yapılan turşu».

մամ mama «hala».

մամի mamılık, mami «avurdaebe derler».

մամուխ mamuk, mamuh, mamuk «yaban, dağ crığı, bir çeşit kara eriğ».

մամուն mamur «yosun».

մայխ mayıs (I).

մայլել mayıl (mayıl bakmak) «beyenerek bakmak».

ման (մազման) menik, menek, menük «mekik» «iplik çilesi, bezirhanelerde burğu denilen direği çeviren kol».

մանիչ manic.

մանճոթ mancük «şal dokunurken geçme ipliğinin sarıldığı ağaçtan yapılmış araç».

ման մուն man «yüzde olan sarı lekeler, çil».

մանկեռ manger «tarla tırmık».

մանկուր mangur, manğır, mangürde «hayvanların boyunun takılan ve ip bağlamaya yarayan ağaç halka».

մանուկ manık, manuk, manih, manuh, manik «kedi yavrusu, köpek yavrusu, kedi ve yavrusu».

մանուկ manuk «küçük hamur topağ».

մանլ mencik, mencük «kedi yavrusu», menç «korpe, taze», keçi «koyun yavrusu».

մաշ, բերմաշ, մաշոթ «mesuk küçük, ufak sabun parçası».

մաշոթ maşuk, meşik, meşik «küçük, ufak sabun parçası, yağsız peynir bölünmüş parçalara».

մաշարա maşala, maşara, meşere «bir metre karelik toprak parçası, evlek, karık, bağ, bahçe ve bostanlarda ekilmek için ayrılmış toprak parçaları».

մաշկաթև maşketep.

մատան maran «küçük ev baraka külübe, çay bardaklarını, koymaya yarayan tahta sandık, yemekleri saklama yer».

մատան moran (III), marannih «araba tekerleğinin ağaç kısmı».

մասաթ masat, massat «bıçak vb. kesici araçları bilemekte kullanılan demir, kayış, bileyi taşı».

մասրեմի, մարսիկ marseni «kuşburnu ağacı».

մաս(ն) *տես, կալմաս*:

մասառ massa, masas, meses, masa «üvendire», «hayvanları dürtmekte kullanılan ucu demirli değnek».

մատակ matak, medek, medik, medeyh, medeklik, metek «dişi manda, manda yavrusu, malak buzağ».

մատն madik atmak «aldatmak, kandırmak».

մատուտակ madik, madamak, mardımalak, madımalah, madımalag, madımah, madumah «ilk baharda kırlarda biten, ispanak gibi yenilen bir ot».

մար *տես, փառ, պար*:

մարազ merek, marak, mırık (XI) «odunluk, samanlık, kilar».

մարանի *տես, գերանի*:

մարի meri (V) «dişi keklik».

մարդ mart; BAS 209 mek mart «bir adam».
 մարիս marh «çam çırası».
 մարմաշ marmas «ince tülbennten yapılmış başörtüsü».
 մացառ masar «kuru ağaç, kuru kestanə».
 մեզար mezer «önlük, büyük havlu».
 մեխ, մեխակ miğ, mik, muh «mih».
 մեղայ meğa «dövbe» meğa asvas «BAS, 45, 213».
 մեղր, մեղրիկ mirgik (ballı).
 մե, մեկ mek «bir», mek mart «bir adam».
 մեշու, մեշու meşük «küçük».
 մզուշ mezuş, nezuş (etmek) «mız ses çıkarmak».
 մեզ *utbu lıj, lınuşq*;
 մեջ, միջուկ mişluk «ekmek ortası».
 մետ met «bilye, para ya da yuvarlak taşla oynamak için kazılan küçük çukur, çelikçomak oyunu – met değneği, oyunun başlangıç yeri».
 միջ *utbu ūmıj* (= mij, mij).
 միթթ mitit «dokuma tezgâhında dokunan bezin sarıldığı araç, dokunan şeyleri daraltmaya yaranan araç».
 միթի, միթի metel, mitel, mitil «yüz geçirilmemiş şilte, minder, yatak, yorgan, yastık giysi astarı, çok eski ve kili giyecek, kilim, halı vb. yorgancı».
 միջիս miçik, miçek, micel (II), mişçek, mişceyh, mizik, mucuk «sivrisinek, küçük böcek, eşek arısı, tatarcık».
 միսիկ, միթիթ, միթիթիկ midik, midilik, miççik, midi, micic (II) «küçük mini».
 մերոնն meronna «bir şeyi lüzumundan fazla yıka, elleri uzun süre ovala».
 մըրրիկ emğoyıg, en voyıg «bir küçük yılan».
 մշուշ, միիլ meşuş, miç, mij «pus, sis, duman».
 մոթ, մոդ mud, mut «bir çeşit tahıl ölçesi».

մոդուլ, մոտիլ modul, mudul, modur «at, eşek, öküzleri dürtmekte kullanılan ucu çivili değnek, üvendire».
 մոզ moz (II), moza, mozalan «karasinek, öküz sineği, kan emici bir sinek, büvelek eşek arısı», moz tutmak «bügelek tutmak».
 մոզի mozi (I) «iki yasından doğurucaya kadar inege verilen ad, düve».
 մոլ mol, molak, molah «ağaç sürgünü, fıskın, ince dalları, yeni süzen filizleri».
 մոլոշ moloş, moloşa «ebegümeci, biçilmiş ot».
 մոծակ *utbu, ūdijı*;
 մոծիթ micir, mocir, moc'i «kıvılcım».
 մոլ mev (I) «üzüm kütüğü ve çubuğu, asma».
 մոր, մորնի, մորնիի mormeni, mora, mora (I), morman, mor (I) «böğürtlen» («bahcelerde mormeni, sen urum ben ermeni»)
 մործ, մորշ, մործիկ morç, morş, murı «ağaçların filizleri, yapak ve çiçek tomurcukları».
 մուզ muz «acımsı, acıya çalan».
 մուտ, ջրմուտ (խառն) *utbu, ջրմուտ*;
 մուրգու, մուրծա murzu (balık) «bıyıklı, tath su balığı».
 մուրծ murc, murç, morç, murş «keski, sivri uçlu demir, tascı kalemi, delik çukur açmakta kullanılan demir».
 մուրտ murt, murtlik «mersin ağacı».
 մրիկ mirik «açgözlü, cimri».
 մոմալ, մոմնիլ mırmir «burundan konuşan».
 մոմուկ mırmırık, mırmırık (IV) «yeni mayalanmaya, eskşimeye, şarab olmaya başlamış şıra».
 մրեղ mırık (VIII), mirik (III) «ince saman».
 մութթ musur (III), murus, musluk (VI) «ahırda hayvanların yem yedikleri tahta yemlik».
 մութար mısmar «büyük, uzun çivi».

մրուր, մրրիկ, մրրուկ միրիկ (II), միրիկ (II), murur «posa, kahve telvesi tortusu, sirke, şarab sıvık şeylerin tortusu, yağ dibine çöküntü».

մրթմրթալ, մրթմրթիկ murt murt etmek, mur murt «çevik».

մուշ-մուշ, մշիկ-մշիկ, մշ-մշ, մշ-մշլ muş muş, miş miş, muşul muşul.

մուսկամ modgam, modhiyam «ödünc öküz ile çift etmek, tarlayı sürmek».

մորուք, մորու(ք) moruğ, moruk, Argo, 205 - ihtiyar, yaş moruklamak «yaşı almak».

Յ

յալի, յալեյի, յալեյի yalli (II).

յանգ enk.

յատ *անս որք*:

յարակ irak, irag, irak «uzak».

յաւանակ, աւանակ, յովանակ avanak, avanağ, avanag, avalak «oğlak, keçi yavrusu».

յոդ, զոդ zot etmek «kazma, balta gibi araçları çelik ekleyerek onarmak, zotlamak, eskimiş madensel araçlara kaynakla ek yapmak, madeni eşyaları ısıtarak parça ekleyip uzatmak, perçinlemek».

յօտ *անս, որքյօտ*:

յեսան, հեսան haysana «biley taş».

յիմար, հիմար himar, hmar «ceşek».

յոշկի *անս, հոշկի*:

յոպու, յոպուիկ, ոպուիկ hippo, hup hopik, hop hop (II), hop hopik «çavuş kuşu».

յուհի, հուհի, ուհի unus «haziran».

Ն

նազուկ nazik, nezik, nezük «iplik bükmeye yarayan bir çeşit çikrik».

նազուք nezik, neziyh «mayasız hamurdan kaymakla yoğrularak yapılan ve sac üstünde pişirilen bir çeşit ekmek».

նաք nat «tırpanın sapı».

նախիր nağır, nahır, nakır «davar sürüsü, sığır sürüsü, nahırçı, nahırçı «çoban»».

նան, նանե, նանա nana, nane «ana, çok yaşlı, bunak kadın».

նանիկ, նանա, նաննի

նանիկ, նանուկ nanık «hala».

նարիկ nara (III) «çekicinin şivri yeri», nari (II) «bakırcıların kullandığı bir araç».

նարնջի narıncı «portakal rengi, koyu sarı».

ների neri «iki yasından büyük erkek keçi, teke».

նեղկեպ, նաղկապ mezgep, nezkep, nezgeb, nezigip «kadınların başlarına taktıkları üstü işlemeli ve altınlı başlık», mezkep «bebeklerine çocukların önlüğü», nezğep bağ «mezgebin düşmemesi için çenenin altına ve saçların dibine bağlanan bağ».

նիգ, լինգ ling, link «kaldıraç, pirinc dövmeğe yarayan tahta dibek, manivela, kol, bulgur yarma yapmaya yarayan değirmen».

նոնշիկ nonoş «lorikim, pisikim».

նոր nor, nur, norcuk, norilik «bir çeşit taze, yumuşak, tuzsuz, beyaz peynir, lor».

նութար nubar, nubar etmek «turfanda sebze ya da meyveyi ilk kez yemek».

նուիկ, նվիկ (նուից) nvik, nevek «ekşi katılarak yapığından yeme yapılan bir çeşit yabanil bitki».

նուլի, ունլի nüğü (I), nüğü I. «bir okka». 2. «yarım okka, okkanın sekizde biri, altıda biri».

Շ

շաբաք şabat kün «cumertesi».

շաքալ şapta «uzun, ince sırık».

շարաշ şabaş «dügünde çalgıcı ve oyuncular için toplanan panı, sevinmelik».

շազ şek «uğursuz, teres, geçimsiz».

շախալ şelex, şelex, seleh, şeliş, şeleg «sırtta taşınan yük, küçük sepet», şelexçi «yük taşıyıcı», şelexlemek, arkasına yük yüklemek.

շախասա şahta, şahda «kırağ».

շախալ (խախաշ) şekkal, şekal «eski, yırtık ayakkabı».

շահրայ şahra, şehre çekmek «ekin sapı yükü, ekin saplarını taşımak için semer üstüne takılan ağaç».

շաղ şağ, şeç «yogun çiğ».

շաղ *ınlı, çih:*

շաղգամ şalgam (III), şalgam, şağlom «şalgam».

շասախ şadak «yardımcı kadın, hizmetçi».

շաշ, շաշոր, շաշար şaşort, çaşut, çaşurt «koyun ve ineği her gün sağan kadın».

շասարար şadara, şadra, şatra «büyük delikli kalbur».

շասիհակ şadinak «ağaçdan yapılan bir hububat kapı».

շար, շարակ şaranbar «altın dizisi, tesbih gibi dizilmiş şey».

շարոց saruç, saruc «cevizli sucuğ, pekmez sucuğu».

շար say «poşu».

շախարալալ şeperze «dağımık, bakımsız».

շասան, շասան, շախիթ şavar (II) düdük, şaver çalmak, şavur (I) «düdük öttürmek».

շեթ, շեթիկ şihpik «sapsız çakı».

շեղ / շեջ ceç (I), şeç, çeç «samanla karışık tahıl (yığılı)».

շեղ şef «bir yanı eğri ağaç».

շերկիթ şerğit «içi sırlı geniş ağızlı küçük çömlek».

շեռ, շառ, շուշ şeruş, şerşeruş etmek şırlamak.

շեռ şen, şin, şenlik, şinlik «insanların yaşadığı, meskun yer, şenlenmek, şenletmek «şenlendirmek» düzeltmek, canlandırmak», ev şenliği «evin hanımı», sennig «kalabalık».

շեթ senk, senksiz «işi yolunda, keyfi yerinde».

շիրիլ şitil, şetil «fide, sebze, çiçek fidesi».

շիլ şil, şil «şaşı, sakat, çirkin, çok kötü, inme, felç», şilih «pasaklı».

շիղ, շուղ, շաղ, շիւ şeğ, şığva, şıvga «filiz ince ağaç dalı, bir yıllık sürgünü, çubuk, sap, yeni süzen dal».

շիհ, շիհով cücük, cıcuk, çucuk, çicuk «peynirin, lorun süzülüp alındıktan sonra geriye kalan suyu, peynir suyu, peynir mayası (süjük, sücük)».

շիհիկ şinik, çinik (III), şimk, şinig «tahıl ölçesi, 8, kiloluk bir hububat ölçüsü».

շիւ, շիւղ şibliş «çok tuzlu», şibliş.

շիւն şittik «çıban çıkarmak».

շիրիկ şirik «susam yağı».

շիրքամ şirkem «duton ikinci kez kaynatılıp sıkılmasından elde edilen şıra».

շիւ şiv, şif «şıraş alınmış üzüm posası, pamuktan ayrılmış».

շիւան şivan «sesli ağlamak, ağıt yas, kıya».

շիրքամ şivkam «üzümden ikinci kez alınan şıra».

շիր şilar «ham erik, erik».

շիւխալ şilopa, şulupa, şilopa, şılıpo «karla karışık yağmur».

շիւլ şıma, şimel, şımal, şimol «taze sürgün, asmanın yeni süren filizi, biçilirek buğday tutamları».

շինի şınork «hüner, allah sana şınork versin».

շին soy «dokunacak ipliklerin sertleşmesi için batırıldıkları un bulamacı».

շուղ, շուղիթ şorik, şörük, soruh «salya, tükürük», şohot, şoğurt, şoğurtli «salyalı insan ya da hayvan için».

շորր şor rakı «artığ».

շուլալ şulallamak, şularlamak, şulalamak, şular «iri iri dikmek, teyellemek», «seyrek dikiş».

շուլ unlu, շիղ:

շուն şun «köpek», oşt «köpek kovalama ünbeni, oşoş, oşik».

շուրբն şurt «tandırın üst kıyısı, ocağın kenarı».

շուստ şırat, şırat «yağı ve peyniri alındıktan sonra arta kalan süt suyu ayran».

շոշոլ şerşerus, şırşır (I) «çağlayan».

շիւահայ şıpana, şıpana, şıpane «çşik, eşik tahtası».

շրոբ şakuk, şakık «sert kumlu yabanarmudu».

Ո

ոգոր ozor «ateşte biraz tutulduktan sonra bükülebilen lifleri yumuşak ve dayanıklı bir çeşit ağaç».

ոլոնն hürle, hürle «öküz emi, mercimeke benzer bir cins burçak».

ոճոբբ hecer, hacere «tavan».

ոռն omuş «ulmak».

ոսկի oski «altın, lira» Argo, 215-216.

ոսկր oskor, osgor «rüşvet», oskoru «yutmak, rüşvet kayırma».

ոսկան odnar «sağılırken uslu durmayan ineklerin arka ayaklarının bağlanmış durumu».

որբ, հորբ, հորբոտլ hoduk, hortik, hortuk, hotik, hoddik, horçuk, hotiyh «eşek, katır, deve, kedi, tavşan vb. gibi hayvanların yavrusu».

որբյօտ hortut, ortut «asmadan budanmış dallar, kurutulmuş çubuklar».

ործ orc, oc'guş, oc'kuş (etmek).

ործ armu «damın kıyılarına dizilen taş sırası».

որոճ oroc, ouç' «geviş getirmek».

որոնն orim, orum (V) «karamuk, ekinler arasında yetişen bir çeşit zararlı bitki».

ոնի hop (III), hope «havuz», hop «tarlaları sulamak için, tarlanın yükseğe bir yerine yapılan havuz».

ոսկն, հոսկնն helün, helon «irili, ufaklı boncuk».

ոսւ ս «akı» (unlu, ապուշ - abus).

ոոն, ոոնի ւրi «bir ağaç çeşidi».

ոոն ur (TPC 881), şiş (II), şişlik.

ոոոննի բոնք horum tudu «kara dut».

ոոոննի բոնք horum tudu «kara dut».

ուֆոմ ufo, uf «yemek» çocuk dilinde.

Չ

չալսչալս cackcakı, cekceko, çakçaka, çahçaha, cekcek «değirmende buğdayın bittiğini haber veren bir aygıt, değirmen çakıldığı, kapı çekiçi».

չամիչ çamiç, çemiç, çamiç «kuru üzüm, dut kurusu, iri leblebi».

չահար çeneyh «tarladan pamuk toplama».

չալ çaç, çeç, çiç «şalgam ve patates vb. bitkilerin toprak üstündeki yeşil dalları».

չար, չոն çar, çor (ilene olarak söylenir), hastalık, dert, hayvan ve bitki hakkında.

չալս

չարս cart kuşu «diken aralarında gezen boz renkli bir küçük kuş».

չափ çap «şinik, dahil ölçesi, 80 kg. lık buğday birimi».

չափոնլ çeper (I), çiper, çeperlemek, çeperlik (II) «çitden duvar çevirmek».

չափոտլ çapık, çepik, çepiyh «ağzı açık el sepeti, kollu sepet (meyve konulan)».

չեչ, չեճ çeç, çec «kabuğu çıkarılmış fındık, ceviz ve mısır, üzümün suyu alındıktan sonra kalan posası, dalak halinde balsız petek».

շնդճ, շնդջ, շնդջ բոց գօրմեկ քեքլեմեկ «սամանդան արլմաշ տաներլ
կալբրդան քեքրերեք յրեքմեկ».

շնմ ուշում քեքքում եմեկ «սօշմ աքրաշ քեքլեմեկ».

շնշիլ քեքիլ «քաքր ալմաշ ստտե քաքրալ քեքր, տելլ քեքր».

շէ, շէ բեքե (II) «քոք», «քաքր քեքր բեքե».

շքիկ, ճքիկ, ճկուքիկ քիտիկ (քարմեկ) «քաքր, քեքր քարմեկ».

շիք, շքն քիտ (I), քիտ քաքր «քաքր, քաքր».

շիշի քիշի (VII), քիշ (III), քիշ, քիշ (III), քիշ (V) «ք» (քոք
քիտեմեկ).

շիշի մաշա քիշաքա (III) «քաքրա տաքրա քիտեմեկ քիտեմեկ».

շիշիքն քիշ (II), քիշ (II), քիշ «քեքր քաքր», քիշ (I) «քեքր
քաքր քաքրալ քաքրալ».

շիքն, շիքիքն քիշ (II) «քաքր».

շիշալ տեւ, շիշալ:

շիտ քիտ «քաքր, քաքր».

շիշալքն քիտ, քիտ (I), քիտ քիտ, քիտ քաքր, քիտ քաքր «քաքր
քիտեմեկ».

շիշ, շիշիկ – շիշ, շիշ, շիշիկ, շիշ քիտ, քոք, քոք, քոք «քեքր».

շիտ – շիտ քիտ, քիտ, քիտ «քեքր քիտեմեկ (քեքր) քիտեմեկ, քեքր,
քաքր».

շիտ, շիտեմեկ, շիտեմեկ քիտ, քիտ, քիտ «քաքր
քիտեմեկ, քաքրալ քաքրալ».

շիտ քիտ (VIII) «քիտ, քաքր քաքր».

շիտք, շիտքն քիտ, քիտ, քիտ «քաքր քիտեմեկ, քաքր
քիտեմեկ».

շիտք քիտ, քիտ «քաքր քաքր».

շիտքն քիտ «քաքր քաքր».

շիտք, շիտքն քիտ, քիտ «քաքր քաքրալ քաքրալ քաքրալ քաքրալ
քաքրալ».

շիտ-շիտ քիտ, քիտ եմեկ, քիտ քիտ «քիտեմեկ, քաքր, քաքր,
քաքր».

շիտ, շիտ, շիտ, շիտ, շիտ

շիտ շիտ, շիտ քիտ (VII), քիտ (I), (III), քիտ քիտ (V), քիտ քիտ (II)
«քաքրալ քաքրալ քաքրալ».

շիտ քիտ (I) 3. «քիտեմեկ քաքրալ քաքրալ».

շիտքիկ, շիտքն քիտ, քիտ «քաքր քաքրալ քաքրալ քաքրալ
քաքրալ».

շիտքն, շիտքն քաքր, քաքր «քաքր քաքր, քաքր, քաքր».

շիտ քիտ «քաքր».

շիտքիկ քիտ, քիտ, քիտ քաքր «քաքր քաքրալ քաքրալ քաքրալ
քաքրալ».

Պ

պաք, պաքն քաքր, քաքր, քաքր եմեկ «քիտեմեկ», քաքր (II) «քիտեմեկ».

պաքալ-պաքալ քաքր քաքր (II-III) «քաքր քաքրալ քաքրալ քաքրալ
քաքրալ».

պաքալքն տեւ, քաքրալքն:

պաքաքր, պաք, պաք քաքր քաքր «քաքր քաքր քաքր».

պաքաքր քաքր, քաքր, քաքր «քաքր, քաքր, քաքր».

պաքն պաքն, պաքն քաքր «քաքր քաքր».

պաքն, պաքնալքն քաքր «քաքրալ քաքրալ քաքրալ քաքրալ քաքրալ
քաքրալ».

պաքալքն քաքր, քաքր «քաքրալ քաքրալ քաքրալ քաքրալ քաքրալ
քաքրալ».

պաքալքն քաքր «քաքր».

պաքաքրն քաքր, քաքր, քաքր, քաքր, քաքր «քաքր».

պաքն քաքր, քաքր, քաքր «քաքր, քաքր, քաքր».

պատիճ badıç, badic, badış, badic, badinç, boduç «taze, yeşil bakla, fasulye mercimek gibi kabuksuz içi, tohumu, salkımları, bamyaya çiçeği».

պատրոյիլ bedirik, bedrek, bedirek, bödürük, bedrük, bedürük, bedrik (II) «egirilmek için uzunca dürülmüş pamuk lülesi, taranmış temizlenmiş ve eğilmeye hazır hale getirilmiş yun veya pamuk yumağı topağı».

պատուհան petuhan, badıfan «ana su kanallarından açılan küçük pençere».

պատրոյիլ peyvaz «ası», bayros, bedres (yapmak), bedrüs «agaca vurulan aşı çu buğu, bedirisleme (I) dokuma tezgâhında kopan bir ipliği ucuya bağlamak».

պար bar (II) bar tutmak «oynamak».

պար *utbu, qum* bar (II), par, per (IV), mar «zar, ince tabaka, sirke, pekmez vb.sulu yıyeceklerin üzerindeki köpük, küf, mantar».

պարան baranlık «baran yapılacak yer» (DS, 526).

պարզ barız «açık».

պարզ, պարզօն bariz, barzon «süt, ayran, peynir süzmek için ince bezden yapılan süzgeç».

պարխրի, պարխար barhal, barhar, barhar «kuzeybatıdan esen yüksek rüzgâr».

պարկ bark, bork «dövülmemiş biber, tohumu ayrılmamış fig».

պարոշ, պրոշ baruş, beruş, barguç, beroş, beruç «küçük kazan».

պարս bars «arı oğulu».

պարտզ bardız barı «bir bar çeşidi».

պզել, պզուշ pezuş etmek.

պզզալ, պզպուլ bızblık, bızbilik «düdük» ince söğüt dalından yapılan ağaç düdük.

պզոյիկ, պոյիկ bızdık, bızdık pitik, bızdik, pıddık «küçük arıcık».

պիլիկ bilik, bılık, bollık, bullık, bülük, plik «küçük, çocuk erkeklik organı, kadının cinsiyet organı».

պիծալ bızgı, bızkık «esek arısı», vızık, vızık «bıcek, sivrisinek».

պիպի pipi (V) «hindi».

պիպիկ pipik «konca».

պտուկ bidik «meme ucu» (gümüşhane 437).

պզզալ – պզուկ, բիլիկ, բզուկ bızık, bızzik «kıçtan çıkan ucu sivri yara, arı ığnesi».

պիճիլիկ, պիճիկ, պճիկ, բուճիկ picik (II), bicik «küçük, ufak tefek».

պինջ pinç «beyin».

պիպիլ pipiç «düdük».

պիտիլիկ bıdılık, bıdılak «küçük».

պիրկ berk (II), berkitmak, perk (I), perk (II) «sağlam, güçlü, sıkı».

պիրր billür (II), bilor (II), bilyor (II), bilyor «erkeklik bez».

պրուզ bıhız «küçük, yardımcı, hristiyan çocuğu», biliz «cüce».

պրնկաճ belengaz «dilenci, üstü, başı eski olan kimse».

պրտիկ bıldık, bıldik, bildik, böldük, bıdılak «ufak ceviz, yeşil küçük domates».

պլպլին, պլպլիկ րիքրիğ «kavdan yapılmış üstü delikli su testisi».

պխերիկ, բուխարիկ bihirik, buharik, pihirik, poherik, pohrik, pohoriyh «baca».

պճեղնի becik «paça, kasaplık hayvanların kesilmiş ayakları, bec'eğ (hem şin)».

պճիկ, պիճիլիկ, պոճուր bicik, bicilik, bıcıık «küçük, ufak tefek».

պնիղ, պնդուկ bindak «findık».

պոլոզ boloz (armudu) «uzun bir armudu».

պոշ, պոչիկ poç, poçik, pöçük, boccek, boççik, poçik, pöçük «kuyruk kemiği, kuyruk».

պոպոճալ boboç «sümük, sümüklü».

պոպոկ babik, bobik, bobuk «olgunlaşmamış cevizin üzerindeki yeşil kabuk, yeşil ceviz».

պոոք por toprak, pur (II) «islakken sertleşip kuruyunca toz gibi olan kireçli toprak».

պոսիճ poduճ, paduճ, poduճ (II) «küçük su testisi, iki kulplu büyük testi».

պոսոք badok, badoh «dört tekerleklili arabalarda ön ve arka dingili birleştiren ağaç, ok».

պպոկ, պպոկ, պոսպոկոկ pipik, bibilik, bumbilik «gonca, tomurcuk».

պտիկ, պոտիկ րտիկ, րտիկ (I), րտա bıdık (VIII) «küçük nakış, leke, benek, nokta».

պտոկ, պոտոկ beduk, patak «küçük küp».

պտոկ bıdık «meme ucu, inek memesi».

պոսպոկ pipili «çocuğun erkeklik organı».

պոսիկ, բոսակ քուկ, քուկ «küçük el sepeti».

պոսպոճ, բբոճ, փոսփոճ, բոբոճիկ pupuş, pumpuş, pumpul 1. «güvercin ve tavukların tepelerindeki tüyler». 2. «perçen». 3. «rüşkân».

պոճոք, պոճոկ, պճիկ, պիճիկ bicirik «cılız adam», bucur, bñcür «cılız adam, bacaksız, boyu kısa, gelişmemiş, ufak tefek».

պոքակ քուրիկ «kâkül».

Ջ

ջախել, ջախջախել, ջախջախումս շախախ, շոխոխ (EÇ Clossary, 20) «gürültü, tasa».

ջամաղ camah (I), camah «yosun».

ջամոկ cernik «ikiz».

ջեք, ջեքմ, ջեքմոկ շերմիկ, շերմ, շերմի, շերմük, շերմuk (VI) «sıcak su kaynağı, kaplıca».

ջերմայի (տաճմ) շերմայի «yazın olgunlaşan, yeşil renkli bir armud çeşidi».

ջրո շիր «yabani meyve ağacı».

ջրի, ջրի շիլ (I), շիլ (III), շիլոտ «hasır örülen ot», շից (IV) «ince dal yada kendir ve haşhaş sapı».

ջրիկ շիլիկ, շիլիկ, շիլիկ «düşmüş kadın».

ջնաղ շեյնակ, շիրնաղ, շիրնաղ, շիրնակ, շիրնակ «kuş ve tavukların göğsündeki çatal kemik, lades kemigi».

ջոկ շոկ, շոլ «group».

ջոկ շոյ «küçük pirinc bağlamı».

ջոկիկ շոկիկ շիրիկ շիրիկ «parça parça».

ջրել շիրildemek «sulamak».

ջուր, ջրիկ շուր (I), շիրուկ (III) suyu, շիր, շուր «özlesmemiş, koyulaşmamış sulu (yemelik hk.)».

ջրաքան շիրազան «dünden, yer altına akan suların oyup meydana getirdiği derin kuyu».

ջր(ա)քան շիրան «toprak çanak».

ջրմաք շիրան (< շրմաք) «evlek tarlanın tohum atılmadan önce saban iziyle bölünen kısımlarından biri».

ջր(ա)մուտ շիրան, շիրան, շիրան, շիրան «evlere ve bahçelere su almak için duvara açılan delik, tarlayı sulamak için açılan su yolu».

ջրորան, շրորան շիրտ, շիրտ, շիրտ, շիրտ «su oluşturma su akıtan ağaç veya teneke oluk».

ջրպան, շրպան շիրտ, շիրտ (VI), շիրտ (II), շիրտ (VI) «sulama işinde kullanılan suyun devamlı ve düzenli akmasını sağlayan su yollarını idare eden memur».

ջրիք անել, շրի անել, շրիք, շրիք, շրիք անել, շրիք, շրիք շիր շիր «iş etmek, çalışmak».

Ŧ

nawđŦ rezm

nawđawpaŦ irapata, rapata, rapat, irapata «ekmeđi tandırın iç yüzüne yapıştırmakta kullanılan içi ot ya da paçavra dolu yastık biçiminde araç».

nadđŦ, oŦođŦ, oŦđŦ racik, orjik, orcik, ŦrŦrcŦk, oricik «cevizli sucuk».

noŦ, onnoŦ örek (IV), orog (VII), öregŦ, öregu, öörögö «yŦn iplik eđirme aracı, kirmen».

U

uaw sal, salk «kaldırım yapmakta kullanılan yassı ve büyük tař, düz tař».

uawđŦ selmin, selmen, sermin, sarmı, sermen, selmi, selvim, selmanađacı, selmŦr «dokuma aygıtında bezin sarıdđđ ağaç».

uawŦ sarol, silur, řilor, řilor, řillor, salor «erik, yaban eriđi, ham erik».

uawłan sakar (I) «ince sđđŦt dallarından örlmŦş büyük saman sepeti».

uawđŦ schlik, schlŦk, sehluak «aptal, akılsız, saf».

uawđawı sahman, zahman (osm.), sehman «tertip, düzen, yerleřtirme, řekli, nizam, kural».

uawđŦ sambađı, samtel, samtel, sambak, sambađ, sanbađı «boyunduruđun deliklerine geçirilen öküzlerin eđri ağaçları bađlayan ip», «boyunduruk zelvesi, demir ya da ağaç çubuklar».

uawđŦ samit, semit, somit, samŦt, samuk «dereot».

uawđŦ semŦr, semŦr hařılı «carı lapası», dardan ince bulgur.

uawđ, uaw sel arabası «kađından daha büyük, dađlık bölgelerde ot tařımaya yarayan araba».

uawđ, uawđŦ sanık, sanık, sanik «kirvenin kucađında sŦnnet edilen çocuk».

uawđŦ sandek «tarak».

uawđaw sarat, saraç, sarad, sarrat «büyük delikli kalbur».

uawđawı sadana, sadına, sederek «ahmak, bunak, akılsız, öfkeli kimse».

uawđŦ sadır, zedir, sedir «biber, patlıcan, domates gibi sebze, çiçek fideleri».

uawđŦ sarpın, sarpun, serpin «un ve tahıl ambarı».

uawđŦ sart «örlmcek», sartpun «örlmcek köşesi».

uawđŦ sargın (II) «deđirmenin iyi ve düzgŦn çalıřması durumu».

uawđŦ savan «dŦt silkelerken ağacın altına serilen büyük çarřaf, yayđı örtŦ pamuklu bez, hasavan (savan)».

uawđ, Ŧwđ řem «eřik».

uawı, uaw sev «kara».

uawđ sırım, sirni «kađın, araba dingili», isarmı «sabanın ince kolu».

uawđŦ sarik, serik, serek «küp ağzına kapatılan deri parçası iřkemenin içindeki ince zar».

uawŦ sıtar, sıtar etmek, sıtar olmak «koruyucu, sđđınılan yer, korumak, barındırmak bařını sokacak bir ev bulmak».

uawđ sek (II), sek (V) tortu «boya olarak kullanılan bir çeřit toprak».

uawđŦ siđil «bir çeřit oya».

uawđŦ simidirik, simindirik, sŦmŦndŦrŦ, sŦmŦndŦr «ince, küçŦk bulgur bulgurun ufađ».

uawđ, uawđŦ sınık (VIII), senik (II) 2. «içi boş kof». 3. «bařak tutmamıř tahıl». 4. «suyu çekilmıř meyve, ağaç vb. sınık ceviz, sınık řaat».

uawđŦ sinor, sinor, sinir «sınır».

uawđŦ sŦnŦ «uzun sınık», «dayak».

uawđŦ silik «fasulye kurusu».

սկոսող kıldık, gıdık, gidik, gıdanak «ince fındık çubuklarından örülmüş küçük ve dar el sepeti, yumurta ya da çilek sepeti».

սհակ ıshak, ıshak kuşu «baykuş».

սնդիկ sindik (I), sındık (I), sındük, sündük (IV) «cıva».

սնդու sindik (II) «tandırın hava deliği».

սնիկ սնու, սինի:

սնկատակ sendadüş «schluckhauf».

սնուպար süneber «çamfistiği».

սոխրած, սոխ soharaç, sokarıç, soğarıç, soğaraç, soğarıç «yağda kavrulmuş sağan».

սող, սողուն, սողալ soğlamak, soğlanmak «yılan sürünmek, gizlice içeriye sokulmak».

սողնակ sohanak, zoğnak, zovaneç, zoynak, zuvanak «kapının ağaç sürgüsü».

սոկուն, սոկոն soko(I) «ımantar».

սոնի, շոնի soc'ı, soji «çam ağacı».

սորխուն, սորխին sorhun, sorhun, solhun, (s)orgun (I), sorğun, sorkun (I), sörgüt «çalıya benzer bir çeşit söğüt».

սոփերք, սեփիր supara «eski okuma kitabı, alfabe».

սունկն sünüç «ımantar».

սուտու süsük «düdük».

սպլուկ sıbılik «silinmiş, parlak, cilalı taş ya da tahta».

սսուտ sursıl, sursır «ilk baharda bazların çözülmesi, sert kar parçası».

սսկեկ susuku «sessiz».

սվաղ, սվաղել suva (II), suvağ, suvah, suvamak «sıva, sıvamak».

վ

վալայ vala (mala, bala) «dut toplarken yere serilen yayğı, sava».

վայ vay vay «üzünlü bildirir inlem», «seslemek inlem».

վաշ վաշ vaş vaş «acıma bildirir inlem».

վան(ք) venk, vañk, vank «ağaçlı, sulak, güzel görünümlü (yer), kilise».

վանեակ, վստեկ varike, varik (I), ferik, ferük, farıç, fareç «piliç, bir yıllık piliç».

վարդնար, վարդավառ vartuvur, vartivor (batıbar) «eskiden kalmış kızlal oynatması, su başında toplanan kızlar, suyla dolu bir kabin içine çiçek atıp kaderlerine bakarlar. Sonrada birbirlerine su atarak oynarlar».

վարձակ ferzek, ferzenk «kötü kadın, fahişe». (osm. varsağı «type of folksong»).

վարպետ barbet.

վզալ, վզվզալ վրզ վրզ vız vız «tez tez», vızlamak «kaçmak».

վարճախ varcık «sulu yerlerde biten, yaprağı kamışa benzeyen bir ot».

վարտիկ vaydıç «don».

վեր(և) verev (II), verer, vereb, verer, verevi, verebine, vörep «yokuş, yuksek, yamac».

վերդի verni «evlerde mutfak bölümünün üstü».

վզիկ vızık, vızık, vizilik ağaçı «loğ ağacının loğ taşına geçen bölümü, sabanı oka bağlayan ağaç, sabanda, toprağı derin kazmaya engel olan ağaç çivili».

վիզ, վզնց veznoç «bağın hayvan boynuna gelen yeri».

վեջ vec «umar», vecine olmamak «aldırış etmemek», vejsiz «anlamsız söz için».

վիզն, վիկն fik «aybani mercimek, hayvan yemi».

վիճակ bicek (III) «hidirellez günü oynanan», «mâni ile yütük çekme oyunu».

վնզըլալ vangiđamak (I), vengirdemek «gürültü yapmak».

վոնիկ vırık, vırık, vırık, vırık «cıvık dışkı, sürgün, ıshal, kolera».

վոշիկ vırşik (vırnik) «zayıf çelimsiz».

վսվսա, վսվսոց fos fos «fısıltı».

S

տախտակ tahta (I) «tarla ya da bostanlarda ayrılmış parçaları, evlek».

տախտամած tahtamac, tahtambaç, tahtanbec, tahtembeç «üstüne şilte serilerek yatmaya ya da oturmaya yarayan bir çeşit tahta karyola, kerevet».

տակ tak (I) 1. «kez». 2. «takım, kat (giysi için)».

տակ dak, dag (II), dang (II), dank (II) «pancar, şeker pancarı».

տաղասար dalavar, dalvar «üstü çalı çırpı ile örtülmüş bağ, bostan kulübesi».

տաճիկ dacik 1. «türk, muslim». 2. «kadın, kız». 3. «işlam diniden başka dinde olanlar (ermeni, yahudi)».

տաշշիկ taşşik, daşik «yabanî, armut daşlıca armut».

տանճ, ջերմայի cermayi armuda.

տապասս dabaz, dabas «deri üzerinde olan ve kaşındı yapan kırmızı kabarcıklar kurdesen».

տառեխ toruk, torik, torik «bir balık adını Van gölde, Argo 270, male organ, cigarette butt».

տասնըինգ dasnik, Argo «pezevenk, muhabbet tellal» (BAS, 85).

տասնըոթս dasniçors, dasniçor «Erzurumda bir halk oyununun adı».

տատիկ, տատիս, տայտիս dadik, dadis, teti, dedek «küçük çocuğun ilk defa ayakta durması, tay durma, yeni yürümeye başlayan çocuğa cesaret vermek için söyleyen söz».

տարածել darazmak (II), darazlamak, darazlanmak (III), tiraz 1. «dağılmak», 2. «seyrekleşmek», tiraz «dağıtmak».

տարգալ - գիալ gedal, gıdal, gidal, güdel, kutal, gödel «büyük tahta kaşık, kepçe ağdan balık almak için kullanılan, ya da uzak dollardan meyve toplamaya yarayan ucu torbalı çatal deynek».

տարի, տարիկան dargan, darikan, tereke «çavdar».

տարսողնկ dardağan (II), dardağan olmak «dağılıp savurmak perişan olmak».

տափ, տափան daban, tapan, tapa «sürgü, tırmık, tohum ekildikten sonra tarla yı düzeltmeye yarayan sürgü», tapanlamak, tapan etmek, tapan çekmek.

տափակ, տափլակ, տաալլակ, տափլուկ taplak, tap (I) 1. «dağ üstündeki düzlükler». 2. «düz dümdüz yer».

տել, տելուկ devlik, tewluk «hazırlik». «yayla için devlik yapıyorum».

տել տր (II) «yel, bağırşak gazı».

տգալիկ dizdik «arının iğnesi».

տէր, տնտէր «sahipsiz kalak eşya».

տէրստէր derder «papaz», derder çiçeyi (vicia tennifolia Roth).

տիզ diz, diza «kene».

տիկին, տանտիկին dandigin «ev kadını, ev hanımı».

տիլոզ tikloz «çırplak».

տիլայ तिға «ermeni erkek çocuğu, rus delikanlısı, arsız küçük çocuk, 5-6 yaşındaki erkek sığır».

տիլարուր दिғанк «lohusa».

տիլացկան digasken, दिğасgen «doğusa, yeni doğum yapmış kadın».

տնայիկ тнбилік «tef».

տնազ dinaz, denaz, dinaza, tınas, dinaz «şaka, alay, taklit», danaza almak, dinaz etmek «alay etmek».

տող տել, ձող:

տոմիկ domik, domuk, tomik «bahçe ve bostanları bekleme için ağaç ve çamurdan yapılan külübe, avcılarının kışın yaptıkları av bekleme yeri».

տոպրակ toprık «küçük torba».

տանտիկին dandigin «ev kadını, ev hanımı».

տոտ, տոտիկ, տոտնո՞ tot (V), totik (I) «dört ayaklı hayvanlarda bacağından dizden aşağı bölümü».

տոփել, տոփաւմ, տփել topan «hamur yoğumaya ya da çamaşır yıkamaya yarayan tahta tekne, toprak damları sıkıştırmak için kullanılan bir çeşit silindir».

տոնկ, տնկել dinge (I), dink (I), dingi (I) «fidan, kalın dikme».

տոնիկ dircik, dırçık, dircik, cırdık, dırçık «tay, dana ve kuzular sığırayıp araya buraya koşmak, çiftle, tekme, ayağına çabuk (kimse)».

տրամ dram, tiram, tiran «kazılması zor çakıllı, sert toprak, topraktaki kil tabakası, tebeşir».

տրաքի, տրաքոց tiraka (VII) «muska biçimindeki kâğıtlara barut konular törenlerde patlatılan bir çeşit fişek».

տոտունո՞ dudú (I), dudú (III) «hanım», ermeni yaşlı kadınlara veren bir, dudunine «kayınvalide».

տոտրիկ duruk, dürük, turuk «yünden ya da keçi kılından dokunmuş ufak azık torbası».

տոփ tot «şiddetli sıcak».

տոփայ, տփայ düfa, dufa, düfe, defe, tüfe, tüfa «dokuma tezgâhlarında tarağı tutan ve mekik ipliklerini sıkıştırmaya yarayan araç».

տրնգի, տրնկի tirngı «tek başına oynanan bir çeşit oyun».

Յ

գալսի՞ ç'ah «çalı çırpı, yakacak ağaç dalları».

գալստել cihavel, çahavel, sechevel, zahavel, sakkayul «çalı süpürgesi».

ցալ sav «üşütme, nezle».

ցիխ, ցիխ շից (I) «çamur», «gübre suyu».

ցիրիլ çirti «dikenli ardic ağacı».

ցի, ցոփիկ sivik, siyik, süyük, sivi, sivink, siyik (II) «dam saçağı».

ցմախ ç'emah «zehirli bir ot».

ցորեսն, ցորեն zerin (I), zeron, zerun, zerin buğday «güzün ekilen kılçıksız buğday».

ցունդ, ցնդել zandos, zanguş «deli».

ցրթիկ çirtik (II) «sağılması, ağza alınması güc, ufak meme».

ՈՒ

ու ü, ah ü vah, ahd u peyman.

ուխտ aht.

ուղղորդ, ողորթ, դորդ oğart «doğru, dürüst, iyi».

ուռ, ուռի uri «bir ağaç çeşidi».

ուռ ur

ուր ur «şiş, boğaz uru».

ուրվա, օրա öre.

Փ

փաք, փաքաք «fırın silmek için sopanın ucunatılan paçavra».

փաքաք, քաքաք patat (V) 1. «fırın silmek için kullanılan sopanın ucuna bağlanmış paçavra». 2. patat (VI) «tandırta ekmek yapıştırmak için kullanılan araç».

փաքիլ, փաքուլ patul (I) 1. «parça parça yağan iri kar tanesi». 2. «ot bağlamı».

փաղ, փալ, հալփալ pal «bir çeşit kuş».

փառ, պար, մար par (I) «bozulmaya başlayan sulu yiyeceklerin üzerinde oluşan köpük, küf mantar»; per (IV) «ince zar»; bar (I) «sirke, bekmez, sulu yiyeceklerin üzerindeki köpük, küf mantar».

փառ, պար քունկ par dutmank, par bağlamak, parlanmak, parlenmek, porlanmak «ağızda, dil ve dişlerde hasil olan acılık, sarı tortu, pas».

փարախ parak (II), parağ «hayvanların yazın konulduğu yer, ağıb».
փարատ, փարսիչ bardıç, parduç, perdiç, perdüç «firının, tandırın içini temizlemekte kullanılan sopanın ucuna bağlanmış bez parçası».

փարթ part (I) «karın, işkembe», çok şişkin (karın).

փարզ(իկ) parç (II) «topraktan yapılmış yoğurt kapı ibrik bakır su tası, maşrapa».

փափա papa (II) «ekmek» (çocuk dilinde).

փափախ papak «kalpak».

փափուկ փափլամահ «çocuğu okşamak».

փեթակ petek, peteklik, peteyh «arılık camurdan yapılan zahire ambarı, tahıl ambarı».

փես, փեսեկ petuş etmek «saçları ya da tüyleri çıkarmak, arı kovanlarının konulduğu yer».

փետուր, փետրափոխ pitrapoh «tügen gelmiş tavuk».

փերթ փրտ, փրտ, փրտ «ev eşyaları, parçalanmış eşki giysi, paçavra kaba etler, et parçası, elbise, nesne».

փրոակ petrak «çürük, yerinden oynamış ağaç».

փրոր, փրորանք, փրփր putur (II), putur (I) «parça» (bir putur şeker).

փիլթայ pilte, belde (I) «eğirilmek için ele alınacak biçimde taranıp yumak yapılan yün».

փին pin (II) «tekme».

փիլունք pilunc' «farnkraut».

փմփուկ pompul (I), pumpul 1. «ibik». 2. «güvercin ve tavukların tepelerindeki tüyler (pumpuş)».

փնիք pinti, pintilik, pintilemek «tembel, beceriksiz, üstü, başı pis, pasaklı, el, yüz yıkama alışkanlığı olmayan kimse eti yemeyen hayvan».

փշաւ փշատ, փշատ «iğde, yabanıl iğde».

փշուր, փշրուկ փշտuk, փշürük, փշürük, փշürük, pusur «küçük çalı, evlerin tavanına düşenen sulu çamur, bulgurlama, un çorbası, un ve mercimekle yapılan çorba».

փշփշուկ փշփշիկ «tazeyken kavrulmuş yenilen, yeşil yapraklı yeşil yapraklı, dikenli bir ot».

փոք pot «karışık».

փոքիկ poddik, potik (I) «güdük', kısa boylu».

փոքոք potot (II) «ham meyvenin ağzıda bıraktığı burukluk > potik».

փոքիկ potik (II) «boğazda kalan, yutulması güç meyve».

փոքոքիկ potirik, potruk «her yönden esen yel fırtına, yelin tozları savurması».

փոքուր putur (I) «eski ve buruşuk giysi», potur (II).

փոխ - փետրափոխ pitrapoh «tügi gekmiş tavuk».

փոխունք փոխոք «çamaşır deşime».

փոխինք փոխ, փոխտ, փոխտ, փոխտ, փոխտ, փոխտ «buğdayı kavurup dğütterek şekerle karıştırıp yapılan yiyecek».

փող փոջ, փոջ «evlek, boru».

փողանք փոջան «sokak, cadde».

փողոքակ, փողոքանք փոլrenk, փոլrenk, փոլrenk, փոլrenk, փոլrenk, փոլrenk, փոլrenk, փոլrenk «ağaç ya da topraktan yapılmış su borusu, yer altındaki su yolu», «tandırın hava deliği».

փոնուկ, փոնուկ փոչոչ փոչոչ (etmek) «mısır koçanındaki tanelerin üstünü saran ince yapraklar».

փոշի փոշ, փոշ «başörtüsü».

փոռիկ porik, poro, porik, por «alın üstüne bırakılmış saç, kâköl, zülüf, taranmış saç, perçem».

փոցխիլ posi etmek (II) «tırpanla biçilmiş otları tırmıkla toplamak»,
փոք put «saban demirini egek demirine tutturmak için kullanılan çengel biçiminde çivi».

փոլուլ, փլոլ pulul (II), pulur (II) «biçilmiş ama demet yapılmamış ot ve ekin yığıcı».

փուճ տնս, փուջիկ puc, puç «boş çürük, fos», «içi boş ceviz».

փունջ punc olmak «toplanmak».

փունջ, փնջակ, փինջ, փանջակ pañcak, pincak, puncak, poncak,
puncah, punci «bitki ve ağaçların püskül gibi ince kökleri, ufak püskül saçak».

փոշիկ, փոքշ րիշ (I), րիշակ, րիշեկ, րիշ, րիշեկ «kalın ve uzun tily tabakası», րիշիկ (III) mısır püskülü.

փոքիկ, փոսիկ, փոտքիկ, փոտուով րիտիկ (I) 1. «parça», 2. «yırtık giysi ve bez parçaları».

փուշ puş «dikem».

փունիկ puçuk «uçurtma».

փոք puk «içi boş, çürük, kof, yumuşak bir çeşit taş».

փոռան, փոռալ րırlamak (I) «uçmak», րıրıր (II) «yelle dönen bir çocuk oyuncuğu, fırlıdak».

փոնջիկ րırenktuş etmek.

փսիկ րısık, րıs «içi boş, çürük, kof».

Ք

քալա kaa, ka, kağız, kağıs «kız, kadın hey anlamında unlem, şaşma unlem».

քաղ(հանք), քաղ kağ, kağan, kehan, kağan etmek, kahanlamak «tarlayı otlardan temizleme, capa işi», «tarlayı zararlı otlardan temizlemek», kahniç «küçük capa, kazma».

քամ, քամուք, քամոց kamos, kemiç, kemis, kemüs, kemos «süzgeç, kevgir».

քամ kem «bayat, sert», «bu ekmeğe çok kem».

քանի, քանիկ kander «bağbozumu, bustan bozuntusu».

քաշիկ keşik, keşiyh «renkli yünden örülen bel bağı, kıldan örülmüş urgan, kuşak, kolan».

քան kar, kâr «sagır».

քառագ, կարաս keraz, kerez «testi» տնս, կարաս - karas.

քարայր herel, keler, kerer «kaya oyukları, doğal mağara, in, toprak kazılarak yapılan davar ağılı».

քարոտ «taşlı, dinlenmeye bırakılan tarla».

քարաքոթնի kertiş, kertoç, kertişkene, kerteş «kertenkele».

քարմաղ kazmağ, kelmak, kezmah, kelmuh «bir çeşit iri delikli büyük kalbur, atlara yedirilen besleyici bir ot».

քարման kirman, germen, kerman, kermen, kırman «elde yün eğirmeye yarayan araç».

քարհատ kerhat «taşlı yer».

քարուքանի kürü kend «altüst etmek, bozuntu».

քարքու kerti «bayat (ekmek, et için), yaşlanmış, eskimiş».

քարիկ kurcuk, kurçik «kursak, böbrek».

քարշ, քաշ keşekeş «sürme».

քարտիկայ kerdiga, kerdige, kerdige, kerdüye 1. «arpa ile buğday karışımı». 2. «sonradan müslüman olan».

քարտ, կնքարտ «kirve».

քար kak «bok», kak emek «bok emek – ayıp etmek».

քերել, քերիճ kütkeric «tandırda pişirilmek için yapıstırılan hamur dan düşen parçaları kazmayan araç».

քեմ ken, kent «kin», kenci «kinci», ken etmek, kenci «kin eden».

քրքրալ kütkitlamak «yavaş yavaş pişirmek».

քիք kit «ucburun» (BAS 186) eskiden, kitekit «ağız ağıza dolu», ucu ucuna.

քրթիկ *unbu, kk'klik:*

քըշ, քշա քշա kişi kişi, kısa kısa, kısış «kümes hayvanları kovalama ünlemi», kıs etmek, kıs kıs etmek.

քշել kışlamak, kişelemek «kümes hayvanlarını, kuş, köpek ve kedileri kovalamak».

քիս kis, kis bağlamak «toprak üstünde sert tabaka bağlamak», kis toprak «sıva toprakı».

քոզ koz, kozuk, kozik, küz «ahırda yavruların konmasına yarayan bölme yer, kuzu ağılı, etrafı çevrili hayvan barınağı, içine hayvan, hayvan emi, ya da gereksiz eşya konan küçük yapı».

քոթիք, քոթք kotit «ayı yavrusu».

քոլ, կոլ kol, köl «kök, köken, orman, ağacın dibinden çıkan sürgünler».

քող koşik «gelin duvağı».

քոս kos «yara kabuğu».

քոսոտ kosot 1. «leprous, kel, keleş». 2. «eski süpürge, kısa saç».

քոռիս korit, körüt, körüt «bir ya da iki, üç yaşına kadar olan erkek keçi, keçi yavrusu».

քութիկ *unbu, կուտիկ*, քութի քութի – kuti kuti «köpek çağırma ünlemi».

քութպայ, քութպայ külbe, kulbik, kürbe (II) «küçük kazma, çapa, tek ya da iki ağızlı çapa».

քրթր, քրթրել kırılmış.

քուն, հարքուն uyku «tavuk uykusu».

քուզնայ küşne, güşne, köşne «burçak».

քուչի քուչի küçü küçü «köpek çağırma ünlemi».

քուսակ kırı, kırık, kirik, kuri, kurik, kirrik, kuruk, kürük, kürrik «at, eşek yavrusu, tay sıpa», kırı kırı, kuro kuro, kurik kurik «sıpa, tay, eşek çağırma ünlemi».

քուսպ kisbe, güşpe (II) «posa» hayvan yemi.

քութայ göre, küre (I) «çamırdan yapılmış taşınabilen emek ocağı», küre (I) «demirci dükkânı».

քութթ, քութլ kurç 1. «eskimiş, nesneler yırtık yırtık, parçalanmış şeyler, giysiler». 2. «toprak içinde bulunan büyük taş».

քոսյ kıra, kıran «yalcın, sert kaya», kar u kara (քար ու քոս):

քոթիկ kırtik, kırtik, kırsik, kırtiyh, kirkit «sabun parçası, ufalanmış bir şey, bir damla, az küçük».

քրիկ kırık, kırık buğday «kılıksız başaklı toparlak buğday, yada kısa kılıklı, başağı dört köşeli buğday».

քրիստոնայ kişton «christian ermeni».

O

օթելան, օթել oteğün «evvelki gün» (contamination) gün sözü işi burda yok.

օխ oş «sabanın toprak dışında kalan uzun, ağaç bölümü».

օփ op «hop», «atlama zaman kullanılan unlem».

օղուսնք, օվուսնք ovonk, oğvank, oğonk «ot, yaprak vb. şeyleri kaynatarak yapılan hayvan yemi», «sığır yiyeceği».

օղրղ oğrat «doğru, dürüst, iyi», oğartma «düz, doğru».

օշիկ oşik, öşik «köpek».

օրթոս, որթոս öd (II) «asmanın budanan işe yaramayan çubukları».

օռք, որք örok (VII), öreki (IV), öre (V), ördögo, oroğ «yun, iplik eğirme aracı, kirmen».

ֆնտիկ fint «balmumundan yapılmış mum».

ֆշ, ֆշֆշալ faşş «yılanın sürünürken çıkardığı sesi».

ֆռիկ, ֆռֆռալ, ֆռալ firik, firfir, firfirik «topaç, firıldak, firlangıç».

Ընդհանուր բառարանը հավաքեց
Մատա Լաերտի Խզմալյանը

*Borrowings from the Armenian language into
Turkish dialects
Summary*

The book is dedicated to the discussion of the borrowings from the Armenian language into the Turkish dialects, part of which has purely Armenian descent, and the other part, in spite of the fact that does not have Armenian origin, has been a part of the active lexicon of the Armenian language for a long time (for years). These words are perceived in the Turkish dialects as Armenian ones.

The book has reflected upon the works accomplished by the previous authors, who have mentioned about the Armenian words that have been in use in the Turkish dialects since the Middle Ages (Evliya Chelepi).

The author expresses a high appraisal to R. Duncof's work, as well as to R. Blezing's work dedicated to the borrowings of Hampshire descent, meanwhile keeping in mind the great merits of Titdze, Jaferoghli, A. Pisovich, Sarajoghli, Patkanov, Budagov, Crayphenhorst, Gazanjyan, Gordlevski, Eremen, Amiryan, Acharyan in this domain.

Meantime, the author touches upon the omissions and errors of the previous authors.

Before this work the author published 2 articles (1992, 1995) which as a consequence of the blockade of Armenia, did not probably reach D. Dankoph, and U. Blezing, for this reason some of the words can be repeated.

The author considers that the Russian words used in the dialects of the north-eastern and eastern parts of Turkey have passed into that language by the intervention of the Armenian language because these words do not exist in any other dialects of the Turkish language, but only in the territories populated by Armenians.

The author also mentions 40 Mesopotamian words (Acadian, Aramaic, Khuri) that are agricultural terms, plant names, names of animals, definitions of utensils, which the Turkish dialects could have borrowed only by the intervention of the Armenian language.

In contrast with the previous authors, that used to consider the onomatopoeias as borrowings from Armenian, the author assumes that part of them can be independent compositions.

In the list of the dictionary the author mentions about 1500 borrowings (without the onomatopoeias), 900 of which are the results of his own observations.

DS Derleme Sözlüğü Türkiyede Halk Ağzından, 12 vols, Ankara, 1963-1982.

ALT R. Dankof, Armenian Loanwords in Türkisch, Wiesbaden, 1995.

ԳՐ Յ.Աճառյան, Գաւառական բառարան, Թիֆլիս, 1913.

AHW Von Soden, Akkadisches Handwörterbuch, Wiesbaden, 1965-1981.

Argo Halki Aktunç, Büyük Argo Sözlüğü, İstanbul, 1990.

ԵՄՅ Վ. Բրդյան, Երկրագործական մշակույթը Հայաստանում, Երևան, 1972.

СИА Н. Мигрцов, Семитские языки и армянский, Ереван 2005.

Türk Argosu, Develli Oğlu Ferit, Ankara, 1990 (yedinci basım).

АРС X. Баранов, Арабско-русский словарь, Москва, 1962.

1977. ТРС А.Н. Бакаков и др., Турецко-русский словарь, Москва, 1977.

ԲԱԳ Կ. Գաբիկեան, Բառգիրք Սեբաստիոյ գաւառաբարբառի, Երուսաղէմ, 1952

1952. MEA R. Labat, Manuel d'épigraphie akkadienne, Paris, 1952.

ՆՐ Մ. Աւգերեան, Գ. Աւետիքեան, Խ. Սիւրմելեան, Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, Ս. Բ. Վենետիկ, 1836-1837:

ԳՐ Յ. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, 1-4, Երևան, 1971-1979:

ԱԱ Ս. Զեյնեան, ԱԿՆ և ԱԿՆցիք, Փարիզ, 1952:

1896. AH A. Delitzsch, Assyrisches Handwörterbuch, Leipzig, 1896.

1987. ADIL Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati, 4 vols, Baku, 1966-1987.

ժողոված բառարան, տես DS

ՀԼԲԲ Հայերեն լեզվի բարբառային բառարան, Ա. Բ. Գ, Երևան, 2001-2002, 2004.

ԳՐ Ս. Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, Վաղարշապատ, 1912.

Pulur H. Koşay, Pulur, Ankara, 1977.

ՍԲ Վ. Պետոյան, Սասունի բարբառը, Երևան, 1955.

Բալու Յ. Սարգսեան, Բալու, իր սովորութիւնները... բարբառը, Գահիրե, 1932.

1952.

Գ. Սրվանգտյան, երկեր, հ. 1, Երևան 1992թ.
Uwe Blasing

Armenisch-Türkisch Etimologische Betrachtungen ausgehend von
Materialien aus dem Hemschingebit nebst einigen Anmerkungen zum
Armenischen, insbesondere dem Hemschindialekt. Amsterdam, 1995.

1. Հայերենից ժողովրդական թուրքերենին անցած բառերի մասին առաջին հրապարակումները	3-17
2. Թուրք էթնոսի ձևավորումը	17-20
3. Մի շարք կրկնությունների մասին	21-22
4. Կաշոյի երեցկնկա լեզունը	22-27
5. Թուրքերենի ֆարսի (պարսկերեն) փոխառությունները ..	27-33
6. Հայերեն բառերից կազմված թուրքերեն բառեր և դարձվածքներ	33-35
7. Թուրքերենի բարբառների Derleme Sözlüğü բառարանի նպաստը հայոց լեզվի բարբառների ուսումնասիրության հարցում	35-37
8. Թուրքերենի հայկաբանությունները ի նպաստ հայ բարբառների ուսումնասիրության	37-40
9. Թուրքերենի գրական լեզվի և նրա բարբառների հնչյունական առանձնահատկությունների մասին	40-44
10. Երբ բացակայում է սեփական մշակույթը	44-51
11. Ռուսերեն բառերի հայերեն միջնորդության մասին	51-59
12. Ծածկալեզու	60-65
13. Հայերեն բառեր թուրքերեն ծածկալեզվում	65-77
14. Հայկական ազգային տոներ թուրքերի մոտ	77-78
15. ԲԱՌԱՐԱՆ	80-200
16. Միջազգետյան երկրագործական տերմինները թուրքերենում հայերենի միջնորդությամբ	201-215
17. Բնաձայնություններ և պատահական նմանություններ ..	215-230
18. Սանկական բառեր	230-233
19. Ու. Բլեզինգի II ցուցակը	233-235

20. Տեղանուններ	236-237
21. Ու. Բլեզինգի I ցուցակը	237-239
22. Ընդհանուր ցուցակ հայերենից թուրքերեն փոխառյալ բառերի	241-312
23. Ամփոփում (Summary)	313-314
24. Գրականության ցանկ	315-316

Տպագրության եղանակը՝ ժիզդրաֆիա:
Ֆորմատ՝ 60x84 1/16, թուղթ՝ օֆսեթ, N 1:
Օսկյալ՝ 20 տպ. մածուղ:
Տպաքանակ՝ 300:

Տպագրված է «ԼԻՄՈՒՇ» ԱՊԸ-ի տպարանում:
Ք. Երևան, Տերյան 72
Դեռ. 58.22.99, 56.24.52
E-mail: info@limush.am

հղ

40
10-80

4

Հեղինակի մասին՝

Ներսես Ալեքսանի Մկրտչյան

Քանասիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի առաջատար
գիտաշխատող և Խ.Արուվյանի անվան մանկավարժական
համալսարանի դասախոս:

Ծնվել է 1928թ. Երևանում: Հեղինակ է մի շարք գրքերի և
բազմաթիվ հոդվածների՝ նվիրված հայերենի և սեպագիր
խեթերենի, աքքադերենի լեզվական
փոխհարաբերություններին:

ինչպես նաև հայ ազգագրության խնդիրներին:

Նրա գրչին են պատկանում «Բուդդոլի բարբառը» (1971թ.),

«Գամլիքի բարբառը, ազգագրությունը և

բանասիրությունը» (1988թ.)

«Երաժշտական բառարան» (1999թ.),

«Բառերի կենսագրությունից» (1986, 1989, 1990, 2004թ.),

«Սենական լեզուները և հայերենը» (2005թ.) «Անատոլիայի

նորահայտ բարբառները և բանասիրությունը» (2006թ.),

«Կանցի և մահվան սահմանագծում» (Թուրքիայի

սպանդանոցի մագապուրծների հուշերը) (2007թ.) և այլ

աշխատություններ: